

CZEŚĆ USTNA
EGZAMINU MATURALNEGO Z JĘZYKA POLSKIEGO
OD ROKU SZKOLNEGO 2014/2015

ZBIÓR PRZYKŁADOWYCH ZADAŃ

Opracowanie zadań i dodatkowego materiału dla nauczycieli:

Adam Brożek
dr Joanna Dobkowska
dr Katarzyna Kozłowska
dr hab. Jakub Malik, prof. KUL
dr hab. Jolanta Nocoń, prof. UO
prof. dr hab. Sławomir J. Żurek

Współpraca:

dr Anna Biernacka
Elżbieta Błachowicz
Dorota Dąbrowska
dr Beata Kapela-Bagińska
Zbigniew Kosiński
Bogdan Kozak
prof. dr hab. Jerzy Podracki
Anna Stachowicz

Recenzenci:

prof. dr hab. Halina Bułczyńska-Zgółka
dr Adam Kalbarczyk
prof. dr hab. Anna Pilch

Redakcja:

dr Wioletta Kozak
dr Marcin Smolik

Materiał opracowano w ramach projektu *Pilotaż nowych egzaminów maturalnych*,
Działanie 3.2. Rozwój systemu egzaminów zewnętrznych,
Priorytet III Wysoka jakość systemu oświaty,
Program Operacyjny Kapitał Ludzki.

Spis treści

Wstęp	4
Przebieg części ustnej egzaminu maturalnego z języka polskiego	6
Część 1. Zadania z zakresu kształcenia kulturowo-literackiego oparte na tekstach literackich	7
Część 2. Zadania z zakresu kształcenia językowego oparte na tekstach literackich, popularnonaukowych i publicystycznych	91
Część 3. Zadania z zakresu kształcenia kulturowo-literackiego oparte na tekstach ikonicznych	161
Część 4. Dodatkowy materiał dla nauczycieli	223
Komentarz do części 1.	223
Komentarz do części 2.	232
Komentarz do części 3.	237

Wstęp

Drogie Maturzystki, Drodzy Maturzyści,

zbiór przykładowych zadań na część ustną egzaminu maturalnego z języka polskiego od roku szkolnego 2014/2015 składa się z trzech części. Każda z nich obejmuje zadania innego typu:

- część 1. – zadania literackie
- część 2. – zadania językowe
- część 3. – zadania ikoniczne.

We wprowadzeniu do każdej części znajdziecie wskazówki na temat tego, jak analizować polecenia i tworzyć wypowiedź ustną.

Każde zadanie, oprócz samego polecenia, zawiera również:

- wykaz wymagań ogólnych i szczegółowych z podstawy programowej
- zestaw pojęć i terminów z zakresu wiedzy o języku i literaturze, których znajomość będzie pomocna w rozwiązaniu danego zadania
- krótki komentarz zawierający wskazówki służące realizacji zadania
- dwa konspekty przedstawiające przykładowe (ale nie jedyne możliwe) realizacje zadania.

Realizacje tego samego zadania mogą różnić się między sobą, np. stanowiskiem wobec problemu podanego w poleceniu, doбором przykładów literackich i kulturowych czy strukturą wypowiedzi. Zróżnicowany zapis konspektów podpowiada różne sposoby przygotowywania się do wypowiedzi. Możecie – spośród zaproponowanych form – wybrać tę, która jest najlepsza dla każdego z Was (niektórzy najchętniej notują w punktach, inni wolą zapis ciągły, schemat lub mapę mentalną), możecie również wypracować własną. Pisanie konspektów to szuka, którą również warto doskonalić.

Zadania zamieszczone w zbiorze to materiał przykładowy. Zadanie, które wylosujecie podczas egzaminu ustnego, będzie miało podobną konstrukcję i posłuży sprawdzeniu podobnych umiejętności, na pewno jednak nie będzie kopią żadnego z zadań w tej publikacji. Nie należy zatem liczyć na to, że pamięciowe opanowanie przykładowych realizacji pozwoli uzyskać dobry wynik podczas egzaminu. Analiza materiału zawartego w zbiorze niech posłuży Wam do wypracowania najlepszych strategii przygotowywania się do ustnej części egzaminu maturalnego: rozumienia poleceń i sprawnego konstruowania wypowiedzi, których treść i kompozycja uwarunkowane są wskazówkami zawartymi w poleceniu. Jeśli opanujecie te dwie umiejętności, pozostanie Wam jedynie gromadzenie wiedzy i doświadczeń czytelniczo-kulturowych. Robicie to zresztą już od początku edukacji: czytając lektury, poznając filmy i spektakle teatralne, chodząc na koncerty i słuchając nagrań muzycznych, zwiedzając muzea i zabytki, a także oglądając telewizję i surfując po Internecie (blogi, fora internetowe oraz gry komputerowe to także teksty kultury, które można wykorzystać w realizacji zadań).

Do egzaminacyjnego sukcesu konieczne jest oczywiście ciągle poszerzanie wiedzy z zakresu historii i teorii literatury czy nauki o języku. Niezbędna jest także bardzo dobra znajomość lektur obowiązkowych, oznaczonych w podstawie programowej „gwiazdką” (więcej na ten temat znajdziecie w rozdziale dotyczącym zadań literackich). Koniecznie zapoznajcie się również z informacjami o egzaminie przedstawionymi w [Informatorze o egzaminie maturalnym z języka polskiego od roku szkolnego 2014/2015](#) oraz z propozycjami zadań zamieszczonych w tej publikacji.

W przygotowaniu do egzaminu ustnego bardzo istotne są również ćwiczenia praktyczne związane z wypowiedaniem się na określone tematy. O tym, jak stać się dobrym mówcą, możecie przeczytać w licznych publikacjach poświęconych retoryce. Możecie też analizować transmitowane w mediach wystąpienia osób publicznych i na podstawie reakcji słuchaczy oraz komentarzy obserwatorów wyciągać wnioski, które na pewno przydadzą się podczas egzaminu. Pamiętajcie jednak, że podstawą wypowiedzi jest zawsze to, co chcemy przekazać – bez odpowiedniej treści każde wystąpienie stanie się jedynie popisem aktorskim.

Stworzenie poprawnej **wypowiedzi retorycznej** na ustnym egzaminie maturalnym z języka polskiego wymaga:

1. odczytania (interpretacji) dołączonego do zadania tekstu kultury pod kątem problemu wskazanego w poleceniu
2. odwołania się do innych tekstów kultury i problemów, które łączą się z tematem wypowiedzi
3. stosowania pojęć i terminów nazywających zjawiska teoretycznoliterackie i kulturowe
4. opracowania wypowiedzi pod względem kompozycyjnym i językowo-stylistycznym
5. wygłoszenia wypowiedzi zgodnie z zasadami kultury żywego słowa.

Życzymy owocnych przygotowań do matury i trzymamy kciuki za doskonałe wystąpienia podczas egzaminu ustnego.

Autorzy

Przebieg części ustnej egzaminu maturalnego z języka polskiego

Egzamin maturalny z języka polskiego w części ustnej sprawdza umiejętność tworzenia wypowiedzi na określony temat, zgodnej z zasadami poprawności językowej, logiki i retoryki.

- Część ustna egzaminu maturalnego z języka polskiego może być przeprowadzona z wykorzystaniem zadań w formie wydruków lub na komputerze.
- Po wejściu do sali egzaminacyjnej i czynnościach organizacyjnych maturzysta losuje zadanie egzaminacyjne, a następnie przez około 15 minut przygotowuje się do wypowiedzi. Podczas przygotowania zdający może robić notatki na kartkach, które zapewnia szkoła.
- Egzamin trwa ok. 15 minut i składa się z wypowiedzi monologicowej oraz rozmowy z zespołem przedmiotowym.
- Wypowiedź monologicowa:
  - trwa ok. 10 minut (zdający może wygłosić swoją wypowiedź w czasie krótszym niż 10 minut; czas zdawania egzaminu nie może być jedynym i wiążącym kryterium negatywnej oceny)
  - nie może być przerywana przez zespół przedmiotowy (z wyjątkiem sytuacji, kiedy upłynął czas na nią przeznaczony).
- Rozmowa z zespołem przedmiotowym:
  - trwa ok. 5 minut
  - może jedynie dotyczyć treści związanych z problemem określonym w zadaniu, tekstem kultury dołączonym do zadania oraz zagadnieniami, które zdający poruszył w wypowiedzi.

W czasie trwania egzaminu zdający nie może korzystać ze słowników i innych pomocy.

Część 1. Zadania z zakresu kształcenia kulturowo-literackiego oparte na tekstach literackich

Pierwsza część zbioru zawiera 18 przykładowych zadań opartych na tekstach literackich.

Każde zadanie składa się z:

1. **polecenia**, które zawiera:
  - zdanie określające temat wypowiedzi egzaminacyjnej
  - zdanie z czasownikiem operacyjnym, np. *omów*, *rozważ*, *odpowiedz*, informujące również, że w wypowiedzi należy odwołać się do załączonego do zadania tekstu oraz do innych testów kultury;
2. **tekstu literackiego** (epickiego, lirycznego albo dramatycznego) powiązanego z tematem wypowiedzi. Tekst załączony do zadania to podstawa wypowiedzi monologicznej.

W zadaniach egzaminacyjnych mogą pojawić się różne teksty – fragmenty lektur obowiązkowych, fragmenty tekstów spoza kanonu lektur, wiersze poetów znanych Ci z lekcji, jak również wiersze poetów, z których twórczością nie miałeś/miałaś okazji się wcześniej zapoznać.

W przypadku zadań, w których przytoczony tekst jest fragmentem lektury obowiązkowej (oznaczonej w podstawie programowej gwiazdką), w wypowiedzi należy zwykle odwołać się do całości tego utworu oraz innego utworu. Dlatego też lektury obowiązkowe trzeba znać szczegółowo i umieć o nich dyskutować. Co istotne – obowiązuje Cię znajomość tekstów nie tylko z poziomu ponadgimnazjalnego, ale także tych, które czytaliście i omawialiście w gimnazjum. Są to:

- *Bogurodzica*
- wybrane fraszki, pieśni, treny i psalm Jana Kochanowskiego (obowiązkowe są treny: V, VII i VIII)
- *Zemsta* Aleksandra Fredry
- *Dziady cz. II, Dziadów cz. III* oraz *Pan Tadeusz* Adama Mickiewicza
- *Lalka* Bolesława Prusa
- jedna z trzech powieści historycznych Henryka Sienkiewicza (*Quo vadis* albo *Krzyżacy*, albo *Potop*)
- *Wesele* Stanisława Wyspiańskiego
- *Ferdydurke* Witolda Gombrowicza
- wybrane opowiadanie Brunona Schulza.

Poza lekturami obowiązkowymi wykorzystane w zadaniach teksty literackie zawsze mają charakter autonomiczny, tzn. są przytoczone w całości lub we fragmencie możliwym do odczytania bez znajomości całego utworu.

Zwykle polecenie wskazuje, aby poza odwołaniem się do tekstu przytoczonego w zadaniu odwołać się także do innych tekstów kultury. W przypadku niektórych, szczegółowych zagadnień – do jednego tekstu, w przypadku innych – do co najmniej dwóch. To, do ilu tekstów należy odwołać się w wypowiedzi, wyraża się w formie gramatycznej rzeczownika: *odwołaj się do tekstu* (= jednego), *odwołaj się do tekstów* (= co najmniej dwóch). W drugim z przedstawionych wariantów polecenie nie precyzuje, jaka jest górna granica liczby przywołanych tekstów. Pamiętaj jednak, że czym jest ich więcej, tym bardziej rozdrobniona i powierzchowna staje się Twoja wypowiedź, którą musisz zmieścić w określonym czasie. Na

kolejnych stronach zamieszczono przykładowe zadania wraz z opisem sprawdzanych umiejętności i przykładowymi realizacjami. Tematy wypowiedzi retorycznych dotyczą:

- problemów etycznych (zadania: 1.1., 1.7., 1.10., 1.17.)
- wartości i wartościowania (zadania: 1.15., 1.18.)
- estetyki (zadania: 1.6., 1.5., 1.9.)
- problematyki społeczno-kulturowej (zadania: 1.8., 1.11., 1.12., 1.16.)
- zagadnień literaturoznawczych i interpretacyjnych (zadania: 1.2., 1.3., 1.13., 1.14.)
- stylizacji językowej i jej funkcji (zadania: 1.6., 1.13., 1.14.)
- funkcji w tekstach werbalnych środków niejęzykowych (zadania: 1.10., 1.11.).

Zestaw tekstów zaproponowany w zbiorze zadań nie wyczerpuje katalogu utworów i tematów, jakie mogą pojawić się w zadaniach egzaminacyjnych.

Zadanie 1.1. **Teksty literackie**

Jakie recepty na szczęśliwe życie można znaleźć w tekstach kultury? Odpowiedz, odwołując się do *Pieśni IX* Jana Kochanowskiego oraz innych tekstów kultury.

Jan Kochanowski

PIEŚŃ IX (KSIĘGI PIERWSZE)

Chcemy sobie być radzi¹?
Rozkaż, panie, czeladzi,
Niechaj na stół dobrego wina przynaszają,
A przy tym w złote gęśli albo w lutnię grają.

Kto tak mądry, że zgadnie,
Co nań jutro przypadnie?
Sam Bóg wie przyszłe rzeczy, a śmieje się z nieba,
Kiedy się człowiek troszcze więcej, niżli trzeba. [...]

Próżno ma mieć na pieczy
Śmiertelny wieczne rzeczy;
Dosyć na tym, kiedy wie, że go to nie minie,
Co z przejrzienia² Pańskiego od wieku mu płynie.

A nigdy nie zabłądzi,
Kto tak umysł narządzi,
Jakoby umiał szczęście i nieszczęście znosić,
Temu mężnie wytrzymać, w owym się nie wznosić.

Chwałę szczęście stateczne³:
Nie chce li też być wieczne,
Spuszczę⁴, com wziął, a w cnotę własną się ogarnę
I uczciwej chudoby⁵ bez posagu pragnę.

Nie umiem ja, gdy w żagle
Uderzą wiatry nagle,
Krzyżem padać i świętych przenajdować⁶ dary,
Aby łakomej wodzie tureckie towary

Bogactwa nie przydały
Wpadwszy gdzie między skały;
Tam ja bezpiecznym sercem⁷ i pełen otuchy
W równej fuście⁸ popłynę przez morskie rozruchy.

Jan Kochanowski, *Pieśń IX*, [w:] tenże, *Pieśni*,
oprac. L. Szczerbicka-Ślęk, Wrocław 2008.

¹ *Być sobie radzi* – cieszyć się razem.

² *Z przejrzienia* – z postanowienia, z przewidzenia.

³ *Stateczne* – niezmiennie.

⁴ *Spuszczę* – oddam.

⁵ *Chudoba* – skromny dobytek.

⁶ *Przenajdować* – zjednywać.

⁷ *Bezpečnym sercem* – sercem wolnym od obaw.

⁸ *Fusta* – rodzaj statku.

Zadanie 1.1.*Wymagania ogólne i szczegółowe*

I. Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji. Uczeń:

- 1.1) odczytuje sens całego tekstu [...]
- 1.2) [...] odczytuje zawarte w odbieranych tekstach informacje zarówno jawne, jak i ukryte.

II. Analiza i interpretacja tekstów kultury. Uczeń:

- 1.2) określa problematykę utworu
- 2.5) porównuje utwory literackie lub ich fragmenty (dostrzega cechy wspólne i różne)
- 3.1) wykorzystuje w interpretacji elementy znaczące dla odczytania sensu utworu (np. słowa – klucze, wyznaczniki kompozycji)
- 3.2) wykorzystuje w interpretacji utworu konteksty (np. literackie, kulturowe, filozoficzne, religijne)
- 3.4) odczytuje treści alegoryczne i symboliczne utworu
- 4.2) ze zrozumieniem posługuje się pojęciami dotyczącymi wartości pozytywnych i ich przeciwieństw oraz określa postawy z nimi związane (gimnazjum)
- 4.2) dostrzega obecne w utworach literackich oraz innych tekstach kultury wartości uniwersalne
- 4.3) dostrzega różnicowanie postaw religijnych, etycznych, kulturowych i w ich kontekście kształtuje swoją tożsamość (gimnazjum).

III. Tworzenie wypowiedzi. Uczeń:

- 1.1) tworzy dłuższy tekst [...] mówiony [...] zgodnie z podstawowymi regułami jego organizacji, przestrzegając zasad spójności znaczeniowej i logicznej
- 1.2) przygotowuje wypowiedź (wybiera [...] odpowiedni układ kompozycyjny, analizuje temat, wybiera formę kompozycyjną, sporządza plan wypowiedzi, dobiera właściwe słownictwo)
- 1.3) tworzy samodzielną wypowiedź argumentacyjną według podstawowych zasad logiki i retoryki (stawia tezę lub hipotezę, dobiera argumenty, porządkuje je, hierarchizuje, dokonuje selekcji pod względem użyteczności w wypowiedzi, podsumowuje, dobiera przykłady ilustrujące wywód myślowy, przeprowadza prawidłowe wnioskowanie)
- 1.4) publicznie wygłasza przygotowaną przez siebie wypowiedź, dbając o dźwiękową wyrazistość przekazu (w tym także tempo mowy i donośność głosu)
- 1.7) stosuje zasady etykiety językowej [...] (gimnazjum)
- 2.3) tworząc wypowiedzi, dąży do precyzyjnego wysławiania się (gimnazjum)
- 2.11) operuje słownictwem z określonych kręgów tematycznych [...] koncentrując się przede wszystkim wokół tematów: [...] społeczeństwo i kultura (gimnazjum).

Pojęcia i terminy

- epikureizm
- stoicyzm
- przeznaczenie

Komentarz do zadania

W swojej wypowiedzi uczeń powinien omówić zagadnienie dotyczące koncepcji szczęścia przedstawionych w literaturze i/lub sztuce. Konieczne są ukierunkowane odwołania do przytoczonej pieśni – charakterystyka poglądów filozoficznych przedstawionych w utworze Kochanowskiego. Istotny jest trafny dobór co najmniej dwóch tekstów kultury ilustrujących omawiane zagadnienie. Mogą one przedstawiać koncepcje szczęśliwego życia analogiczne do przedstawionej w *Pieśni IX* lub inne.

Zadanie 1.1.**Przykładowa realizacja (1)****Określenie problematyki**

Artyści często zastanawiają się nad tym, jak powinien żyć człowiek, aby doświadczyć szczęścia. Szukając rozwiązania tego problemu, niejednokrotnie inspirują się różnymi teoriami filozoficznymi.

Rozwinięcie

a) W *Pieśni IX* Jana Kochanowskiego widać próbę pogodzenia dwóch postaw: epikurejskiej i stoickiej (obie popularne w renesansie). Każda strofa zawiera swego rodzaju radę z nich wynikającą:

- nie troszczyć się zbyt o jutro, bo nie możemy przewidzieć, co nam ono przyniesie („Kto tak mądry, że zgadnie, Co nań jutro przypadnie?”)
- nie zamartwiać się tym, co nieuniknione (np. śmierć), bo nie możemy zmienić tego, co konieczne, odwrócić biegu rzeczy („Dosyć na tym, kiedy wie, że go to nie minie)
- z jednakowym spokojem znosić to, co dobre i to, co złe w życiu, nie rozpaczać z powodu nieszczęść i nie wpadać w euforię z powodu szczęścia, które wcale nie musi być trwałe („chwałę szczęście stateczne:/ Nie chce li też być wieczne”)

b) Leopold Staff w wierszu *Przedśpiew* punktem wyjścia do rozważań czyni maksymę starożytnego filozofa Terencjusza „Człowiekiem jestem i nic, co ludzkie, nie jest mi obce”. Poeta pisze, że w życiu troska przeplata się z radością, a pogoda ducha płynie z pozytywnego pogodzenia w sobie różnych sprzecznych emocji. Szczęście tkwi w akceptacji faktu, że życie niesie i radość, i troskę.

c) We francuskim filmie Jean-Pierre’a Jeuneta *Amelia* (2001), główna bohaterka swoją postawą pokazuje, że niesienie dobra innym może przynieść człowiekowi szczęście. Amelia wyszukuje osoby niewidoczne, z pozoru przegrane i stara się nieść im pocieszenie.

Podsumowanie.

Jan Kochanowski oraz inni artyści zastanawiają się, jak może żyć szczęśliwie człowiek, którego życie poddane jest licznym ograniczeniom.

Odwołanie do załączonego tekstu.

Odwołanie do wybranego tekstu kultury.

Odwołanie do wybranego tekstu kultury.

Zadanie 1.1.*Przykładowa realizacja (2)***Określenie problematyki**

Każdy człowiek chciałby być szczęśliwy, więc odpowiedzi na pytanie „Jak być szczęśliwym?” szuka w różnych źródłach, określając w sposób jasny swoje życiowe ideały, priorytety.

Postawienie tezy

Życie szczęśliwie, to żyć w zgodzie z wyższymi ideałami.

Argumentacja

Jan Kochanowski reprezentował w swych poglądach ideały, które niosła za sobą jego epoka. Renesansowi humaniści odwoływali się do filozofii antycznej. Przyjmowali np., że warunkiem udanego życia jest racjonalne podejście do nieszczęścia i szczęścia, wyciszenie emocji i wiara w moc rozsądnego wyjaśnienia różnych wypadków życiowych – „Dosyć na tym, kiedy wie, że go to nie minie, / Co z przejrzienia Pańskiego od wieku mu płynie”. Innym ideałem było dążenie do czerpania szczęścia z chwili, z teraźniejszości – „Niechaj na stół dobrego wina przynaszają, / A przy tym w złote gęśli albo w lutnię grają. / Kto tak mądry, że zgadnie, / Co nań jutro przypadnie?”. Ten ideał w epoce Kochanowskiego łączył się z wiarą w jednego Boga, z chęcią pozostawienia Mu władzy nad swoim losem, z postawą niemartwienia się o przyszłość – „Sam Bóg wie przyszłe rzeczy, a śmieje się z nieba, / Kiedy się człowiek troszcze więcej, niżli trzeba”.

Odwołanie do załączonego tekstu.

W nowotestamentalnej *Przypowieści o miłosiernym Samarytaninie* nieprzyjaciel pomógł obrabowanemu i porzuconemu na drodze Żydowi. Nie kierował się uprzedzeniami narodami (Żydzi nienawidzili Samarytan), ale ludzkim odruchem serca.

Odwołanie do wybranego tekstu kultury.

W powieści Żeromskiego *Ludzie bezdomni* główny bohater – Tomasz Judym poświęca swoje szczęście osobiste, by służyć innym jako lekarz.

Odwołanie do wybranego tekstu kultury.

Główny bohater *Pieśni o Rolandzie* poświęca życie, broniąc ojczyzny, a przykładem poświęcenia dla Boga jest średniowieczny asceta (*Legenda o św. Aleksym*).

Odwołanie do wybranego tekstu kultury.

Podsumowanie

Ideały, jakimi w życiu kieruje się człowiek, mogą wydać się odległymi i niedoścignymi wzorcami. Dążenie do szczęścia polega jednak na podjęciu zmagania się z życiem i stopniowym przybliżaniu się do ideału. Sama jego bliskość może dać człowiekowi szczęście (porządkuje życie, nadaje mu sens, uspokaja).

Zadanie 1.2.**Teksty literackie**

Jak w tekstach kultury może być uwznioślona zwyczajność? Omów zagadnienie, odwołując się do przytoczonego fragmentu i do całości *Pana Tadeusza* oraz do innego tekstu kultury.

Adam Mickiewicz

PAN TADEUSZ

Na Litwie much dostatek. Jest pomiędzy nimi
Gatunek much osobny, zwanych szlacheckimi;
Barwą i kształtem całkiem podobne do innych,
Ale pierś mają szerszą, brzuch większy od gminnych,
Latając bardzo huczą i nieznośnie brzęczą,
A tak silne, że tkankę przebiją pajęczą
Lub jeśli która wpadnie, trzy dni będzie bzykać,
Bo z pajakiem sam na sam może się borykać.
Wszystko to Wojski zbadał i jeszcze dowodził,
Że się z tych much szlacheckich pomniejszy lud rodził,
Że one tym są muchom, czym dla roju matki,
Że z ich wybiciem zginą owadów ostatki.

Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz, czyli Ostatni zajazd na Litwie. Historia szlachecka z roku 1811 i 1812 we dwunastu księgach wierszem*, oprac. S. Pigoń, Wrocław 1982.

Zadanie 1.2.*Wymagania ogólne i szczegółowe*

I. Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji. Uczeń:

- 1.1) odczytuje sens całego tekstu [...]
- 1.2) [...] odczytuje zawarte w odbieranych tekstach informacje zarówno jawne, jak i ukryte.

II. Analiza i interpretacja tekstów kultury. Uczeń:

- 1.2) określa problematykę utworu
- 3.1) wykorzystuje w interpretacji elementy znaczące dla odczytania sensu utworu (np. słowa – klucze, wyznaczniki kompozycji)
- 3.4) odczytuje treści alegoryczne i symboliczne utworu.

III. Tworzenie wypowiedzi. Uczeń:

- 1.1) tworzy dłuższy tekst [...] mówiony [...] zgodnie z podstawowymi regułami jego organizacji, przestrzegając zasad spójności znaczeniowej i logicznej
- 1.2) przygotowuje wypowiedź (wybiera [...] odpowiedni układ kompozycyjny, analizuje temat, wybiera formę kompozycyjną, sporządza plan wypowiedzi, dobiera właściwe słownictwo)
- 1.3) tworzy samodzielną wypowiedź argumentacyjną według podstawowych zasad logiki i retoryki (stawia tezę lub hipotezę, dobiera argumenty, porządkuje je, hierarchizuje, dokonuje selekcji pod względem użyteczności w wypowiedzi, podsumowuje, dobiera przykłady ilustrujące wywód myślowy, przeprowadza prawidłowe wnioskowanie)
- 1.4) publicznie wygłasza przygotowaną przez siebie wypowiedź, dbając o dźwiękową wyrazistość przekazu (w tym także tempo mowy i donośność głosu)
- 2.3) tworząc wypowiedzi, dąży do precyzyjnego wysławiania się (gimnazjum)
- 2.11) operuje słownictwem z określonych kręgów tematycznych [...] koncentrującym się przede wszystkim wokół tematów: [...] kultura (gimnazjum).

Pojęcia i terminy

- codzienność
- uwznioślenie
- uświęcenie

Komentarz do zadania

Zadaniem ucznia jest przedstawienie sposobów uwznioślenia spraw codziennych w tekstach kultury. Może rozpocząć swoją wypowiedź na przykład od określenia sytuacji codziennych opisywanych w różnych tekstach kultury lub od zdefiniowania słowa „uwznioślenie” (nadawanie wysokiej rangi, uświęcenie). W wypowiedzi konieczna jest analiza i interpretacja dołączonego do polecenia fragmentu *Pana Tadeusza* – lektury obowiązkowej – oraz odwołanie się do całości epepei, a także innego, wybranego przez siebie tekstu kultury.

Zadanie 1.2.*Przykładowa realizacja (1)***Określenie problemu**

Codziennosc w tekstach kultury pojawia się od zarania dziejów, ale szczególnie mocno zostało to zaakcentowane już w okresie renesansu – przedmiotem zainteresowania artystów stały się wówczas zwyczajne sprawy i problemy, którym przyglądano się z uwagą, by lepiej i mądrzej żyć. Tradycje formowane w odrodzeniu ukształtowały obyczajowość szlachecką I Rzeczypospolitej. Adam Mickiewicz nawiązuje do tych tradycji, pokazując nie tylko wielką historię narodową, ale też historię szlachecką – domową, powszednią.

Argumentacja

1. Wojski jest mistrzem polowania, w lecie z upodobaniem poluje nawet na muchy i to one są właśnie głównym tematem przytoczonego fragmentu.

Nie są to muchy zwyczajne, lecz owady, które „pierś mają szerszą, brzuch większy od gminnych” (epitety kojarzące się ze szlachtą), a siła i odwaga pozwala im wygrywać z polującymi na nie pajakami.

Są to zatem muchy wyjątkowe, wręcz nobilitowane do stanu swego rodzaju owadziego szlactwa przeciwstawionego muchom gminnym.

Wojski tworzy genealogię tych much (może ona być odbierana humorystycznie) na sposób mityczny: muchy szlacheckie są dla gminnych tym, czym dla pszczołich rojów królowe matki – bez matek roje giną.

Można w przytoczonym fragmencie widzieć tylko niewinny żart Mickiewicza, ale można też dostrzec potrzebę porządkowania świata w najdrobniejszych szczegółach, a zasadniczym stanem takiego uporządkowania jest hierarchia podkreślająca przywódczą z natury rolę szlachty.

2. Mickiewicz uzyskuje to poprzez afirmację codzienności i zwyczajności. Obecna w poemacie afirmacja zwyczajności jest świadectwem dążenia autora do uwznioślenia wizji świata, do którego poprzez tworzenie arcydzieła, odbywał sentymentalną, duchową podróż.

To świat na wpał baśniowy, w którym zwykle elementy przyrody (np. kapusta, konopie), zwykle przedmioty (np. rapier, porcelana), zwykle miejsca (np. kopiec mrówek przy „świątyni dumania”) czy zwykle czynności (np. zbieranie grzybów, parzenie kawy) zostają podniesione ponad stan zwykłości.

To połączenie realizmu z idealizacją ma stworzyć obraz świata na pozór zwykłego, który, gdy mu się dobrze przyjrzeć, na każdym kroku odkrywa przed czytelnikiem oblicze niezwykle, niemal baśniowe.

3. Szczególny, paradoksalny rodzaj uwznioślenia codzienności stosował jeden z twórców i klasyków amerykańskiego pop-artu Andy Warhol, który do rangi „bohaterów” swoich obrazów podniósł zwykłe, nierzadko, seryjnie robione przedmioty.

Były nimi najczęściej elementy kojarzone z komercyjnym wymiarem amerykańskiej rzeczywistości – np. popularna zupa czy gwiazdy pop-kultury.

Paradoksalny i prowokacyjny sposób nobilitacji takich przedmiotów polegał na tym, że podnosząc je do rangi tematów swoich dzieł, artysta pokazywał, jak zdegradowana w pewnych obszarach (także estetycznie) jest współczesna rzeczywistość.

Określenie problemu

Codziennosc w tekstach literackich pełni różne funkcje: nadaje światu przedstawionemu charakteru baśniowego, idealizuje go, jak w przypadku tekstu Mickiewicza, lub jest wyrazem opinii, subiektywnym spojrzeniem na wartość współczesnego świata, tak jak w przypadku dzieł A. Warhola.

Odwołanie do załączonego tekstu.

Odwołanie do całego utworu.

Odwołanie do wybranego tekstu kultury.

Zadanie 1.2.*Przykładowa realizacja (2)***Wstęp**

Na czym polega uwznioślanie?

To podnoszenie rangi kogoś lub czegoś do poziomu szczególnego, często bliskiego sferze sacrum. Uwznioślamy w życiu codziennym, nadając szczególne znaczenie jakimś na pozór zwykłymi przedmiotom (np. ze względu na ich pamiątkowy charakter), uwznioślenie występuje także w tekstach kultury.

Rozwinięcie

1. Załączony fragment *Pana Tadeusza* zaczyna się od stwierdzenia zawierającego zaskakujący rzeczownik: „Na Litwie much dostatek”. Dlaczego „dostatek” (rzeczownik nacechowany pozytywnie), a nie po prostu „dużo”? Przecież mowa o pospolitych, dokuczliwych owadach. Tak, to prawda, ale mowa również o Litwie – sprowadzonej w poemacie do baśniowego Soplicowskiego świata, w którym o żadnej pladze much nie może być mowy, bo to świat z powodów sentymentalnych podniesiony do rangi świata idealnego, „kraju lat dziecińczych”.

Odwołanie do załączonego tekstu.

Uwznioślenie obejmuje także same muchy. Oto bowiem Mickiewicz wyróżnia wśród nich gatunek szczególny: muchy szlacheckie. Tak jak szlachta odznaczają się one szczególnym wyglądem („pierś mają szerszą i brzuch większy od gminnych”) oraz szczególną siłą i walecznością, dzięki czemu taka szlachecka mucha „z pajakiem sam na sam może się borykać”. Przeciwnością szlacheckich są muchy „gminne”.

2. Codziennosc w poemacie Mickiewicza pełni funkcję specjalną. Pokazuje bowiem jej ukryte cechy, często niedostrzegane w zwyczajnym oglądzie. To, co zwyczajne i pospolite kryje w sobie niemal legendarną, mitologiczną nadzwyczajność. Z uwznioślaniem rzeczywistości mamy do czynienia już od pierwszych strof, w których uwznioślony zostaje nadniemeński pejzaż – pierwotny raj lub arkadia, litewska puszcza, w szczególności zaś jej miejsce najbardziej tajemnicze – matecznik, kraina człowiekowi niedostępna, w której rodzą się, a po śmierci składają swoje kości zwierzęta. Uwznioślone jest nie tylko polowanie, grzybobranie, ale też najzwyczajniejszy spacer mieszkańców Soplicowskiego dworu przebiegający według określonego ceremoniału, od którego odstąpić nie wolno, bo to godziłoby w tradycję.

Odwołanie do całego utworu.

3. Z uwznioślaniem zwyczajności mamy także do czynienia na przykład w twórczości Mirona Białoszewskiego – awangardowego „poety codzienności i zwykłych rzeczy”. Właśnie zwykłe rzeczy stają się w jego wierszach przedmiotem poetyckich eksperymentów. Przykładem może być wiersz *Studium klucza*, w którym bohaterem poetyckiego studium jest najzwyczajniejszy przedmiot codziennego użytku (ma smak wody gwoździowej i zapach elektryczności). Białoszewski prowokuje w ten sposób czytelnika do uważniejszego i bardziej wnikliwego przyglądania się elementom otaczającej go rzeczywistości, bo to właśnie one odgrywają decydującą rolę w jego życiu.

Odwołanie do wybranego tekstu kultury.

Podsumowanie

Wprowadzanie elementów codzienności do kultury jest wyrazem afirmacji życia, sakralizuje jego wszystkie przejawy (Mickiewicz *Pan Tadeusz*), z drugiej strony zaś jest celowym zabiegiem artystycznej prowokacji (twórczość Białoszewskiego).

Zadanie 1.3.**Teksty literackie**

Jak opisy przyrody w tekstach kultury mogą odzwierciedlać przeżycia wewnętrzne bohaterów? Odpowiedz, odwołując się do podanego fragmentu ballady Johanna Wolfganga Goethego oraz innych tekstów kultury.

Johann Wolfgang Goethe

KRÓL OLCH

Noc padła na las, las w mroku spał,
Ktoś nocą lasem na koniu gnał.
Tętniło echo wśród olch i brzóz,
Gdy ojciec syna do domu wiózł.

– Cóż tobie, synku, że w las patrzysz tak?
– Tam, ojcze, król olch, daje znak,
Ma płaszcz, koronę i biały tren.
– To mgła, mój synku, albo sen.

„Pójdź, chłopcze, w las, w ten głuchy las!
Wesoło będzie płynąć czas.
Przedziwne czary roztoczę w krąg,
Złotolitą chustkę dam ci do rąk.”

– Czy słyszysz, mój ojcze, ten głos w gęstwie drzew?
To król mnie wabi, to jego śpiew.
– To wiatr, mój synku, to wiatru głos,
Szeleści olcha i szumi wrzos.

„Gdy wejdiesz, chłopcze, w ten głuchy las,
Ujrzysz moje córki przy blasku gwiazd,
Moje córki nuć, płasząc na mchu,
A każda z mych córek piękniejsza od snu.”

– Czy widzisz, mój ojcze, tam tańczą wśród drzew
Srebrne królowy, czy słyszysz ich śpiew?
– O synku mój, to księżyc tak lśni,
To księżyc tańczy wśród czarnych pni.

„Pójdź do mnie, mój chłopcze, w głęboki las!
Ach strzeż się, bo wołam ostatni już raz!”
– Czy widzisz, mój ojcze, król zbliża się tu,
Już w oczach ciemno i brak mi tchu. –

Więc ojciec syna w ramionach swych skrył
I konia ostrogą popędza co sił.
Nie wiedział, że syn skonał mu już
W tym głuchym lesie wśród olch i brzóz.

Johann Wolfgang Goethe, *Król olch*, przeł. W. Szymborska, [w:] tenże, *Pieśni*, Warszawa 1956.

Zadanie 1.3.*Wymagania ogólne i szczegółowe*

I. Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji. Uczeń:

- 1.1) odczytuje sens całego tekstu [...]
- 1.2) [...] odczytuje zawarte w odbieranych tekstach informacje zarówno jawne, jak i ukryte.

II. Analiza i interpretacja tekstów kultury. Uczeń:

- 1.2) określa problematykę utworu
- 1.3) rozpoznaje konwencję literacką [...]
- 2.4) rozpoznaje w utworze sposoby kreowania świata przedstawionego i bohatera (np. narracja, fabuła, sytuacja liryczna, akcja)
- 2.5) porównuje utwory literackie lub ich fragmenty (dostrzega cechy wspólne i różne)
- 3.1) wykorzystuje w interpretacji elementy znaczące dla odczytania sensu utworu (np. słowa – klucze, wyznaczniki kompozycji)
- 3.2) wykorzystuje w interpretacji utworu konteksty (np. literackie, kulturowe, filozoficzne, religijne)
- 3.3) porównuje funkcjonowanie tych samych motywów w różnych utworach literackich
- 3.4) odczytuje treści alegoryczne i symboliczne utworu
- 4.2) dostrzega obecne w utworach literackich oraz innych tekstach kultury wartości [...] uniwersalne.

III. Tworzenie wypowiedzi. Uczeń:

- 1.1) tworzy dłuższy tekst [...] mówiony [...] zgodnie z podstawowymi regułami jego organizacji, przestrzegając zasad spójności znaczeniowej i logicznej
- 1.2) przygotowuje wypowiedź (wybiera [...] odpowiedni układ kompozycyjny, analizuje temat, wybiera formę kompozycyjną, sporządza plan wypowiedzi, dobiera właściwe słownictwo)
- 1.3) tworzy samodzielną wypowiedź argumentacyjną według podstawowych zasad logiki i retoryki (stawia tezę lub hipotezę, dobiera argumenty, porządkuje je, hierarchizuje, dokonuje selekcji pod względem użyteczności w wypowiedzi, podsumowuje, dobiera przykłady ilustrujące wywód myślowy, przeprowadza prawidłowe wnioskowanie)
- 1.4) publicznie wygłasza przygotowaną przez siebie wypowiedź, dbając o dźwiękową wyrazistość przekazu (w tym także tempo mowy i donośność głosu)
- 2.1) operuje słownictwem z określonych kręgów tematycznych (na tym etapie rozwijanym i koncentrującym się przede wszystkim wokół tematów [...] kultura).
- 2.3) tworząc wypowiedzi, dąży do precyzyjnego wyśławiania się (gimnazjum).

Pojęcia i terminy

- przyroda
- romantyzm
- ballada
- symbol

Komentarz do zadania

Wypowiedź ucznia powinna dotyczyć sposobu opisywania w tekstach kultury relacji, które zachodzą między naturą a człowiekiem. Uczeń może odwołać się do symboliki opisów przyrody oraz romantycznego hasła „przyroda jako stan duszy” czy próby oddawania nastroju przy pomocy krajobrazu. W wypowiedzi konieczna jest analiza i interpretacja dołączonego do polecenia utworu Goethego. Niezwykle ważny jest trafny dobór co najmniej dwóch tekstów kultury ilustrujących omawiane zagadnienie.

Zadanie 1.3.*Przykładowa realizacja (1)***Wstęp**

- przyroda to istotny przedmiot zainteresowania m.in. romantyków
- romantycy patrzyli na człowieka jako na część natury, a jednocześnie jako na kogoś, kto tę naturę przekracza
- wiele utworów romantycznych poświęconych jest przyrodzie. Poprzez wprowadzenie motywów związanych z naturą ilustruje się odzwierciedlenie stanów duszy artysty, jego przeżycia i emocje.

Teza

Niektórzy twórcy twierdzili, że pokazanie relacji między naturą a człowiekiem pozwala na odkrycie głębi jego przeżyć (hasło: „przyroda jak stan duszy”).

Uzasadnienie**1. Budowanie nastroju w *Królu olch* Johanna Wolfganga Goethego:**

- miejsce akcji ballady – ciemny las („las w mroku spał”)
- czas akcji – typowo romantyczna pora, tzn. noc w lesie, która sprzyja pojawieniu się niesamowitych zjawisk i przeżyć („Noc padła na las”)
- sceneria tajemniczości i grozy współgra z przedstawioną sytuacją ojca mknącego konno z umierającym na rękach synem i przeżywającego niepokój o jego los
- obecność wiatru (szum drzew) wzmacnia wewnętrzny lęk bohatera dziecięcego („Czy słyszysz, mój ojczu, ten głos w gęstwie drzew?”)
- Król olch – symbol groźnej natury – odsłania wewnętrzne przeżycia obu bohaterów, takie jak: strach, niepewność, niepokój („Czy widzisz, mój ojczu, król zbliża się tu, Już w oczach ciemno i brak mi tchu”)
- dziecko jest bliższe naturze niż racjonalistycznie patrzący dorosły, który widzi mniej i mniej rozumie – wszystko stara się wyjaśnić racjonalnie („To wiatr, mój synku, to wiatru głos, / Szeleści olcha i szumi wrzos”)
- nastrój grozy i tajemniczości współgra z przeżyciami bohaterów („Czy słyszysz, mój ojczu, ten głos w gęstwie drzew?”).

Odwołanie do załączonego tekstu.

Wniosek z tej części wypowiedzi

Przyroda w balladzie postrzegana jest dwojako – racjonalistycznie i nieracjonalistycznie.

2. *Sonety krymskie* Adama Mickiewicza jako przedstawienie za pomocą obrazów przyrody „dziejów serca” romantycznego poety:

- cykl wierszy powstałych podczas podróży poety na Krym – wyraz szczególnego zainteresowania romantyków krajobrazem, ludźmi i kulturą Wschodu (orientalizm)
- rodzaj pamiętnika, zapisu przeżyć i doświadczeń duchowych podróżnika (np. bohater liryczny *Stepów akermanskich*), pielgrzyma (*Widok gór ze stepów Kozłowa*) ukazanego na tle egzotycznej przyrody
- pełne zróżnicowanych metafor, porównań i innych środków wyrazu artystycznego opisy przyrody pełnią funkcję nie tylko tła, ale przede wszystkim pozwalają na przekazanie uczuć i myśli bohatera lirycznego, takich jak: nostalgia (np. *Stepy akermanskie*), fascynacja pięknem Wschodu, ciekawość połączona ze strachem przed groźną, tajemniczą naturą (*Droga nad przepaścią w Czufut-Kale*)
- wprowadzone krajobrazy (góry, morze, bujna roślinność) zestawione z człowiekiem pokazują jego małość i kruchość (*Burza*).

Odwołanie do wybranego tekstu kultury.

Wniosek z tej części wypowiedzi

Zetknięcie się romantycznego poety po raz pierwszy z egzotyczną przyrodą Krymu wywołuje podziw, zdumienie, grozę, a także ujawnia tęsknotę za utraconą ojczyzną oraz rozterki jego serca.

3. Przyroda w balladach Adama Mickiewicza pomocą w zrozumieniu przeżyć człowieka:

- bogactwo życia emocjonalnego bohaterów (dogłębne przeżywanie strachu i samotności Pani z *Lilij*, rozpacz zdradzonej bohaterki *Rybki*), którzy uczestniczą wraz z przyrodą w dramatycznych wydarzeniach (zbrodni, zdradzie)
- elementy świata przyrody składające się na romantyczny pejzaż (noc, dzikie, ustronne miejsca, woda), które ukrywają tajemnice ludzi
- natura podobnie jak człowiek, potrafi być groźna i okrutna, wymierza kary (zdarza się, że niewspółmierne do popełnionych zbrodni – wszyscy bohaterowie *Lilij* giną, kiedy ujawnia się magiczna moc kwiatów)
- wprowadzone opisy krajobrazów stanowią próbę wyrażenia trudnych do zwerbalizowania uczuć człowieka i są rodzajem swoistego komentarza do opowieści (*Świtez, Świtezianka*).

Odwołanie do wybranego tekstu kultury.

Wnioski

Tajemnicza przyroda w balladach Mickiewicza ilustruje stany wewnętrzne bohaterów, współtworzy akcję utworów. Podobnie w malarstwie romantycznym (Caspar Friedrich, Eugène Delacroix) często pojawia się pejzaż, który nie jest do końca realistycznym odtworzeniem natury, ale ma sugerować pewien nastrój, wywoływać konkretne odczucia.

Zadanie 1.3.*Przykładowa realizacja (2)***Wstęp**

Przyroda i jej związek z przeżyciami człowieka (przedmiot zainteresowania artystów różnych epok, np. romantyzmu i modernizmu).

Teza

Opisy przyrody mogą odzwierciedlać przeżycia bohaterów mieć znaczenie symboliczne.

1. Paralelizm obrazów przyrody i przeżyć człowieka w balladzie *Król olch* Johanna Wolfganga Goethego:

- realistyczni bohaterowie ballady (ojciec i syn) ukazani w romantycznej scenerii wietrznej nocy („Noc padła na las, las w mroku spał”) – potęgującej tajemniczość i strach
- czas akcji sprzyjający pojawieniu się niesamowitych zjaw, takich jak król olch i jego córki, wabiące do siebie chłopca (symbole świata ludowej fantastyki)
- przebieg akcji – pędzący na koniu ojciec trzymający na rękach chorego syna („ojciec syna do domu wiózł”), który ostatecznie, przed osiągnięciem celu podróży, umiera („w tym głuchym lesie wśród olch i brzoź syn skonał mu już”)
- zestawienie majaczenia syna z realizmem ojca
- obrazy upersonifikowanej przyrody, współgrające z sytuacją galopującego na koniu ojca, który pragnie uratować swojego chorego syna
- panujący w utworze nastrój grozy i tajemniczości wyraźnie podpowiada, co przeżywają bohaterowie (niepewność, strach).

Odwołanie do załączonego tekstu.

Wniosek z tej części wypowiedzi

Ballada Goethego za pomocą sugestywnych obrazów przyrody wyraża pełne tajemnic wnętrza człowieka.

2. Symboliczne wyrażanie przeżyć w cyklu sonetów *Krzak dzikiej róży* w *Ciemnych Smreczynach* Jana Kasprowicza:

- górski krajobraz oparty na paraleli obrazów dzikiej róży oraz próchniejącej limby (symbole życia i śmierci)
- dramatyzm pejzażu – ilustracja walki toczącej się o życie odzwierciedlona za pomocą znaczących, symbolicznych walorów (pąs, czerwień róży – siła, próchno limby – słabość)
- panująca wokół cisza wody (symbol przemijania) skłania do stawiania pytań egzystencjalnych – o sens bytu
- poeta nie nazywa wprost przeżyć człowieka, stosuje w tym celu symbol.

Odwołanie do wybranego tekstu kultury.

Wniosek z tej części wypowiedzi

Pejzaże tatrzańskie mówią o tym, co niewyrażalne, Jan Kasprowicz opisuje przy ich pomocy tajemnice ludzkiej egzystencji i ewokuje subtelne stany duszy.

3. *Chłopi* Władysława Stanisława Reymonta – przyroda lustrem człowieka:

- kalendarz natury wyznaczający rytm życia mieszkańców Lipiec (symboliczne znaczenie tytułów poszczególnych części eposu)
- Jagna jako symbol piękna i siły natury, ale też jej zagrożeń
- zagadki życia psychicznego Jagny opisane za pomocą symbolicznych „krajobrazów duszy” (bohaterka w relacjach z mężczyznami przypomina błuszcz, ziemię czekającą na wiosenne słońce)
- język i styl poetycki zastosowany w prozie nasycony symbolami.

Odwołanie do wybranego tekstu kultury.

Wniosek z tej części wypowiedzi

Obrazy przyrody w literaturze młodopolskiej mają znaczenie symboliczne, przywołują wielość znaczeń.

Zakończenie

Artyści, posługując się symbolicznymi obrazami przyrody, przekazywali najgłębszą prawdę o życiu, naturze człowieka, jego miejscu w świecie, mówili też o złożoności ludzkich przeżyć.

Zadanie 1.4.

Teksty literackie

Czemu służą ukazywane w kulturze obrazy idealnego świata? Odpowiedz, odwołując się do fragmentu powieści *Mikołaja Doświadczyńskiego przypadki* Ignacego Krasickiego oraz innych tekstów kultury.

Osada, w której zostawałem, miała stu dwudziestu gospodarzów; każdy z nich miał dom, pole i ogród, wszystko pod równym wymiarem. Najwięcej dzieci rodzicom służyli, lubo mieli innych obojętnej płci domowników, ale w odzieży i wygodzie żadnej nie było między nimi różnicy. Nie znać było najmniejszej podłości w czeladzi¹; panowie nie patrzyli się na nich surowym okiem, dopieroż kar bolesnych albo obelżywych podobieństwa nawet nie postrzegłem. Wzrost obywatelów był mierny, twarze wesołe, cera zdrowa [...].

Kraj ten zewsząd był morzem oblany i całej wyspy powszechnie nazwisko Nipu. Język narodu dość łatwy, ale nieobfity: żeby im wytłumaczyć skutki i produkcje kunsztów naszych zbytowych, musiałem czynić opisy dokładne i dobierać podobieństw. Nie masz u Nipuanów słów wyrażających kłamstwo, kradzież, zdradę, podchlebstwo. Terminów prawnych nie znają. Choroby nie mają szczególnych nazwisk; ale też ani dworaków, ani jurystów², ani doktorów nie masz. [...]

Dzień cały bawiliśmy się na tym miejscu w domu owego starca, od którego wzięwszy Xaoo częśćkę zboża osadzie swojej należącego udał się ku domom. W drodze wzięł pochop³ roztrząsać sposoby rozmaite rządów naszych.

– My nie znamy – mówił – tego, co wy nazywacie monarchią, arystokracją, demokracją, oligarchią etc. W zgromadzeniu naszym nie masz żadnej innej zwierzchności politycznej prócz naturalnej rodziców nad dziećmi. Okoliczności wychodzące nad zamiar szczególnych familii ugodnymi sposoby – radą, nie przemocą – przez starszych uspokojone i rozrządzone bywają. Człowiek jednakowo z drugim człowiekiem rodzący się nie może, a przynajmniej nie powinien by sobie przywłaszczać zwierzchności nad nim; wszyscy są równi. Skoro zaś są złączeni w towarzystwo, natenczas toż samo towarzystwo, pozwala dla dobra swojego w niektórych okolicznościach niejakię nad szczególnymi – albo zgromadzeniu, albo niektórym z zgromadzenia – zwierzchności.

Ignacy Krasicki, *Mikołaja Doświadczyńskiego przypadki*,
[w:] tenże, *Dzieła wybrane*, oprac. Z. Goliński, t. 2, Warszawa 1989.

¹ Czeladź – dawn. służący w dworze szlacheckim.

² Jurysta – dawn. prawnik.

³ Wziąć pochop – przest. zacząć, rozpocząć.

Zadanie 1.4.**Wymagania ogólne i szczegółowe**

- I. Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji. Uczeń:
- 1.1) odczytuje sens całego tekstu [...]
  - 1.2) [...] odczytuje zawarte w odbieranych tekstach informacje zarówno jawne, jak i ukryte.
- II. Analiza i interpretacja tekstów kultury. Uczeń:
- 1.2) określa problematykę utworu
  - 2.4) rozpoznaje w utworze sposoby kreowania świata przedstawionego i bohatera (narracja, fabuła, sytuacja liryczna, akcja)
  - 2.5) porównuje utwory literackie lub ich fragmenty (dostrzega cechy wspólne i różne)
  - 3.1) wykorzystuje w interpretacji elementy znaczące dla odczytania sensu utworu (np. słowa – klucze, wyznaczniki kompozycji)
  - 3.2) wykorzystuje w interpretacji utworu konteksty (np. literackie, kulturowe, filozoficzne, religijne)
  - 3.3) porównuje funkcjonowanie tych samych motywów w różnych utworach literackich
  - 4.2) poddaje refleksji uniwersalne wartości humanistyczne (gimnazjum)
  - 4.2) dostrzega obecne w utworach literackich oraz innych tekstach kultury wartości [...] i uniwersalne.
- III. Tworzenie wypowiedzi. Uczeń:
- 1.1) tworzy dłuższy tekst [...] mówiony [...] zgodnie z podstawowymi regułami jego organizacji, przestrzegając zasad spójności znaczeniowej i logicznej
  - 1.2) przygotowuje wypowiedź (wybiera [...] odpowiedni układ kompozycyjny, analizuje temat, wybiera formę kompozycyjną, sporządza plan wypowiedzi, dobiera właściwe słownictwo)
  - 1.3) tworzy samodzielną wypowiedź argumentacyjną według podstawowych zasad logiki i retoryki (stawia tezę lub hipotezę, dobiera argumenty, porządkuje je, hierarchizuje, dokonuje selekcji pod względem użyteczności w wypowiedzi, podsumowuje, dobiera przykłady ilustrujące wywód myślowy, przeprowadza prawidłowe wnioskowanie)
  - 1.4) publicznie wygłasza przygotowaną przez siebie wypowiedź, dbając o dźwiękową wyrazistość przekazu (w tym także tempo mowy i donośność głosu)
  - 2.3) tworząc wypowiedzi, dąży do precyzyjnego wysławiania się (gimnazjum).
  - 2.11) operuje słownictwem z określonych kręgów tematycznych [...] koncentrującym się przede wszystkim wokół tematów: [...] społeczeństwo i kultura (gimnazjum)

Pojęcia i terminy

- idealizm
- utopia
- kultura szlachecka
- sielanka
- tradycja narodowa
- społeczeństwo

Komentarz do zadania

Zadaniem ucznia jest określenie, w jakim celu ukazywane są w kulturze obrazy idealnego świata. Wypowiedź warto więc zacząć od zdefiniowania pojęcia świata idealnego (topos raju/edenu, arkadii, motyw państwa idealnego lub antyutopii). W wypowiedzi konieczne są odwołania do przytoczonego fragmentu powieści I. Krasickiego *Mikołaja Doświadczyńskiego przypadki*. Niezwykle ważny jest trafny dobór co najmniej dwóch tekstów kultury ilustrujących omawiane zagadnienie.

Zadanie 1.4.*Przykładowa realizacja (1)***Wstęp**

- Marzenia o idealnym świecie są wpisane w ludzką naturę i wynikają z tęsknoty za utraconym rajem.
- Topos raju (arkadii) funkcjonuje w kulturze od starożytności.
- Idealny świat jest doskonały (ludzie są szczęśliwi, żyją w harmonii ze sobą i w zgodzie z naturą).

Teza

Obrazy idealnego społeczeństwa kreowane są po to, by wskazywać ludziom wzory do naśladowania.

Uzasadnienie**1. Nipu jako wzór państwa:**

- miejsce akcji – wyspa Nipu (znaczące usytuowanie – z dala od cywilizacji, brak możliwości powielania złych przykładów)
- wszyscy Nipuanie dysponują takim samym kawałkiem ziemi, są jednakowo majątni („każdy z nich miał dom, pole i ogród, wszystko pod równym wymiarem”)
- mieszkańców nie różnicuje strój („w odzieży i wygodzie nie było między nimi różnicy”)
- posługują się prostym, nacechowanym etycznie dodatnio językiem („Nie masz u Nipuanów słów wyrażających kłamstwo, kradzież, zdradę, podchlebstwo”), nie łamią prawa, więc nie potrzebują prawników
- istnieje tylko władza rodzicielska („W zgromadzeniu naszym nie masz żadnej innej zwierzchności politycznej prócz naturalnej rodziców nad dziećmi”)
- relacje między gospodarzami a służbą są oparte na wzajemnym szacunku, poszanowaniu godności („Nie znać było najmniejszej podłości w czeladzi; panowie nie patrzyli na nich surowym okiem, dopieroż kar bolesnych albo obelżywych podobieństwa nawet nie postrzegłem”)
- Istnieje tam sprawiedliwy system prawny („Człowiek jednakowo z drugim człowiekiem rodzący się nie może, a przynajmniej nie powinien by sobie przywłaszczać zwierzchności nad nim; wszyscy są równi”)
- Nipuanie są szczęśliwi, nie chorują, dlatego nie potrzebują lekarzy
- rządy w osadzie oparte są na naturalnym porządku (np. starsi, doświadczeni, rozważni, w szczególnych okolicznościach mają głos decydujący, rozstrzygający).

Odwołanie do załączonego tekstu.

Wniosek z tej części wypowiedzi

Ignacy Krasicki pokazuje, że nipuański styl życia może stać się dla jemu współczesnych wzorem do naśladowania.

2. Pieśń Panny XII z cyklu *Pieśń świętojańska o Sobótce* Jana Kochanowskiego jako pochwała życia na wsi:

- życie z dala od cywilizacji, w otoczeniu natury
- szczęście wynikające z uczciwości i pobożności
- radość z posiadania ziemi i pracy na niej
- brak rozgrywek dworskich służących zrobieniu kariery
- możliwość moralnego wychowania dzieci i przygotowania ich do skromnego życia
- odpoczynek i rozrywka po uczciwej pracy.

Odwołanie do wybranego tekstu kultury.

Wniosek z tej części wypowiedzi

Jan Kochanowski daje ówczesnej szlachcie wzór do naśladowania – alternatywny wobec życia dworskiego.

3. *Pan Tadeusz* Adama Mickiewicza jako idealny „kraj lat dziecińczy”:

- życie na wsi litewskiej w zgodzie z naturą
- dbałość o tradycje narodowe, szlacheckie i dobre obyczaje
- chłopci traktowani są wręcz po ojcowsku przez Sędziego, który zaprasza ich do wspólnego ucztowania, a przez Tadeusza i Zosię zostają obdarzeni wolnością.

*Odwołanie do
wybranego
tekstu kultury.*

Wniosek z tej części wypowiedzi

Adam Mickiewicz pokazuje możliwości zbudowania nowych społecznych relacji w obrębie starego systemu opartego na kulturze szlacheckiej.

Podsumowanie

Twórcy kultury kreowali w dziełach obrazy idealnego świata, ponieważ ludzie zawsze potrzebują wzorów do naśladowania, z których mogliby się dowiedzieć, jak trzeba żyć.

Zadanie 1.4.*Przykładowa realizacja (2)***Wstęp**

Idealne, doskonałe państwo można nazwać utopią.

Teza

Obrazy idealnego świata ukazywane w kulturze służą krytyce negatywnych zachowań społecznych.

Uzasadnienie**A. Nipu jako przeciwieństwo ówczesnej cywilizacji europejskiej:**

- wyspa jako przestrzeń odizolowana od negatywnego wpływu cywilizacji na mieszkańców
- bohater powieści – Mikołaj Doświadczyński – styka się na Nipu ze światem prawdziwych wartości, takich jak, np. uczciwość, sprawiedliwość
- naturalność praw i zasad rządzenia Nipuan przeciwstawiona sztuczności „monarchii, arystokracji, demokracji, oligarchii etc.”
- oparcie relacji społeczeństwa Nipu na zasadach wolności, miłości, braterstwa skonstrastowane z potrzebą istnienia prawa i prawników
- ugodowe sposoby pokonywania trudności i problemów.

Odwołanie do załączonego tekstu

Wniosek z tej części wypowiedzi

Krasicki poprzez obraz życia na wyspie Nipu uwypukla i piętnuje wady współczesnego mu społeczeństwa.

B. Wizja „szklanych domów” w *Przedwiośniu* Stefana Żeromskiego jako przeciwieństwo Polski po roku 1918:

- piękno i nowoczesność domów ze szkła z opowieści Seweryna Baryki
- zapewniająca zdrowie czystość domów opisywanych przez ojca synowi, a brud, obskurność przygranicznego miasteczka
- naukowo-techniczne cuda (dokonane przez krewnego głównego bohatera powieści) a stagnacja infrastruktury II Rzeczypospolitej
- opowieść utrudzonego, chorego, umierającego Seweryna Baryki jako werbalizacja marzeń Polaka (wizja, projekcja snu o idealnej ojczyźnie, źródle nowoczesnej cywilizacji).

Odwołanie do wybranego tekstu kultury.

Wniosek z tej części wypowiedzi

Żeromski poprzez wizję szklanych domów diagnozuje mankamenty niepodległej Polski.

C. Pozorna utopia w filmie Juliusza Machulskiego *Seksmisja*:

- obraz społeczeństwa pozornie doskonale zorganizowanego, ale ograniczanego z zewnątrz
- kontrola ludzi jako podstawa systemu społecznego
- pokazywanie świata nie do przyjęcia dla odbiorcy (świat wyłącznie kobiet, ale jednak podstępnie zarządzany przez mężczyznę)
- obraz systemów totalitarnych
- tworzenie systemu społecznego poprzez stałe ograniczanie wolności jednostki.

Odwołanie do wybranego tekstu kultury.

Wniosek z tej części wypowiedzi

Machulski w dowcipny sposób polemizuje z wizją świata idealnie zorganizowanego.

Podsumowanie

Obrazy idealnego świata w literaturze z jednej strony wyostrzają krytyczne spojrzenie na prawdziwy świat i uzmysławiają, jak bardzo rzeczywistość odbiega od ideałów i marzeń (Krasicki, Żeromski), a z drugiej pozwalają docenić w otaczającej nas rzeczywistości wewnętrzną wolność i dostrzec konsekwencje zakłamania (Machulski).

Zadanie 1.5.

Teksty literackie

Czy dzieła artystyczne powinny pełnić funkcję perswazyjną? Rozważ problem, odwołując się do przytoczonego wiersza Czesława Miłosza i do innych tekstów kultury.

Czesław Miłosz

DO POLITYKA

Kto ty jesteś człowieku – zbrodniarz czy bohater?
Ty, którego do czynu wychowała noc.
Oto starca i dziecka w ręku dzierzysz los
I twarz twoja zakryta
Jak golem nad światem.

Czy obrócisz w popioły miasto czy ojczyznę?
Stój! Zadrzyj w sercu swoim! Nie umywaj rąk!
Nie oddawaj wyroku niespełnionym dziejom!
Twoja jest waga i twój jest miecz.
Ty, ponad ludzką troską, gniewem i nadzieją
Ocalasz albo gubisz
Pospolitą rzecz.

Ty jesteś dobry i w gronie rodziny
Pieściłeś nieraz blask dziecinnych głów.
Ale jeżeli przeklnie ciebie – milion rodzin?
Biada! Co pozostanie z twoich dobrych dni?
Co pozostanie z twoich krzepkich mów?
Ciemność nadchodzi.

Gwarne miasta i pola, kopalnie, okręty
Na twojej dłoni ludzkiej, jakże ludzkiej.
Patrz. Linia twego życia tędy będzie szła.
Trzykroć błogosławiony
Po trzykroć przeklęty
Władco dobra
Albo władco zła.

[Kraków, 1945]

Czesław Miłosz, *Wiersze wszystkie*, Warszawa 2011.

Zadanie 1.5.*Wymagania ogólne i szczegółowe*

- I. Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji. Uczeń:
- 1.1) odczytuje sens całego tekstu [...]
  - 1.2) [...] odczytuje zawarte w odbieranych tekstach informacje zarówno jawne, jak i ukryte
  - 1.6) rozpoznaje wypowiedzi o charakterze [...] perswazyjnym.
- II. Analiza i interpretacja tekstów kultury. Uczeń:
- 1.2) określa problematykę utworu
  - 3.1) wykorzystuje w interpretacji elementy znaczące dla odczytania sensu utworu [...]
  - 3.2) wykorzystuje w interpretacji utworu konteksty
  - 3.4) odczytuje treści alegoryczne i symboliczne utworu
  - 4.3) dostrzega zróżnicowanie postaw społecznych, obyczajowych, narodowych (gimnazjum).
- III. Tworzenie wypowiedzi. Uczeń:
- 1.1) tworzy dłuższy tekst [...] mówiony [...] zgodnie z podstawowymi regułami jego organizacji, przestrzegając zasad spójności znaczeniowej i logicznej
  - 1.2) przygotowuje wypowiedź (wybiera [...] odpowiedni układ kompozycyjny, analizuje temat, wybiera formę kompozycyjną, sporządza plan wypowiedzi, dobiera właściwe słownictwo)
  - 1.3) tworzy samodzielną wypowiedź argumentacyjną według podstawowych zasad logiki i retoryki (stawia tezę lub hipotezę, dobiera argumenty, porządkuje je, hierarchizuje, dokonuje selekcji pod względem użyteczności w wypowiedzi, podsumowuje, dobiera przykłady ilustrujące wywód myślowy, przeprowadza prawidłowe wnioskowanie)
  - 1.4) publicznie wygłasza przygotowaną przez siebie wypowiedź, dbając o dźwiękową wyrazistość przekazu (w tym także tempo mowy i donośność głosu)
  - 2.11) operuje słownictwem z określonych kręgów tematycznych [...] koncentrującym się przede wszystkim wokół tematów: [...] społeczeństwo i kultura (gimnazjum).

Pojęcia i terminy

- funkcje wypowiedzi (dydaktyzm, etyzm)
- publicystyka
- sztuka
- literatura

Komentarz do zadania

Polecenie wymaga, aby w realizacji odnieść się do możliwych funkcji wypowiedzi, w tym przede wszystkim funkcji dydaktycznej oraz jej znaczenia w dziele artystycznym. Zadaniem ucznia jest przyjęcie stanowiska wobec postawionego problemu. Musi w swojej wypowiedzi dostrzec cechy specyficzne i niespecyficzne dla literatury, zauważyć, że perswazyjność nie należy do charakterystycznych cech dzieła artystycznego, jednak w szczególnych przypadkach może być wykorzystywana.

Zadanie 1.5.*Przykładowa realizacja (1)***1. Określenie problematyki**

Czy sztuka ma koncentrować się jedynie na estetyce? Czy ma także wychowywać odbiorcę moralnie? Może także dostarczać człowiekowi rozrywki? A może godzić w sobie wszystkie te cele?

2. Teza

Sztuka powinna pełnić przede wszystkim funkcję perswazyjną, a artyści są szczególnie zobowiązani do zabierania głosu w ważnych dla narodu oraz aktualnych politycznie i społecznie sprawach.

3. Argumentacja**1) *Pieśń XIV* Jana Kochanowskiego:**

- poeta z podejmuje aktualne tematy – wzywa rządzących do odpowiedzialności za państwo
- zwraca się bezpośrednio do rządzących („Wy, którzy Pospolitą Rzeczą władacie”) – liryka apelu
- szereg wezwań skłaniających do refleksji: aby władcy wyzbyli się egoizmu, aby byli sprawiedliwi i odpowiedzialni, nie kierowali się własnym dobrem, wszystkich traktowali równo, niezależnie od pochodzenia, pamiętali, że nie są bezkarni, bo mają nad sobą Boga.

Odwołanie do wybranego tekstu kultury.

2) *Satyra Do króla* Ignacego Krasickiego:

- utwór ma charakter perswazyjny, podejmuje w kunsztownej formie literackiej temat, jaki powinien być władca. Krasicki tworzy swój tekst w momencie nasilenia się opozycyjnych głosów przeciwko królowi Stanisławowi Augustowi Poniatowskiemu ze strony konserwatywnego obozu sarmackiego
- Krasicki w sposób zakamuflowany (zwraca się do króla) próbuje zwrócić uwagę szlachty na jej uprzedzenia, które uniemożliwiają światłemu królowi realizowanie mądrych rządów. Wszystkie zalety króla (jest młody, mądry, przyjacielski, dobry, ceni naukę) w oczach szlachty są wadami i zwracają się przeciw niemu
- poeta stosuje zabieg polegający na odwróceniu sytuacji i zastosowaniu liryki roli – nadawcą jest szlachcic, który formułuje zarzuty wobec króla. Jednocześnie dla myślącego odbiorcy te oskarżenia brzmią absurdalnie – na tyle, że szybko identyfikuje je jako opaczne.

Odwołanie do wybranego tekstu kultury.

3) *Do polityka* Cz. Miłosza:

- wiersz powstał tuż po zaprowadzeniu w Polsce totalitarnej władzy komunistycznej
- funkcja perswazyjna: poeta zwraca się bezpośrednio do adresata swej wypowiedzi, którym jest (anonimowy) polityk sprawujący wysoki urząd państwowy, w ściśle określonych celach: aby mu uświadomić, jak duża odpowiedzialność za jednostki i całą społeczność na nim ciąży („starca i dziecka w ręku dzierzysz los”), jak potężny wpływ ma na rzeczywistość („Gwarne miasta i pola /Kopalnie, okręty/Na twojej dłoni ludzkiej”) i jaką moc wydawania wyroków („Twoja jest waga i twój jest miecz”)
- postać mówiąca wyjaśnia, że od wyboru (dobra lub zła) będzie zależał charakter jego władzy, może być „trzykroć błogosławiony” lub „po trzykroć przeklęty”
- adresat liryczny musi mieć świadomość, że swoimi decyzjami „ocala lub gubi/ Pospolitą rzecz”
- skłania go do wnikliwego wglądu we własną osobę i wzięcia odpowiedzialności za władzę i przyjęcia konsekwencji swoich decyzji („Zadrzyj w sercu swoim/ Nie umywaj rąk” – ważny motyw biblijny)

Odwołanie do załączonego tekstu.

- negatywna ocena adresata, który ma predyspozycje do złego, do rzeczy, których się dokonuje niejawnie, pod osłoną ciemności („Ty, którego do czynu/ Wychowała noc”), działa skrycie („I twarz twoja zakryta”), a czyny mogą budzić powszechne przerażenie, stąd przyrównanie do Golema – istoty niemej, bezmyślnej i okrutnej („Jak golem nad światem”)
- pytanie: „Kto ty jesteś, człowieku?” można potraktować jako próbę skłonienia do refleksji i danie szansy na wybór właściwej drogi
- zwroty do adresata oraz pytania pełnią w wierszu przede wszystkim funkcję perswazyjną.

4. Podsumowanie

Artysta powinien angażować się poprzez sztukę w bieżące sprawy polityczne i społeczne, ponieważ jest, jak inni ludzie, obywatelem swego państwa i przynależy do społeczeństwa. Dzieła sztuki powinny wskazywać właściwe postawy moralne, kształtować poczucie obowiązku społecznego, uczyć odróżniania dobra od zła.

Zadanie 1.5.*Przykładowa realizacja (2)***1. Określenie problematyki**

Są pisarze, którzy koncentrują się jedynie na stronie estetycznej swoich dzieł, a są i tacy, którzy nadają im walory wychowawcze – chcą pouczać swoich odbiorców, wpływać na ich życie. W tym celu stosują w swych dziełach perswazję.

2. Teza

Artyści piszą w różnych celach.

3. Argumentacja

- Stanisław Przybyszewski w *Confiteor* oddziela sztukę od innych dziedzin życia i przyznaje artystom szczególne miejsce w społeczeństwie. Twierdzi, że sztuka nie służy nikomu i niczemu, i dzięki temu realizuje swe własne cele. Propagowany jest model „sztuki dla sztuki”. Poglądy Przybyszewskiego można streścić następująco: sztuka jest najwyższą religią, funkcjonuje poza dobrem i złem. Sztuka nie powinna naginać się do oczekiwań i wymagań społecznych, bo kiedy tak robi – tworzy dzieła niskich lotów.
- Poeci dwudziestowieczni manifestowali odcięcie się od służebnych funkcji literatury. Chcieli przywrócić sztuce autonomię i niezależność od spraw bieżących. Hasło „sztuka dla sztuki” najtrafniej wyraża postulat skupienia się sztuki tylko na funkcji estetycznej i uwolnienie jej od pozostałych funkcji, np. dydaktycznej. Przyjęcie tego postulatu skutkowało rozwojem sztuki i literatury w różnych kierunkach i wzbogaceniem zasobu środków artystycznego wyrazu o takie, jak groteska, oniryzm, symbolizm, elementy magiczne. Tak czyni np. Jan Lechoń w utworze *Herostrates*, w którym wzywa do odejścia od myślenia historycznego, od poezji tyrtejskiej, a zajęcie się wyobraźnią i budowaniem nowej rzeczywistości.
- W stronę zaangażowania sztuki w aktualną dyskusję, w życie społeczne wpisywało się kino. Tak było na przykład w nurcie polskiego kina moralnego niepokoju (Wajda, Zanussi, Kiesłowski). Kino miało być komentarzem do rzeczywistości historycznej i wpływać na postawy moralne widzów, kształtować ich poczucie patriotyzmu oraz odpowiedzialności, demaskować nieuczciwość systemu (np. *Człowiek z marmuru* Andrzeja Wajdy).
- Wiersz Czesława Miłosza ma charakter społeczno-polityczny. Jego konstrukcja sugeruje gotowość do podjęcia dyskusji na temat znaczenia władzy i odpowiedzialności rządzących. Jest moralistyczną przestrożą na temat odpowiedzialności związanej z władzą (to jeden z Miłoszowskich tematów; w innym wierszu czytamy: „Nie bądź bezpieczny, poeta pamięta”). Funkcja perswazyjna realizowana jest w formie pouczenia moralnego, przywołania możliwości polityka i jego odpowiedzialności.

Odwołanie do wybranego tekstu kultury.

Odwołanie do wybranego tekstu kultury.

Odwołanie do wybranego tekstu kultury.

Odwołanie do załączonego tekstu.

4. Zakończenie

Dzieła sztuki mogą spełniać różne funkcje. Z tej różnorodności wynika uniwersalizm sztuki. Jednak bez względu na to, jaka funkcja w dziele dominuje, zawsze musi ono spełniać funkcję estetyczną. Bez tego nie jest dziełem sztuki.

Zadanie 1.6.

Teksty literackie

Co jest powinnością artysty? Odpowiedz, odwołując się do fragmentu manifestu Stanisław Przybyszewskiego *Confiteor* oraz innych tekstów kultury.

Stanisław Przybyszewski

CONFITEOR¹

Sztuka nie ma żadnego celu, jest celem sama w sobie, jest absolutem, bo jest odbiciem absolutu – duszy.

A ponieważ jest absolutem, więc nie może być ujęta w żadne karby, nie może być na usługach jakiegokolwiek idei, jest panią, praźródłem, z którego całe życie się wyłoniło. [...]

Tak pojęta sztuka staje się najwyższą religią, a kapłanem jej jest artysta. [...]

Był on pierwszym prorokiem, który wszelką przyszłość odsłaniał, a tłumaczył runy² zapleśniałej przeszłości, był magiem, co przenikał najgłębsze tajemnice, obejmował tajne związki wszechświatów [...], był wielkim mędrcom, który wiedział najtajniejsze przyczyny i tworzył nowe, nigdy nieprzeczuwane syntezy: artysta ten to *ipse philosophus, daemon, Deus et omnia*³. [...]

Artysta stoi ponad życiem, ponad światem, jest Panem Panów, niekieleznany żadnym prawem, nieograniczany żadną siłą ludzką.

Jest on zarówno święty i czysty, czy odtwarza największe zbrodnie, odkrywa najwstrętniejsze brudy, gdy oczy w niebo wbija i światłość Boga przenika.

Bo nie zna on praw i ograniczeń, jakie objawy duszy ludzkiej w to lub owo koryto wypychają, zna on tylko jedynie potęgę tych przejawów, równie silną w cnocie czy w zbrodni, w rozpuszczeniu czy w skupieniu modlitwy. [...]

Artysta, który nagina się do wymagań poszczególnego społeczeństwa, pochlebia mu, podaje mu przeżuty i lekki do strawienia obrok. [...]

Artysta, który pragnie poklasku, a skarży się na małe uznanie tłumu, stoi jeszcze w przedsiönku sztuki, nie czuje się jeszcze panem, który łask nie zebrze, tylko hojną ręką je na tłum rzuca i nie pragnie podzięką – tej pragnie tylko plebejusz w duchu, tej pragną tylko dorobkiewiczze. Artysta, który się skarży, że rozrzucając skarby swego ducha, kala swą duszę przez zetknięcie się z tłumem, przeszedł święty próg, ale się myli. Człowiek nieuznający żadnych praw, stojący ponad tłumem, ponad światem, kalać się nie może.

Stanisław Przybyszewski, *Confiteor*, [w:] *Programy i dyskusje literackie okresu Młodej Polski*, oprac. M. Podraza-Kwiatkowska, Wrocław 2000.

¹ *Confiteor* – łac. wyznaję, spowiadam się.

² Runy – tu w znaczeniu: pismo tajemne, pieśń o treści mitycznej.

³ *Ipsa philosophus, daemon, Deus et omnia* – łac. ‘Sam filozof, demon, Bóg i wszystko’.

Zadanie 1.6.**Wymagania ogólne i szczegółowe**

- I. Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji. Uczeń:
- 1.1) odczytuje sens całego tekstu [...]
  - 1.2) [...] odczytuje zawarte w odbieranych tekstach informacje zarówno jawne, jak i ukryte.
- II. Analiza i interpretacja tekstów kultury. Uczeń:
- 1.2) określa problematykę utworu
  - 3.1) wykorzystuje w interpretacji elementy znaczące dla odczytania sensu utworu [...]
  - 3.2) wykorzystuje w interpretacji utworu konteksty (np. literackie, kulturowe, filozoficzne, religijne)
  - 3.3) porównuje funkcjonowanie tych samych motywów w różnych utworach literackich
  - 4.3) dostrzega zróżnicowanie postaw społecznych, obyczajowych, narodowych, religijnych, etycznych, kulturowych i w ich kontekście kształtuje swoją tożsamość (gimnazjum).
- III. Tworzenie wypowiedzi. Uczeń:
- 1.1) tworzy dłuższy tekst [...] mówiony [...] zgodnie z podstawowymi regułami jego organizacji, przestrzegając zasad spójności znaczeniowej i logicznej
  - 1.2) przygotowuje wypowiedź (wybiera [...] odpowiedni układ kompozycyjny, analizuje temat, wybiera formę kompozycyjną, sporządza plan wypowiedzi, dobiera właściwe słownictwo)
  - 1.3) tworzy samodzielną wypowiedź argumentacyjną według podstawowych zasad logiki i retoryki (stawia tezę lub hipotezę, dobiera argumenty, porządkuje je, hierarchizuje, dokonuje selekcji pod względem użyteczności w wypowiedzi, podsumowuje, dobiera przykłady ilustrujące wywód myślowy, przeprowadza prawidłowe wnioskowanie)
  - 1.4) publicznie wygłasza przygotowaną przez siebie wypowiedź, dbając o dźwiękową wyrazistość przekazu (w tym także tempo mowy i donośność głosu)
  - 2.1) operuje słownictwem z określonych kręgów tematycznych (na tym etapie rozwijającym i koncentrującym się przede wszystkim wokół tematów [...] kultura)
  - 2.3) tworząc wypowiedzi, dąży do precyzyjnego wysławiania się (gimnazjum).

Pojęcia i terminy

- sztuka
- artysta
- sztuka dla sztuki
- manifest

Komentarz do zadania

W swojej wypowiedzi uczeń powinien omówić zagadnienie powinności artysty. Taką wypowiedź warto zacząć od zdefiniowania pojęcia powinność (zadanie, obowiązek, cel działania, misja). W wypowiedzi konieczne są ukierunkowane odwołania do przytoczonego fragmentu *Confiteor*. Niezwykle ważny jest trafny dobór co najmniej dwóch tekstów kultury ilustrujących omawiane zagadnienie. Mogą one być zgodne lub nie z punktem widzenia zaprezentowanym w tekście S. Przybyszewskiego.

Zadanie 1.6.*Przykładowa realizacja (1)***Wstęp**

- szczególna rola artysty w kulturze jako kogoś wyróżniającego się
- *Confiteor* – manifest artystyczny Stanisława Przybyszewskiego

Teza

Powinnością artysty jest tworzenie sztuki wolnej od zobowiązań.

Argumentacja**1. *Confiteor* Stanisława Przybyszewskiego**

- artysta jako przedstawiciel elity społecznej i duchowy arystokrata oraz kapłan powinien służyć prawdziwej sztuce, niemającej nic wspólnego z zaspokojeniem potrzeb mas
- artysta to ktoś szczególny („był wielkim mędrce, który wiedział najtajniejsze przyczyny i tworzył nowe, nigdy nie przeczuwane syntezy”), wybrany (kapłan religii zwanej sztuką)
- obdarzony absolutną wolnością powinien korzystać z całkowitej swobody twórczej
- nie powinno mu zależeć na przypodobaniu się tłumom, schlebaniu gustom innych, ponieważ z reguły prowadzi to do rezygnacji z wysokich walorów artystycznych dzieł i istoty sztuki, a sztuka jest „celem sama w sobie”.

Odwołanie do załączonego tekstu.

Wniosek z tej części wypowiedzi

Prawdziwy artysta powinien tworzyć w duchu wolności.

2. *Evviva l'arte* Kazimierza Przerwy-Tetmajera

- artysta to ktoś wybrany (natchniony) przez Boga, lepszy od „zjadaczy chleba” (filistrów), jego powinnością jest głoszenie pochwały sztuki
- jego cel (tak samo jak innych twórców) to dbałość o nieśmiertelną sławę (laury)
- nawet cierpiąc głód, artysta powinien pozostać wierny ideałom i służyć sztuce – najwyższej lub wręcz jedynej wartości.

Odwołanie do wybranego tekstu kultury.

Wniosek z tej części wypowiedzi

Artysta to ktoś szczególny, jego znaczenie w kulturze wyznacza stopień jego zaangażowania w sztukę.

3. *Amadeusz* w reż. Miloša Formana

- losem genialnego kompozytora powinno być tworzenie muzyki, a nie borykanie się z codziennością
- artyści nie powinni być zależni finansowo od niewrażliwych na sztukę ludzi
- najważniejszym i podstawowym obowiązkiem twórcy powinno być korzystanie z całkowitej swobody twórczej.

Odwołanie do wybranego tekstu kultury.

Wniosek z tej części wypowiedzi

Artysta, by tworzyć, musi być zupełnie wolny od jakichkolwiek wpływów zewnętrznych.

Podsumowanie

W różnych tekstach kultury znajdziemy portrety artystów oddanych przede wszystkim sztuce, której tworzenie uważali za swoją największą powinność.

Zadanie 1.6.*Przykładowa realizacja (2)***Wstęp**

Problem szczególnych zadań stawianych przez społeczeństwo artyście przewija się przez całą kulturę – od starożytności do dziś.

Teza

Powinnością artysty powinno być tworzenie sztuki zaangażowanej w sprawy społeczne.

Rozwinięcie**1. Satyry Ignacego Krasickiego wyrazem troski oświeceniowego twórcy o naród i państwo:**

- wybór gatunku (satyra – jej elementy dydaktyczne)
- piętnowanie wad i niewłaściwych postaw szlachty (nadużywania alkoholu i skłonności do bójek – *Pijaństwo*, kosmopolityzmu – *Żona modna*, złego wychowania i upadku obyczajów – *Świat zepsuty*)
- pokazywanie wzorów postępowania – *Do króla*, które mimo iż wyszydzone i krytykowane, mające wielu oponentów, otwierają możliwość reformy państwa (także mentalności obywateli).

Odwołanie do wybranego tekstu kultury.

2. Mendel Gdański Marii Konopnickiej apelem o tolerancję:

- zaangażowanie pisarki w sprawy społeczne (nowela literacką odpowiedzią na apel Elizy Orzeszkowej o publikacje przeciwstawiające się antysemityzmowi)
- portret bohatera – starego Żyda, byłego powstańca 1863 roku, który był związany z miastem i cieszył się szacunkiem sąsiadów, przeciwstawiony obrazowi prymitywnego tłumu.

Odwołanie do wybranego tekstu kultury.

3. Confiteor Stanisława Przybyszewskiego jako polemika z tradycją sztuki zaangażowanej:

- wpływ filozofii Fryderyka Nietzschego na poglądy Przybyszewskiego – koncepcja artysty jako nadczłowieka należącego do „wyższych dziesięciu tysięcy” i jednostki istniejącej poza dobrem i złem
- artysta ma prawo do korzystania ze swobody twórczej, która nie jest ograniczana żadnymi obowiązkami społecznymi
- twórca powinien dbać o walory artystyczne dzieł, a nie o przychylność ludzi – odbiorców sztuki
- artyści mają za zadanie tworzyć sztukę niesłużącą celom pozaartystycznym.

Odwołanie do załączonego tekstu.

Podsumowanie

Prawdziwy artysta może stawiać przed sobą różne cele: służenia wyłącznie sztuce lub edukacji czy reedukacji społeczeństwa (wychowania) poprzez skłanianie swoimi dziełami odbiorców do refleksji i zmiany postawy.

Zadanie 1.7.

Teksty literackie

Czy sztuka może uczynić twórcę nieśmiertelnym? Omów zagadnienie, odwołując się do przytoczonej pieśni Jana Kochanowskiego i do wybranych tekstów kultury.

Jan Kochanowski

PIEŚŃ XXIV (KSIĘGI WTÓRE)

Niezwykłym i nie leda piórem opatrzony
Polecę precz, poeta, ze dwojej złożony
Natury: ani ja już przebywać na ziemi
Więcej będę; a większy nad zazdrość, ludnemi

Miasty wzgardzę. On, w równym szczęściu urodzony,
On ja, jako mię zowiesz, wielce ulubiony
Mój Myszkowski¹, nie umrę ani mię czarnymi
Styks niewesoła zamknie odnogami swymi.

Już mi skóra chropawa padnie² na goleni,
Już mi w ptaka białego wierzch się głowy mieni;
Po palcach wszędy nowe piórka się puszczają,
A z ramion sążeniste skrzydła wyrastają.

Terazże, nad Ikara prędszy przeważnego³,
Puste brzegi nawiedzę Bosfora hucznego
I Syrty Cyrynejskie⁴, Muzom poświęcony
Ptak, i pola zabiegłe⁵ za zimne Tryjony⁶.

O mnie Moskwa i będą wiedzieć Tatarowie,
I różnego mieszkańcy świata Anglikowie;
Mnie Niemiec i waleczny Hiszpan, mnie poznają,
Którzy głęboki strumień Tybrowy pijają.

Niech przy próznym⁷ pogrzebie żadne narzekanie,
Żaden lament nie będzie ani uskarżanie:
Świec i dzwonów zaniechaj, i mar drogo słanych,
I głosem żałobliwym żołtarzów⁸ spiewanych!

Jan Kochanowski, *Pieśni*,
oprac. L. Szczerbicka-Ślęk, Wrocław 2008.

¹ Piotr Myszkowski – biskup płocki, następnie krakowski, sekretarz królewski, przyjaciel i mecenas Jana Kochanowskiego.

² *Padnie* – pokrywa.

³ *Przeważny* (staropolskie) – odważny.

⁴ *Syrty Cyrynejskie* – zatoki w Afryce Północnej.

⁵ *Zabiegły* – odległy.

⁶ *Tryjony* – określenie ziem na północy.

⁷ *Prózny* (staropolskie) – zbyteczny.

⁸ *Żołtarz* (staropolskie) – psalterz, psalm.

Zadanie 1.7.*Wymagania ogólne i szczegółowe*

I. Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji. Uczeń:

- 1.1) odczytuje sens całego tekstu [...]
- 1.2) [...] odczytuje zawarte w odbieranych tekstach informacje zarówno jawne, jak i ukryte.

II. Analiza i interpretacja tekstów kultury. Uczeń:

- 1.2) określa problematykę utworu
- 2.4) rozpoznaje w utworze sposoby kreowania świata przedstawionego [...]
- 2.5) porównuje utwory literackie lub ich fragmenty (dostrzega cechy wspólne i różne)
- 3.1) wykorzystuje w interpretacji elementy znaczące dla odczytania sensu utworu [...]
- 3.2) wykorzystuje w interpretacji utworu konteksty (np. literackie, kulturowe, filozoficzne, religijne)
- 3.3) porównuje funkcjonowanie tych samych motywów w różnych utworach literackich
- 4.2) dostrzega obecne w utworach literackich oraz innych tekstach kultury wartości uniwersalne
- 4.3) dostrzega zróżnicowanie postaw społecznych, obyczajowych, narodowych, religijnych, etycznych, kulturowych i w ich kontekście kształtuje swoją tożsamość (gimnazjum).

III. Tworzenie wypowiedzi. Uczeń:

- 1.1) tworzy dłuższy tekst [...] mówiony [...] zgodnie z podstawowymi regułami jego organizacji, przestrzegając zasad spójności znaczeniowej i logicznej
- 1.2) przygotowuje wypowiedź (wybiera [...] odpowiedni układ kompozycyjny, analizuje temat, wybiera formę kompozycyjną, sporządza plan wypowiedzi, dobiera właściwe słownictwo)
- 1.3) tworzy samodzielną wypowiedź argumentacyjną według podstawowych zasad logiki i retoryki (stawia tezę lub hipotezę, dobiera argumenty, porządkuje je, hierarchizuje, dokonuje selekcji pod względem użyteczności w wypowiedzi, podsumowuje, dobiera przykłady ilustrujące wywód myślowy, przeprowadza prawidłowe wnioskowanie)
- 1.4) publicznie wygłasza przygotowaną przez siebie wypowiedź, dbając o dźwiękową wyrazistość przekazu (w tym także tempo mowy i donośność głosu)
- 2.1) operuje słownictwem z określonych kręgów tematycznych (na tym etapie rozwijanym i koncentrującym się przede wszystkim wokół tematów [...] kultura)
- 2.3) tworząc wypowiedzi, dąży do precyzyjnego wysławiania się (gimnazjum).

Pojęcia i terminy

- *exegi monumentum*
- *non omnis moriar*
- sztuka
- wieczność
- nieśmiertelność
- artyzm

Komentarz do zadania

Wypowiedź może dotyczyć ogólnej kwestii nieśmiertelności artystów, którzy poprzez swoją twórczość mogą liczyć na „wieczną sławę”, bądź sposobów, za pomocą których sztuka może uczynić twórcę nieśmiertelnym. Uczeń powinien odwołać się do przytoczonej pieśni i – na podstawie ustaleń analitycznych odnoszących się do treści i formy utworu – przedstawić poglądy Kochanowskiego na omawiany temat. Przywołane przez ucznia teksty kultury (co najmniej dwa) mogą stanowić potwierdzenie słów czarnoleskiego poety lub mieć wobec nich charakter polemiczny.

Zadanie 1.7.*Przykładowa realizacja (1)***Wstęp**

Twórcy podejmują temat nieprzemijającej sławy. Jako jeden z pierwszych uczynił to Horacy. W jednej z pieśni (*Exegi monumentum*) stwierdza, że swą twórczością postawił sobie i swemu dziełu pomnik trwalszy niż ze spiżu. Stąd jego wniosek: „*Non omnis moriar*” – „Nie wszystek umrę”, będę żył w swoim dziele.

Wywód

W swym utworze Kochanowski powtórzył główne idee rzymskiego poprzednika. Poeta w duchu horacjańskim wyraża pewność, że „nie umrze cały”, bo sztuka jest wieczna, dzieło nie jest śmiertelne, tak jak śmiertelny jest człowiek. Nie chce, aby po nim płakano, ponieważ śmierć nie będzie dla niego końcem życia – zacznie żyć poprzez swą twórczość.

Tradycję pisania o wiecznym trwaniu w twórczości podejmuje Juliusz Słowacki w wierszu *Testament mój*. Poeta jest przekonany, że jego imię będzie trwać przez pokolenia z powodu doniosłości dzieł, jakie po nim pozostaną.

Utwarem współczesnym podejmującym motyw nieśmiertelnej sławy jest wiersz *Nagrobek* Wisławy Szymborskiej. Poetka traktuje te kwestię w sposób żartobliwy, kierując do czytelnika – „anonimowego przechodnia” – niepozbawiony dystansu apel o zachowanie pamięci o poecie.

Podsumowanie

Twórców unieśmiertelniają ich dzieła. To dzięki nim nieustannie trwają w świadomości potomnych.

Odwołanie do załączonego tekstu.

Odwołanie do wybranego tekstu kultury.

Odwołanie do wybranego tekstu kultury.

Zadanie 1.7.*Przykładowa realizacja (2)***Określenie problematyki**

Człowiek chciałby w jakiś sposób przetrwać w pamięci przyszłych pokoleń. Ludzie są świadomi nieuchronności śmierci, dlatego robią coś, co sprawia, że jakaś częśćka pozostanie po nich na ziemi. Artyści są świadomi, że pozostawią po sobie coś więcej.

Teza

Literatura i sztuka zapewniają twórcom nieśmiertelność.

Argumentacja

Na podstawie wiersza Jana Kochanowskiego:

- pieśń Jana Kochanowskiego jest przykładem utworu autotematycznego, w którym poeta utrwala swój wizerunek dla potomnych. Jest przekonany o swej wielkości i przyszłej nieśmiertelnej sławie
- gdy poeta pisze o sobie, to dokonuje zabiegów autokreacyjnych
- ukazuje siebie jako ptaka w locie. Chce przez to obrazowo pokazać, że potrafi się wzniesić ponad niskie uczucia zazdrości, które towarzyszą ludziom, gdy stykają się z wybitnymi jednostkami („ani ja już przebywać na ziemi / Więcej będę; a więzszy nad zazdrość, ludnemi / Miasty wzgardzę”)
- poeta pisze o sobie, ponieważ jest świadomy swej wielkości.

Cyprian Norwid *Fortepian Szopena* – muzyka będzie przywoływała pamięć o artyście (obraz zlewającej się w jedno ręki i klawiatury)

Odwołanie do załączonego tekstu.

Odwołanie do wybranego tekstu kultury.

Wątki autobiograficzne w twórczości poetów współczesnych (Miron Białoszewski, Stanisław Barańczak, Czesław Miłosz).

Odwołanie do wybranego tekstu kultury.

Literatura dokumentu osobistego, jako element kreowania nieśmiertelnej sławy (np. dzienniki Żeromskiego, Nałkowskiej, Gombrowicza).

Odwołanie do wybranego tekstu kultury.

Zakończenie

Sztuka i jej oddziaływanie były tematem utworów niezależnie od czasów, w których zostały stworzone. Utrwalanie wizerunku dla potomnych, wystawianie poetyckiego pomnika, to ważny element twórczości wielu artystów.

Zadanie 1.8.**Teksty literackie**

Krytyka wad Polaków jako temat tekstów kultury. Omów zagadnienie na podstawie podanego fragmentu *Wesela* Stanisława Wyspiańskiego, całego utworu oraz innego tekstu kultury.

Stanisław Wyspiański

WESELE

JASIEK

Aha; prawda, żywy Bóg,
przecie miałem trąbić w róg;
kaz ta, zaś ta, cyli zginął,
cyli mi sie ka odwinął –
kajsim zabył złoty róg,
ostał mi sie ino sznur.

Z izby głębnej, od chwili, wszedł był, w tropy za Jaśkiem, kołyszący się słomiany Chochół.

Scena 35.

CHOCHOŁ

Jak ci spadła czapka z piór.

JASIEK

Tom sie chył po te copke,
to mi może sie odwinął.

CHOCHOŁ

Miałeś, chłopie, złoty róg,
miałeś, chłopie, czapkę z piór:
czapkę ze łba wicher zmiótl.

JASIEK

Bez tom wieche z pawich piór.

CHOCHOŁ

Ostał ci sie ino sznur.

JASIEK

Najdę ka gdzie przy figurze.

CHOCHOŁ

Pod figurą ktosik stał.

JASIEK

Strasy u rozstajnych dróg – –
cy to pioł, cy nie pioł kur?

Zadanie 1.8.*Wymagania ogólne i szczegółowe*

- I. Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji. Uczeń:
- 1.1) odczytuje sens całego tekstu [...]
  - 1.2) [...] odczytuje zawarte w odbieranych tekstach informacje zarówno jawne, jak i ukryte.
- II. Analiza i interpretacja tekstów kultury. Uczeń:
- 1.2) określa problematykę utworu
  - 2.4) rozpoznaje w utworze sposoby kreowania świata przedstawionego [...]
  - 2.5) porównuje utwory literackie lub ich fragmenty (dostrzega cechy wspólne i różne)
  - 3.1) wykorzystuje w interpretacji elementy znaczące dla odczytania sensu utworu [...]
  - 3.2) wykorzystuje w interpretacji utworu konteksty (np. literackie, kulturowe, filozoficzne, religijne)
  - 3.3) porównuje funkcjonowanie tych samych motywów w różnych utworach literackich
  - 4.3) dostrzega zróżnicowanie postaw społecznych, obyczajowych, narodowych, religijnych, etycznych, kulturowych i w ich kontekście kształtuje swoją tożsamość (gimnazjum).
- III. Tworzenie wypowiedzi. Uczeń:
- 1.1) tworzy dłuższy tekst [...] mówiony [...] zgodnie z podstawowymi regułami jego organizacji, przestrzegając zasad spójności znaczeniowej i logicznej
  - 1.2) przygotowuje wypowiedź (wybiera [...] odpowiedni układ kompozycyjny, analizuje temat, wybiera formę kompozycyjną, sporządza plan wypowiedzi, dobiera właściwe słownictwo)
  - 1.3) tworzy samodzielną wypowiedź argumentacyjną według podstawowych zasad logiki i retoryki (stawia tezę lub hipotezę, dobiera argumenty, porządkuje je, hierarchizuje, dokonuje selekcji pod względem użyteczności w wypowiedzi, podsumowuje, dobiera przykłady ilustrujące wywód myślowy, przeprowadza prawidłowe wnioskowanie)
  - 1.4) publicznie wygłasza przygotowaną przez siebie wypowiedź, dbając o dźwiękową wyrazistość przekazu (w tym także tempo mowy i donośność głosu)
  - 2.1) operuje słownictwem z określonych kręgów tematycznych (na tym etapie rozwijanym i koncentrującym się przede wszystkim wokół tematów [...] kultura).
  - 2.3) tworząc wypowiedzi, dąży do precyzyjnego wysławiania się (gimnazjum).

Pojęcia i terminy

- wady narodowe
- dramat
- symbolizm
- relatywizm
- etyka

Komentarz do zadania

Zdający powinien zauważyć, że wadami wyeksponowanymi w załączonym fragmencie *Wesela* są lekkomyślność i próżność (uosobione przez Jaśka). W swojej wypowiedzi powinien odwołać się również do całego dramatu Wyspiańskiego i wskazać kilka krytykowanych w nim narodowych wad: awanturnictwo, oportunizm, niezdolność do czynu, pijaństwo, irracjonalizm polityczny. Konieczne jest także podanie przykładu krytyki takich wad w innym tekście kultury – literackim lub nieliterackim.

Zadanie 1.8.*Przykładowa realizacja (1)***Teza**

Według niektórych tekstów kultury lekkomyślność i próżność są głównymi wadami Polaków.

Plan wypowiedzi

1. *Wesele* jako dramat o wadach narodowych Polaków zobrazowanych w poszczególnych postaciach dramatu (np. Poeta – oderwanie od rzeczywistości, Nos – pijaństwo, Gospodarz – irracjonalizm polityczny, Dziennikarz – oportunizm, Czepiec – awanturnictwo).
2. Symboliczne znaczenie czapki z pawimi piórami (pawie pióra jako symbol próżnej strojności, zbędnych ozdób; czapka to symbol „sprawy narodowej”, „krakuska” jest czapką, w której przedstawiany był Kościuszko).
3. Jasiek – jako przykład braku poważnego traktowania świata związany z młodością, ale i niedoświadczeniem.
4. Wybór Jaśka na posłańca to wybór zły: ważne sprawy należy powierzać ludziom odpowiedzialnym.
5. Paradoksalność sytuacji: osobą najbardziej zaangażowaną czynnie w sprawę narodową jest próżny Jasiek.
6. Jasiek – symbol społeczeństwa, które nie szuka „złotego rogu” (pobudek do odzyskania niepodległości) ale zadowala się „pawimi piórami” (pozorami wolności).
7. Konstatacja Jaśka: „bez te wieche z pawich piór”. Sytuacja krytyczna prowadzi do refleksji.

Stefan Żeromski, *Przedwiośnie* – wielość nierealnych koncepcji (Baryka, Gajowiec, Lulek), które nie wchodzą w dialog ze sobą, ale wzajemnie się znoszą.

Kazik Staszewski, *Jeszcze Polska* – współczesne oskarżenie polityków o kunktatorstwo i przedkładanie własnych interesów nad interesy kraju.

Podsumowanie.

Literatura i kultura polska jako jeden ze swoich obowiązków przyjęła rozliczanie się z wadami narodowymi. Przytoczone przykłady pokazują wady typowe, których katalog jest znacznie większy.

Odwołanie do załączonego tekstu i całego utworu.

Odwołanie do wybranego tekstu kultury.

Odwołanie do wybranego tekstu kultury.

Zadanie 1.8.*Przykładowa realizacja (2)***Teza**

Krytyka wad Polaków zawarta w tekstach kultury jest zawsze subiektywnym opowiadaniem się po stronie zespołu jakichś wartości.

Rozwinięcie**Wesele Stanisława Wyspiańskiego:**

- pytanie o zasadność i możliwość wywołania powstania zbrojnego (czy Polacy są do niego przygotowani i czy taka walka jest sama w sobie sensowna?)
- czy wszystko w historii zależy od kalkulacji politycznych (wpływ czynników metafizycznych: Chochoła, kogoś, kto stał na rozstaju dróg)?
- krytyka odejścia od wartości narodowych na rzecz estetyzmu (zamiana złotego rogu na pawie pióra)
- jaki wpływ ma jednostka na dzieje narodu? – brak odpowiedzialnego przywództwa, powierzanie ważnych zadań osobom lekkomyślnym
- Jasiek jako przedstawiciel lekkomyślnego traktowania spraw istotnych.

Odwołanie do załączonego tekstu i całego utworu.

Pijaństwo Ignacego Krasickiego:

- satyra przedstawiająca dwie postawy: moralizatorską sprzeciwiającą się picciu alkoholu i odwołującą się do tradycyjnej polskiej gościnności
- próżność zabiegów moralizatorskich – wywołują skutek odwrotny („Gdziez idziesz? – „Napiję się wódki”)
- krytyka sarmackiej fanfaronady i złego obyczaju, który jest przyczyną upadku Rzeczypospolitej
- próba wskazania na nieskuteczność postaw skrajnych
- satyra Krasickiego jako krytyka obu wad polskich: przemądrzałych recept na każdą sytuację, nieznośnego moralizatorstwa oraz pijaństwa, jako cechy prowadzącej do destrukcji.

Odwołanie do wybranego tekstu kultury.

Pan Tadeusz Adama Mickiewicza:

Kreśląc literacki portret szlachty, Mickiewicz piętnuje niektóre jej wady, takie jak klótlwość, brawura, brak rozsądku, płytkość intelektualna. Krytyka ta prowadzona jest jednak z przymrużeniem oka – autor z jednej strony przedstawia bezprawny zajazd na Sopliców, z drugiej – z sentymentem ukazuje barwność szlachty zaściankowej, docenia jej odwagę i zdolność do czynu.

Odwołanie do wybranego tekstu kultury.

Zakończenie

Mówienie o wadach jest kwestią relatywną, gdyż zawsze wiąże się z przyjęciem jakiegoś poglądu pozwalającego te wady osądzać. To, co dla jednych grup społecznych jest wadą, dla innych może się okazać czymś neutralnym, albo wręcz zaletą (wyjątek stanowi tu pijaństwo, które winno być ocenione jednoznacznie negatywnie). Zadaniem odbiorcy dzieła sztuki jest umiejętność obiektywizacji, docierania do prawd odwiecznych, do niezmiennych wartości.

Zadanie 1.9.

Teksty literackie

Czy sztuka powinna naśladować, czy też kreować rzeczywistość? Rozważ zagadnienie, odwołując się do przytoczonej bajki Ignacego Krasickiego i do wybranych tekstów kultury.

Ignacy Krasicki

MALARZE

Dwaj portretów malarze słyęli przed laty:
Piotr dobry, a ubogi, Jan zły, a bogaty.
Piotr malował wybornie, a głód go uciskał,
Jan mało i źle robił, więcej jednak zyskał.
Dlaczegoż los tak różny mieli ci malarze?
Piotr malował podobnie, Jan piękniejsze twarze.

Ignacy Krasicki, *Bajki*, oprac. J. Sokolski, Wrocław 1989.

Zadanie 1.9.*Wymagania ogólne i szczegółowe*

I. Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji. Uczeń:

- 1.1) odczytuje sens całego tekstu [...]
- 1.2) [...] odczytuje zawarte w odbieranych tekstach informacje zarówno jawne, jak i ukryte.

II. Analiza i interpretacja tekstów kultury. Uczeń:

- 1.2) określa problematykę utworu
- 2.4) rozpoznaje w utworze sposoby kreowania świata przedstawionego [...]
- 2.5) porównuje utwory literackie lub ich fragmenty (dostrzega cechy wspólne i różne)
- 3.1) wykorzystuje w interpretacji elementy znaczące dla odczytania sensu utworu [...]
- 3.2) wykorzystuje w interpretacji utworu konteksty (np. literackie, kulturowe, filozoficzne, religijne)
- 3.3) porównuje funkcjonowanie tych samych motywów w różnych utworach literackich
- 4.2) dostrzega obecne w utworach literackich oraz innych tekstach kultury wartości [...] uniwersalne
- 4.3) dostrzega zróżnicowanie postaw społecznych, obyczajowych, narodowych, religijnych, etycznych, kulturowych i w ich kontekście kształtuje swoją tożsamość (gimnazjum).

III. Tworzenie wypowiedzi. Uczeń:

- 1.1) tworzy dłuższy tekst [...] mówiony [...] zgodnie z podstawowymi regułami jego organizacji, przestrzegając zasad spójności znaczeniowej i logicznej
- 1.2) przygotowuje wypowiedź (wybiera [...] odpowiedni układ kompozycyjny, analizuje temat, wybiera formę kompozycyjną, sporządza plan wypowiedzi, dobiera właściwe słownictwo)
- 1.3) tworzy samodzielną wypowiedź argumentacyjną według podstawowych zasad logiki i retoryki (stawia tezę lub hipotezę, dobiera argumenty, porządkuje je, hierarchizuje, dokonuje selekcji pod względem użyteczności w wypowiedzi, podsumowuje, dobiera przykłady ilustrujące wywód myślowy, przeprowadza prawidłowe wnioskowanie)
- 1.4) publicznie wygłasza przygotowaną przez siebie wypowiedź, dbając o dźwiękową wyrazistość przekazu (w tym także tempo mowy i donośność głosu)
- 2.1) operuje słownictwem z określonych kręgów tematycznych (na tym etapie rozwijanym i koncentrującym się przede wszystkim wokół tematów [...] kultura).
- 2.3) tworząc wypowiedzi, dąży do precyzyjnego wysławiania się (gimnazjum).

Pojęcia i terminy

- naśladownictwo
- mimesis
- sztuka mimetyczna
- kracjonizm
- bajka
- literatura dydaktyczna

Komentarz do zadania

Zadaniem ucznia jest określenie, która ze wskazanych powinności sztuki jest bardziej istotna, albo zajęcie stanowiska ambiwalentnego. W tym celu może krótko omówić każdą z funkcji, a następnie odnieść się do przytoczonej bajki Krasickiego oraz do co najmniej dwóch tekstów kultury ilustrujących omawiane zagadnienie.

Zadanie 1.9.*Przykładowa realizacja (1)***Wstęp**

Przywilejem artysty jest swoboda twórczej ekspresji, zatem w ogóle nie należy mówić o tym, jakie są obowiązki sztuki. Może ona zarówno naśladować rzeczywistości, jak i ją swobodnie kreować.

Rozwinięcie**Realizm bajki *Malarze Ignacego Krasickiego*:**

- ponadczasowa tematyka utworu – artysta a oczekiwania odbiorcy
- specyficzna sytuacja dwóch malarzy – obaj tworzą portrety
- trafne spostrzeżenie dotyczące ludzkiej natury, zawarte w epigramatycznej formie: ludzie są próżni, dlatego lubią być upiększani
- malarz o imieniu Jan w wynikający z pragmatyzmu życiowego sposób pojmuje kreacyjną rolę swojej sztuki – dodaje urody portretowanym postaciom i dzięki temu radzi sobie bardzo dobrze finansowo (ma dużo zamówień)
- drugi malarz, Piotr, jest bardzo rzetelny w odtwarzaniu wizerunków – robi to realistycznie i z tego powodu ponosi finansową klęskę (ludzie nie chcą oglądać swojego prawdziwego oblicza).

Odwołanie do załączonego tekstu.

Prawda i kreacja w sztuce portretowej Witkacego:

- Witkacy w regulaminie swojej Firmy Portretowej podzielił oferowane klientom portrety na różne typy, począwszy od „najbardziej wylizanego” – upiększonego (jak u malarza Jana z bajki Krasickiego) do zupełnie nowatorskiego i w efekcie trudnego do przewidzenia i częstokroć niełatwego w odbiorze
- w pierwszej formule, którą można określić jako zbliżoną do realizmu, artysta malował najczęściej portrety kobiet (na ich życzenie), choć mieści się w niej również znany portret Jarosława Iwaszkiewicza
- w formule eksperymentalnej, niezwykle ekspresyjnej i nierzadko groteskowej malował Witkacy mężczyzn (także na ich życzenie) i niemal zawsze autoportrety, ujmujące jego skomplikowaną osobowość.

Odwołanie do wybranego tekstu kultury.

Kreacja na wzór świata rzeczywistego – trylogia J.R.R. Tolkiena:

- Tolkienowski świat jest światem baśniowym, charakterystycznym dla fantastyki – zamieszkują go postaci niespotykane w codziennym życiu
- cała struktura stworzona przez Tolkiena jest wzorowana na świecie rzeczywistym. Świat fantastyczny otrzymuje atrybuty świata realnego: język, mitologię, topografię, system społeczny i świat wartości
- artysta, kreując, jednocześnie naśladuje – ten element odnosi się zwłaszcza do elementów etycznych, ideowych, postaw i wartości wpisanych w tekst. To, co nierzeczywiste ma tłumaczyć to, co dostępne poznaniu powszechnemu.

Odwołanie do wybranego tekstu kultury.

Podsumowanie.

Sztuka kreuje własną rzeczywistość. Zwyczajne naśladownictwo (np. natury) trudno nazwać sztuką, to co najwyższej zwykłe rzemiosło. Jednak sztuka realistyczna może być najwyższej próby, jeśli w dziele artysta przekazał jakąś część własnej wrażliwości.

Zadanie 1.9.*Przykładowa realizacja (2)***Wstęp**

W starożytności narodziła się koncepcja sztuk mimetycznych – naśladowujących rzeczywistość (*Poetyka* Arystotelesa). Podstawowym celem sztuki było tworzenie przedstawień, które naśladowają i uzupełniają przyrodę o to, czego nie może ona sama wytworzyć.

Rozwinięcie**Ilustracja życiowej prawdy w bajce *Malarze Ignacego Krasickiego*:**

- utwór zawiera miniaturowe portrety artystów, którzy różnie podchodzą do swojej pracy, zupełnie inaczej rozumiejąc jej sens i stojące przed nimi zadania
- Jan dostarcza klientom upiękzone wizerunki i zaspokaja w ten sposób ich wewnętrzne potrzeby, jednocześnie zapewniając sobie wysokie dochody
- Piotr dba przede wszystkim o prawdziwość portretów, a w konsekwencji ma mało klientów i przymiera głodem
- wskazanie odautorskie jest jednoznaczne: prawda jest w życiu najważniejsza.

Odwołanie do załączonego tekstu.

Realizm (naśladowanie rzeczywistości) w *Ojcu Goriot Honoriusza Balzaka*:

- opis motywacji postępowania ludzi, dostarcza informacji na temat stosunków rodzinnych, charakteryzuje postaci w aspekcie materialnym
- sposób uchwycenia prawdy o rzeczywistości (poprzez zastosowanie konwencji realistycznej) wspomaga proces rozumienia ludzi i mechanizmów rządzących światem.

Odwołanie do wybranego tekstu kultury.

Prawdziwość obrazu *Trumna chłopska Aleksandra Gierymskiego*:

- temat zaczerpnięty z życia wsi – utrwalona na obrazie scena przedstawia ubogich ludzi, którym umarł ktoś bliski
- odtworzenie przez malarza każdego szczegółu utrwalanej sytuacji i wizerunku ludzi
- tragizm wobec śmierci
- autor obrazu jednocześnie i odtwarza scenę rodzajową i kreuje poprzez układ postaci i rekwizyty (trumna) atmosferę odbioru dzieła, nastrój.

Odwołanie do wybranego tekstu kultury.

Zakończenie

Rolą sztuki, jej powinnością, a zarazem miarą wielkości dokonań artystycznych jest pokazywanie prawdy o ludziach i życiu, a w konsekwencji skłonienie odbiorcy do głębszego namysłu o charakterze egzystencjalnym.

Zadanie 1.10.**Teksty literackie**

Czy szlachetne intencje mogą usprawiedliwić nieetyczne postępowanie? Rozważ problem, odwołując się do podanego fragmentu *Dziadów części III* Adama Mickiewicza, całego utworu oraz innego tekstu kultury.

Adam Mickiewicz

DZIADY CZ. III

KONRAD

(*śpiewa*)

Pieśń ma była już w grobie, już chłodna, –
Krew poczuła – spod ziemi wygląda –
I jak upiór powstaje krwi głodna:
I krwi żąda, krwi żąda, krwi żąda.
Tak! zemsta, zemsta, zemsta na wroga,
Z Bogiem i choćby mimo Boga!

(*Chór powtarza*)

I Pieśń mówi: ja pójdę wieczorem,
Naprzód braci rodaków gryźć muszę,
Komu tylko zapuszczę kły w duszę,
Ten jak ja musi zostać upiorem.
Tak? zemsta, zemsta, *etc. etc.*

Potem pójdziem, krew wroga wypijem,
Ciało jego rozrąbiem toporem:
Ręce, nogi gwoździami przybijem,
By nie powstał i nie był upiorem.

Z duszą jego do piekła iść musim,
Wszyscy razem na duszy usiędziem,
Póki z niej nieśmiertelność wydusim,
Póki ona czuć będzie, gryźć będziem.
Tak! zemsta, zemsta, *etc. etc.*

Adam Mickiewicz, *Dziela*, wydanie rocznicowe, t. 3: *Dramaty*,
oprac. Z. Stefanowska, Warszawa 1995.

Zadanie 1.10.*Wymagania ogólne i szczegółowe*

I. Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji. Uczeń:

- 1.1) odczytuje sens całego tekstu [...]
- 1.2) [...] odczytuje zawarte w odbieranych tekstach informacje zarówno jawne, jak i ukryte.

II. Analiza i interpretacja tekstów kultury. Uczeń:

- 1.2) określa problematykę utworu
- 2.4) rozpoznaje w utworze sposoby kreowania świata przedstawionego [...]
- 2.5) porównuje utwory literackie lub ich fragmenty (dostrzega cechy wspólne i różne)
- 3.1) wykorzystuje w interpretacji elementy znaczące dla odczytania sensu utworu [...]
- 3.2) wykorzystuje w interpretacji utworu konteksty (np. literackie, kulturowe, filozoficzne, religijne)
- 3.3) porównuje funkcjonowanie tych samych motywów w różnych utworach literackich
- 4.2) dostrzega obecne w utworach literackich oraz innych tekstach kultury wartości narodowe i uniwersalne
- 4.3) dostrzega zróżnicowanie postaw społecznych, obyczajowych, narodowych, religijnych, etycznych, kulturowych i w ich kontekście kształtuje swoją tożsamość (gimnazjum).

III. Tworzenie wypowiedzi. Uczeń:

- 1.1) tworzy dłuższy tekst [...] mówiony [...] zgodnie z podstawowymi regułami jego organizacji, przestrzegając zasad spójności znaczeniowej i logicznej
- 1.2) przygotowuje wypowiedź (wybiera [...] odpowiedni układ kompozycyjny, analizuje temat, wybiera formę kompozycyjną, sporządza plan wypowiedzi, dobiera właściwe słownictwo)
- 1.3) tworzy samodzielną wypowiedź argumentacyjną według podstawowych zasad logiki i retoryki (stawia tezę lub hipotezę, dobiera argumenty, porządkuje je, hierarchizuje, dokonuje selekcji pod względem użyteczności w wypowiedzi, podsumowuje, dobiera przykłady ilustrujące wywód myślowy, przeprowadza prawidłowe wnioskowanie)
- 1.4) publicznie wygłasza przygotowaną przez siebie wypowiedź, dbając o dźwiękową wyrazistość przekazu (w tym także tempo mowy i donośność głosu)
- 2.1) operuje słownictwem z określonych kręgów tematycznych (na tym etapie rozwijanym i koncentrującym się przede wszystkim wokół tematów [...] kultura)
- 2.3) tworząc wypowiedzi, dąży do precyzyjnego wysławiania się (gimnazjum).

Pojęcia i terminy

- dramat romantyczny
- etyka
- tyrteizm
- zemsta

Komentarz do zadania

Na podstawie załączonego do polecenia fragmentu *Dziadów części III*, całego dramatu oraz dowolnie wybranego tekstu kultury (literackiego bądź nieliterackiego) uczeń powinien rozważyć kwestię ewentualnej dopuszczalności zła czynionego w imię dobra.

Zadanie 1.10.**Przykładowa realizacja (1)**

Teza: Cel nie może uswięcać środków.

Argumentacja.

1. Konrad ma szlachetne intencje – chce wyzwolenia Polski spod władzy caratu. Jednak przyjęta przez niego postawa prowadzi do poważnych kłopotów natury moralnej i światopoglądowej. Zło, które wyraża wprost w *Pieśni zemsty*, potęguję się i urasta w *Wielkiej Improwizacji* do rangi bluźnierstwa. Założona przezeń droga do wyzwolenia jest drogą donikąd.
2. Dobra nie wolno czynić kosztem drugiego człowieka. W *Dziadów części III* propagowana jest postawa poświęcenia, czyli ofiarowania jakiegoś dobra dla większego dobra. Przykładem takiego działania jest Ksiądz Piotr – w walce o duszę Konrada ryzykuje własnym życiem.
3. Dobrą drogę obiera także Pani Rollisonowa, postać pełna rozpacz i pokory, która prosi bezdusznego Senatora o łaskę dla jej syna – jednak nie zlorzeczy i nie przeklina.
4. Senator – przykład osoby, która dla osiągnięcia własnego (z jego punktu widzenia dobrego) celu, jakim jest spokój w imperium carskim, używa środków niegodziwych, skazując na wygnanie i tułaczkę nawet małe dzieci.

Ewangelia. W przypowieści Jezus mówi, że złe drzewo nie może wydawać dobrych owoców.

Bolesław Prus *Omyłka*. Egzekucja wykonana na rzekomym zdrajcy, działanie podjęte w imię dobra narodowego i z takimi hasłami na ustach, w rezultacie okazuje się tragicznym błędem (nazwanym ironicznie, by zminimalizować winę moralną, „omyłką”), opartym na celu podwójnym i kłamstwu dla zyskania opinii bohatera.

Podsumowanie.

Żaden czyn człowieka nie może naruszać dobra ani wolności drugiego człowieka. Nie istnieje taki cel, który uzasadniałby podjęcie niegodnych środków. Jeżeli cel jest dobry sam w sobie, to jego osiągnięcie implikuje stosowanie środków dobrych i godziwych.

Odwołanie do załączonego tekstu.

Odwołanie do wybranego tekstu kultury.

Odwołanie do wybranego tekstu kultury.

Zadanie 1.10.*Przykładowa realizacja (2)***Teza**

Są sytuacje życiowe, które pozwalają na podjęcie działań niezgodnych z obowiązującym systemem moralnym.

Rozwinięcie

1. Konrad, jako wieszcz, widzi więcej i więcej rozumie od przeciętnego człowieka.
2. Jego postępowanie jest postępowaniem na miarę Prometeusza, który popełnił czyn niemoralny – wykradł bogom ogień – dla większego szczęścia ludzkości.
3. Konrad „ma potężne oko”, które czyni go istotą niemal boską, dlatego to on decyduje o kategoriach dobra i zła.
4. W *Pieśni zemsty* pojawiają się słowa: „Z Bogiem i choćby mimo Boga”, które mówią o nieliczeniu się z jakimkolwiek wyższym autorytetem, do czego uprawnia, w mniemaniu bohatera, status artysty walczącego za naród.
5. Konrad dopuszcza walkę godziwymi i niegodziwymi sposobami dla ocalenia narodu („By nie powstał i nie był upiorem”).

Niccolo Machiavelli *Księżę*. Obraz władcy dążącego do celu wszelkimi środkami, mającego jako główny priorytet działania pragmatyzm.

Odwołanie do załączonego tekstu.

Odwołanie do wybranego tekstu kultury.

Adam Mickiewicz *Konrad Wallenrod* – działanie podstępne dla pożytku ojczyzny, oszustwo jest usprawiedliwione dobrem wyższym (Mickiewicz daje w *Konradzie Wallenrodzie* motto z Machiavellego).

Odwołanie do wybranego tekstu kultury.

Legenda o Robin Hoodzie, Janosiku – działanie złe (kradzież, odbieranie majątku bogatym, napady i rozboje) dają dobre efekty.

Odwołanie do wybranego tekstu kultury

Tadeusz Borowski *Opowiadania oświęcimskie* – działania w celu ocalenia własnego życia usprawiedliwiają nieetyczność (skrajną) środków (współpraca z „personel” obozowym etc.)

Odwołanie do wybranego tekstu kultury.

Zakończenie

Nie każde postępowanie jest łatwe w ocenie moralnej. Problemem jest znalezienie właściwego punktu odniesienia dla podejmowanych uczynków. Pytanie podstawowe, jakie można sobie postawić, to takie, czy istnienie mniejsze zło i czy są takie czyny, które w każdej okoliczności są bezwzględnie złe. Etyka (chrześcijańska, czy jakakolwiek inna) mówi, że nigdy nie wolno tolerować nawet najmniejszego zła, nawet w imię dobra. Problem wydaje się nierozstrzygalny bez przyjęcia założeń wstępnych (ideowych, światopoglądowych).

Zadanie 1.11.**Teksty literackie**

W jaki sposób w tekstach kultury przedstawiane bywa dzieciństwo? Omów zagadnienie, odwołując się do podanego wiersza oraz innych tekstów kultury.

Leopold Staff

DZIECIŃSTWO

Poezja starych studni, zepsutych zegarów,
Strychu i niemych skrzypiec pękniętych bez grajka,
Zżółkła księga, gdzie uschła niezapominajka
Drzemie – były dzieciństwu memu lasem czarów...

Zbierałem zardzewiałe, stare klucze... Bajka
Szeptala mi, że klucz jest dziwnym darem darów,
Że otworzy mi zamki skryte w tajny parów,
Gdzie wejść – błady książę z obrazu Van Dycka¹.

Motyle-m potem zbierał, magicznej latarki
Cuda wywoływałem na ściennej tapecie
I gromadziłem długi czas pocztowe marki...

Bo było to jak podróż szalona po świecie,
Pełne przygód odjazdy w wszystkie świata części...
Sen słodki, nedorzeczny, jak szczęście... jak szczęście...

[1905]

Leopold Staff, *Dzieciństwo*, [w:] tenże, *Wybór poezji*, wyb. T. Jastrun, Wrocław 1970.

¹ Antoon Van Dyck – późnobarokowy malarz flamandzki; książę z jego płótna to James Stuart (1612–1655), szkocki arystokrata.

Zadanie 1.11.*Wymagania ogólne i szczegółowe*

I. Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji. Uczeń:

- 1.1) odczytuje sens całego tekstu [...]
- 1.2) [...] odczytuje zawarte w odbieranych tekstach informacje zarówno jawne, jak i ukryte.

II. Analiza i interpretacja tekstów kultury. Uczeń:

- 1.2) określa problematykę utworu;
- 2.4) rozpoznaje w utworze sposoby kreowania świata przedstawionego [...]
- 2.5) porównuje utwory literackie lub ich fragmenty (dostrzega cechy wspólne i różne)
- 3.1) wykorzystuje w interpretacji elementy znaczące dla odczytania sensu utworu [...]
- 3.2) wykorzystuje w interpretacji utworu konteksty (np. literackie, kulturowe, filozoficzne, religijne)
- 3.3) porównuje funkcjonowanie tych samych motywów w różnych utworach literackich.
- 4.2) dostrzega obecne w utworach literackich oraz innych tekstach kultury wartości narodowe i uniwersalne
- 4.3) dostrzega zróżnicowanie postaw społecznych, obyczajowych, narodowych, religijnych, etycznych, kulturowych i w ich kontekście kształtuje swoją tożsamość (gimnazjum).

III. Tworzenie wypowiedzi. Uczeń:

- 1.1) tworzy dłuższy tekst [...] mówiony [...] zgodnie z podstawowymi regułami jego organizacji, przestrzegając zasad spójności znaczeniowej i logicznej
- 1.2) przygotowuje wypowiedź (wybiera [...] odpowiedni układ kompozycyjny, analizuje temat, wybiera formę kompozycyjną, sporządza plan wypowiedzi, dobiera właściwe słownictwo)
- 1.3) tworzy samodzielną wypowiedź argumentacyjną według podstawowych zasad logiki i retoryki (stawia tezę lub hipotezę, dobiera argumenty, porządkuje je, hierarchizuje, dokonuje selekcji pod względem użyteczności w wypowiedzi, podsumowuje, dobiera przykłady ilustrujące wywód myślowy, przeprowadza prawidłowe wnioskowanie)
- 1.4) publicznie wygłasza przygotowaną przez siebie wypowiedź, dbając o dźwiękową wyrazistość przekazu (w tym także tempo mowy i donośność głosu)
- 2.1) operuje słownictwem z określonych kręgów tematycznych (na tym etapie rozwijanym i koncentrującym się przede wszystkim wokół tematów [...] kultura)
- 2.3) tworząc wypowiedzi, dąży do precyzyjnego wysławiania się (gimnazjum).

Pojęcia i terminy

- dzieciństwo
- arkadia
- idealizacja
- magia
- mit

Komentarz do zadania

Zdający powinien w ukierunkowany sposób zinterpretować wiersz Staffa oraz dodatkowo, na podstawie co najmniej dwóch wybranych przez siebie tekstów kultury, zilustrować zagadnienie sposobu ukazania w nich dzieciństwa. Mogą to być teksty literackie lub nieliterackie (np. dzieła plastyczne, filmy, spektakle teatralne).

Zadanie 1.11.**Przykładowa realizacja (1)****Określenie problemu.**

Dzieciństwo kojarzy się z beztroską i zabawą. Jest to okres, w którym ciekawość popycha dziecko do poznawania świata, a zdziwienie jest kluczowym doświadczeniem. Przechowujemy w pamięci jego subiektywny obraz, często wyidealizowany, ograniczony do szczęśliwych chwil.

Teza.

Okres dzieciństwa postrzegany jest przez artystów jako czas magiczny i szczęśliwy.

Argumentacja.

Na podstawie wiersza Leopolda Staffa:

- obraz dzieciństwa, w którym wiele pozornie zwyczajnych przedmiotów miało znaczenie magiczne – klucz otwierał zamki tajemnic, a znaczki pocztowe przenosiły do egzotycznych miejsc („były dzieciństwu memu lasem czarów”)
- w dzieciństwie bajki i opowieści stawały się drogowskazami w fantastycznej wędrówce („Bo było to jak podróż szalona po świecie”)
- w tym czasie nie istniały bariery i ograniczenia („[klucz] otworzy mi zamki skryte w tajny parów, / Gdzie wejść – błądy książę z obrazu Van Dycka”)
- poeta w odniesieniu do dzieciństwa odnosi się do motywu snu – jest ono jak „słodki i niedorzeczny sen”, sugerując tym samym, że był to czas cudowny, ale w konfrontacji z życiem dorosłym zupełnie nieracjonalny.

Odwołanie do załączonego tekstu.

W *Epilogu do Pana Tadeusza* Adam Mickiewicz wspomina o kraju lat dzieciennych jako miejscu pięknym, jak kwitnąca łąka, znajomym i bezpiecznym, bliski, zamieszkałym przez matkę, braci, krewnych, dobrych i uczciwych sąsiadów (nie było w nim obcych i wrogów). Dzieciństwo w *Panu Tadeuszu* to mit, raj utracony, przeszły i nie do odzyskania.

Odwołanie do wybranego tekstu kultury.

W wierszu *Polaty się tży...* Adam Mickiewicz określa swoje dzieciństwo jako „sielskie, anielskie”.

Odwołanie do wybranego tekstu kultury.

Powieść *Weiser Dawidek* Pawła Huelle przedstawia wakacje grupki dzieci podczas upalnego lata. Akcja dzieje się w Gdańsku w 1957 roku. Byłyby one zwykłe, gdyby nie obecność wśród nich tajemniczego dwunastoletniego chłopca pochodzenia żydowskiego – tytułowego Dawidka – dziecka obdarzonego niezwykleymi zdolnościami, tajemniczymi mocami: potrafi lewitować, hipnotyzować zwierzęta (dzika pantera). Chłopiec izoluje się od otoczenia, ale jednocześnie potrafi to otoczenie zniewolić swymi zdolnościami przywódczymi oraz charyzmą.

Odwołanie do wybranego tekstu kultury.

Podsumowanie.

Dzieciństwo to dla twórców stan szczęśliwy, pozornie bezpowrotnie utracony, ale obecny stale we wspomnieniach. Wyobraźnia okresu dzieciństwa była czymś niepowtarzalnym i pozwalała na oderwanie się od rzeczywistości.

Zadanie 1.11.*Przykładowa realizacja (2)***Wstęp**

Dzieciństwo to okres, który kształtuje człowieka. To czas, który w zasadniczy sposób rzutuje na jego emocje i warunkuje sposób radzenia sobie z nimi w dorosłym życiu. Artyści często opisują ten okres, jest on źródłem, z którego czerpią inspiracje.

Rozwinięcie

Na podstawie wiersza Staffa

1. Dzieciństwo – moment empirycznego poznawania rzeczywistości (cienie na ścianie).
2. Ciekawość świata (zbieranie znaczków pocztowych, kolekcjonowanie motyli) jako podstawa rozwoju młodego człowieka.
3. Dzieciństwo jako okres poszukiwania prawdy o świecie (metafora klucza otwierającego wszystkie zamki).
4. Poeta opowiada o przeżyciach swego dzieciństwa jak o czasie, który ukształtował go jako wrażliwego człowieka i poetę.
5. Dzieciństwo jako punkt odniesienia w czasie, który pozwala zdefiniować szczęście.

Bolesław Prus *Omyłka* – wydarzenia czasu powstania styczniowego, opowiedane z perspektywy dziecka doświadczającego bezwzględności historii.

Film Bernardo Bertolucciego *Ukryte pragnienia* – podróż w stronę dzieciństwa, w poszukiwaniu matki jako warunek zrozumienia rozpoczynającej się dorosłości.

Zakończenie

Dzieciństwo jest przez twórców przedstawiane jako okres, który wpływa w zasadniczy sposób na dalsze życie. To od niego zależy, jakie wartości będą miały znaczenie w przyszłości. Jest czasem kształtowania przyszłości, ale też jednocześnie okresem, który pozwala zrozumieć motywacje i genezę sposobów działania dorosłych.

Odwołanie do załączonego tekstu.

Odwołanie do wybranego tekstu kultury.

Odwołanie do wybranego tekstu kultury.

Zadanie 1.12.

Teksty literackie

Różne obrazy ojczyzny w kulturze. Omów zagadnienie, odwołując się do wiersza *Moja piosnka II* Cypriana Norwida oraz innych tekstów kultury.

Cyprian Norwid

MOJA PIOSNKA II

Do kraju tego, gdzie kruszynę chleba
Podnoszą z ziemi przez uszanowanie
Dla d a r ó w Nieba...

Tęskno mi, Panie...

Do kraju tego, gdzie winą jest dużą
Popsować gniazdo na gruszy bocianie,
Bo wszystkim służą...

Tęskno mi, Panie...

Do kraju tego, gdzie pierwsze ukłony
Są – jak odwieczne Chrystusa wyznanie:
„B ą d ź p o c h w a l o n y ! ”

Tęskno mi, Panie...

Tęskno mi jeszcze i do rzeczy innej,
Której już nie wiem, gdzie leży mieszkanie,
Równie niewinnej...

Tęskno mi, Panie...

Do bez-tęsknoty i do bez-myślenia,
Do tych, co mają t a k z a t a k – n i e z a n i e –
Bez światło-cienia...

Tęskno mi, Panie...

Tęskno mi owdzie, gdzie któż o mnie stoi?
I tak być musi, choć się tak nie stanie
Przyjaźni mojej!...

Tęskno mi, Panie...

[1854]

Cyprian Norwid, *Wiersze wybrane*, wyb. M. Ingot, Wrocław 1991.

Zadanie 1.12.*Wymagania ogólne i szczegółowe*

I. Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji. Uczeń:

- 1.1) odczytuje sens całego tekstu [...]
- 1.2) [...] odczytuje zawarte w odbieranych tekstach informacje zarówno jawne, jak i ukryte.

II. Analiza i interpretacja tekstów kultury. Uczeń:

- 1.2) określa problematykę utworu
- 2.4) rozpoznaje w utworze sposoby kreowania świata przedstawionego [...]
- 2.5) porównuje utwory literackie lub ich fragmenty (dostrzega cechy wspólne i różne)
- 3.1) wykorzystuje w interpretacji elementy znaczące dla odczytania sensu utworu [...]
- 3.2) wykorzystuje w interpretacji utworu konteksty (np. literackie, kulturowe, filozoficzne, religijne)
- 3.3) porównuje funkcjonowanie tych samych motywów w różnych utworach literackich.
- 4.2) dostrzega obecne w utworach literackich oraz innych tekstach kultury wartości narodowe i uniwersalne
- 4.3) dostrzega zróżnicowanie postaw społecznych, obyczajowych, narodowych, religijnych, etycznych, kulturowych i w ich kontekście kształtuje swoją tożsamość (gimnazjum).

III. Tworzenie wypowiedzi. Uczeń:

- 1.1) tworzy dłuższy tekst [...] mówiony [...] zgodnie z podstawowymi regułami jego organizacji, przestrzegając zasad spójności znaczeniowej i logicznej
- 1.2) przygotowuje wypowiedź (wybiera [...] odpowiedni układ kompozycyjny, analizuje temat, wybiera formę kompozycyjną, sporządza plan wypowiedzi, dobiera właściwe słownictwo)
- 1.3) tworzy samodzielną wypowiedź argumentacyjną według podstawowych zasad logiki i retoryki (stawia tezę lub hipotezę, dobiera argumenty, porządkuje je, hierarchizuje, dokonuje selekcji pod względem użyteczności w wypowiedzi, podsumowuje, dobiera przykłady ilustrujące wywód myślowy, przeprowadza prawidłowe wnioskowanie)
- 1.4) publicznie wygłasza przygotowaną przez siebie wypowiedź, dbając o dźwiękową wyrazistość przekazu (w tym także tempo mowy i donośność głosu)
- 2.1) operuje słownictwem z określonych kręgów tematycznych (na tym etapie rozwijanym i koncentrującym się przede wszystkim wokół tematów [...] kultura)
- 2.3) tworząc wypowiedzi, dąży do precyzyjnego wysławiania się (gimnazjum).

Pojęcia i terminy

- idealizacja
- nostalgia
- tradycja

Komentarz do zadania

Zdający powinien w ukierunkowany sposób zinterpretować wiersz Norwida oraz przedstawić co najmniej dwa inne teksty kultury, w których obecny jest obraz ojczyzny (nie musi to być Polska). Mogą to być teksty literackie bądź nieliterackie (np. dzieło plastyczne, film, spektakl teatralny). Przy wyborze tekstów trzeba pamiętać, że polecenie wymaga przedstawienia różnych obrazów ojczyzny.

Zadanie 1.12.**Przykładowa realizacja (1)****Określenie problematyki**

Dla artystów ojczyzna zazwyczaj ma szczególne znaczenie i jest tematem często przez nich podejmowanym, niezależnie od czasów, w jakich tworzyli. Wszystkie przedstawione w następnej części utwory literackie powstały na wychodźstwie, co jest powodem specyficznego spojrzenia na kraj ojczysty.

Postawienie tezy.

Polska bywa przedstawiana w tekstach kultury sposób wyidealizowany.

Argumentacja.

Z wiersza Norwida:

- utrzymanie wypowiedzi na temat ojczyzny w tonie modlitewnym
- Polska to kraj „utkany” z marzenia, ideał
- obraz mieszkańców Polski jako tych, którzy z szacunkiem podchodzą do Boga i Jego darów („kruszynę chleba / Podnoszą z ziemi przez uszanowanie”)
- szanują przyrodę i związane z nią obyczaje (gdzie winą jest duża/ Popsować gniazdo na gruszy bocianie, / Bo wszystkim służą...)
- żyją zgodnie z chrześcijańskimi wartościami (tutaj „pierwsze ukłony/ Są - jak odwieczne Chrystusa wyznanie: / «Bądź pochwalony!»”, „mają tak za tak – nie za nie”).

Odwołanie do załączonego tekstu.

Z *Pana Tadeusza* Adama Mickiewicza:

- idealizacja Soplicowa: niezmiennosc obyczajów; podporządkowanie życia wartościom (patriotyzm, tradycja), wzorowy gospodarz (Sędzia, który troszczy się o swój dobytek), gościnność; obraz zbiorowości, która mimo wad jednoczy się w sytuacji zagrożenia
- idealizacja historii: wojska Napoleona przybywają na Litwę wiosną, symbolicznie, kiedy cały świat budzi się do życia (w rzeczywistości nadciągnęły jesienią); nadzieję na wolność
- baśniowe, symboliczne zakończenie poematu: włościanie dostają wolność od Tadeusza; taneczny korowód wśród pięknej przyrody, poruszający się w rytm dostojnego poloneza wyraża dumę narodową i optymizm, jest zapowiedzią dalszego podtrzymywania tradycji patriotycznych; zachód słońca wróżący dobrą pogodę
- charakterystyczny zwrot występujący w bajkach: „I ja tam byłem, miód i wino piłem...”.

Odwołanie do wybranego tekstu kultury.

Z wiersza *W Szetejniach* Czesława Miłosza:

- podobnie jak w *Panu Tadeuszu* u Miłosza idealizacji podlega Litwa; Szetejnie to miejsce urodzenia poety, co zostaje wspomniane w wierszu i nazwane „początkiem”, niczym w *Księdze Rodzaju*
- na wyidealizowany obraz składają się elementy sielankowe – krajobraz arkadyjski (pola, żeńcy, pagórki, rzeka, las, wieś Święty Bród, urodzajne sady – jabłonie i grusze, będące nawiązaniem do Edenu); dostatek jedzenia: kwas chlebowy i miód (niemal jak w *Ziemi Obiecanej*)
- obecność matki, dającej poczucie bezpieczeństwa, pierwszej nauczycielki (poznawanie liter)
- dzieciństwo to dla poety letni świt i głosy ptaków – przywołują dobre emocje, kojarzą się z początkiem i duchową odnową.

Odwołanie do wybranego tekstu kultury.

Podsumowanie.

Powyższe przykłady pokazują, że idealizacja ojczyzny wynika najczęściej z emigracji, z oddalenia. Ta sytuacja wywołuje tęsknotę za ojczyzną, gdzie spędziło się dzieciństwo, młodość, lata nauki. Kraj przywołany z odległej pamięci nabiera cech arkadii, staje się krainą szczęśliwą.

Zadanie 1.12.*Przykładowa realizacja (2)***Wprowadzenie**

Pojęcie ojczyzny wywołuje różne obrazy. Jeśli odniesiemy je do Polski, bywa ona przedstawiana w tekstach kultury jako kraj, którego obraz wywołuje wiele różnych emocji (tęsknota, miłość, współczucie, smutek, kompleksy).

Rozwinięcie

Wiersz Norwida wyraża wiele stanów emocjonalnych. Powstał w wyniku głębokich przeżyć i przemyśleń związanych z oddaleniem od ojczyzny (emigracją), nostalgią. Wiersz jest poetycką modlitwą. Wyznanie „Tęskno mi, Panie”, powtórzone po każdej zwrotce, pełni funkcję refrenu, wzmacniającego nastrój i odnoszącego poszczególne elementy pejzażowe do Absolutu.

Skomplikowane i nieraz sprzeczne emocje budują nastrój i wymowę innego utworu – *Grobu Agamemnona* Juliusza Słowackiego. Utwór ma charakter konfesyjny, czemu sprzyja sytuacja liryczna – poeta zwiedza grób bohatera greckiego. Ból rodzi się z konfrontacji tego, czym Polska jest (niewolnicą) z tym, czym powinna być (niezwyciężonym posągiem). Nacechowanie emocjonalne wiersza świadczy o wielkim przywiązaniu Słowackiego do ojczyzny, bez względu na to, jaka ona jest. Nieco inny w wymowie jest wiersz Czesława Miłosza *W mojej ojczyźnie*. Tu podmiot liryczny nie tylko przywołuje idylliczne obrazy utraconej ojczyzny, ale też wprowadza symbole związane z cierpieniem („jezioro cierni”) i niepokojem („to, co straszy mnie”).

We współczesnej filmografii – np. w filmach Wojciecha Smarzowskiego, Agnieszki Holland, Małgorzaty Szumowskiej ojczyzna to już nie kraj utopijnej szczęśliwości, ale teren bezwzględnej nieraz walki, ścierania się postaw ideowych, brutalności i niejednokrotnie brudu.

Zakończenie

Należy postawić pytanie: który obraz ojczyzny jest prawdziwy? Czy ten widziany stęsknionym okiem emigranta, wygnańca, czy raczej widziany przez kogoś, kto żyje tutaj w Polsce, mając czasem wrażenie zaściankowości. Polska może być widziana na wiele sposobów – nie tylko jako ojczyzna, której należy się wszystko, obszar znaczeniowo wyłącznie pozytywny, ale też jako problem, z którym należy się zmierzyć, jako swoisty „kompleks polski”.

Odwołanie do załączonego tekstu.

Odwołanie do wybranego tekstu kultury.

Odwołanie do wybranego tekstu kultury.

Odwołanie do wybranego tekstu kultury.

Zadanie 1.13.

Teksty literackie

W jaki sposób w tekstach kultury są przedstawiane miejsca szczęśliwe? Omów zagadnienie, odwołując się do załączonego fragmentu *Epilogu do Pana Tadeusza* Adama Mickiewicza, całego utworu oraz do innego tekstu kultury.

Adam Mickiewicz

[*EPILOG*] – FRAGMENT

Kraj lat dziecińczych! On zawsze zostanie
 Święty i czysty jak pierwsze kochanie,
 Nie zaburzony błędów przypomnieniem,
 Nie podkopany nadziei złudzeniem
 Ani zmieniony wypadków strumieniem.
 Gdzim rzadko płakał, a nigdy nie zgrzytał,
 Te kraje rad bym myślami powitał:
 Kraje dzieciństwa, gdzie człowiek po świecie
 Biegł jak po łące, a znał tylko kwiecie
 Miłe i piękne, jadowne rzucił,
 Ku pożytecznym oka nie odwrócił.
 Ten kraj szczęśliwy, ubogi i ciasny,
 Jak świat jest boży, tak on był nasz własny!
 Jakże tam wszystko do nas należało!
 Jak pomnim wszystko, co nas otaczało:
 Od lipy, która koroną wspaniała
 Całej wsi dzieciom użyczała cienia,
 Aż do każdego strumienia, kamienia,
 Jak każdy kątek ziemi był znajomy
 Aż po granicę, po sąsiadów domy!

Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz, czyli Ostatni zajazd na Litwie. Historia szlachecka z roku 1811 i 1812 we dwunastu księgach wierszem*, oprac. S. Pigoń, Wrocław 1982.

Zadanie 1.13.*Wymagania ogólne i szczegółowe*

I. Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji. Uczeń:

- 1.1) odczytuje sens całego tekstu [...]
- 1.2) [...] odczytuje zawarte w odbieranych tekstach informacje zarówno jawne, jak i ukryte.

II. Analiza i interpretacja tekstów kultury. Uczeń:

- 1.2) określa problematykę utworu
- 2.4) rozpoznaje w utworze sposoby kreowania świata przedstawionego [...]
- 2.5) porównuje utwory literackie lub ich fragmenty (dostrzega cechy wspólne i różne)
- 3.1) wykorzystuje w interpretacji elementy znaczące dla odczytania sensu utworu [...]
- 3.2) wykorzystuje w interpretacji utworu konteksty (np. literackie, kulturowe, filozoficzne, religijne)
- 3.3) porównuje funkcjonowanie tych samych motywów w różnych utworach literackich
- 4.2) dostrzega obecne w utworach literackich oraz innych tekstach kultury wartości narodowe i uniwersalne
- 4.3) dostrzega zróżnicowanie postaw społecznych, obyczajowych, narodowych, religijnych, etycznych, kulturowych i w ich kontekście kształtuje swoją tożsamość (gimnazjum).

III. Tworzenie wypowiedzi. Uczeń:

- 1.1) tworzy dłuższy tekst [...] mówiony [...] zgodnie z podstawowymi regułami jego organizacji, przestrzegając zasad spójności znaczeniowej i logicznej
- 1.2) przygotowuje wypowiedź (wybiera [...] odpowiedni układ kompozycyjny, analizuje temat, wybiera formę kompozycyjną, sporządza plan wypowiedzi, dobiera właściwe słownictwo)
- 1.3) tworzy samodzielną wypowiedź argumentacyjną według podstawowych zasad logiki i retoryki (stawia tezę lub hipotezę, dobiera argumenty, porządkuje je, hierarchizuje, dokonuje selekcji pod względem użyteczności w wypowiedzi, podsumowuje, dobiera przykłady ilustrujące wywód myślowy, przeprowadza prawidłowe wnioskowanie)
- 1.4) publicznie wygłasza przygotowaną przez siebie wypowiedź, dbając o dźwiękową wyrazistość przekazu (w tym także tempo mowy i donośność głosu)
- 2.1) operuje słownictwem z określonych kręgów tematycznych (na tym etapie rozwijanym i koncentrującym się przede wszystkim wokół tematów [...] kultura)
- 2.3) tworząc wypowiedzi, dąży do precyzyjnego wysławiania się (gimnazjum).

Pojęcia i terminy

- Eden
- raj
- arkadia
- poezja romantyczna
- sielskość
- idylla

Komentarz do zadania

Zadaniem ucznia jest prezentacja sposobów przedstawiania w tekstach kultury miejsc szczęśliwych. W wypowiedzi wskazane jest wyjaśnienie kluczowego dla polecenia pojęcia oraz nawiązanie do tradycji kulturowej związanej z tym zagadnieniem (motywy arkadyjskie, utopia). Uczeń powinien dokonać ukierunkowanej poleceniem analizy załączonego fragmentu *Pana Tadeusza* – lektury obowiązkowej oraz odwołać się do całości eposu, a także innego, wybranego tekstu kultury.

Zadanie 1.13.*Przykładowa realizacja (1)***Wstęp**

Topos ziemskiego raju, topos arkadyjski wielokrotnie był (i nadal jest) wykorzystywany w literaturze i sztuce.

Rozwinięcie

1. Biblia jako pierwszy tekst kultury, który unaocznia miejsce szczęśliwe, miejsce doskonałej koegzystencji stworzenia ze Stwórcą. *Odwołanie do wybranego tekstu kultury*
2. Wspomnieniowy charakter obrazu „kraju lat dziecińczych” we fragmencie *Epilogu*. *Odwołanie do załączonego tekstu.*
3. *Epilog* to dodatek do *Pana Tadeusza*. Mickiewicz wyjaśnia w nim w poetyckiej formie, dlaczego napisał poemat zupełnie oderwany od spraw bieżących – zwłaszcza rozrachunków popowstaniowych.
4. Poeta wraca do „kraju lat dziecińczych” – na Litwę taką, jaką zapamiętał, gdy przeżywał tam dzieciństwo we wspomnieniach i w wyobraźni.

Sielskość, idylliczność miejsc szczęśliwych w *Panu Tadeuszu*:

- w Soplicowie życie toczy się w zgodzie z porządkiem natury, jest niemalże przewidywalne *Odwołanie do całego utworu.*
- tu kultywowane są najlepsze tradycje szlacheckie i obyczaje (każdy zna swoje miejsce)
- ukazywane są przestrzenie przynależne do sfery wyobraźni
- piękno otaczającej przyrody przypomina baśniowe obrazy.

Miejsca szczęśliwe w filmie *U Pana Boga za piecem* Jacka Bromskiego:

- miejsce akcji to fikcyjna miejscowość usytuowana we wschodniej Polsce *Odwołanie do wybranego tekstu kultury.*
- sensacyjna akcja jest pretekstem do pokazania obyczajowego tła – mieszkańcy miasteczka żyją swoimi sprawami, z dala od głównego nurtu cywilizacji, nigdzie i nigdy się nie spieszą
- jak przed wiekami rytm życia wyznacza im przyroda i cykl biologiczny, a nad porządkiem czuwa proboszcz miejscowej parafii, który jest wyrocznią w każdej sprawie
- wyraz tęsknoty do życia zgodnego z naturą, prostego i sielskiego.

Podsumowanie

Obecność motywów arkadyjskich w sztuce wynika z dwóch powodów. Pierwszym jest wpisane w naturę człowieka dążenie do piękna, które kojarzy się z miejscami, gdzie się przeżywało szczęśliwe chwile, drugim – tęsknota za rajem utraconym.

Zadanie 1.13.**Przykładowa realizacja (2)****Wstęp**

Teksty kultury mogą przedstawiać miejsca szczęśliwe, które (już) nie istnieją. Jest to związane z motywami a) utopii i b) raju utraconego.

a) Literatura i kultura jako przestrzeń tworzenia miejsc szczęśliwych w wyobraźni artystów (utopie).

b) Przedstawiona w tekstach tęsknota za miejscami szczęśliwymi, które zostały utracone.

Rozwinięcie**1. Utopie (Tomasz More i Ignacy Krasicki):**

Miejsca, które są wyrazem tęsknoty za doskonałym, idealnym światem. Są swego rodzaju ucieczką od zawsze niedoskonałej rzeczywistości, wyrazem marzeń o idealnym państwie i idealnym systemie społecznym. Utopia może być także wyrazem dążenia autora do pocieszenia przez literaturę.

Odwołanie do wybranego tekstu kultury.

2. Melancholijny powrót do mitycznego dzieciństwa w Epilogu i całości poematu:

- epilog jest gorzki w wymowie, bo jego napisanie było spowodowane niemożnością powrotu do rodzinnych stron. Ich literackie zobrazowanie to jedyna wtedy ewentualność „powrotu” poety (we wspomnieniach i w wyobraźni) do miejsc, które zapamiętał jako te, gdzie się czuł szczęśliwy
- w istocie jest to powrót do miejsca nierealnego, wyidealizowanego poprzez wspomnienia – poeta ma najwyraźniej tego świadomość, skoro pisze o kraju „nie zaburzonym błędów przypomnieniem”
- Soplicowo to symbol miejsca szczęśliwego, ale w takim samym stopniu jest ono obrazem retrospektywnym, jak i zapisem pragnień poety rzeczywistości idealnej
- obraz tradycji, zwyczajów, relacji między zróżnicowanymi bohaterami przypomina romantyczny mit przeszłości, która bezpowrotnie odchodzi, a więc domaga się ocalenia.

Odwołanie do załączonego tekstu i całego utworu.

3. Odpływający ogród Idy Fink:

- czas akcji to okres drugiej wojny światowej, ale jeszcze przed zbrodniami Holokaustu. Bohaterowie przeczuwają już jednak nadchodzącą zagładę i podejmują działania, które mają pomóc w ocaleniu
- akcja opowiadania została umieszczona w ogrodzie, w którym nie ma podziału – płotu wyznaczającego granicę między przestrzenią należącą do sąsiadów (Żydów i Polaków), także oba domy są bliźniacze (symboliczne znaczenie opisu przestrzeni) – to wyobrażenie miejsca szczęśliwego, które trzeba będzie opuścić
- obraz ostatnich szczęśliwych chwil w ogrodzie przypominającym Eden (złudzenie odpływającego ogrodu – znaczący tytuł opowiadania) – ale już utraconym. Świadomość tej nieuchronnie nadchodzącej straty nieustannie towarzyszy narratorce, dzięki czemu tworzy się niezwykle nastrój opowiadania.

Odwołanie do wybranego tekstu kultury.

Zakończenie

Teksty literackie i inne teksty kultury pozwalają twórcom na to, co niemożliwe w rzeczywistości: budowanie wizji miejsc szczęśliwych – raju na ziemi lub ocalenie ich w pamięci nie tylko własnej, ale i odbiorców.

Zadanie 1.14.**Teksty literackie**

Jaką rolę w życiu człowieka może pełnić poezja? Omów zagadnienie, odwołując się do podanego wiersza i innych tekstów kultury.

Janusz Stanisław Pasierb

POETA JEST TWOIM BRATEM

Poeta jest twoim nieznośnym bratem
który – kiedy biegiesz – mówi
zatrzymaj się
obejrzyj się
obejrzyj siebie
zobacz kwitnący białoleander
powąchaj liść orzecha
dotknij jakie chłodne uszy ma jamnik
spójrz w świat w oczy
dokonaj koniecznych doświadczeń
nie wystarczy o nich przeczytać
kiedy stoisz w miejscu
poeta każe ci biec
gdy milczysz każe ci krzyknąć
z radości czy bólu
nazywa co jest w tobie
przywraca niezbędne złudzenia
bierze cię za rękę
jak anioł świętego Piotra
i wyprowadza z więzienia
czujesz jak drży mu ręka
kiedy ci szepcze do ucha
jesteś wolny nie bój się idź

Janusz Stanisław Pasierb, *Poeta jest twoim bratem*, [w:] tenże, *Poezje wybrane*, Warszawa 1998.

Zadanie 1.14.*Wymagania ogólne i szczegółowe*

- I. Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji. Uczeń:
- 1.1) odczytuje sens całego tekstu [...]
  - 1.2) [...] odczytuje zawarte w odbieranych tekstach informacje zarówno jawne, jak i ukryte.
- II Analiza i interpretacja tekstów kultury. Uczeń:
- 1.1) prezentuje własne przeżycia wynikające z kontaktu z dziełem sztuki
  - 1.2) określa problematykę utworu
  - 2.1) wskazuje zastosowane w utworze środki wyrazu artystycznego i określa ich funkcje (poznane wcześniej, a ponadto: oksymorony, synekdochy, hiperbole, paralelizmy) oraz inne wyznaczniki poetyki danego utworu (z zakresu podstaw wersyfikacji, kompozycji, genologii) i określa ich funkcje
  - 2.4) rozpoznaje w utworze sposoby kreowania świata przedstawionego [...]
  - 2.5) porównuje utwory literackie lub ich fragmenty (dostrzega cechy wspólne i różne)
  - 3.1) wykorzystuje w interpretacji elementy znaczące dla odczytania sensu utworu (np. słowa – klucze, wyznaczniki kompozycji)
  - 3.2) wykorzystuje w interpretacji utworu konteksty (np. literackie, kulturowe, filozoficzne, religijne)
  - 3.3) porównuje funkcjonowanie tych samych motywów w różnych utworach literackich
  - 3.4) odczytuje treści alegoryczne i symboliczne utworu
  - 4.2) dostrzega obecne w utworach literackich oraz innych tekstach kultury wartości [...] uniwersalne
  - 4.3) dostrzega zróżnicowanie postaw społecznych, obyczajowych, narodowych, religijnych, etycznych, kulturowych i w ich kontekście kształtuje swoją tożsamość (gimnazjum).
- III. Tworzenie wypowiedzi. Uczeń:
- 1.1) tworzy dłuższy tekst [...] mówiony [...] zgodnie z podstawowymi regułami jego organizacji, przestrzegając zasady spójności znaczeniowej i logicznej
  - 1.2) przygotowuje wypowiedź (wybiera [...] odpowiedni układ kompozycyjny, analizuje temat, wybiera formę kompozycyjną, sporządza plan wypowiedzi, dobiera właściwe słownictwo)
  - 1.3) tworzy samodzielną wypowiedź argumentacyjną według podstawowych zasad logiki i retoryki (stawia tezę lub hipotezę, dobiera argumenty, porządkuje je, hierarchizuje, dokonuje selekcji pod względem użyteczności w wypowiedzi, podsumowuje, dobiera przykłady ilustrujące wywód myślowy, przeprowadza prawidłowe wnioskowanie)
  - 1.4) publicznie wygłasza przygotowaną przez siebie wypowiedź, dbając o dźwiękową wyrazistość przekazu (w tym także tempo mowy i donośność głosu)
  - 1.7) stosuje zasady etykiety językowej [...] (gimnazjum)
  - 2.3) tworząc wypowiedzi dąży do precyzyjnego wysławiania się (gimnazjum)
  - 2.11) operuje słownictwem z określonych kręgów tematycznych [...] koncentrując się przede wszystkim wokół tematów: [...] społeczeństwo i kultura; region i Polska (gimnazjum).

Pojęcia i terminy

- poezja
- poeta
- doświadczenie
- rzeczywistość

Komentarz do zadania

Zdający powinien zinterpretować wiersz S. Pasierba, pokazując, że rozumie, na czym polega opisana w nim „nieznośność” poezji. Powinien też rozwinąć zagadnienie roli poezji w życiu człowieka na przykładzie co najmniej dwóch tekstów kultury przez siebie wybranych.

Zadanie 1.14.**Przykładowa realizacja (1)****Określenie problematyki**

Poezja jest ważnym elementem w doświadczaniu świata. Może ona istotnie wpływać na ludzką egzystencję, pomaga w docieraniu tego, co ważne, ale trudne do wyrażenia w języku niepoetyckim. Ma wpływ na rozwój wyobraźni, samoświadomości i autorefleksji.

Argumentacja**A. Wiersz Janusza Pasierba:**

- sytuacja duchowego i mentalnego pokrewieństwa stwarza możliwość zatarcia podziałów między poetą a czytelnikiem („poeta jest twoim [...] bratem” – jest to zabieg perswazyjny, który ma na celu zjednanie sobie odbiorcy)
- poeta pisze, że jest „nieznośnym”, bo nieustannie się wtrącającym, bratem czytelnika, dzięki takiej deklaracji wypowiedzianej wprost może pozwolić sobie na więcej
- kieruje do odbiorcy sygnały mające go prowadzić do pełni życia, stąd wskazówki: „zobacz”, „powąchaj”, „dotknij”, „spójrz”
- skłania odbiorcę do refleksji („zatrzymaj się”), żeby nic nie uronił z piękna świata, innym znów razem, gdy przychodzi marazm, każe mu „biec” lub „krzyczeć”
- pomaga w werbalizacji własnych uczuć („nazywa co jest w tobie”), wyzwala z niewoli mentalnej, to znaczy ze stereotypów myślenia, czyni wolnym („wyprowadza z więzienia”)
- poezja skłania człowieka do poszukiwania sensu życia w codzienności, otaczających nas drobiazgach (w zróżnicowanej ciepłocie psa, uroku kwitnącej rośliny, zapachu orzechowego liścia)
- zachęca do doświadczania życia („dokonaj koniecznych doświadczeń/ nie wystarczy o nich przeczytać”) idzie w parze z troską o marzenia („przywraca niezbędne złudzenia”). A jednocześnie poeta dba, by odbiorca stawiał czoła wyzwaniom („spójrz światu w oczy”). Wymaga to jednak odwagi i bezkompromisowości w poszukiwaniu prawdy („jesteś wolny nie bój się idź”).

Odwołanie do załączonego tekstu.

B. Juliusz Słowacki Testament mój:

Wiara w zbawczą moc poezji dla każdego, a nawet dla całych narodów nasiliła się w epoce romantyzmu. Słowacki w wierszu *Testament mój* pisał, że poezja to „siła fatalna”, która „zjadaczy chleba przerobi w aniołów”. Ma pozytywną moc oddziaływania.

Odwołanie do wybranego tekstu kultury.

C. Liryk *Który skrzywdziłeś...* Czesława Miłosza mówi o wielkiej roli poety w przypominaniu o niesprawiedliwościach. Poezja sieje niepokój w sercach oprawców, nagłośnia krzywdy i pokazuje prawdę przyszłym pokoleniom. Dzięki niej oprawcy nigdy nie będą czuli się bezpiecznie, nie zazną spokoju sumienia.

Odwołanie do wybranego tekstu kultury.

D. W filmie z lat 90. XX wieku pt.: *Stowarzyszenie Umarłych Poetów* pojawia się postać nauczyciela, który w sposób niekonwencjonalny zachęca uczniów do poznania poezji. Pragnie im pokazać, że nie jest ona martwym słowem, ale zbiorem pewnych myśli, które uczniowie powinni włączyć w swoje życie.

Odwołanie do wybranego tekstu kultury.

Podsumowanie

W każdej epoce poeci stawiali przed sobą zadanie kształtowania ludzkich sumień. Wiara, że tak się dzieje naprawdę, wzmacniała poczucie sensu ich twórczości. Najbardziej zależało im na tym, aby czytelnik uczynił ich poezję integralną częścią swojego życia i swojego działania. Aby poznał prawdy, które pozwolą mu odkryć radość i sens życia. Poezja może przynieść człowiekowi duchową odnowę i moralne ocalenie (pozostając głosem sumienia), pomaga mu zachować indywidualność i skłania do niezależnego myślenia.

Zadanie 1.14.**Przykładowa realizacja (2)****Określenie problematyki**

Niektórzy poeci próbują przekonać swoich czytelników do tego, że życie w świecie poezji czyni ich kimś wyjątkowym i wspaniałym. Zachęcają ich w ten sposób do egzystencji w wymyślonym świecie. Przyjęcie takiej postawy może prowadzić czytelnika do izolacji i oderwania od rzeczywistości.

Postawienie tezy

Poezja może zniekształcać racjonalny osąd rzeczywistości i skłaniać człowieka do czynów szalonych.

Rozwinięcie**Z wiersza Janusza Pasierba:**

- W bezkrytycznym podejściu do poezji kryje się niebezpieczeństwo utraty kontroli nad biegiem życia. Poezja każe się skupiać na szczegółach, nieustannie badać i testować rzeczywistość („powąchaj liść orzecha/ dotknij jakie chłodne uszy ma jamnik”).
- Poezja skłania do skupiania się na stanach emocjonalnych, na ekspresji uczuć, co przecież nie jest dobrym rozwiązaniem na co dzień („każe ci krzyczeć z radości czy bólu”).
- Poezja skłania do nadmiernej refleksyjności, a to w życiu codziennym hamuje podejmowanie działań („obejrzyj się/ obejrzyj siebie”).

Odwołanie do załączonego tekstu.

Z Dziadów części IV Adama Mickiewicza:

Gustaw to bohater niedostosowany do życia. Jest wrażliwy i odstręcza go proza życia. Spala się w ogniu swej egzaltacji. Pozostaje pod wpływem „zbójceckich książek” i znajduje w nich (a zwłaszcza w poezji) inspirację dla swej miłości. Jego wizja idealnej kochanki zrodziła się z książek, ze zmyślnego przez poetów nieba, z ich natchnienia. To zgubiło Gustawa – popadł w obłąd, który był skrajną postacią wyobcowania.

Odwołanie do wybranego tekstu kultury.

Z Nie-Boskiej Komedii Zygmunta Krasieńskiego:

Poezja gubi głównego bohatera – hrabiego Henryka. Żyje on pod jej wpływem, jest skoncentrowany na iluzjach i swojej osobie. Przez poezję porzuca rodzinę, sprzeniewierza się prawdziwym, wartościom. Poetyckie wizje zwodzą Henryka i niszczą mu życie (dziewica – to ideał romantycznej miłości; orzeł – to pokusa sławy, indywidualizmu, ambicji; Eden – symbolizuje powrót do stanu idealnego).

Odwołanie do wybranego tekstu kultury.

Zakończenie

Poezja może mieć zgubny wpływ na człowieka. Dzieje się tak, gdy jej odbiorcy w życiu codziennym przestają kierować się racjonalnym osądem rzeczywistości, a w swych działaniach nie kierują się obiektywnym dobrem.

Zadanie 1.15.**Teksty literackie**

Jak w tekstach kultury ukazywane są wartości utracone? Omów zagadnienie na podstawie fraszki *Na zdrowie* Jana Kochanowskiego i wybranych tekstów kultury.

Jan Kochanowski

NA ZDROWIE

Ślachetne zdrowie,
Nikt się nie dowie,
Jako smakujesz,
Aż się zepsujesz.
Tam człowiek prawie
Widzi na jawie
I sam to powie,
Że nic nad zdrowie
Ani lepszego,
Ani droższego;
Bo dobre mienie,
Perły, kamienie,
Także wiek młody
I dar urody,
Mieśca wysokie,
Władze szerokie
Dobre są, ale –
Gdy zdrowie w cale.
Gdzie nie masz siły,
I świat niemiły.
Klinocie drogi,
Mój dom ubogi
Oddany tobie
Ulubuj sobie!

Jan Kochanowski, *Na zdrowie*, [w:] tenże, *Dziela polskie*,
oprac. J. Krzyżanowski, t. 2, Warszawa 1976.

Zadanie 1.15.*Wymagania ogólne i szczegółowe*

I. Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji. Uczeń:

- 1.1) odczytuje sens całego tekstu [...]
- 1.2) [...] odczytuje zawarte w odbieranych tekstach informacje zarówno jawne, jak i ukryte.

II Analiza i interpretacja tekstów kultury. Uczeń:

- 1.2) określa problematykę utworu
- 2.1) wskazuje zastosowane w utworze środki wyrazu artystycznego i określa ich funkcje (poznane wcześniej, a ponadto: oksymorony, synekdochy, hiperbole, paralelizmy) oraz inne wyznaczniki poetyki danego utworu (z zakresu podstaw wersyfikacji, kompozycji, genologii) i określa ich funkcje
- 2.4) rozpoznaje w utworze sposoby kreowania świata przedstawionego [...]
- 2.5) porównuje utwory literackie lub ich fragmenty (dostrzega cechy wspólne i różne)
- 3.1) wykorzystuje w interpretacji elementy znaczące dla odczytania sensu utworu (np. słowa – klucze, wyznaczniki kompozycji)
- 3.2) wykorzystuje w interpretacji utworu konteksty (np. literackie, kulturowe, filozoficzne, religijne)
- 3.3) porównuje funkcjonowanie tych samych motywów w różnych utworach literackich
- 3.4) odczytuje treści alegoryczne i symboliczne utworu
- 4.1) dostrzega związek języka z wartościami, rozumie, że język podlega wartościowaniu [...], jest źródłem poznania wartości [...] (takich jak: dobro, prawda, piękno; wiara, nadzieja, miłość; wolność, równość, braterstwo; Bóg, honor, ojczyzna; solidarność, niepodległość, tolerancja)
- 4.2) ze zrozumieniem posługuje się pojęciami dotyczącymi wartości pozytywnych i ich przeciwieństw oraz określa postawy z nimi związane, np. patriotyzm – nacjonalizm [...] (gimnazjum)
- 4.2) dostrzega obecne w utworach literackich oraz innych tekstach kultury wartości narodowe i uniwersalne
- 4.3) dostrzega zróżnicowanie postaw społecznych, obyczajowych, narodowych, religijnych, etycznych, kulturowych i w ich kontekście kształtuje swoją tożsamość (gimnazjum).

III. Tworzenie wypowiedzi. Uczeń:

- 1.1) tworzy dłuższy tekst [...] mówiony [...] zgodnie z podstawowymi regułami jego organizacji, przestrzegając zasady spójności znaczeniowej i logicznej
- 1.2) przygotowuje wypowiedź (wybiera [...] odpowiedni układ kompozycyjny, analizuje temat, wybiera formę kompozycyjną, sporządza plan wypowiedzi, dobiera właściwe słownictwo)
- 1.3) tworzy samodzielną wypowiedź argumentacyjną według podstawowych zasad logiki i retoryki (stawia tezę lub hipotezę, dobiera argumenty, porządkuje je, hierarchizuje, dokonuje selekcji pod względem użyteczności w wypowiedzi, podsumowuje, dobiera przykłady ilustrujące wywód myślowy, przeprowadza prawidłowe wnioskowanie)
- 1.4) publicznie wygłasza przygotowaną przez siebie wypowiedź, dbając o dźwiękową wyrazistość przekazu (w tym także tempo mowy i donośność głosu)
- 1.7) stosuje zasady etykiety językowej [...] (gimnazjum)
- 2.3) tworząc wypowiedzi dąży do precyzyjnego wysławiania się (gimnazjum)
- 2.11) operuje słownictwem z określonych kręgów tematycznych [...] koncentrującym się przede wszystkim wokół tematów: [...] społeczeństwo i kultura (gimnazjum).

Pojęcia i terminy

- wartości
- zdrowie
- przemijanie
- fraszka

Komentarz do zadania

Zadanie wymaga rozpatrzenia problemu wartości podejmowanego w kulturze. Zdający powinien dobrać takie przykłady literackie, aby zilustrować różne wartości, np. zdrowie, ojczyzna, miłość, wolność, które zostały utracone. Należy omówić problem, odnosząc się do załączonej fraszki J. Kochanowskiego oraz wybranych tekstów kultury.

Zadanie 1.15.**Przykładowa realizacja (1)****Określenie problematyki**

Wiele wartości człowiek uznaje za naturalne i mu należne. Dopiero ich utrata pokazuje, że nie są one przypisane mu raz na zawsze. Wiele tekstów kultury podejmuje temat wartości utraconych, uświadamiając odbiorcy, że to, co mamy, jest często kruche i przemijające.

Postawienie tezy.

Dopiero strata wartości powoduje, że człowiek rzeczywiście zaczyna uświadamiać sobie ich znaczenie.

Argumentacja.**Na podstawie fraszki Kochanowskiego:**

- jedną z podstawowych wartości jest zdrowie – paradoksalnie, najbardziej docenia się je po stracie („Nikt się nie dowie, / Jako smakujesz, / Aż się zepsujesz”)
- zdrowie jest podstawą szczęśliwego życia – tego, aby cieszyć się innymi dobrami, takimi jak uroda, młodość, bogactwo i władza
- poeta zwraca uwagę, że inne wartości są ważne, ale relatywne: „dobre mienie, / Perły, kamienie, / Także wiek młody / I dar urody, / Mieśca wysokie, Władze szerokie” przestają wiele znaczyć, gdy człowiek choruje bo wtedy „świat niemiły”
- zdrowie to drogi klejnot, nie do kupienia, ale, paradoksalnie, mogący się znaleźć nawet tam, gdzie nie ma dostatku – poeta zaprasza je w swoje progi („Mój dom ubogi / [...] / Ulubuj sobie!”)
- zawarta we fraszce pochwała zdrowia, nazywanego „ślachetnym”, zwraca uwagę na to, jak zmienia się życie człowieka, gdy zdrowie staje się wartością utraconą.

Inną wartością utraconą, której twórcy poświęcają swoje dzieła, jest ojczyzna. W *Panu Tadeuszu* w *Inwokacji* Adam Mickiewicz zwraca się do utraconych rodzinnych stron: „Litwo, Ojczyzno moja!”. Porównuje ją do najcenniejszej rzeczy – do zdrowia, któremu przypisuje podobne znaczenie jak Kochanowski. Także tutaj wartość zyskuje na znaczeniu, gdy staje się wartością utraconą („Ile cię trzeba cenić, ten tylko się dowie, / Kto cię stracił”). To utrata i związana z nią tęsknota powoduje, że poeta widzi „piękność” ojczystych stron „w całej ozdobie” i chce ją utrwalić.

Epilog w *Panu Tadeuszu* to typowy przykładem idealizacji tego, co się straciło. Opisuje w niej Polskę jako niemalże raj na ziemi, miejsce, gdzie wszystko jest wspaniałe.

Bardzo ważną wartością, którą człowiek może stracić, jest wolność. Ludzie w niewoli jednoczą się we wspólnej walce o odzyskanie wolności. Widać to w reportażach *Szkice spod Monte Cassino* Melchiora Wańkowicza czy w książce *Dywidjon 303* Arkadego Fiedlera.

Również bajka Ignacego Krasickiego *Ptaszki w klatce* uświadamia, że jeśli ktoś wcześniej zaznał wolności i wie, czym ona jest, a potem ją straci, to już zawsze będzie do niej tęsknił i zawsze będzie źle się czuł w niewoli.

Podsumowanie.

Trzy wartości, które zostały omówione: zdrowie, ojczyzna i wolność, należą do wartości niematerialnych. Człowiek często nie uświadamia sobie, jakie skarby zostały mu dane. Dopiero gdy je tracimy, zyskują na znaczeniu i pragniemy je odzyskać, ale nie zawsze jest to możliwe.

Odwołanie do załączonego tekstu.

Odwołanie do wybranego tekstu kultury.

Odwołanie do wybranego tekstu kultury.

Odwołanie do wybranego tekstu kultury.

Odwołanie do wybranego tekstu kultury.

Zadanie 1.15.**Przykładowa realizacja (2)****Określenie problematyki**

Życie człowieka to nieustający cykl przemijania, nic w nim nie jest trwałe.

Postawienie tezy

Wszystko przemija, zatem warto cenić to, co mamy. Trzeba pogodzić się z bezpowrotnością utraty niektórych wartości.

Rozwinięcie**Na podstawie fraszki Jana Kochanowskiego:**

- zdrowie jest dla człowieka wartością podstawową
- jest cenniejsze od bogactw (pereł i kamieni)
- poeta, obawiając się, że zdrowie może opuścić jego dom, prosi je, aby „upodobało” go sobie
- utrata zdrowia oznacza zwykle kłopoty i wiąże się z utratą radości życia
- wartość zdrowia jako czegoś, czego na co dzień nie dostrzegamy, jest uświadamiana zwykle po jego stracie.

Odwołanie do załączonego tekstu.

Doświadczenie bezpowrotnej straty opisuje biblijna historia wygnania człowieka z Raju. Ogród Eden był krainą szczęśliwości, wartością, którą człowiek utracił. Raj był miejscem doskonałym, gdzie człowiekowi niczego nie brakowało, nie musiał pracować, nie było chorób i cierpienia ani śmierci. Jednak ludzie nie doceniali tego stanu szczęśliwości i złamali zakaz (zerwali owoc z drzewa poznania dobra i zła). Zostali pozbawieni możliwości dotychczasowego życia, skazani na ból, cierpienie i troski. Po stracie raju życie okazało się udręką.

Odwołanie do wybranego tekstu kultury.

Przemijanie i utracona młodość jest przedmiotem wierszy Marii Pawlikowskiej-Jasnorzewskiej. Na przykład liryk *Ja* to subiektywny zapis uczuć kobiety w obliczu bezpowrotnie utraconego dzieciństwa i młodości. Poetka dziwi się, że umarło dziecko, którym przecież kiedyś była, a nikt za nim nie płacze, nawet jego matka. Odchodziło powoli, pamiątki po nim zalegają teraz poddasze i zostały po nim jedynie fotografie.

Odwołanie do wybranego tekstu kultury.

Zakończenie

Podane przykłady koncentrują się wokół wartości, które ulegają nieubłaganym prawom przemijania. Jedynym ratunkiem jest w tej sytuacji pogodzenie się z losem, co może zmniejszyć smutek czy ból przeżywany po stracie.

Zadanie 1.16.**Teksty literackie**

Jakie modele patriotyzmu można odnaleźć w kulturze polskiej? Odpowiedz na podstawie wiersza Wincentego Pola oraz innych tekstów kultury.

Wincenty Pol

SYGNAŁ

W krwawym polu srebrne ptaszę,
Poszli w boje chłopcy nasze —
Hu ha, hu ha!
Krew gra, duch gra,
Niechaj Polska zna,
Jakich synów ma!

Obok Orła znak Pogoni¹,
Poszli nasi w bój bez broni —
Hu ha, hu ha!
Krew gra, duch gra,
Matko Polsko żyj,
Jezus, Maria bij!

Naszym braciom dopomagaj,
Nieprzyjaciół naszych smagaj —
Hu ha, hu ha!
Krew gra, duch gra,
Niechaj Polska zna,
Jakich synów ma!

[pieśń z powstania styczniowego, 1863]

Wincenty Pol, *Sygnal*, [w:] tenże, *Wybór poezji*, wyb. M. Janion, Wrocław 1963.

¹ Pogoń – herb Wielkiego Księstwa Litewskiego, w czasie unii polsko-litewskiej (1386–1795) włączony do herbu Rzeczypospolitej Obojga Narodów.

Zadanie 1.16.*Wymagania ogólne i szczegółowe*

I. Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji. Uczeń:

- 1.1) odczytuje sens całego tekstu [...]
- 1.2) [...] odczytuje zawarte w odbieranych tekstach informacje zarówno jawne, jak i ukryte.

II Analiza i interpretacja tekstów kultury. Uczeń:

- 1.1) prezentuje własne przeżycia wynikające z kontaktu z dziełem sztuki
- 1.2) określa problematykę utworu
- 2.1) wskazuje zastosowane w utworze środki wyrazu artystycznego i określa ich funkcje (poznane wcześniej, a ponadto: oksymorony, synekdochy, hiperbole, paralelizmy) oraz inne wyznaczniki poetyki danego utworu (z zakresu podstaw wersyfikacji, kompozycji, genologii) i określa ich funkcje
- 2.2) dostrzega w czytanych utworach cechy charakterystyczne określonej epoki
- 2.4) rozpoznaje w utworze sposoby kreowania świata przedstawionego [...]
- 2.5) porównuje utwory literackie lub ich fragmenty (dostrzega cechy wspólne i różne)
- 3.1) wykorzystuje w interpretacji elementy znaczące dla odczytania sensu utworu (np. słowa – klucze, wyznaczniki kompozycji)
- 3.2) wykorzystuje w interpretacji utworu konteksty (np. literackie, kulturowe, filozoficzne, religijne)
- 3.3) porównuje funkcjonowanie tych samych motywów w różnych utworach literackich
- 3.4) odczytuje treści alegoryczne i symboliczne utworu
- 4.1) dostrzega związek języka z wartościami, rozumie, że język podlega wartościowaniu [...], jest źródłem poznania wartości [...] (takich jak: dobro, prawda, piękno; wiara, nadzieja, miłość; wolność, równość, braterstwo; Bóg, honor, ojczyzna; solidarność, niepodległość, tolerancja)
- 4.2) ze zrozumieniem posługuje się pojęciami dotyczącymi wartości pozytywnych i ich przeciwieństw oraz określa postawy z nimi związane, np. patriotyzm – nacjonalizm [...] (gimnazjum)
- 4.2) dostrzega obecne w utworach literackich oraz innych tekstach kultury wartości narodowe i uniwersalne
- 4.3) dostrzega zróżnicowanie postaw społecznych, obyczajowych, narodowych, religijnych, etycznych, kulturowych i w ich kontekście kształtuje swoją tożsamość (gimnazjum).

III. Tworzenie wypowiedzi. Uczeń:

- 1.1) tworzy dłuższy tekst [...] mówiony [...] zgodnie z podstawowymi regułami jego organizacji, przestrzegając zasady spójności znaczeniowej i logicznej
- 1.2) przygotowuje wypowiedź (wybiera [...] odpowiedni układ kompozycyjny, analizuje temat, wybiera formę kompozycyjną, sporządza plan wypowiedzi, dobiera właściwe słownictwo)
- 1.3) tworzy samodzielną wypowiedź argumentacyjną według podstawowych zasad logiki i retoryki (stawia tezę lub hipotezę, dobiera argumenty, porządkuje je, hierarchizuje, dokonuje selekcji pod względem użyteczności w wypowiedzi, podsumowuje, dobiera przykłady ilustrujące wywód myślowy, przeprowadza prawidłowe wnioskowanie)
- 1.4) publicznie wygłasza przygotowaną przez siebie wypowiedź, dbając o dźwiękową wyrazistość przekazu (w tym także tempo mowy i donośność głosu)
- 1.7) stosuje zasady etykiety językowej [...] (gimnazjum)
- 2.3) tworząc wypowiedzi, dąży do precyzyjnego wysławiania się (gimnazjum)
- 2.11) operuje słownictwem z określonych kręgów tematycznych [...] koncentrującym się przede wszystkim wokół tematów: [...] społeczeństwo i kultura; region i Polska (gimnazjum).

Pojęcia i terminy

- patriotyzm
- pieśń bojowa
- tyrteizm

Komentarz do zadania

Zdający powinien zinterpretować pieśń Wincentego Pola, zauważając, że propaguje ona model patriotyzmu polegającego na podejmowaniu walki zbrojnej z wrogami ojczyzny (należy poruszyć kontekst powstania styczniowego lub szerzej – kontekst polskich powstań narodowowyzwoleńczych). Zagadnienie różnych modeli patriotyzmu należy ponadto rozwinąć poprzez odwołania do co najmniej dwóch innych tekstów kultury (literackich bądź nieliterackich).

Zadanie 1.16.*Przykładowa realizacja (1)***Wprowadzenie**

Na przestrzeni dziejów postawy patriotyczne kształtowały się w Polsce pod wpływem zmieniających się warunków. Kiedy Polska traciła wolność i niepodległość, twórcy stawiali sobie za cel zachęcanie do czynu zbrojnego, nawoływanie do walki.

Postawienie tezy

W polskiej mentalności głęboko zakorzenił się model patriotyzmu związany z czynem i walką (nie tylko zbrojną).

Argumentacja**Na podstawie wiersza Wincentego Pola**

- Wiersz jest przykładem pieśni żołnierskiej: mówi o walkach prowadzonych przez Polaków z zaborcami i wzywa do czynu narodowo-wyzwoleńczego.
- Pol nazywa Polskę Matką (podkreślając jej wagę pisownią wielką literą), a powstańców jej synami.
- Patriotyczną determinację walczących poeta przedstawia zwięzłym stwierdzeniem „poszli w bój bez broni”.
- W drugiej zwrotce poeta przywołuje obraz Rzeczypospolitej Obojga Narodów – Polski i Litwy („obok Orła znak Pogoni”), mogący pobudzać pragnienie przywrócenia Polski nie tylko wolnej, lecz także potężnej.

Odwołanie do załączonego tekstu.

Na podstawie *Pieśni o spustoszeniu Podola* Jana Kochanowskiego

Pokazanie strat poniesionych przez ojczyznę w wyniku najazdu Tatarów. Pieśń ta równocześnie nawołuje do przyjęcia postawy aktywnej i obrony ojczyzny przed najeźdźcą.

Odwołanie do wybranego tekstu kultury.

Na podstawie pieśni *Mury* Jacka Kaczmarskiego

Pieśń ta, dzięki bojowemu nastrojowi oraz sugestywnej i obrazowej symbolice (mury, kajdany, kraty, łańcuchy, bat) stała się hymnem opozycji antykomunistycznej. Mobilizowała do walki z systemem komunistycznym. Choć w rzeczywistości jej wymowa jest inna – mówi o samotności śpiewaka wobec tłumu. Jej pierwowzorem jest utwór katalońskiego pieśniarza Lluisa Lłacha.

Odwołanie do wybranego tekstu kultury.

Podsumowanie

Widoczne w tekstach kultury oblicze polskiego patriotyzmu charakteryzuje się duchem bojowym. Twórcy starali się mobilizować Polaków do działań na rzecz wolności.

Zadanie 1.16.**Przykładowa realizacja (2)****Wstęp**

Twórcy sięgali po tematykę patriotyczną szczególnie w chwilach trudnych dla swojej ojczyzny, podtrzymując miłość do niej. W czasach niewoli głównie zachęcali do otwartej walki z wrogiem, ale inspirowali również inne formy walki, a także biernego oporu.

Rozwinięcie**Z wiersza Wincentego Pola**

- Wiersz Pola należy do patriotycznego nurtu poezji okolicznościowej. Często były one reakcją na konkretne wydarzenia. Pełniły nośne funkcje publicystyczne. Przekazywano je ustnie, dorabiano melodie. Tworzono kanon patriotyczny, który współtworzył legendę powstań.
- Mobilizujące jest także, pojawiające się w refrenie, dumne i stanowcze: „Niechaj Polska zna, / Jakich synów ma!”

Konrad Wallenrod – chce pokonać wroga, prowadząc walkę ukrytą.

Formą biernego oporu na terenach zaboru rosyjskiego po powstaniu styczniowym było noszenie przez kobiety czarnych, żałobnych sukien, a także czarnej biżuterii.

Czynem patriotycznym jest także praca dla dobra społeczeństwa, co odzwierciedla literatura pozytywizmu – to dla dobra kraju chce gospodarować nowoczesnie Witold Korczyński z *Nad Niemnem* Elizy Orzeszkowej.

Zakończenie

Alternatywne wobec otwartej walki formy sprzeciwu wobec wroga, np. walka podstępna, bierny opór w postaci pewnych postaw konsolidujących naród, były nie mniej skuteczne w podtrzymywaniu i kształtowaniu postaw patriotycznych, a przy tym nie narażały narodu na tragedię utraty życia przez patriotyczną młodzież.

Odwołanie do załączonego tekstu.

Odwołanie do wybranego tekstu kultury.

Odwołanie do wybranego tekstu kultury.

Odwołanie do wybranego tekstu kultury.

Zadanie 1.17.**Teksty literackie**

Jakie postawy ludzie mogą przyjmować wobec wojny? Odpowiedz, odwołując się do fragmentu *Pamiętnika z powstania warszawskiego* Mirona Białoszewskiego oraz do innych tekstów kultury.

Miron Białoszewski

PAMIĘTNIK Z POWSTANIA WARSZAWSKIEGO

Co robiło się w schronie?

Gadało. Leżało. Czasem szedłem przez korytarz do piwnicy środkowej, tej u wylotu ze słońcem z góry, i tam siedziałem, pisałem. Dużo było modlitw, w których brało się udział. Byłem wtedy na jakiś sposób jeszcze wierzący. [...] Czekano się na gazetki. Przychodziły kilka razy dziennie. Było dużo drukarni. Akowskich, Alowska, Palowska. [...]

Co do zajęć jeszcze. Zaczęliśmy chodzić na spacer. Ze Swenem. Spacer polegał na tym, że braliśmy się pod rękę i chodziliśmy przez wszystkie piwnice naszych bloków po kolei. [...] Spacerowały długo, bo w każdej piwnicy było dużo ludzi. W korytarzach i korytarzykach też. A jeszcze były po drodze małe piwniczki. Bez drzwi. Takie otwarte przegródki. W jednej z nich mieliśmy nowych znajomych. Młode małżeństwo. Chodziło się do nich na ploty i słuchanie świerszcza. [...]

W piwnicach bloku A poznaliśmy jednego inżyniera. Potem, kiedy Swen już prowadził modlitwy przy naszym ołtarzu, napisaliśmy, we dwóch do spółki, aktualną litanię.

Miron Białoszewski, *Pamiętnik z powstania warszawskiego*,
[w:] tenże, *Utwory zebrane*, t. 3, Warszawa 1988.

Zadanie 1.17.*Wymagania ogólne i szczegółowe*

I. Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji. Uczeń:

- 1.1) odczytuje sens całego tekstu [...]
- 1.2) [...] odczytuje zawarte w odbieranych tekstach informacje zarówno jawne, jak i ukryte.

II. Analiza i interpretacja tekstów kultury. Uczeń:

- 1.2) określa problematykę utworu
- 2.1) wskazuje zastosowane w utworze środki wyrazu artystycznego i określa ich funkcje [...]
- 2.4) rozpoznaje w utworze sposoby kreowania świata przedstawionego i bohatera (narracja, fabuła, sytuacja liryczna, akcja)
- 2.5) porównuje utwory literackie lub ich fragmenty (dostrzega cechy wspólne i różne)
- 3.1) przedstawia propozycję odczytania konkretnego tekstu kultury i uzasadnia ją (gimnazjum)
- 3.1) wykorzystuje w interpretacji elementy znaczące dla odczytania sensu utworu (np. słowa – klucze, wyznaczniki kompozycji)
- 3.2) wykorzystuje w interpretacji utworu konteksty (np. literackie, kulturowe, filozoficzne, religijne)
- 3.3) porównuje funkcjonowanie tych samych motywów w różnych utworach literackich
- 3.4) odczytuje treści alegoryczne i symboliczne utworu
- 4.2) dostrzega obecne w utworach literackich oraz innych tekstach kultury wartości narodowe i uniwersalne
- 4.1) dostrzega związek języka z wartościami, rozumie, że język podlega wartościowaniu [...], jest źródłem poznania wartości [...] (takich jak: dobro, prawda, piękno; wiara, nadzieja, miłość; wolność, równość, braterstwo; Bóg, honor, ojczyzna; solidarność, niepodległość, tolerancja)
- 4.1) ze zrozumieniem posługuje się pojęciami dotyczącymi wartości pozytywnych i ich przeciwieństw oraz określa postawy z nimi związane [...], a także rozpoznaje ich obecność w życiu oraz literaturze i innych sztukach (gimnazjum)
- 4.2) poddaje refleksji uniwersalne wartości humanistyczne (gimnazjum)
- 4.2) dostrzega obecne w utworach literackich oraz innych tekstach kultury wartości narodowe i uniwersalne
- 4.3) dostrzega zróżnicowanie postaw społecznych, obyczajowych, narodowych, religijnych, etycznych, kulturowych i w ich kontekście kształtuje swoją tożsamość (gimnazjum)
- 4.3) dostrzega w świecie konflikty wartości (np. równości i wolności, sprawiedliwości i miłosierdzia) oraz rozumie źródła tych konfliktów.

III. Tworzenie wypowiedzi. Uczeń:

- 1.1) tworzy dłuższy tekst [...] mówiony [...] zgodnie z podstawowymi regułami jego organizacji, przestrzegając zasad spójności znaczeniowej i logicznej
- 1.2) przygotowuje wypowiedź (wybiera [...] odpowiedni układ kompozycyjny, analizuje temat, wybiera formę kompozycyjną, sporządza plan wypowiedzi, dobiera właściwe słownictwo)
- 1.3) tworzy samodzielną wypowiedź argumentacyjną według podstawowych zasad logiki i retoryki (stawia tezę lub hipotezę, dobiera argumenty, porządkuje je, hierarchizuje, dokonuje selekcji pod względem użyteczności w wypowiedzi, podsumowuje, dobiera przykłady ilustrujące wywód myślowy, przeprowadza prawidłowe wnioskowanie)
- 1.4) publicznie wygłasza przygotowaną przez siebie wypowiedź, dbając o dźwiękową wyrazistość przekazu (w tym także tempo mowy i donośność głosu)
- 2.3) tworząc wypowiedzi, dąży do precyzyjnego wysławiania się (gimnazjum).

Pojęcia i terminy

- wojna
- heroizm
- antyheroizm
- naturalizm
- cierpienie

Komentarz do zadania

Zdający powinien zinterpretować fragment tekstu Białoszewskiego, dostrzegając w nim specyficzną perspektywę na wojnę z punktu widzenia cywila niezaangażowanego w walkę zbrojną (przeniesienie życia do podziemia, tęsknota za normalnością, ucieczka w metafizykę). Ponadto zagadnienie różnych postaw wobec wojny należy rozwinąć poprzez odwołania do co najmniej dwóch innych tekstów kultury (literackich bądź nieliterackich).

Zadanie 1.17.*Przykładowa realizacja (1)***Teza**

Wojna dotyczy nie tylko walczących, ale także cywilów. Ludzie mogą wobec niej przyjmować postawy aktywne lub pasywne.

Uzasadnienie

Obraz wojny oczami cywila w *Pamiętniku z powstania warszawskiego Mirona Białoszewskiego*:

- bohater nie jest aktywnym uczestnikiem walk powstańczych, jego życie zostaje przeniesione do piwnicy i – paradoksalnie – uwzniośnione (dużo modlitw, autorstwo litanii)
- pozory normalnego życia (spacer, ploty)
- rzeczywistość wojenna ukazana w konwencji wspomnienia – pamiętnika
- bohater – jeden z wielu cywilnych mieszkańców Warszawy.

Opowiadania Tadeusza Borowskiego – wojna pozbawiona heroizmu:

- postawa przystosowania się do rzeczywistości – próba przetrwania w sytuacji ekstremalnej (konieczność czy oportunizm?)
- obóz koncentracyjny ukazany z perspektywy więźnia Auschwitz i innych obozów hitlerowskich – codzienność więźnia
- brak buntu, akceptacja mechanizmu obozowej walki o byt i obowiązującej hierarchii wartości, apatia moralna.

Aleksander Kamiński *Kamienie na szaniec*:

- postawa aktywnej walki z wrogiem mimo świadomości braku szans jej powodzenia
- walka w imię romantycznego ideału ludzi, którzy są kamieniami rzucanymi przez Boga na szaniec (cytat z wiersza Juliusza Słowackiego *Testament mój*)
- poświęcenie życia dla wyższych wartości: wolności, przyjaźni.

Podsumowanie.

Jest wiele różnych postaw, jakie można przyjmować w czasie wojny, zagrożenia życia. Trudno o ich jednoznaczną ocenę, gdyż trzeba brać pod uwagę wiele kontekstów, w jakie są uwikłani bohaterowie. W ekstremalnych warunkach najważniejsze może okazać się zarówno ocalenie życia biologicznego, jak i jego poświęcenie dla ideałów.

Odwołanie do załączonego tekstu.

Odwołanie do wybranego tekstu kultury.

Odwołanie do wybranego tekstu kultury.

Zadanie 1.17.**Przykładowa realizacja (2)****Wstęp**

Wojna to szczególny czas, w którym cierpienie, śmierć i poczucie zagrożenia stają się codziennym doświadczeniem, a zniszczeniu ulegają nie tylko dobra materialne, ale także systemy wartości i skażona złem psychika człowieka. Z drugiej strony wojna to czas hartowania się charakterów, wzmacniania więzi, sprawdzania się w najtrudniejszych warunkach.

Analiza tekstów kultury dotyczących tematu wojny często ujawnia ogólną ocenę tego zjawiska, będącą wyrazem poglądów autora – jego postawy wobec wojny.

Teza

Utwory dotyczące wojny często wyrażają także odautorską ocenę tego granicznego dla człowieka doświadczenia, uwidoczniają postawę autora wobec wojny.

Rozwinięcie

Wojna przedstawiona w *Pamiętniku z powstania warszawskiego* Mirona Białoszewskiego jako zaprzeczenie heroicznego czynu:

- życie, które schodzi do piwnicy – wojna jako zejście do piekieł
- atmosfera strachu i niepewności
- zwrot ku metafizyce
- nasilenie przeżyć wewnętrznych („dużo pisałem”)
- pozorowanie życia na powierzchni (ploty, spacer)
- przedstawieni w pamiętniku ludzie chronią swoje życie przed nalotami bombowymi, rytm ich dni wyznaczają bombardowania
- rzeczywistość tych ludzi jest pozbawiona heroizmu, szukają schronienia.

Wniosek: Z *Pamiętnika*... można odczytać postawę autora wobec wojny, która upadła ludzi, czyni ich bezradnymi i sprowadza życie do metaforycznego piekła.

Film Jana Komasy *Miasto 44*:

- sceny z życia ludzi młodych w Warszawie czasu powstania
- okrucieństwo rzeczywistości wojennej (scena bombardowania, szczątków ludzkich)
- bohaterowie mimo woli, choć z wyboru – paradoksalność sytuacji powstańców.

Wniosek: Film Komasy dobitnie pokazuje, że wojna jest zawsze złem, a powstanie to nie tylko bohaterscy żołnierze i „morowe” panny, ale przede wszystkim cierpienie, śmierć i zniszczenie (nie tylko zewnętrzne, ale i psychiczne).

Aleksander Kamiński *Kamienie na szaniec*:

- wojna jako przygoda – moment dochodzenia do świadomości, że przygoda wojenna może kosztować życie
- wojna jako próba przyjaźni – wykorzystanie toposu miłości i wierności za grób
- wojna jako sprawdzian – ideały harcerskie jako motywacja działania bohaterów
- wojna jako moment kształtowania się dojrzałości społecznej i krystalizacji wewnętrznej świata wartości człowieka, moment dorostania.

Wniosek: Dla Aleksandra Kamińskiego – żołnierza Armii Krajowej i ideologa Szarych Szeregów wojna była czasem okrutnym, ale jednocześnie kształtującym charakter i hartującym człowieka. Postawa tego autora, wyrażona m.in. w *Kamieniach na szaniec*, nie jest tak jednoznacznie negatywna, jak w przypadku Białoszewskiego i Komasy.

Zakończenie

Twórcy kultury często pokazują wojnę przez pryzmat własnych doświadczeń życiowych i (lub) dokonanych analiz i refleksji. Mimo że w przypadku większości tekstów postawa autorów wobec wojny nie jest wyrażona wprost, można ją odczytać „pomiędzy wierszami”: na przykład na podstawie poglądów i postaw pozytywnych i negatywnych bohaterów czy sposobu przedstawiania wojennych realiów, operowania szczegółem.

Odwołanie do załączonego tekstu.

Odwołanie do wybranego tekstu kultury.

Odwołanie do wybranego tekstu kultury.

Zadanie 1.18.

Teksty literackie

Jak wydarzenia związane z utratą niepodległości mogą wpływać na postawy poszczególnych ludzi? Omów zagadnienie na podstawie wiersza *Czarna sukienka* Konstantego Gaszyńskiego oraz innych tekstów kultury.

Konstanty Gaszyński

CZARNA SUKIENKA

Schowaj, matko, suknie moje,
Perły, wieńce z róż,
Jasne szaty, świetne stroje,
Nie dla mnie to już.

Kiedyś jam kwiaty, stroje lubiła,
Gdy nam nadziei wytryskał zdrój;
Lecz gdy do grobu Polska zstąpiła
Jeden mi tylko pozostał strój:
Czarna sukienka.

Narodowe nucąc śpiewki,
Widząc szczęścia świt,
Kiedym szyla chorągiewki
Dla ułańskich dzid.

Wtenczas mnie kryła szata godowa,
Lecz gdy wśród boju zginął brat mój,
Kulą przeszyty na polach Grochowa,
Jeden mi tylko przystoi strój:
Czarna sukienka.

Gdy kochanek w sprawie bratniej
Mściwą niosąc broń,
Przy rozstaniu raz ostatni
Moją ścisnął dłoń.

Wtenczas, choć smutna, lubiłam stroje,
Lecz gdy się krwawy zakończył bój,
A on gdzieś poszedł w strony nieswoje,
Jeden mi tylko przystoi strój:
Czarna sukienka.

Gdy liść Igań, Wawru¹ kwiaty
Dał nam zerwać los,
Brałam perły, drogie szaty
I trefiłam² włos;

Lecz gdy nas zdrady wrogom sprzedały,
Gdy zaległ Polskę najeźdźców rój,
Gdy w pętach jęczy naród nasz cały,
Jeden mi tylko przystoi strój:
Czarna sukienka.

[Paryż, 1832]

Konstanty Gaszyński, *Czarna sukienka*,
[w:] *Wybór pieśni narodowych*, zebr. J. Chociszewski, Poznań 1882.

¹ Iganie i Wawer – miejsca stoczonych w 1831 roku zwycięskich bitew wojsk polskich z Rosjanami.

² *Trefić* (daw.) – układać włosy w loki.

Zadanie 1.18.*Wymagania ogólne i szczegółowe*

I. Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji. Uczeń:

- 1.1) odczytuje sens całego tekstu [...]
- 1.2) [...] odczytuje zawarte w odbieranych tekstach informacje zarówno jawne, jak i ukryte.

II. Analiza i interpretacja tekstów kultury. Uczeń:

- 1.1) prezentuje własne przeżycia wynikające z kontaktu z dziełem sztuki
- 1.2) określa problematykę utworu
- 2.1) wskazuje zastosowane w utworze środki wyrazu artystycznego i określa ich funkcje (poznane wcześniej, a ponadto: oksymorony, synekdochy, hiperbole, paralelizmy) oraz inne wyznaczniki poetyki danego utworu (z zakresu podstaw wersyfikacji, kompozycji, genologii) i określa ich funkcje
- 2.2) dostrzega w czytanych utworach cechy charakterystyczne określonej epoki
- 2.4) rozpoznaje w utworze sposoby kreowania świata przedstawionego [...]
- 2.5) porównuje utwory literackie lub ich fragmenty (dostrzega cechy wspólne i różne)
- 3.1) wykorzystuje w interpretacji elementy znaczące dla odczytania sensu utworu (np. słowa – klucze, wyznaczniki kompozycji)
- 3.2) wykorzystuje w interpretacji utworu konteksty (np. literackie, kulturowe, filozoficzne, religijne)
- 3.3) porównuje funkcjonowanie tych samych motywów w różnych utworach literackich
- 3.4) odczytuje treści alegoryczne i symboliczne utworu
- 4.1) dostrzega związek języka z wartościami, rozumie, że język podlega wartościowaniu [...], jest źródłem poznania wartości [...] (takich jak: dobro, prawda, piękno; wiara, nadzieja, miłość; wolność, równość, braterstwo; Bóg, honor, ojczyzna; solidarność, niepodległość, tolerancja)
- 4.2) ze zrozumieniem posługuje się pojęciami dotyczącymi wartości pozytywnych i ich przeciwieństw oraz określa postawy z nimi związane, np. patriotyzm – nacjonalizm [...] (gimnazjum)
- 4.2) dostrzega obecne w utworach literackich oraz innych tekstach kultury wartości narodowe i uniwersalne
- 4.3) dostrzega zróżnicowanie postaw społecznych, obyczajowych, narodowych, religijnych, etycznych, kulturowych i w ich kontekście kształtuje swoją tożsamość (gimnazjum).

III. Tworzenie wypowiedzi. Uczeń:

- 1.1) tworzy dłuższy tekst [...] mówiony [...] zgodnie z podstawowymi regułami jego organizacji, przestrzegając zasady spójności znaczeniowej i logicznej
- 1.2) przygotowuje wypowiedź (wybiera [...] odpowiedni układ kompozycyjny, analizuje temat, wybiera formę kompozycyjną, sporządza plan wypowiedzi, dobiera właściwe słownictwo)
- 1.3) tworzy samodzielną wypowiedź argumentacyjną według podstawowych zasad logiki i retoryki (stawia tezę lub hipotezę, dobiera argumenty, porządkuje je, hierarchizuje, dokonuje selekcji pod względem użyteczności w wypowiedzi, podsumowuje, dobiera przykłady ilustrujące wywód myślowy, przeprowadza prawidłowe wnioskowanie)
- 1.4) publicznie wygłasza przygotowaną przez siebie wypowiedź, dbając o dźwiękową wyrazistość przekazu (w tym także tempo mowy i donośność głosu)
- 1.7) stosuje zasady etykiety językowej [...] (gimnazjum)
- 2.3) tworząc wypowiedzi, dąży do precyzyjnego wysławiania się (gimnazjum)
- 2.11) operuje słownictwem z określonych kręgów tematycznych [...] koncentrującym się przede wszystkim wokół tematów: [...] społeczeństwo i kultura; region i Polska (gimnazjum).

Pojęcia i terminy

- powstanie listopadowe
- poświęcenie
- pamięć
- historia
- żałoba narodowa

Komentarz do zadania

Zdający powinien zinterpretować wiersz Gaszyńskiego, podkreślając, że pokazuje on charakterystyczny element XIX-wiecznej rzeczywistości popowstaniowej: identyfikowanie się przez Polki ze sprawą narodowyzwolenczą poprzez manifestowanie żałoby po upadku powstania listopadowego. Ponadto zagadnienie indywidualnych postaw ludzi wobec utraty niepodległości przez ich ojczyznę (nie musi to dotyczyć Polski) należy rozwinąć poprzez odwołania do co najmniej dwóch innych tekstów kultury (literackich bądź nieliterackich).

Zadanie 1.18.**Przykładowa realizacja (1)****Określenie problematyki**

Powstania narodowe to jeden z najważniejszych motywów występujących w literaturze XIX wieku – zarówno w romantyzmie, jak i pozytywizmie. Polska była w tym okresie pod zaborami, więc kwestia walki o niepodległość stała się najważniejsza.

Postawienie tezy

Żałoba narodowa wyrażająca rozpacz była reakcją wielu Polaków na stłumienie powstań narodowowyzwoleńczych w XIX w.

Argumentacja**Z wiersza Gaszyńskiego:**

- Bohaterką wiersza jest młoda kobieta, której reakcją na utratę niepodległości jest przywdzianie czarnej sukienki i rezygnacja z jakichkolwiek ozdób: „Schowaj, matko, suknie moje, / Perły, wieńce z róż, / Jasne szaty, świetne stroje”. Decyzja o noszeniu żałoby wynika z traktowania ojczyzny jak bliskiej osoby, która umarła.
- Kobieta wspomina też czas, gdy tego wszystkiego używała – to okres, gdy w narodzie pojawiła się nadzieja na wolność („szczęścia świt”). Pięknym ubiorem, klejnotami i wymyślną fryzurą świętowała zwycięskie bitwy pod Iganiami i pod Wawrem. Teraz, gdy nadzieja zgasła, stwierdza: „Nie dla mnie to już”.
- Przywołując czas nadziei, nadmienia też o szyciu chorągiewek „dla ułańskich dzid” przy śpiewie narodowych piosenek. To był jej wkład w pomoc powstańcom.
- W wierszu przeplatają się tragedie dotyczące jej bezpośrednio (śmierć brata, zaginięcie narzeczonego wziętego do niewoli), z tragedią narodową – stłumienie powstania i pozostanie Polski w niewoli. Jej reakcje są podobne – żałoba („Czarna sukienka” – motyw regularnie kończący co drugą zwrotkę), co pokazuje, jaką wagę przywiązuje do spraw narodu. Oba wymiary tragedii są niejako zrównoważone, a więc kobieta losy ojczyzny traktuje na równi ze swoją osobistą historią.
- Po powstaniu listopadowym (1830–1831) i styczniowym (1863–1864) powstało zarówno w kraju, jak i na emigracji wiele tekstów literackich odnoszących się do rzeczywistości popowstaniowej. Zarówno w pierwszym, jak i w drugim wypadku reakcje wobec cierpienia narodowego (egzekucji, zesłań na Syberię, konfiskat majątków) były zbliżone – nastął czas narodowej żałoby. Świadectwem tego jest właśnie wiersz Konstantego Gaszyńskiego.
- Tematyka powstańczych klęsk oraz żałoby popowstaniowej jest obecna w twórczości Elizy Orzeszkowej. W noweli *Gloria victis* jedna z bohaterek to młoda kobieta – Anielka, która w walkach powstania styczniowego straciła brata i ukochanego. Jej rozpacz najpełniej wyraża scena, gdy przychodzi na mogiłę powstańczą w miejscu, gdzie toczyła się walka, na leśnej polanie. Długo leży na grobie i opowiada o swym cierpieniu. Gdy odchodzi, kładzie na grobie krzyżyk. Nigdy już więcej tam nie wraca.
- Podobną postacią była bohaterka powieści Orzeszkowej *Nad Niemnem* – Andrzejowa Korczyńska. Kobieta po śmierci męża, poległego w powstaniu styczniowym, na znak żałoby nie zdejmowała czarnej sukni. Robiła wszystko dla uczczenia pamięci swego męża, którego bardzo kochała.
- Wielcy artyści tworzący po powstaniach narodowych, a szczególnie po styczniowym, dawali wyraz swemu przeżywaniu okresu popowstaniowych klęsk i rozczarowań w różny sposób. Jan Matejko na obrazie *Polonia – rok 1863* ukazuje alegoryczno-symboliczną interpretację klęski. W centralnym miejscu obrazu znajduje się kobieta w czarnej, żałobnej sukni zakuwana

*Odwołanie do
załączonego
tekstu.*

*Odwołanie do
wybranego
tekstu kultury.*

*Odwołanie do
wybranego
tekstu kultury.*

*Odwołanie do
wybranego
tekstu kultury.*

w kajdany. Suknia jest podarta na ramieniu, co może oznaczać, że kobieta wiele wycierpiała. Na obrazie stoją oficerowie carscy, porządnie ubrani – to zapewne oprawcy. Po prawej stronie widać zróżnicowaną grupę ludzi pod nadzorem. Być może oczekują zesłania na Sybir. Widać, że cierpią i są przygnębieni. W swym dziele Matejko pragnął zawrzeć syntezę losu narodowego Polaków, którzy utracili ojczyznę i mimo zbrojnego buntu nie zdołali przywrócić upragnionej wolności (zakucie w kajdany). Kobieta w sukni żałobnej – alegoria Polski jest jednocześnie malarskim wyobrażeniem losu wielu kobiet.

Podsumowanie

Spółeczeństwo polskie w okresie zaborów bardzo mocno identyfikowało się ze zrywami narodowymi. Po klęskach najczęstszą reakcją było uczestnictwo w żałobie narodowej i oddawanie czci poległym.

Zadanie 1.18.**Przykładowa realizacja (2)****Wstęp**

Powstania narodowyzwoleńcze miały miejsce w Polsce przez cały wiek XIX. Szczególnie tragiczne były dwa z nich: listopadowe (1830–1831) i styczniowe (1863–1864). Wiele gestów i czynów Polaków niebiorących udziału w walce świadczyło o ich solidaryzowaniu się z walczącymi rodakami.

Rozwinięcie

Konstanty Gaszyński w utworze *Czarna sukienka* przedstawia charakterystyczną reakcję społeczeństwa na tragedię powstania listopadowego.

Odwołanie do załączonego tekstu.

- Główną bohaterką wiersza jest kobieta, która straciła w powstaniu brata i ukochanego. Dlatego założyła strój żałobny. Jednak równie ważnym powodem noszenia przez nią żałoby w postaci tytułowej czarnej sukienki jest niewola Polski zagrabionej przez zaborców, przedłużająca się z powodu upadku powstania styczniowego.
- W wierszu Gaszyńskiego powstańcy nie są rozliczani z klęski – widać za to głęboką solidarność z nimi. Osoba mówiąca w wierszu orientuje się w przebiegu zrywów narodowyzwoleńczych: oplakuje śmierć brata w bitwie pod Grochowem, ale cieszy się zwycięskimi walkami powstańców pod Iganiami i Wawrem, co wyraża uroczystym wyglądem: „Gdy liść Igań, Wawru kwiaty / Dał nam zerwać los, / Brałam perły, drogie szaty / I trefiłam włos”.
- Bohaterka przeżywa utratę ojczyzny jak śmierć kogoś bliskiego („do grobu Polska zstąpiła”). Żałoba po śmierci brata zbiega się w jej życiu z żałobą po śmierci ojczyzny. Obie manifestuje w ten sam sposób: wkładając czarną sukienkę. Tragedia osobista i narodowa stają się tu tożsame.
- Kobieta angażuje się w sprawy narodowe i robi, co może, aby swym działaniem wspomóc bliskich i ojczyznę. Gdy powstańcy zwyciężają w pojedynczych bitwach, cieszy się wraz z nimi i odzyskuje nadzieję na zwycięstwo („Gdy nadziei wytryskał zdrój” i nastął „szczęścia świt”, kobieta zakładała „szatę godową”).
- Zaangażowanie kobiety w sprawy narodowe widać też w konkretnych działaniach na rzecz powstańców: „szyła chorągiewki/ Dla ułańskich dzid”. Znamienne jest także przedkładanie spraw Polski nad prywatne życie uczuciowe, co pokazuje akceptacja rozstania z ukochanym wyruszającym w bój o wolność, nazwanym tu „bratnią sprawą”. Bohaterka wiersza nie uznawała tego za powód do żałoby: „wtenczas, choć smutna, lubiła stroje”. Dopiero zaginięcie mężczyzny w niewoli staje się powodem przywdziania żałoby.

W *Dziadów części III* Adama Mickiewicza w scenie więziennej toczy się rozmowa o aresztowaniach i represjach na Polakach ze strony Nowosilcowa.

Odwołanie do wybranego tekstu kultury.

Konrad śpiewa pieśń zemsty, aby dać wyraz swoim emocjom oraz solidaryzować się z tymi, którzy po powstaniu cierpią.

Jednym z liryków, w którym poeta opisał gesty solidaryzujących się z walczącymi w powstaniu jest wiersz *Śmierć pułkownika* Adama Mickiewicza.

Odwołanie do wybranego tekstu kultury.

Gdy w chatce leśnika umierała Emilia Plater, walcząca w czasie powstania listopadowego w męskim przebraniu, lud współcierpiał wraz z nią. Tłumy wieśniaków zbiegły się z wiosek przed chatkę, oplakiwały ją i pytały o jej zdrowie. Następnie ludzie klękli przed progiem domu leśnika i wraz z kapłanem modlili się za bohaterkę powstania listopadowego.

Zakończenie

Omówione wyżej przykłady pokazują, jak ważną sprawą w życiu wielu ludzi jest wolność ojczyzny. Utrata tej wolności staje się osobistą tragedią, porównywalną ze

stratą kogoś bliskiego. Niezgoda manifestuje się w różny sposób: przez ubiór (żałobny), solidaryzowanie się z represjonowanymi, odważne działania pozornie nieistotne, ale wyrażające sprzeciw przeciw okupantowi, podtrzymywanie ducha narodowego, czczenie bohaterów poległych w walce narodowościowej pamięci po nich.

Część 2. Zadania z zakresu kształcenia językowego oparte na tekstach literackich, popularnonaukowych i publicystycznych

Druga część zbioru zawiera 17 przykładowych zadań z zakresu kształcenia językowego.

Każde zadanie składa się z:

1. **polecenia**, które zawiera:
  - zdanie określające temat wypowiedzi egzaminacyjnej
  - zdanie z czasownikiem operacyjnym: *omów, uzasadnij, wyjaśnij, wskaż, rozważ, zanalizuj*, informujące również, do jakich kontekstów należy się odwołać w wypowiedzi;
2. **tekstu literackiego** (poetyckiego, fragmentu prozy lub dramatu) albo **tekstu o języku** (np. artykułu prasowego, wywiadu prasowego, fragmentu tekstu naukowego lub popularnonaukowego) powiązanego z tematem wypowiedzi.

W swojej wypowiedzi retorycznej musisz się odwołać do tekstu dołączonego do polecenia oraz do innych tekstów kultury (jednego lub kilku – w zależności od polecenia). „Inne teksty kultury” to, między innymi, film, reklama, kabaret, tekst internetowy, instrukcja, SMS, zapowiedź wydawnicza, zwiastun filmowy itp.

Większość zadań umieszczonych w zbiorze wymaga odniesienia się do własnych doświadczeń komunikacyjnych, czyli do przywołania wniosków z przeprowadzonych przez siebie obserwacji zjawisk językowych i procesów komunikacyjnych w różnych, szkolnych i pozaszkolnych, aktach komunikacji społecznej.

W realizacji zadań językowych sprawdzane są następujące umiejętności:

- odbiór oraz interpretacja różnego typu tekstów kultury
- rozpoznawanie i nazywanie form i środków językowych użytych w tekście
- dostrzeganie funkcji form i środków językowych w tekście
- analiza zmian w języku i w aktach komunikacji werbalnej (językowej) i niewerbalnej (niejęzykowej) – współcześnie i w przeszłości
- stosowanie pojęć i terminów nazywających zjawiska językowe i komunikacyjne.

Na kolejnych stronach zamieszczono przykładowe zadania wraz z opisem sprawdzanych umiejętności i przykładowymi realizacjami. Tematy wypowiedzi retorycznych dotyczą:

- wyjątkowości mowy ludzkiej na tle innych systemów komunikacji (zadanie 2.5.)
- dokonujących się współcześnie przemian języka i komunikacji i ich przyczyn (zadania: 2.3., 2.6., 2.9., 2.12., 2.13.)
- zmian systemu językowego na przestrzeni wieków (zadanie 2.17.)
- odmian współczesnego języka polskiego (zadania: 2.7., 2.8., 2.14.)
- funkcji tekstu (zadania: 2.1., 2.4., 2.16.)
- stylizacji językowej i jej funkcji (zadania: 2.11., 2.15.)
- etyki mowy (zadanie 2.10.)
- funkcji w tekstach werbalnych środków niejęzykowych (zadanie 2.2.).

Zestaw tekstów zaproponowany w zbiorze zadań nie wyczerpuje katalogu utworów i tematów, jakie mogą pojawić się w zadaniach egzaminacyjnych.

Zadanie 2.1.

Teksty językowe

Jakimi środkami językowymi można wyrażać uczucia? Omów zagadnienie, odwołując się do wiersza Juliana Tuwima, do innego tekstu kultury oraz do własnych doświadczeń.

Julian Tuwim

TAK I NIE

Już mi jest wszystko jedno,
Czy powiesz „nie”, czy „tak”
Jeno mi Ciebie bardzo brak!
Jeno mi Ciebie strasznie brak!
... Żal gnębi duszę mą biedną.

Ach przyznam Ci się – muszę! –
Że wolę „nie” niż „tak”!...
Ale mi Ciebie bardzo brak,
Ale mi Ciebie strasznie brak!!
... Żal gnębi biedną mą duszę.

A w serce coraz głębiej
Wpija się rdzawy hak –
I tak mi Ciebie bardzo brak!!
I tak mi Ciebie strasznie brak!!!
... Żal biedną duszę mą gnębi.

Na podstawie: Julian Tuwim, *Wiersze zebrane*, t. 1, Warszawa 1975, s. 205.

Zadanie 2.1.*Wymagania ogólne i szczegółowe*

I. Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji. Uczeń:

1.1) odczytuje sens całego tekstu [...]

1.4) wskazuje charakterystyczne cechy stylu danego tekstu, rozpoznaje zastosowane w nim środki językowe i ich funkcje w tekście

3.4) rozpoznaje i nazywa funkcje tekstu [...].

II. Analiza i interpretacja tekstów kultury. Uczeń:

4.2) omawia na podstawie poznanych dzieł literackich podstawowe, ponadczasowe zagadnienia egzystencjalne, np. miłość (gimnazjum)

III. Tworzenie wypowiedzi. Uczeń:

1.1) tworzy dłuższy tekst [...] mówiony [...] zgodnie z podstawowymi regułami jego organizacji, przestrzegając zasad spójności znaczeniowej i logicznej

1.3) tworzy samodzielną wypowiedź argumentacyjną według podstawowych zasad logiki i retoryki (stawia tezę lub hipotezę, dobiera argumenty, porządkuje je, hierarchizuje, dokonuje selekcji pod względem użyteczności w wypowiedzi, podsumowuje, dobiera przykłady ilustrujące wywód myślowy, przeprowadza prawidłowe wnioskowanie)

1.4) publicznie wygłasza przygotowaną przez siebie wypowiedź, dbając o dźwiękową wyrazistość przekazu (w tym także tempo mowy i donośność głosu).

Pojęcia i terminy

- funkcja ekspresywna
- środki językowe (leksykalne, fonetyczne, fleksyjne, składniowe)

Komentarz do zadania

W wypowiedzi należy zwrócić uwagę na środki językowe zastosowane przez Tuwima w celu wyrażenia emocji i uczuć podmiotu mówiącego: charakterystyczne słowa, wyrażenia i zwroty (słownictwo i frazeologia), konstrukcję wypowiedzi (składnia), formy wyrazów (fleksja), nagromadzenie elementów głoskowych (fonetyka). Uczeń może także mówić o funkcji ekspresywnej znaków interpunkcyjnych.

Zadanie 2.1.*Przykładowa realizacja (1)*

Przykładowa realizacja. Kliknij w zdjęcie, aby obejrzeć nagranie.

Źródło: cke.edu.pl/index.php/egzamin-maturalny-left/dla-lo-od-2015-roku/23-egzamin-maturalny/347-materialy

Opis realizacji

Uczennica rozpoczyna wypowiedź od postawienia pytania: Co stanowi o tym, że dzieło literackie wzbudza pozytywny odbiór? Udzielając na nie odpowiedzi, wskazuje trzy elementy wpływające na pozytywny odbiór tekstu: treść, formę i emocje. Uznaje, że sztuka bez emocji nie byłaby sztuką.

Kompozycja wypowiedzi jest zgodna z intencją zawartą w poleceniu.

W pierwszej części rozwinięcia uczennica dokonuje analizy utworu Juliana Tuwima, wskazując środki językowe wyrażające uczucia i emocje podmiotu mówiącego (tytuł, anafory, epifory, metafory, inwersje i wykrzyknienia) oraz omawia ich funkcje w tekście.

Jako inny tekst kultury uczennica przywołuje wiersz Mirona Białoszewskiego *Ach gdyby nawet piec zabrali. Moja niewyczerpana oda do radości*, w którym analizuje środki językowe wskazujące na emocje osoby mówiącej.

W ostatniej części następuje odwołanie do własnych doświadczeń komunikacyjnych. Uczennica wybiera ironię jako przykład środka językowego wyrażającego uczucia i omawia jej funkcje w komunikacji międzyludzkiej.

W podsumowaniu uczennica formułuje wniosek wskazujący na to, że literatura nie tylko odzwierciedla rzeczywistość i otaczający nas świat, ale wyraża także za pomocą różnych środków językowych towarzyszące nam emocje.

W wypowiedzi pojawia się szereg uogólnień, które wskazują na rolę emocji w życiu człowieka oraz w literaturze, która to życie przedstawia.

Zadanie 2.1. Przykładowa realizacja (2)**Wstęp**

„Uczucie” to, najogólniej, określony stan psychiczny, rodzaj emocji. Uczucia ludzkie są różne, np. patriotyczne, macierzyńskie; można odczuwać niezadowolenie, krzywdę, upokorzenie. Jednak najczęściej „uczucie” to dla człowieka tyle, co miłość, czułość, tkliwość, namiętność, przyjaźń itd.

Rozwinięcie

- O uczuciach mówimy i piszemy bardzo często, zwłaszcza w tym drugim rozumieniu, co znajduje odzwierciedlenie w mniej lub bardziej stałych zwrotach, np. płoniemy do kogoś uczuciem, darzymy kogoś uczuciem, wyznajemy komuś uczucia itp.
- W codziennych sytuacjach uczucia można wyrażać bardzo różnymi środkami językowymi (werbalnymi i niewerbalnymi, np. za pomocą odpowiedniej interpunkcji). Do środków fonetycznych zaliczamy zmiany tonacji (celowe podwyższenie lub obniżenie tonu), natężenia głosu (np. krzyczymy na kogoś), zmiany szybkości mówienia (np. w złości albo mówimy szybko, albo specjalnie zwalniamy). Najwięcej możliwości dostarcza w tym zakresie leksyka: zdrobnienia (na ogół wyrażają one emocje pozytywne, np. *córeczka*, *mamusia*), zgrubienia (na ogół oddają emocje negatywne, np. *grubas*, *kocisko*). Uczucia wyrażamy za pomocą wyspecjalizowanych czasowników, przymiotników, imiesłowów, przysłówków, np. *lubić*, *kochać*, *żalosny*, *nienawistny*. Temu celowi służą również określone przedrostki (np. *super-*, *hiper-*, *naj-*), niektóre z nich występują zresztą samodzielnie (np. *super!*). Jeśli chodzi o składnię, to rozmaite uczucia dobrze wyrażają zdania wykrzyknikowe, zdania niepełne lub przerwane czy równoważniki zdania.
- W wierszu Tuwima mówi się o miłości do kobiety w sposób dość przewrotny. W poszczególnych zwrotkach waga tego uczucia jest dla podmiotu mówiącego różna (porównajmy odpowiednie sformułowania w strofie 1. *jest mi wszystko jedno*, w strofie 2. *wolę „nie” niż „tak”* i w strofie 3. uczucie żalu czy rozpacz: *rdzawy hak w sercu*). A jednocześnie w całym wierszu powtarza się fraza: *bardzo/strasznie mi Ciebie brak*. Epitet *bardzo* zmieniony na potoczne *strasznie* sugeruje jednocześnie desperację podmiotu mówiącego. Potęgowanie żalu czy rozpacz oraz miłosnych cierpień podkreślają również znaki wykrzyknienia: pojedyncze, podwójne i potrójne, także połączone z wielokropkiem w zwrotce 2. Podobną funkcję pełni również hiperbola: *A w serce coraz głębiej / Wpija się rdzawy hak*.
- Stany emocjonalne są wyrażane językowo również w innych tekstach literackich, np. *Treny* Jana Kochanowskiego, w których żal i rozpacz przedstawione zostały za pomocą różnorodnych środków: np. apostrofy – *Wielkieś mi uczyniła pustki w domu moim / Moja droga Orszulo, tym zniknieniem swoim*, antytezy – *Pełno nas, a jakoby nikogo nie było*, wyliczeń – *nie masz zabawki, nie masz rozsmiać się nikomu*.

Odwołanie do własnych doświadczeń.

Odwołanie do załączonego tekstu.

Odwołanie do tekstu kultury.

Wnioski

Uczucia można wyrażać bardzo różnymi środkami językowymi i pozajęzykowymi (np. mowa ciała, gesty). Każdy z nas ma własne doświadczenia komunikacyjne związane z wyrażeniem uczuć, uzależnione m.in. od środowiska, sytuacji komunikacyjnej, środka przekazu, aktualnego nastroju.

Zadanie 2.2.

Teksty językowe

Oceń trafność tezy poniższego tekstu, zgodnie z którą milczenie jest także sposobem komunikowania. W uzasadnieniu odwołaj się do podanego tekstu, wybranego tekstu kultury i własnych doświadczeń.

Upominanie się Cypriana Kamila Norwida o „opuszczoną” część mowy „we wszystkich gramatykach wszystkich języków” opierało się na przekonaniu, że milczenie jest równie ważne jak pozostałe składniki mowy. W istocie milczenie jest alternatywą dla mówienia.

Izydora Dąmbska wyróżnia milczenie jako wyraz i środek ekspresji, jako środek taktyczny działania oraz jako objaw postawy duchowej człowieka – a wszystkie te typy milczenia mieszczą się w **milczeniu znaczącym**. W tym planie milczenie będzie zawsze komunikowaniem czegoś i może być zastąpione przez mówienie.

Przyjmując za podstawę to, że milczenie towarzyszy mówieniu, jest jego drugą stroną i jest również jego tłem, przyjrzyjmy się teraz takim sytuacjom społecznej komunikacji, w których równocześnie występuje mówienie i niemówienie (coś, co niezbyt zręcznie, ale adekwatnie można by określić jako *mowomilczenie*). Przy tym nie chodzi tu o zwykłe przemilczenia, czyli niemówienie, niewspominanie o czymś, zbywanie czegoś milczeniem, ale – o takie przemilczanie, które jest świadomym zatajaniem czegoś, przy równoczesnym mówieniu o tym samym przedmiocie, jednak mówieniu niepełnym, fragmentarycznym, selektywnym, bardzo często – intencjonalnym.

Spotkać go można niemal we wszystkich, bardzo różnorodnych sytuacjach, poczynając od kameralnych kontaktów prywatnych, a kończąc na sferze wielkiej polityki i międzynarodowej dyplomacji.

W naszej obyczajowości istnieje powszechnie akceptowana zasada, że o zmarłych nie mówi się źle, nawet przeciwnie – mówi się często bardzo dobrze, choć nie zawsze zasłużenie.

Sądowe zeznania świadków, ujawniających liczne drobne lub marginalne fakty sprawy, a przemilczających zasadnicze.

Dowcip polityczny – rozpowszechniony zwłaszcza w warunkach silnego reżimu ustrojowego, nieakceptowanej władzy, zaborów, okupacji – jest werbalną reakcją pokrywającą niewypowiedziane: bunt, protest, dezaprobatę, milczącą bezradność, rozpacz.

Na podstawie: Kwiryna Handke, *Socjologia języka*, Warszawa 2008, s. 15–16, 25–28.

Zadanie 2.2.**Wymagania ogólne i szczegółowe**

I. Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji. Uczeń:

1.2) [...] odczytuje zawarte w odbieranych tekstach informacje [...] jawne

3.2) zna pojęcia znaku i systemu znaków; [...]; rozróżnia znaki werbalne i niewerbalne, ma świadomość ich różnych funkcji i sposobów interpretacji.

III. Tworzenie wypowiedzi. Uczeń:

1.1) tworzy dłuższy tekst [...] mówiony [...] zgodnie z podstawowymi regułami jego organizacji, przestrzegając zasad spójności znaczeniowej i logicznej

1.3) tworzy samodzielną wypowiedź argumentacyjną według podstawowych zasad logiki i retoryki (stawia tezę lub hipotezę, dobiera argumenty, porządkuje je, hierarchizuje, dokonuje selekcji pod względem użyteczności w wypowiedzi, podsumowuje, dobiera przykłady ilustrujące wywód myślowy, przeprowadza prawidłowe wnioskowanie)

1.4) publicznie wygłasza przygotowaną przez siebie wypowiedź, dbając o dźwiękową wyrazistość przekazu (w tym także tempo mowy i donośność głosu).

Pojęcia i terminy

- milczenie znaczące
- komunikacja społeczna
- środek komunikacji
- środek ekspresji

Komentarz do zadania

Można zająć różne stanowiska wobec tezy tekstu: zgodzić się z nią lub mieć inne zdanie. Uzasadnienie powinno dotyczyć sformułowanej przez ucznia oceny trafności sądu wyrażonego przez autorkę tekstu.

Zadanie 2.2. Przykładowa realizacja (1)**Określenie problemu**

Z milczeniem spotykamy się często w komunikowaniu się ludzi między sobą. Brak tekstu to pozornie brak komunikatu, jednak wiemy, że czasem milczenie komunikuje bardzo wiele.

Postawienie tezy

Tezę autorki tekstu, że milczenie może być środkiem komunikacji, uznaję za trafną.

Argumentacja

- Milczenie może przekazywać bardzo wiele informacji. Już Cyprian Kamil Norwid upominał się o ten sposób komunikacji i uznanie go za jeden ze składników mowy.
- Izidora Dąbska uważa milczenie za wyraz i środek ekspresji człowieka. Czasem milczenie może oznaczać pewną postawę wobec życia i wynikać z określonej taktyki osoby milczącej. Według autorki w takich sytuacjach milczenie może zastąpić mowę.
- Zdaniem Kwiryny Handke milczenie to tło, druga strona mówienia. Występują też sytuacje, gdy równocześnie mówi się i milczy, takie zjawisko nazywa autorka mowomilczeniem. To starannie przemyślane milczenie albo przemilczanie pewnych informacji. Autorka pisze też o sytuacjach, gdy nie mówi się źle o osobach zmarłych i wtedy należy milczeć na ich temat, milczą także oskarżeni, którzy nie chcą przyznać się do swoich czynów. Milczeniem można wyrazić swój bunt, protest lub ukryć bezradność.
- Milczenie może być objawem postawy duchowej człowieka. Ludzie refleksyjni, filozofowie, mnisi nie wypowiadają się często i do każdego. Milczeniem wyrażają postawę kontemplacyjną i swój stosunek do świata. Niekiedy możemy niekorzystnie ocenić daną osobę, nie znając motywacji jej milczenia. Myślmy wtedy, że ktoś okazuje nam lekceważenie.
- W *Wielkiej Improwizacji w Dziadów części III* Adama Mickiewicza główny bohater, Konrad, rozmawia z Bogiem i stawia mu liczne zarzuty. Gdy Bóg nie odpowiada Konradowi, wtedy on mówi: *Milczysz, jam cię teraz zbałał*. Milczenie Boga w dramacie można interpretować jako reakcję na pychę Konrada. Milcząc, Bóg pokazuje Konradowi, że nie dostąpi zaszczytu rozmowy z Nim, gdyż zgrzeszył pychą. Milczenie Boga jest bardzo wymowne i zastępuje wszelkie słowa. Konrad odbiera milczenie Boga jako prowokację i posuwa się do bluźnierstw wobec Niego, a potem pada zemdlony. Jednak modlitwy ocala duszę Konrada.

Odwołanie do załączonego tekstu.

Odwołanie do własnych doświadczeń.

Odwołanie do tekstu kultury.

Podsumowanie

Milczenie jest ważnym sposobem komunikacji w naszych „przegadanych” czasach. Gdy dźwięki i komunikaty towarzyszą nam wszędzie, milczenie nabiera nowego ważnego znaczenia. Od wiedzy i umiejętności osób, które go stosują, zależy, jak jest wykorzystywane.

Zadanie 2.2. Przykładowa realizacja (2)**Wstęp**

Refleksja Cypriana Kamila Norwida, który uważał milczenie za pełnoprawną część mowy, zmusza nas do zastanowienia się, czy milczenie, czyli brak tekstu, może być środkiem komunikacji.

Rozwinięcie

- Autorka artykułu uważa, że milczenie jest alternatywą dla mówienia, jest więc tak samo ważne, jak słowa. Milczenie może być środkiem ekspresji – jest wtedy pauzą, która podkreśla stanowisko nadawcy, dodaje powagi problemowi, wymaga czasu do namysłu. Może być też objawem pewnej postawy duchowej lub wyrażać np. zakłopotanie czy dezaprobatę. Milczenie może być także wyrazem buntu. W tekście artykułu jest mowa również o mowomilczeniu, czyli mówieniu niepełnym, selektywnym, świadomym przemilczaniu pewnych faktów, np. w polityce lub dyplomacji. W naszej kulturze istnieje tradycja milczenia o złych uczynkach zmarłych, mówimy o nich tylko dobrze. Milczenie może być potraktowane jako akt bezradności, gdy żadne słowo niczego nie zmieni.
- Cyprian Kamil Norwid w wierszu *Coś ty Atenom zrobił, Sokratesie* opisuje losy wybitnych jednostek, które za życia były niedocenione i umierały często w zapomnieniu, a dopiero potomni docenili ich wielkość. Wiersz powstał po śmierci Adama Mickiewicza. Autor tworzy strofę „*Coś ty uczynił ludziom, Mickiewiczu?*”, jednak pozostałych dwóch wersów nie wypełnia słowami. Zestawienie Mickiewicza z Sokratesem, Napoleonem, Kolumbem czy Dantem potwierdza wielkość dorobku poety i szacunek Norwida złożony Mickiewiczowi. Norwid ceni Mickiewicza, chce jednak, żeby czytelnik sam oddał hołd zmarłemu poecie. Występują dwie linijki kropek, które czytelnik może wypełnić własną treścią, może też milcząc, poddać się refleksji nad twórczością Mickiewicza.
- Przykładem przemilczenia, o której jest mowa w artykule, są teksty współczesnej reklamy. Skupiają się one tylko na prezentacji zalet sprzedawanego produktu, który jest przedstawiany jako dobry, pożyteczny, skuteczny, tani.
- W niektórych sytuacjach prywatnych także milczymy. Człowiek zakochany milczy, gdy nie jest pewien reakcji drugiej osoby na swoje wyznanie lub jest zbyt wzruszony, żeby wypowiedzieć, co czuje do bliskiej osoby. Milczenie jest sposobem komunikacji tego, czego nie można oddać słowami. Mamy wtedy do czynienia z komunikacją pozawerbalną, ważniejsze od słów okazują się gesty i spojrzenia, a nawet zaczerwieniona ze wzruszenia twarz. Z własnych doświadczeń wiem, że milczeniem sygnalizujemy swój nastrój, okazujemy, że nie zgadzamy się z kimś. Milczymy także, gdy nie chcemy dać się sprowokować.

Odwołanie do załączonego tekstu.

Odwołanie do tekstu kultury.

Odwołanie do tekstów kultury.

Odwołanie do własnych doświadczeń.

Zakończenie

Milczenie może być sposobem komunikowania się i w wielu sytuacjach zastępuje słowa. Czasem to, co niewypowiedziane, jest najważniejsze. Dlatego należy uznać, że teza wyrażona w tekście jest trafna.

Zadanie 2.3.**Teksty językowe**

Jakie przemiany w kulturze wpływają na współczesny język polski? Omów zagadnienie, odwołując się do podanego fragmentu, do innego tekstu kultury i do własnych doświadczeń komunikacyjnych.

Każdy język etniczny żyje i rozwija się razem z narodem, a dzieje społeczności narodowej to także dzieje języka. Zatem związki między językiem a daną wspólnotą, zwłaszcza jej kulturą, są zawsze mocne i dwustronne. Z jednej strony język stanowi fundament każdej kultury i jej podstawowe dobro, jest głównym kodem ekspresji każdej kultury, z drugiej zaś każda kultura przez swoje tendencje, proponowany system wartości, aktualne mody mocno wpływa na język.

Uniwersalnym prawem jest prawo zmian językowych. Dzieje się tak, gdyż język jest nierozzerwalnie związany z życiem każdej wspólnoty i natychmiast odzwierciedla wszystkie zmiany obyczajowe, ekonomiczne, kulturowe, zwłaszcza polityczne, zachodzące w danych społecznościach. Takie przyspieszenie zmian polszczyzny obserwujemy w ostatnim dwudziestopięcioleciu. Według opinii wielu badaczy jesteśmy obecnie świadkami największych zmian polszczyzny w całej jej historii. Nie było w dziejach języka polskiego drugiego takiego okresu, aby w tak niedługim czasie – jeśli chodzi o historię języka 15–20 lat to niewielki odcinek – język zmienił się tak gwałtownie. Zmiany te zauważa zwłaszcza średnie i starsze pokolenie Polaków, ci wszyscy, którzy wzrastali w Polsce Ludowej. Pokolenie najmłodsze, coraz częściej nazywane *e-generacją*, wychowane jest już w nowej polszczyźnie.

Na podstawie: Kazimierz Ożóg, *Zmiany we współczesnym języku polskim i ich kulturowe uwarunkowania*, [w:] *Języka a Kultura*, tom 20, Tom jubileuszowy, Wrocław 2008, s. 59–60.

Zadanie 2.3.*Wymagania ogólne i szczegółowe*

I. Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji. Uczeń:

1.2) [...] odczytuje zawarte w odbieranych tekstach informacje [...] jawne

3.3) [...] dostrzega i omawia współczesne zmiany modelu komunikacji językowej [...].

III. Tworzenie wypowiedzi. Uczeń:

1.1) tworzy dłuższy tekst [...] mówiony [...] zgodnie z podstawowymi regułami jego organizacji, przestrzegając zasad spójności znaczeniowej i logicznej

1.3) tworzy samodzielną wypowiedź argumentacyjną według podstawowych zasad logiki i retoryki (stawia tezę lub hipotezę, dobiera argumenty, porządkuje je, hierarchizuje, dokonuje selekcji pod względem użyteczności w wypowiedzi, podsumowuje, dobiera przykłady ilustrujące wywód myślowy, przeprowadza prawidłowe wnioskowanie)

1.4) publicznie wygłasza przygotowaną przez siebie wypowiedź, dbając o dźwiękową wyrazistość przekazu (w tym także tempo mowy i donośność głosu).

Pojęcia i terminy

- język narodowy
- zmiany językowe
- nowa polszczyzna
- współczesna kultura
- e-generacja

Komentarz do zadania

Zadanie wymaga zauważenia, że przemiany we współczesnej kulturze w znaczący sposób wpływają na polszczyznę. Uczeń może skoncentrować się na wybranych kontekstach kulturowych, które jego zdaniem mają największy wpływ na zmiany w języku i w komunikacji.

Zadanie 2.3. Przykładowa realizacja (1)**Wstęp**

Według autora tekstu język ma prawo do zmian, gdyż jest związany z życiem narodu i reaguje na wszystkie zmiany obyczajowe, ekonomiczne, kulturowe oraz polityczne, które zachodzą w danej społeczności. W ciągu ostatnich lat język zmienił się dość gwałtownie ze względu na zmiany kulturowe (globalizację, amerykańizację), techniczne (rozwój elektroniki i telekomunikacji), społeczno-polityczne (wpływ mediów).

Odwołanie do załączonego tekstu.

Rozwinięcie

- Na szczególne omówienie zasługują zmiany językowe ukształtowane przez reklamę. Język reklamy wykorzystuje przede wszystkim slogany – krótkie wyrażenia, zwroty łączące znane z nieznanym i aktywizujące odbiorcę, posługuje się też hasłem, apelem, sentencją w celu zachwalenia towaru, przekonania odbiorcy do jego zakupu. Bardzo często jest to język posługujący się rzeczownikami, przymiotnikami, przysłówkami (zwrotami potocznymi) w funkcji wartościującej, wpływającej na emocje, np.: *Red Bull doda ci skrzydeł!!!*, *Bounty – smak raj*, *Chipsy przyszły*. Wykorzystuje się także połączenia wyrazów o tym samym brzmieniu i formie – homonimy, np. *łączy bez łączy* (reklama kleju). Polszczyzna kształtowana przez język reklam przenika do języka komunikacji codziennej.
- Kolejną zmianą wynikającą z rozwoju multimediów jest tendencja do skracania wypowiedzi np. w SMS-ach czy e-mailach. Używa się w nich skrótów np. z języka angielskiego (*btw – by the way* czy bardziej popularne *OK*). Dla użytkowników komunikatorów ważne jest wzmocnienie wyrazistości języka, przez stosowanie w tworzonych tekstach wielu ekspresywizmów, np. *cool*, *mega* czy też emotikonów wyrażających uczucia i emocje nadawcy.
- Przyczyną wprowadzania do języka polskiego anglicyzmów, czyli wyrazów, zwrotów, form wyrazów, konstrukcji zdaniowych lub związków frazeologicznych zapożyczonych z języka angielskiego, jest rozwój cywilizacyjny. Angielskie nazwy, takie jak np. *komputer*, *skaner*, *reset* funkcjonują w języku polskim od wielu lat (ze względu na brak ich polskich odpowiedników). Podobnie jest z nazwami coraz nowszych zdobyczy techniki, takimi jak np. *ipad*, *notebook*, *iphone* – przyjęły się one w naszym języku nawet bez zmiany pisowni.
- Życie i język współczesnego społeczeństwa silnie determinuje telewizja. Pojawiły się różnego typu programy, wśród nich sitcomy, np. *Świat według Kiepskich*, czy seriale paradokumentalne, np. *Szpital*, odzwierciedlające życie zwykłych ludzi, a tym samym wprowadzające do języka ogólne wyrażenia potoczne.

Odwołanie do tekstu kultury

Odwołanie do własnych doświadczeń.

Odwołanie do własnych doświadczeń.

Odwołanie do tekstów kultury.

Zakończenie

Język żyje i zmienia się pod wpływem szybko zmieniającej się rzeczywistości, która otacza jego użytkowników. Często jednak te zmiany we współczesnym języku polskim związane są z tzw. modą językową. Modne stają się cytaty, zapożyczenia, konstrukcje gramatyczne, nawet sposoby wymawiania pewnych wyrazów czy zwrotów, pochodzące z jakiegoś obcego języka, cieszącego się prestiżem.

Zadanie 2.3. Przykładowa realizacja (2)**Określenie problemu**

Język zmienił się na przestrzeni wieków. Wiele słów wyszło już z użycia, to samo stało się z pewnymi formami przypadków czy też strukturami składniowymi. Współczesny użytkownik języka posługuje się zupełnie innymi wyrazami lub ich innym znaczeniem niż dawniej.

Postawienie tezy

Przemiany języka związane są z przemianami rzeczywistości społecznej i kultury.

Argumentacja

- Autor tekstu stawia tezę, że język zmienia się na przestrzeni dziejów, a zmiany w języku powodowane są przez zmiany w zewnętrznej rzeczywistości. Autor omawia relacje między językiem a kulturą, dowodzi, że z jednej strony język stanowi fundament każdej kultury i jej podstawowe dobro, ale z drugiej kultura mocno wpływa na język.
- Jedną z przyczyn zmian w języku ostatnich lat jest rewolucja elektroniczna, która wprowadziła do słownictwa leksykę specjalistyczną (np. *twardy dysk*) i spowodowała jej przechodzenie do wypowiedzi potocznych (np. *zresetować mózg*). Pojawiły się nowe formy komunikacji (SMS, poczta internetowa) wymagające między innymi skrótowości wypowiedzi i powodujące liczne błędy (w zakresie interpunkcji i pisowni polskich liter).
- Drugą przyczyną zmieniania się współczesnej polszczyzny jest globalizacja/amerykanizacja otaczającej rzeczywistości, a więc moda na luz, co w języku objawia się licznymi zapożyczeniami i cytatami głównie z języka angielskiego (np. w języku ogólnym anglojęzyczne nazwy przedsiębiorstw, *shop* zamiast *sklep*), nowymi formułami grzecznościowymi (np. w slangu młodzieżowym powitania *hi, hello* i pożegnania *bye, see you*).
- Ważną rolę w przemianach polszczyzny odegrały rozwój marketingu i reklama. Konsumpcjonizm stał się nowym stylem życia. Dla współczesnego odbiorcy języka reklamy ważne stały się nazwy obiektów konsumpcji i ich cech. Reklama, aby manipulować odbiorcą, wykorzystuje „skrzydlate słowa”: cytaty np. z literatury (*Ojciec prać?!*), filmów (*Ciemność, widzę ciemność*), piosenek (*All you need is love*), tytuły książek czy filmów (*Zezowate szczęście*); slogany i hasła (*Chłopaki z Katowic – Michalki z Wawelu*), imiona czy nazwiska postaci fikcyjnych (*Wielki Brat*). Reklama stosuje też strategię wyolbrzymiania (formuła *naj-*), ale zestaw przymiotników wykorzystywanych w tekstach reklamowych jest dość ubogi, np. *najlepszy, najsmaczniejszy, najczystszy, najtrwalszy* itp.

Odwołanie do dołączonego tekstu.

Odwołanie do własnych doświadczeń.

Odwołanie do własnych doświadczeń.

Odwołanie do tekstów kultury.

Podsumowanie

Przemiany języka są konsekwencją przemian, które zachodzą w rzeczywistości społecznej i w kulturze. Najważniejszymi ich przyczynami są, moim zdaniem: rozwój technologiczny, demokratyzacja i globalizacja. Powodują one zmiany zachowań językowych użytkowników języka i wpływają na kondycję człowieka i całego społeczeństwa.

Zadanie 2.4.**Teksty językowe**

Oceń trafność poglądu, zgodnie z którym człowiek początku XXI wieku jest analfabeta emocjonalnym i nie potrafi mówić o uczuciach. W uzasadnieniu odwołaj się do podanego fragmentu, do innego tekstu kultury i do własnych doświadczeń komunikacyjnych.

Tematyka miłosna – jako coś dotykającego tego, co szczególnie intymne, związane ze szczęściem (gdy miłość jest odwzajemniana) lub bolesnego (gdy pozostaje uczuciem jednokierunkowym) – może podlegać restrykcjom komunikacyjnym. Niemówienie o miłości, niewyznawanie jej w życiu prywatnym może być przejawem działania tabu. I może tu obowiązywać tyleż ograniczenie komunikowania miłości w wymiarze społecznym, publicznym, warunkowane zwyczajami obowiązującymi w danym społeczeństwie w danym czasie, ile indywidualne predyspozycje psychiczne, blokujące jednostkę w wyrażaniu uczuć. Psychologowie zauważają niechęć do ujawniania emocji. Człowiek przełomu wieków to analfabeta uczuciowy.

Ale też miłość budzi potrzebę, by ją wyrazić, by o niej mówić. Jeśli tak, to powinna zajmować poczesne miejsce wśród tematów rozmów. Właściwym jej kontekstem byłby zatem język potoczny – ten, który występuje w sferze kontekstów indywidualnych, „pierwszy język człowieka”, „język bliskości”. Polscy badacze języka potocznego jednak dotychczas nie dostrzegli tematyki miłosnej w tekstach powstających w warunkach komunikacji bezpośredniej. Okazuje się, że uczucia, emocje, oceny uczuciowe i emocjonalne zajmują w bardzo małym stopniu uwagę rozmówców.

Na podstawie: Małgorzata Kita, *Szeptem albo wcale. O wyznawaniu miłości*, Katowice 2007, s. 56–57.

Zadanie 2.4.*Wymagania ogólne i szczegółowe*

I. Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji. Uczeń:

1.2) [...] odczytuje zawarte w tekstach informacje [...] jawne

1.5) wyróżnia argumenty, kluczowe pojęcia i twierdzenia w tekście argumentacyjnym [...]

3.4) rozpoznaje i nazywa funkcje tekstu ([...] ekspresywną [...]).

III. Tworzenie wypowiedzi. Uczeń:

1.1) tworzy dłuższy tekst [...] mówiony [...] zgodnie z podstawowymi regułami jego organizacji, przestrzegając zasad spójności znaczeniowej i logicznej

1.3) tworzy samodzielną wypowiedź argumentacyjną według podstawowych zasad logiki i retoryki (stawia tezę lub hipotezę, dobiera argumenty, porządkuje je, hierarchizuje, dokonuje selekcji pod względem użyteczności w wypowiedzi, podsumowuje, dobiera przykłady ilustrujące wywód myślowy, przeprowadza prawidłowe wnioskowanie)

1.4) publicznie wygłasza przygotowaną przez siebie wypowiedź, dbając o dźwiękową wyrazistość przekazu (w tym także tempo mowy i donośność głosu).

Pojęcia i terminy

- sytuacja komunikacyjna
- język potoczny
- funkcja ekspresywna

Komentarz do zadania

Można zająć różne stanowiska wobec tezy tekstu: zgodzić się z nią lub mieć inne zdanie. Uzasadnienie powinno dotyczyć sformułowanej przez ucznia oceny trafności sądu wyrażonego przez autorkę tekstu.

W realizacji należałoby przywołać tekst kultury, w którym wyrażane są uczucia i mówi się o emocjach, oraz scharakteryzować środki językowe służące współcześnie ludziom do mówienia o uczuciach.

Zadanie 2.4. Przykładowa realizacja (1)**Wprowadzenie**

Człowiek, żyjąc w społeczeństwie, buduje relacje z innymi ludźmi, w tym relacje emocjonalne (są one wyrazem potrzeby bliskości z drugim człowiekiem). Waga emocji w doświadczaniu siebie, drugiego człowieka i świata jest bardzo ważna. W mówieniu o tym, co się czuje, realizuje się ekspresywna funkcja wypowiedzi.

Rozwinięcie**1. Małgorzata Kita *Szeptem...***

- Autorka tekstu rozważa zagadnienie „analfabetyzmu emocjonalnego”, czyli nieumiejętności werbalizowania uczuć, oraz wymienia tego przyczyny (kulturowe, psychologiczne i językowe).
- Małgorzata Kita koncentruje się przede wszystkim na nieumiejętności mówienia o miłości.
- Zgadzam się z autorką artykułu. Uważam też, że analfabetyzm emocjonalny, czyli nieumiejętność mówienia o uczuciach, dotyczy nie tylko miłości, ale także wyrażania innych uczuć, emocji, np. złości, radości. Niedoskonałość w wyrażaniu emocji przejawia się w tym, że rodzice odmawiają dzieciom prawa do wyrażania złości, zamiast nauczyć je tę złość „spokojnie” przeżyć i opowiedzieć o niej.

Odwołanie do załączonego tekstu.

Odwołanie do własnych doświadczeń.

2. Wojciech Kuczok *Gnój*

Bohater-narrator nie ma nawet imienia – nazywany jest synem starego K. To emocjonalny analfabeta, gdyż jedynym silnym doznaniem doświadczonym w domu rodzinnym był strach przed ojcem - starym K., niedojrzałym emocjonalnie, niezdolnym do komunikowania uczuć, werbalnego wyrażania emocji. Stary K. systematycznie wyładowuje złość na synu, nie traktuje go jak człowieka, a jak „dziecko rasy ludzkiej”. O uczuciach nie potrafi mówić cała rodzina K. Już pradziadek młodego K. nie mówił, że kocha swoje córki, nie nazywał ich pieścizkami. O uczuciach do nich myślał w pracy, a pracował jako kotłowy w trzech zakładach pracy, i palenie w kotłach dedykował w myślach córkom. Uważał, że to wystarczający dowód miłości ojcowskiej, nie rozmawiał więc nigdy z córkami o ich potrzebach, nie artykułował tego, co czuje, nie pytał o wrażenia, nastroje. Syn starego K. opowiada historię rodziny, starając się zrozumieć, dlaczego był bity przez ojca. Młody K. nigdy nie wiedział, co ojciec czuje. Stary K. wszelkie rozmowy z synem ograniczał do zadawania pytań o to, czy młody K. „będzie jeszcze”. Nie czekał jednak na odpowiedź.

Odwołanie do tekstu kultury.

Zakończenie

Współcześni ludzie rzadko mówią o uczuciach. Według mnie najistotniejsze tego powody to niechęć i nieumiejętność mówienia o emocjach. Sądzę, że jeśli nie umiemy mówić o uczuciach i nie chcemy się tego uczyć, nigdy nie będziemy w stanie sami poczuć się szczęśliwi, nie zdołamy też zapewnić emocjonalnej stabilności naszym bliskim. Widoczne jest to w omówionym przykładzie powieści.

Zadanie 2.4. Przykładowa realizacja (2)**Wstęp**

Emocje pełnią ważną rolę w życiu człowieka. Należy zdać sobie sprawę z różnorodności emocji i z tego, że trzeba o nich mówić, gdyż jest to bardzo istotne w rozumieniu siebie i innych ludzi.

Teza

Spostrzeżenie Małgorzaty Kity, że współczesny człowiek jest emocjonalnym analfabetą, jest trafne. Człowiek XXI wieku, choć nieustannie „gada”, wypowiada mnóstwo słów, nie potrafi w tym mówieniu oddać swych emocji, nie wie, jak je zwerbalizować.

Argumenty

- Małgorzata Kita twierdzi, że współczesny człowiek ma problemy z mówieniem o emocjach związanych z przeżywaniem miłości i nazywa to „analfabetyzmem emocjonalnym”. Przyczyny niemówienia o uczuciach wynikają z tego, że ludzie nie umieją nazywać tego, co czują, wstydzą się mówić o intymnych uczuciach lub nie mówią o nich, ponieważ jest to źle widziane przez otoczenie. Małgorzata Kita pojęcie analfabetyzmu emocjonalnego stosuje wyłącznie do niemówienia o miłości. Można jednak, moim zdaniem, odnieść je do nieumiejętności wyrażania innych emocji, np. ludzie nie mówią o złości, radości czy smutku.
- Niemówienie o uczuciach i emocjach zaobserwować można u młodych ludzi, którzy na co dzień funkcjonują w grupie rówieśniczej. Język służy im często nie do komunikowania tego, co czują, ale do budowania relacji między członkami grupy. W takich grupach „gada” się, aby sprawiać wrażenie, że się w ogóle jest. Mówienie przybiera formę „paplaniny” o niczym. Unika się rozmawiania o tym, co ludzi naprawdę niepokoi, co czują. Jeśli mówi się o uczuciach, to używa się języka potocznego, rzadko wyszukanej formy. Wiąże się to z panującą wśród młodych ludzi modą na bylejąkość mówienia, która przejawia się w ubogim zasobie środków językowych.
- Ubóstwo środków językowych wyrażających uczucia widoczne jest w niektórych tekstach piosenek hiphopowych. Ich autorzy posługują się powtórzeniami, cytatami, wykorzystują potocznie używane stałe związki frazeologiczne. Teksty piosenek hiphopowych są przepełnione wulgaryzmami. Raperzy często zamiast mówić o tym, co czują, wyrażają agresję, wzajemnie obrażają się, poniżają przeciwnika. Jeśli nawet poruszają temat miłości, to wyrażają uczucia w sposób prymitywny, np. o ładnej dziewczynie mówią *laska*.

Odwołanie do załączonego tekstu.

Odwołanie do własnych doświadczeń.

Odwołanie do tekstu kultury.

Wnioski

Analfabetyzm emocjonalny w analizowanych przykładach wiąże się z jednej strony z niechęcią do mówienia o uczuciach, z drugiej strony z nieumiejętnością mówienia o nich. Może także być spowodowany tym, że ludzie w określonych sytuacjach starają się ukryć to, co naprawdę czują, ponieważ chcą być akceptowani i ujawniają uczucia pożądane społecznie. Boją się też odrzucenia. W sytuacji intymnej często wyrażają to, co czują za pomocą gestów, spojrzenia, mowy ciała, a nie słów.

Zadanie 2.5. *Teksty językowe*

Na czym polega wyjątkowość mowy ludzkiej? Omów zagadnienie, odwołując się do przytoczonego fragmentu, wybranego tekstu kultury i własnych doświadczeń komunikacyjnych.

Ptaszki ćwierkają, krowy ryczą, pszczoły tańczą, wieloryby śpiewają i nawet niektóre rośliny porozumiewają się pomiędzy sobą językiem chemicznym. A człowiek? Człowiek mówi. Owa ludzka mowa jest jednak – w przekonaniu wielu uczonych – czymś niezwykle, jakościowo zupełnie odmiennym od wszelkich innych form komunikacji powszechnych w świecie żywych istot. Choć w niewielu kwestiach dotyczących ludzkiego języka (bądź języków) panuje wśród badaczy zgoda, niektóre z tych różnic są oczywiste i znamienne. Podczas gdy inne gatunki posługują się ograniczoną i niezmienną z pokolenia na pokolenie liczbą sygnałów o ustalonej modalności (dźwięki, gesty, zapachy), ludzki język nie tylko wykazuje niebywale bogactwo i różnorodność, lecz także może być zakodowany dźwiękowo w mowie, wzrokowo w piśmie, w sposób wizualno-przestrzenny w języku migowym bądź dotykowo w alfabecie Braille’a dla niewidomych.

W odróżnieniu od „języków” innych gatunków nasz system artykulacji charakteryzuje się, między innymi, arbitralnością i kreacyjnością. Języki ludzkie posługują się symbolami niemającymi (z wyjątkiem nielicznych wyrazów onomatopeicznych) żadnego naturalnego związku z opisywanym przedmiotem czy czynnością, zaś kreacyjność oznacza, że posługując się skończoną liczbą reguł jesteśmy w stanie tworzyć i rozumieć nieskończoną liczbę nowych, oryginalnych wypowiedzi w opanowanym przez nas języku. Wszyscy badacze zajmujący się refleksją nad fenomenem języka są też zgodni, że jest on fundamentalnym atrybutem człowieczeństwa, darem, który sprawia, że życie nasze toczy się jak gdyby w dwu odmiennych światach: w obszarze naturalnej, fizycznej rzeczywistości i w wirtualnym świecie wykreowanym przez słowa.

Wybitny niemiecki chemik Wilhelm Ostwald, który działał także na rzecz stworzenia języka międzynarodowego, uważał, że „język jest [po prostu] środkiem transportu – tak jak pociąg przewozi towary z Lipska do Drezna, tak język przenosi myśli z jednego mózgu do innego”. To efektowne porównanie nie wyczerpuje, niestety, całej złożoności funkcji języka. Zdaniem najstynniejszego żyjącego lingwisty Noama Chomsky’ego, komunikacyjne zadanie języka ma jedynie drugorzędne, mniej istotne znaczenie – jest on przede wszystkim instrumentem służącym myśleniu. Ma więc przede wszystkim charakter osobisty, zaś jego społeczna funkcja jest wtórna.

Na podstawie: Krzysztof Szymborski, *Zagadka*, „Polityka” 2012, nr 11.
Niezbędnik Inteligenta. O języku w mowie i piśmie, s. 8–9.

Zadanie 2.5.*Wymagania ogólne i szczegółowe*

I. Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji. Uczeń:

1.2) [...] odczytuje zawarte w odbieranych tekstach informacje [...] jawne

1.5) wyróżnia argumenty, kluczowe pojęcia i twierdzenia w tekście argumentacyjnym [...]

3.2) [...] uzasadnia, że język jest systemem znaków [...].

III. Tworzenie wypowiedzi. Uczeń:

1.1) tworzy dłuższy tekst [...] mówiony [...] zgodnie z podstawowymi regułami jego organizacji, przestrzegając zasad spójności znaczeniowej i logicznej

1.3) tworzy samodzielną wypowiedź argumentacyjną według podstawowych zasad logiki i retoryki

1.4) publicznie wygłasza przygotowaną przez siebie wypowiedź, dbając o dźwiękową wyrazistość przekazu (w tym także tempo mowy i donośność głosu).

Pojęcia i terminy

- mowa
- komunikowanie się
- język
- system znaków

Komentarz do zadania

Zadanie wymaga porównania komunikacji za pomocą języka z innymi sposobami komunikowania się.

Zadanie 2.5. Przykładowa realizacja (1)**1. Wprowadzenie**

- a) Wyjaśnienie znaczenia słowa *wyjątkowy*.
 b) Tytuł artykułu podkreśla złożoność mowy jako przedmiotu badań, a jednocześnie wyjątkowość języka jako sposobu porozumiewania się ludzi. Mowa ludzka jest zjawiskiem niepowtarzalnym w naturze; jest wielofunkcyjnym narzędziem służącym i jednostce, i zbiorowości. Żaden inny sposób komunikowania się nie jest tak doskonały jak język.

Odwołanie do załączonego tekstu.

2. Rozwinięcie zagadnienia

- a) Odwołanie do tekstu Krzysztofa Szymborskiego:

- mowę ludzką cechuje:
  - zakodowanie (dźwiękowe w mowie, wzrokowe w piśmie, dotykowe w alfabecie Braille’a dla niewidomych, wizualno-przestrzenne w języku migowym)
  - arbitralność (w języku występują znaki umowne – symbole niemające naturalnego związku z opisywanym przedmiotem czy czynnością)
  - kreacyjność (tworzenie i rozumienie nieskończonej liczby komunikatów językowych)
- rola mowy:
  - przenosi informacje między ludźmi (społeczna)
  - umożliwia myślenie (zindywidualizowana).

Odwołanie do załączonego tekstu.

- b) Film *Walka o ogień*:

- przedstawienie tematu filmu: moment przeistoczenia się zwierzęcia w istotę rozumną
- film, ukazując ludzi przed momentem narodzin mowy, podkreśla jej wartość; ukazanie społeczności istot, które nie mówią, pozwala widzowi dostrzec, jak prymitywna jest społeczność i jednostka bez daru mowy
- konkluzja: nieobecność mowy w filmie podkreśla jej wyjątkowość i rolę w komunikowaniu się.

Odwołanie do wybranego tekstu kultury.

- c) Odwołanie do własnego doświadczenia

- mowa poszerza możliwości wyrażania ekspresji, np. odpowiednio zmieniając natężenie głosu (do krzyku lub szeptu) możemy przekazywać określone emocje, tworzyć nastrój
- mowa umożliwia ludziom budowanie wspólnoty (np. wymianę poglądów, upowszechnianie idei)
- język pozwala na utrwalanie dorobku kultury i przekazywanie go następnym pokoleniom
- w języku powstaje literatura – język jako tworzywo arcydzieł literackich.

Odwołanie do własnych doświadczeń.

3. Podsumowanie

Pomimo mnogości form życia (przedstawia je autor artykułu na początku wypowiedzi) tylko człowiek posługuje się mową. Charakter mowy ludzkiej jest unikatowy. Jest ona, być może, najważniejszym czynnikiem decydującym o rozwoju kultury, cywilizacji i człowieka.

Zadanie 2.5. Przykładowa realizacja (2)**1. O jakiej „zagadce” mówi tekst Krzysztofa Szymborskiego?**

Krzysztof Szymborski podejmuje problem wyjątkowości mowy ludzkiej. Jego zdaniem fenomen mowy polega między innymi na tym, że jej pochodzenie i rola, a także przyczyny wyjątkowości nie zostały w sposób jednoznaczny wyjaśnione.

2. Co świadczy o wyjątkowości mowy według Krzysztofa Szymborskiego?**Omówienie najważniejszych cytatów:**

- „mowa jest [...] czymś niezwykłym, jakościowo zupełnie odmiennym od wszelkich innych form komunikacji powszechnych w świecie żywych istot” (podkreślenie niezwykłości, wyjątkowości mowy)
- „jest on [język] fundamentalnym atrybutem człowieczeństwa” (rola mowy – tylko człowiek posługuje się mową)
- „jest instrumentem służącym myśleniu” (nasze myśli formułujemy w języku)
- „język przenosi myśli z jednego mózgu do drugiego” (język pozwala na komunikację między ludźmi)
- „język [...] wykazuje niebywałe bogactwo i różnorodność” (wyjątkowość mowy polega na tym, że może być kodowana i że umożliwia tworzenie ciągle nowych, niepowtarzalnych struktur)
- „język może być zakodowany dźwiękowo w mowie, wzrokowo w piśmie, w sposób wizualno-przestrzenny w języku migowym bądź dotykowo w alfabecie Braille'a dla niewidomych” (wyróżnik mowy spośród innych znaków).

3. Jaki tekst kultury potwierdza poglądy wyrażone przez Krzysztofa Szymborskiego?

Autorzy dzieł literackich, wykorzystując niezwykłość i bogactwo języka, mogą przedstawiać różnorodne tematy i problemy oraz wyrażać emocje. Jak można mówić o cierpieniu, pokazał Jan Kochanowski w *Trenach*. Poszczególne utwory cyklu przedstawiają różne etapy cierpienia: od uświadomienia sobie poniesionej straty, przez bunt, aż do pogodzenia się z losem. Kochanowski sięga po różnorodne językowe środki wyrazu: porównania, metafory, apostrofy. Kreuje obraz cierpiącego ojca, a jednocześnie filozofa przeżywającego kryzys światopoglądowy.

4. Jakie osobiste doświadczenia potwierdzają poglądy wyrażone w tekście *Zagadka*?

- mowa umożliwia człowiekowi artykułowanie swoich potrzeb, poglądów, emocji,
- sposób mówienia wyraża jednostkę (indywidualizacja języka),
- język pozwala na tworzenie wspólnoty (np. gwary młodzieżowe czy inne rodzaje języków środowiskowych),
- za pomocą języka o tym samym można mówić na różne sposoby (inaczej niż w przypadku sygnalizacji świetlnej, gdzie ‘stop’ zawsze wyrażane jest za pomocą koloru czerwonego).

5. Jaki wniosek wynika z przeprowadzonych rozważań?

Mowa umożliwia człowiekowi rozwój, przyczynia się też do powiększenia dorobku kulturowego i cywilizacyjnego. Zatem człowiek powinien szanować język i doskonalić go. Warto na zakończenie przytoczyć słowa Juliusza Słowackiego: „Chodzi mi o to, aby język giętki / powiedział wszystko, co pomyśli głowa”.

Odwołanie do załączonego tekstu.

Odwołanie do załączonego tekstu.

Odwołanie do tekstu kultury.

Odwołanie do własnych doświadczeń.

Zadanie 2.6. *Teksty językowe*

Czy kultura współczesna rzeczywiście jest kulturą zmierzchu pisma? Uzasadnij swoje zdanie, odwołując się do podanego fragmentu, do innego tekstu kultury oraz do własnych doświadczeń komunikacyjnych.

Jest trochę tak, jak przewidywał Marshall McLuhan: po rządzącej światem erze druku, która uwzniośliła umysł racjonalny, nadeszła era mediów elektronicznych, które sprzyjają powrotowi pierwotnej spontaniczności. Współcześni kontynuatorzy myśli McLuhana zwracają uwagę na pogłębianie tej tendencji przez nowe media: ich interakcyjny charakter powoduje, że wraca do życia kultura oralna¹.

Warto zadać sobie choćby takie pytanie: czy esemes albo wpis na internetowym forum dyskusyjnym należą do tej samej dziedziny co informacja w gazecie albo fragment książki? Otóż wszystko wskazuje na to, że nie, bo w przypadku esemesów i postów internetowych mamy do czynienia nie tylko z lapidarnością, ale też z charakterystycznym dla języka mówionego zastosowaniem kodu ograniczonego, gdzie zawsze uzupełnieniem wypowiedzi jest jej sytuacyjny kontekst.

Taki przekaz wygrywający z piśmiennością (w tym także literacką) przejawia się dziś w telewizji, kinie, no i rzecz jasna, na estradzie. Nieustannie gada się w telewizji, w dodatku gada się w sposób właściwy rozmowom potocznym: w sitcomach, reality shows i w większości telenowel mówi się za pomocą równoważników zdań, bez jakiegokolwiek dbałości o formę wypowiedzi. Kiedyś wydawało się, że gadające głowy w telewizji to przeżytek i forma wybitnie nieatrakcyjna, bo pozbawiona żywej akcji. Teraz jednak największą popularnością cieszy się gatunek talk-show, czyli program z definicji gadany. Rozmowa ma być widowiskiem. Nie liczy się jakakolwiek głębia i merytoryczna doniosłość, ale dynamika. Co więcej, używana tam mowa nie musi, a nawet nie powinna mieć wiele wspólnego z literacką polszczyzną, bo ma trafić do publiki, która z literaturą ma do czynienia raczej rzadko.

Na podstawie: Mirosław Pęczak, *Mówi się*, „Polityka” 2011, nr 37, s. 80.

¹ Kultura oralna – kultura oparta na przekazie ustnym.

Zadanie 2.6.*Wymagania ogólne i szczegółowe*

I. Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji.

1.2) [...] odczytuje zawarte w odbieranych tekstach informacje [...] jawne

3.3) [...] dostrzega i omawia współczesne zmiany modelu komunikacji językowej [...].

III. Tworzenie wypowiedzi. Uczeń:

1.1) tworzy dłuższy tekst [...] mówiony [...] zgodnie z podstawowymi regułami jego organizacji, przestrzegając zasad spójności znaczeniowej i logicznej

1.3) tworzy samodzielną wypowiedź argumentacyjną według podstawowych zasad logiki i retoryki (stawia tezę lub hipotezę, dobiera argumenty, porządkuje je, hierarchizuje, dokonuje selekcji pod względem użyteczności w wypowiedzi, podsumowuje, dobiera przykłady ilustrujące wywód myślowy, przeprowadza prawidłowe wnioskowanie)

1.4) publicznie wygłasza przygotowaną przez siebie wypowiedź, dbając o dźwiękową wyrazistość przekazu (w tym także tempo mowy i donośność głosu).

Pojęcia i terminy

- język pisany
- język mówiony
- język literacki
- kultura oralna

Komentarz do zadania

Zadanie wymaga zrozumienia i określenia różnicy między kulturą pisma i kulturą oralną oraz oceny współczesnej kultury, zwłaszcza popularnej.

Można zająć różne stanowiska wobec problemu, np.: uznać, że współczesnej kulturze nie grozi zmięch pisma (realizacja 1.) lub zgodzić się z tezą, że jest to kultura zmięchu pisma (realizacja 2.).

Zadanie 2.6. Przykładowa realizacja (1)**Wprowadzenie**

Pismo i druk to jedne z najważniejszych wynalazków ludzkości. Dzięki nim możliwe jest utrwalenie dorobku kultury i cywilizacji oraz przekazanie go następnym pokoleniom.

Teza

W artykule jest mowa o tym, że kultura współczesna nabiera charakteru kultury oralnej (a więc opartej na przekazie mówionym; cechy charakterystyczne tej kultury to: interakcyjność, spontaniczność, sytuacyjność, skrótowość). Zgadzam się z tym poglądem. Jednak mimo to uważam, że współczesnej kulturze nie grozi zmierzch pisma.

Odwołanie do załączonego tekstu.

Uzasadnienie

- Współczesna kultura popularna ma w dużej mierze charakter mówiony. Świadczy o tym np. popularność „gadanych” programów telewizyjnych, tzw. talk show (rozmowa jako widowisko, wykorzystanie w rozmowach języka potocznego).
- Na zmianę kulturową istotny wpływ mają nowe media. W komunikacji elektronicznej (SMS-y, czaty, portale społecznościowe) dostrzec można nową jakość form językowych – nie jest to ani odmiana pisana, ani odmiana mówiona (jest to język zapisany, pozornie pisany, o wyraźnych cechach mówienia, takich jak lapidarność i sytuacyjność – powiązanie języka z sytuacją, w jakiej jest używany, skrótowość, brak dbałości o poprawność językową).
- Twórcy kultury tzw. wysokiej wykorzystują język mówiony jako narzędzie służące wyrażeniu idei, wartości wyższego rzędu, jako sposób podjęcia dialogu ze współczesnym światem (nie tylko po to, by stworzyć telenowełe zabawiające tzw. szeroką publiczność). Przykładem tekstu kultury może być tu film *Pulp fiction* – mówioność została w nim wyolbrzymiona, bohaterowie mówią językiem ulicy, prymitywnym, często wulgarnym; ich sposób mówienia oddaje postrzeganie świata przez bohaterów i stosunek do innych ludzi, charakteryzuje ich, pozwala widzowi zrozumieć, dlaczego postępują w sposób budzący etyczny sprzeciw, co jest dla nich wartością i co ma znaczenie w ich życiu. Mówioność współgra z estetyką całego filmu.
- Kulturze współczesnej nie grozi zmierzch pisma, gdyż ciągle powstają utwory „tradycyjne”, wykorzystujące język literacki (np. powieści Myśliwskiego, Tokarczuk).

Odwołanie do załączonego tekstu.

Odwołanie się do własnych doświadczeń.

Odwołanie do tekstu kultury.

Odwołanie do tekstu kultury.

W powieści Olgi Tokarczuk *Prawiek i inne czasy* autorka mitologizuje wieś, czyniąc ją centrum świata, sacrum. Służy temu między innymi stylizacja biblijna, dzięki której język książki staje się uroczysty. Jednocześnie w utworze dostrzegalna jest liryzacja (poetyzacja) języka – Tokarczuk wykorzystuje typowe dla języka poetyckiego środki: wyszukane metafory, porównania, epitety.

Wnioski

Kulturze współczesnej nie grozi zmierzch pisma, choć oralność zajmuje w niej coraz więcej przestrzeni. Przyczyny takiego stanu rzeczy: kultura stała się towarem, bardziej liczy się dotarcie do jak największej liczby odbiorców niż jakość przekazu. Piśmienność o cechach języka literackiego staje się w dzisiejszym świecie enklawą dla niewielkiej grupy ludzi. Może zmienić tę sytuację odpowiednia edukacja zmierzająca do ukształtowania wyższych oczekiwań wobec tekstów kultury.

Zadanie 2.6. Przykładowa realizacja (2)**Wstęp**

Mowa jest pierwotna wobec pisma. Umiejętność pisania i czytania upowszechnił dopiero XX wiek. Czy człowiek współczesny częściej słucha i mówi niż czyta i pisze? Wydaje mi się, że młode pokolenie przede wszystkim pisze i czyta: SMS-y, posty.

Teza

Czy w tej sytuacji można mówić o zmięczeniu kultury pisma? Moim zdaniem tak.

Argumentacja

- Czym się różni mówienie od pisania?

Mówienie – spontaniczne (teksty tworzone są *ad hoc*), sytuacyjne (otoczenie dopowiada sensy), skrótowe (rozumiemy się bez słów, bo pomagają: gestykulacja, mimika, wspólna wiedza).

Pisanie – przeciwieństwo mówienia. Umiejętność bardziej złożona, wymaga szczególnych kompetencji językowych. Jednak zaznaczyć trzeba, że mówienie też nie zawsze jest łatwe, szczególnie na tematy niedotyczące prozaicznych spraw codziennego życia.

- Zgodnie z wymową dołączonego fragmentu, problem nie tkwi jedynie w kanale przekazu (audialny – wizualny), ale w jakości języka, którym ludzie się posługują. Współcześnie dominuje, przede wszystkim w nowych mediach, mowa ulicy, a nie tzw. mowa salonu. Mowę współczesną charakteryzuje powierzchowność, lapidarność, skrótowość – nie można nią zgłębiać istoty ważnych problemów, o których się rozmawia, np. w programach telewizyjnych, liczy się samo „gadanie”, a nie jego cel i sens.
- Współczesna komunikacja za pomocą elektronicznych środków przekazu, choć pisana, nabiera cech języka mówionego (przykład: SMS-y – skrótowość, wyrażana na przykład za pomocą akronimów, często mała dbałość o poprawność, emocjonalność wyrażana za pomocą emotikonów).
- To, że kultura współczesna staje się kulturą zmięczenia pisma, widać także w piosence, np. hiphopowej. Przykładem są piosenki zespołu Paktofonika, w których wykorzystywane są: słownictwo potoczne, proste, krótkie zdania, często pojawiają się wulgaryzmy, niewyszukane rymy; dominuje estetyka jarmarczna.

Odwołanie do załączonego tekstu.

Odwołanie do własnych doświadczeń.

Odwołanie do wybranego tekstu kultury.

Wnioski

Oralność przeciwstawia się zatem literackości. W przeciwstawieniu tym uwidacznia się odmienna jakość ludzkiego życia. Oralność kojarzy się z pośpiechem, brakiem dbałości o formę (w tym formę językowe), zaś literackość z namysłem, rozwagą, kulturą wyższą. We współczesnym świecie „wraca do życia” kultura oralna.

Zadanie 2.7.**Teksty językowe**

Język młodzieży – urozmaicony, bogaty czy monotony, ubogi? Uzasadnij swoją opinię, odwołując się do podanego fragmentu, innego tekstu kultury oraz własnych doświadczeń językowych.

– **Anna Fluder, Jacek Antczak: Niebawem ukaze się siódma „Rzecz o języku”.**

– **Jan Miodek:** Taki był tytuł pierwszego zbioru. Siódma książka będzie miała tytuł norwidowski: „Słowo jest w człowieku”.

A.F., J.A.: Powiedziałbym: wow, mamy newsa!, ale podobno za „lol” skłonny jest Pan zamordować? Woli pan „O, Jezu...”

– **J.M.:** ... albo „O, matko” czy „O, rany”. Zdaję sobie sprawę, że dzisiaj młodzi ludzie muszą w różnych sytuacjach życiowych posłużyć się ekspresywizmami i to są najczęściej anglicyzmy. Oni powiedzą, że było „full ludzi” albo „ale boss, ale men” i „dziękują sobie za help”. My, zamiast „przepraszam”, mówiliśmy „pardon”. Gdy grając w ping-ponga, zdobyło się punkt, bo piłka otarła się o kant stołu, mówiło się albo trzysylabowe prze – pra – szam” albo w skrócie „pardon”. Jeśli ten obyczaj przetrwał, to głowę daję, że dziś mówi się „sorry”.

– **A.F., J.A.: Moja córka mówi „sorki”.**

– **J.M.:** Oczywiście. Ponieważ to „sorry” doczekało się wielu swojskich derywatów. Jest „sorka”, „sorki”, a nawet „sorewicz”.

– **A.F., J.A.: Ale co z tym „wow”?**

– **J.M.:** Rozumiem, że te przerywniki są młodzieży potrzebne i prędzej czy później musiało z angielskiego przyjść i „wow”. Jest przecież krótsze od „o matko, co ty powiesz”. Każdemu jednak doradzam, żeby tego nie było za dużo. Jeśli tylko w ten sposób wyrażamy radość czy zdziwienie, to staje się monotonne.

– **A.F., J.A.: „Wow” jest niepotrzebne?**

– **J.M.:** Nie ma słów niepotrzebnych językowi. W tym sensie jestem i za. Całe zło zaczyna się w momencie, gdy ktoś, uczepliwszy się takiego modnego słowa, rezygnuje z całego wachlarza konstrukcji wariantywnych.

– **A.F., J.A.: Czy młodzi ludzie są dziś ubożsi językowo?**

– **J.M.:** Jeszcze trzydzieści lat temu mówiłem, że nie zabraniam nikomu mówić, że coś jest fajne, bo sam też takiego słowa używam. Tylko po pierwsze, trzeba wiedzieć kiedy, a po drugie, mogliby zobaczyć, że ta koleżanka jeszcze może być: miła, sympatyczna, zdolna, koleżeńska, a nie załatwiać to jednym – „fajna”. Pod tym względem dzisiejsze dwudziestolatki są bogatsze, bo u nich „fajnie” przegrywa z „super”, „ekstra”, „mega” i z „wypasem”. A są jeszcze „mega wypas”, „megawypasik”, „juice”, „odlot”, „odjazd”. Tych słów jest dzisiaj więcej. Tylko, na miły Bóg, niech oni to przeplatają. Niech nie uczeplają się tego, że wszystko jest „super”. A może jest „ekstra”.

Zadanie 2.7.*Wymagania ogólne i szczegółowe*

I. Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji. Uczeń:

- 1.2) [...] odczytuje zawarte w odbieranych tekstach informacje [...] jawne
- 3.3) [...] dostrzega i omawia współczesne zmiany modelu komunikacji językowej [...]
- 3.4) rozpoznaje i nazywa funkcje tekstu [...]
- 3.3) dostrzega zróżnicowanie słownictwa – rozpoznaje słownictwo ogólnonarodowe i słownictwo o ograniczonym zasięgu [...] (gimnazjum).

III. Tworzenie wypowiedzi. Uczeń:

- 1.1) tworzy dłuższy tekst [...] mówiony [...] zgodnie z podstawowymi regułami jego organizacji, przestrzegając zasad spójności znaczeniowej i logicznej
- 1.3) tworzy samodzielną wypowiedź argumentacyjną według podstawowych zasad logiki i retoryki (stawia tezę lub hipotezę, dobiera argumenty, porządkuje je, hierarchizuje, dokonuje selekcji pod względem użyteczności w wypowiedzi, podsumowuje, dobiera przykłady ilustrujące wywód myślowy, przeprowadza prawidłowe wnioskowanie)
- 1.4) publicznie wygłasza przygotowaną przez siebie wypowiedź, dbając o dźwiękową wyrazistość przekazu (w tym także tempo mowy i donośność głosu).

Pojęcia i terminy

- język środowiskowy
- odmiany języka

Komentarz do zadania

Zdający musi wskazać opinię o języku młodzieży (wyrażoną w poleceniu zadania), z którą zgadza się, i uzasadnić dlaczego. W uzasadnieniu należy scharakteryzować język młodzieży.

Zadanie 2.7. Przykładowa realizacja (1)**Wstęp**

W opinii prof. Miodka młodzi ludzie często tracą świadomość tego, kiedy można używać „modnego słownictwa”, zbyt często dla określenia radości czy zachwytu używa wyłącznie słowa wytrychu *wow*, co świadczy o monotonii i ubóstwie języka młodego człowieka. Badacz uważa jednak, że charakterystyczne dla języka młodzieżowego *wow*, *super*, *ekstra*, *cool*, *jazzy* czy *odjazd*, *odlot*, używane w znaczeniu innym niż w języku ogólnym, są potrzebne w języku – urozmaicają go, ubogacają. Nie potępia więc użycia tego typu słów; świadczy o tym chociażby tytuł artykułu: *Jestem za ekstraodlotem*.

Odwołanie do załączonego tekstu.

Teza

Uważam, że język młodych ludzi bywa monotony i ubogi, choć w rzeczywistości taki nie jest.

Argumentacja

- Ograniczanie się do nazywania np. zjawisk rzeczywistości, uczuć, przeżyć jednym i tym samym słowem jest monotonne i świadczy o ubogim słownictwie. Przykładem ubóstwa języka młodzieży są komentarze pojawiające się w młodzieżowych serwisach społecznościowych. Częste są wypowiedzi świadczące prymitywizmie osób dokonujących wpisów: pełne wulgaryzmów, personalnych inwektyw.
- Nie zawsze jednak tak jest. Przykładem różnorodności języka młodzieży jest inwencja językową, która przejawia się np. w wykorzystywaniu słowotwórczych możliwości języka polskiego, dodawaniu do angielskich wyrazów polskich formantów: *sorewicz*, *plażing*.
- Różnorodność języka młodzieży pokazuje Dorota Masłowska w swej powieści *Paw królowej*. Tematem tego utworu jest życie medialno-artystycznej „warszawki”. Bohaterowie tej powieści usiłują zrobić karierę w stolicy. Główna bohaterka mówi slangiem utrzymanym w rytmie hiphopowej recytacji, będącym mieszaniną: piosenek, reklam, języka telewizji, sloganów politycznych, slangu młodzieżowego oraz języka literackiego. Taką „mieszanką językową” prowadzona jest także narracja. Autorka stylizuje swój tekst na język potoczny, łączy mowę zależną i niezależną, stosuje niepoprawne konstrukcje składniowe. Ten język oddaje dobrze „stan umysłów” bohaterów, którzy nie mają jakby własnego języka. Bez zastanowienia cytują reklamy, czasem mówią językiem oficjalnym, przy tym różnych odmian języka używają w jednej wypowiedzi.

Odwołanie do własnych doświadczeń.

Odwołanie do tekstu kultury.

Zakończenie

Wielu ludzi uważa, że język młodzieży jest monotony i ubogi, dlatego że nadużywa ona pewnych słów, modnych wyrazów lub stosuje wyłącznie zwroty obcego pochodzenia czy wulgaryzmy. Młodzi mają często trudności np. z napisaniem dłuższego tekstu, nazywaniem tego, co czują. Trzeba jednak spojrzeć na ten język tak, jak proponuje profesor Miodek. Cenne jest to, że młodzi ludzie, co podkreśla profesor, mają bardzo duże umiejętności tworzenia neologizmów, nadawania wyrazom nowych znaczeń. To świadczy o bogactwie ich języka.

Zadanie 2.7. Przykładowa realizacja (2)**Wprowadzenie**

Główne cechy języka współczesnej młodzieży według Jana Miodka:

- liczne zapożyczenia z angielskiego (*full, boss, help, cool*)
- tworzenie derywatów od zapożyczeń angielskich (*sorki, sorka, sorewicz, podensić, pliski, afterek, biforek*)
- wyrazy nacechowane emocjonalnie (ekspresywizmy)
- nadużywanie tych samych słów, np. *fajnie, wow, super*.

Zdaniem Miodka nadużywanie pewnych słów sprawia, że język młodzieży staje się monotony.

Teza

Według mnie, język, którym posługuje się młodzież, nie zawsze jest monotony i ubogi, a jego cechy zależą od sytuacji komunikacyjnej.

Argumentacja

O bogactwie i różnorodności języka młodzieży świadczą:

- humor – widoczny głównie w wymowie takich słów jak *dzięks, dzampreza, spox, spoxon*; zapisywaniu z angielska *pozdroofki*, nadawaniu angielskich końcówek rzeczownikom, np. *plażing, spacering*
- bogactwo synonimów, np.: *ekstra, mega, super, wypas, megawypas*
- akronimy (np. LOL, OMG).

Natomiast o ubóstwie języka świadczą obecne w języku młodych:

- niechlujstwo językowe
- wulgaryzacja języka
- w języku pisanym: prosta składnia, częste kłopoty z ortografią i interpunkcją, nieużywanie znaków diakrytycznych, błędy językowe
- nadużywanie wyrazów modnych (uleganie modzie językowej).

Źródła zmian w języku młodzieży: nowe media elektroniczne, język telewizji i tabloidów, także język niektórych polityków.

- Oceny języka młodych ludzi są zróżnicowane. Jest on jednak coraz częściej wykorzystywany, np. w reklamie, której twórcy doceniają świeżość pomysłów językowych młodzieży.
- Przykładem jest telewizyjna reklama #frendsie #somersby. Narrator używa typowego dla młodzieży słownictwa (anglicyzmów). Opowiada o działaniu pewnego lorda, który zorganizował *event* (nie *spotkanie*), napisał *posta* (nie *zaproszenie*), co było protestem przeciwko modzie *wieszania selfie na wallach*.

Wnioski

Nie można jednoznacznie stwierdzić, że język młodzieży jest monotony i ubogi. Profesor Miodek podkreśla, że młodzi użytkownicy języka wykazują się zdolnościami słowotwórczymi, potrafią szybko tworzyć neologizmy, nadawać wyrazom nowe znaczenie. Czasem jednak, co widoczne jest w przywołanych w argumentacji przykładach, niektórzy z nich popadają w schematyzm i używają wciąż tych samych słów.

Odwołanie do załączonego tekstu.

Odwołanie do własnych doświadczeń.

Odwołanie do tekstu kultury.

Zadanie 2.8.**Teksty językowe**

Czy pragnienie bliskości z drugim człowiekiem jest rzeczywiście obce elektronicznym formom komunikacji? Uzasadnij swoje zdanie, odwołując się do podanego fragmentu innego tekstu kultury oraz własnych doświadczeń komunikacyjnych.

Wiesław Myśliwski

OSTATNIE ROZDANIE

Prawdziwy list musi mieć adresata. Prawdziwy list pisany jest zawsze do kogoś, choćby ten, kto pisze, do siebie pisał. No, i prawdziwy list musi być pisany ręcznie. Słowo pisane ręcznie jest bowiem innym słowem niż na maszynie czy komputerze. Tak jakby krwi własnej pieczęć.

Jakaż to różnica, ktoś powie, a dużo szybciej na maszynie, tym bardziej na komputerze, a o ileż wygodniej. Otóż istotna to różnica. W liście pisany ręcznie czytamy nie tylko to, o czym ktoś nam donosi. Czytamy również to, co kryje się w kształcie słów czy nawet poszczególnych liter, w ich pochyłości, rozwlekłości, gęstości.

Czytamy, czy te litery drżały w trakcie ich pisania, czy się poddawały lub stawiały opór, czy wypływały na papier pospieszne, podniecone lub rozgoryczone, czy w mozołe dopływały do ręki. To nam nieraz więcej mówi niż to, o czym list donosi. Pozwala niekiedy się domyślać, co list próbował zataić lub czego nie byłoby zdolne przekazać żadne słowo. Prawda listu kryje się i w papierze, na którym został napisany, i w kopercie, w której został wysłany. List pisany ręcznie potrafi zdradzić nawet to, do czego ktoś zmuszał słowa, żeby kłamały. Czasem zastanawiam się, czy list nie wziął się z pragnienia dotknięcia kogoś, gdy było to fizycznie niemożliwe. Ale, być może, to już przebrzmiałe pragnienia, dlatego list umiera.

Na podstawie: Wiesław Myśliwski, *Ostatnie rozdanie*, Kraków 2013, s. 57–58.

Zadanie 2.8.*Wymagania ogólne i szczegółowe*

I. Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji. Uczeń:

1.2) [...] odczytuje zawarte w odbieranych tekstach informacje [...] jawne

3.3) [...] dostrzega i omawia współczesne zmiany modelu komunikacji językowej [...].

III. Tworzenie wypowiedzi. Uczeń:

1.1) tworzy dłuższy tekst [...] mówiony [...] zgodnie z podstawowymi regułami jego organizacji, przestrzegając zasad spójności znaczeniowej i logicznej

1.3) tworzy samodzielną wypowiedź argumentacyjną według podstawowych zasad logiki i retoryki (stawia tezę lub hipotezę, dobiera argumenty, porządkuje je, hierarchizuje, dokonuje selekcji pod względem użyteczności w wypowiedzi, podsumowuje, dobiera przykłady ilustrujące wywód myślowy, przeprowadza prawidłowe wnioskowanie)

1.4) publicznie wygłasza przygotowaną przez siebie wypowiedź, dbając o dźwiękową wyrazistość przekazu (w tym także tempo mowy i donośność głosu).

Pojęcia i terminy

- komunikacja tradycyjna
- komunikacja elektroniczna
- formy komunikacji

Komentarz do zadania

Zadanie wymaga uzasadnienia odpowiedzi, a więc sformułowania tezy i potwierdzenia jej za pomocą odpowiednio dobranych argumentów. Na pytanie postawione w poleceniu można odpowiedzieć twierdząco, ale można też z ukrytą w nim sugestią („rzeczywiście”) polemizować. W argumentacji warto opisać współczesne i tradycyjne formy komunikacji, ze zwróceniem uwagi na relacje nadawca – odbiorca.

Zadanie 2.8. Przykładowa realizacja (1)**1. Wprowadzenie**

Współczesny człowiek pokonał bariery komunikacyjne związane z koniecznością mozolnego i długotrwałego pokonywania dużych odległości (np. transport lotniczy). Rozwój techniki umożliwił porozumiewanie się na odległość (telegraf, telefon), a współczesna technologia informacyjna (przede wszystkim Internet) sprawiła, że świat stał się globalną wioską. Z powyższego wynikają zmiany we współczesnej komunikacji: listy tradycyjne zastąpione zostały przez elektroniczne sposoby komunikowania się. Rozwój cywilizacyjny przyspieszył i poszerzył możliwości komunikowania się ludzi ze sobą.

2. Teza

Według mnie pragnienie autentycznej bliskości z drugim człowiekiem jest obce elektronicznym formom komunikacji.

3. Argumentacja

Wiesław Myśliwski *Ostatnie rozdanie*:

- listy pisane ręcznie zawierają więcej informacji niż pisane na maszynie:
  - można rozpoznać „gęstość” informacji; „rozwlekłość” liter może nieść ze sobą określone informacje, np. brak pośpiechu przy pisaniu albo wiek nadawcy)
  - łatwo dostrzec emocje nadawcy towarzyszące mu przy pisaniu
  - można domyślać się nieodkrytych tajemnic; list pozwala czytać między wierszami („Pozwala niekiedy się domyślać, co list próbował zataić”), list pisany ręcznie jest prawdziwszy („potrafi zdradzić nawet to, do czego ktoś zmuszał słowa, żeby kłamały”)
  - prawda listu kryje się m.in. w papierze i w kopercie, np. oryginalny papier listowy czy oryginalna koperta mogą świadczyć o szacunku do adresata
- zdaniem Myśliwskiego kiedyś pisanie listu wynikało z potrzeby bliskości; obecnie to pragnienie zamiera, dlatego ludzie nie piszą listów ręcznie
- telefonia komórkowa – współcześni ludzie powszechnie korzystają z telefonów komórkowych, pisząc SMS-y. Komunikacja z użyciem telefonów komórkowych ma zalety i wady.
  - zalety: szybkość kontaktu; możliwość porozumiewania się z niemal każdego miejsca, z niemal każdą osobą; kontakt jest żywy, spontaniczny
  - wady: powierzchowność, zdawkowość; łatwość kontaktu za pomocą SMS-ów prowadzi czasami do unikania kontaktu bezpośredniego (brak spotkań z ludźmi), a więc trudno w tym przypadku mówić o prawdziwej bliskości
- Internet – sprawia, że świat stał się „globalną wioską”, za jego pomocą można przysyłać m.in. komunikaty pisane – e-maile, które zastępują tradycyjne listy
  - zalety komunikacji w Internecie: duży zasięg; możliwość przesyłania obrazów i filmów; dostęp do wielu różnych społeczności
  - wady komunikacji w Internecie: niedbałość o sposób wypowiedzania się, zastępowanie świata realnego światem wirtualnym; możliwość wysyłania tego samego tekstu do wielu adresatów pozbawia autentycznej bliskości.

Odwołanie do załączonego tekstu.

Odwołanie do własnych doświadczeń.

Film *Sala samobójców*

- film pokazuje, co się dzieje, gdy Internet zastępuje prawdziwe relacje międzyludzkie. Dominik, bohater filmu, nastolatek z bogatego domu, pragnie bliskości, ale nie znajduje jej w życiu, szuka więc w Internecie. Wirtualny świat zastępuje mu prawdziwe życie, ale ta bliskość jest pozorna, nieautentyczna, a więzi słabe
- w wirtualnym świecie „sali samobójców” spotyka dziewczynę, która okazuje mu zrozumienie i akceptację, a więc to, czego brakowało mu na co dzień. Jednak wirtualna rzeczywistość staje się dla bohatera pułapką, z której uwolnić go może tylko śmierć. Dominik nie potrafi nawiązać porozumienia z rodzicami,

Odwołanie do tekstu kultury.

choć ostatnie sceny filmu pokazują, że bardzo tego pragnie (gdy Dominik umiera, rozpaczliwie woła rodziców)

- wirtualne kontakty chłopaka okazują się bardzo nietrwale i nieautentyczne – po śmierci Dominika jego matka obserwuje, jak kolejni „przyjaciele” syna, na wieść o jego samobójstwie, wylogowują się i znikają z sieci.

4. Podsumowanie

Rozwój cywilizacyjny przyspieszył i bardzo poszerzył możliwości komunikowania się między ludźmi, ale równocześnie sprawił, że komunikowanie się jest schematyczne, a ludzie czują się ze sobą mniej związani. Szybkość komunikowania się we współczesnym świecie sprawia, że często pozbawione jest ono refleksji. Kontakty stają się powierzchowne, choć częste, a uczestnikom aktu komunikacji zależy bardziej na szybkim kontakcie, niż na prawdziwej bliskości.

Zadanie 2.8.*Przykładowa realizacja (2)***1. Określenie problemu**

Współcześnie rozwój techniki umożliwia ludziom bardzo szybkie porozumiewanie się na odległość. Pokonane zostały dawne bariery komunikacyjne wynikające z dużych odległości dzielących ludzi. Rozwój technologii informacyjnych doprowadził do wielu zmian w sposobach komunikowania się.

Wiesław Myśliwski *Ostatnie rozdanie*:

- pisanie listów to sposób utrzymywania więzi międzyludzkich
- pisanie listów wymaga czasu, refleksji nad tym, co i jak chce się napisać
- zdaniem Myśliwskiego listy pisane ręcznie zawierają więcej informacji niż te pisane na maszynie. Dzieje się tak, ponieważ list pisany ręcznie:
  - lepiej wyraża postawę piszącego wobec życia
  - ukazuje stan emocjonalny nadawcy
  - przekazuje dodatkowe informacje (np. papier ozdobny może świadczyć o szacunku wobec odbiorcy czy chęci zrobienia mu przyjemności)
  - pełniej wyraża intencje nadawcy.

Odwołanie do załączonego tekstu.

2. Teza

Pragnienie kontaktu z drugim człowiekiem to dziś pragnienie „przebrzmiałe”, jednak można odnaleźć dowody również na to, że wykorzystanie nowoczesnych środków komunikowania się pozwala odnaleźć prawdziwą bliskość.

3. Argumentacja

Komunikowanie się między ludźmi obecnie (doświadczenia komunikacyjne):

- nowoczesne formy komunikacji to: SMS i e-mail
- zalety współczesnych sposobów komunikowania się na odległość: globalny zasięg; szybkość; możliwość wykorzystania różnych mediów (telefon, komputer); dostęp do wielu ludzi
- wady: powierzchowność, niestaranność językowa, anonimowość, brutalizacja języka. W takiej komunikacji najczęściej nie ma miejsca na budowanie prawdziwej bliskości.

Odwołanie do własnych doświadczeń.

Film *Samotność w sieci*:

- bohaterowie filmu odczuwają autentyczną potrzebę bliskości i odnajdują ją w świecie wirtualnym
- film pokazuje, że e-maile mogą kryć w sobie tyle samo emocji, co tradycyjne listy
- Ewa i Jakub tęsknią za prawdziwymi emocjami i odnajdują je w przestrzeni internetowej dzięki komunikacji elektronicznej.

Odwołanie do tekstu kultury.

4. Podsumowanie

Współczesne formy komunikowania się za pomocą elektronicznych środków (telefony, Internet) sprawiają, że komunikacja jest znacznie częstsza i powszechniejsza, ale równocześnie bardziej powierzchowna. Jednak wydaje mi się, że ilość emocji włożonych w list elektroniczny zależy nie od specyfiki komunikacji elektronicznej, tylko od konkretnych uczestników tej formy komunikacji i ich potrzeb realizowanych za pośrednictwem Internetu.

Zadanie 2.9.

Teksty językowe

Czy w XXI wieku zapożyczenia nadal wzmacniają „kompleks zapóźnienia intelektualnego” Polaków? Uzasadnij swoje stanowisko, odwołując się do podanego tekstu, innego tekstu kultury oraz własnych doświadczeń komunikacyjnych.

Współczesne teksty publicystyczne czy popularnonaukowe (prace naukowe i terminologię zupełnie tu pomijam) roją się wprost od zapożyczeń, zwłaszcza przejętych bezpośrednio z angielskiego i francuskiego. Elitarni inteligenci z par synonimów takich jak: *fundamentalny* – *podstawowy*, *profesjonalny* – *zawodowy*, *industrialny* – *przemysłowy*, *mentalny* – *umysłowy*, *repertuar* – *inwentarz*, *rezerwuar* (np. *środków*) – *zasób*, *partycypacja* – *udział*, *translacja* – *przekład* itp. znacznie częściej niż inni wybierają wyraz obcy, czasem wręcz wyszukany (jak *translacja*).

Pod wpływem swych angielskich i francuskich odpowiedników [wyrazy] rdzenie polskie, a częściej jeszcze zapożyczone bezpośrednio lub pośrednio z łaciny, nabierają nowego znaczenia. Zmniejsza to komunikatywność, prowadzi nieraz do nieporozumień albo po prostu tylko zaskakuje odbiorcę i niepotrzebnie zatrzymuje jego uwagę na samej powierzchni tekstu. Kilka przykładów: „nie mam co do tego *ewidencji* empirycznej” – mówi pewien docent¹, mając na myśli brak dowodów faktycznych, inny zaś przestrzega przed „*skorumpowaniem* jakiejś zasady” (czyli przed jej *wypaczeniem*) i postuluje ograniczenie jej pewnymi *kwalifikacjami* (chyba: *zastrzeżeniami*). Elita naszego kraju, a więc środowisko, którego obowiązkiem społecznym jest podtrzymanie tradycji kulturalnej, tak łatwo nieraz rezygnuje z nawiązywania do tej właśnie tradycji. Przecież na wyrobienie słownictwa ujmującego w polskie formy wyrazowe pojęcia niezbędne do formułowania refleksji o człowieku, narodzie, świecie złożyła się praca całych pokoleń myślących Polaków. Jeżeli ktoś nie zadaje sobie trudu wydobycia z pamięci tych wyrazów, a sięga po obce, które nasuwają się usłużnie, podpowiadane przez obcojęzyczne lektury, to tym samym wzmacnia nasz mniej czy bardziej uzasadniony kompleks zapóźnienia intelektualnego, częste u nas przekonanie o wtórności naszej myśli.

Na podstawie: Halina Kurkowska, *Język ludzi myślących*,
[w:] tejsze, *Polszczyzna ludzi myślących*, wyb. i oprac. H. Jadacka, A. Markowski,
Warszawa 1991, s. 201-203 [pierwodruk w: „Polityka” 1978, nr 20, s. 8].

¹ Docent – stanowisko samodzielnego pracownika naukowego w szkołach wyższych przyznawane osobom ze stopniem doktora lub doktora habilitowanego.

Zadanie 2.9.**Wymagania ogólne i szczegółowe**

I. Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji. Uczeń:

- 1.2) [...] odczytuje zawarte w odbieranych tekstach informacje, [...] jawne
- 3.1) analizuje i definiuje znaczenia słów
- 3.3) dostrzega zróżnicowanie słownictwa – rozpoznaje słownictwo ogólnonarodowe i słownictwo o ograniczonym zasięgu ([...] terminy naukowe [...]), rozpoznaje wyrazy rodzime i zapożyczone (obce) – rozumie ich funkcję w tekście (gimnazjum).

III. Tworzenie wypowiedzi. Uczeń:

- 1.1) tworzy dłuższy tekst [...] mówiony [...] zgodnie z podstawowymi regułami jego organizacji, przestrzegając zasad spójności znaczeniowej i logicznej
- 1.3) tworzy samodzielną wypowiedź argumentacyjną według podstawowych zasad logiki i retoryki (stawia tezę lub hipotezę, dobiera argumenty, porządkuje je, hierarchizuje, dokonuje selekcji pod względem użyteczności w wypowiedzi, podsumowuje, dobiera przykłady ilustrujące wywód myślowy, przeprowadza prawidłowe wnioskowanie)
- 1.4) publicznie wygłasza przygotowaną przez siebie wypowiedź, dbając o dźwiękową wyrazistość przekazu (w tym także tempo mowy i donośność głosu).

Pojęcia i terminy

- zapożyczenie, wyraz rodzimy
- synonim
- komunikatywność wypowiedzi
- kontekst kulturowy

Komentarz do zadania

Polecenie umożliwia uczniowi dwa sposoby skonstruowania wypowiedzi: nie zgodzić się z myślą autorki lub uznać, że niektóre poglądy wyrażone w artykule są aktualne. Istotne w poleceniu jest słowo „nadal” określające czasowe granice problemu, o którym pisze autorka tekstu, oraz zwrócenie uwagi na datę publikacji tego tekstu (1978 rok).

Zadanie 2.9. Przykładowa realizacja (1)**1. Określenie problemu**

Tekst Kurkowskiej powstał w 1978 roku, w czasach socjalizmu, gdy Europę Zachodnią i Wschodnią oddzielała żelazna kurtyna. Oznaczała ona zamknięcie granic nie tylko dla podróżujących, ale także znacznie ograniczyła przepływ myśli i informacji. Twórcy i naukowcy polscy mogli odczuwać swoisty kompleks zapóźnienia intelektualnego, gdyż mieli utrudniony dostęp do światowej nauki.

Odwołanie do załączonego tekstu.

2. Postawienie tezy

W XXI wieku zapożyczenia nie wzmacniają kompleksu zapóźnienia intelektualnego Polaków, są jedynie odbiciem czasów, w jakich żyjemy.

3. Argumentacja

- Podane w artykule przykłady nadużywania zapożyczeń są dowodem pewnej manieri językowej charakterystycznej dla ówczesnej inteligencji (Kurkowska podaje przykład docenta). Autorka krytykuje tę manierę. Uważa, że „Zmniejsza to komunikatywność, prowadzi nieraz do nieporozumień albo po prostu tylko zaskakuje odbiorcę i niepotrzebnie zatrzymuje jego uwagę na samej powierzchni tekstu”.
- Zdaniem Kurkowskiej polska myśl nie jest wtórna wobec myśli świata z za żelaznej kurtyny, a polskie wyrazy nie są gorsze od zapożyczeń.
- Inteligencja ma obowiązek podtrzymania tradycji kulturowej, a jej częścią jest język.

Odwołanie do załączonego tekstu.

Zapożyczenia w erze globalizacji nie są objawem kompleksów Polaków:

- wynikają z mody językowej na używanie obcych słów, szczególnie przez młodzież
- są efektem amerykańizacji kultury światowej i globalizacji
- są składnikiem wspólnego ludziom na całym świecie kodu (tzw. internacjonalizy), ułatwiają komunikowanie się.

Odwołanie do własnych doświadczeń.

Moda na zapożyczenia nie omija dziennikarzy, zwłaszcza sportowych. Używanie zapożyczeń jest tu swoistą konwencją. W artykułach prasowych o tematyce sportowej można np. przeczytać nie że *bramkarz obronił strzał z rogu*, ale że *golkeeper obronił strzał z cornera*. Dziennikarze sportowi używają zapożyczeń, aby podkreślić w ten sposób swój profesjonalizm i obycie w świecie sportu. Jest to sytuacja analogiczna do opisanej przez Kurkowską.

Odwołanie do tekstu kultury.

4. Podsumowanie.

Moda na używanie obcych słów nie jest nowa, np. w czasach baroku podnosiła status towarzyski osób używających zapożyczeń i świadczyła o ich erudycji. W czasach zaborów stosowanie obcych słów zamiast własnych było naganne i świadczyło o braku patriotyzmu. Dziś zapożyczenia stały się integralną częścią języka polskiego i trudno wyobrazić sobie opisanie świata bez zapożyczeń.

Zadanie 2.9. Przykładowa realizacja (2)**Wstęp**

Autorka tekstu przedstawiła pewien problem Polaków, który jest ponadczasowy. Halina Kurkowska twierdzi, że używanie zapożyczeń zamiast rodzimych odpowiedników może świadczyć o poczuciu zapóźnienia intelektualnego i kompleksie poznawczym Polaków. Niektórzy przedstawiciele nauki używają obcych odpowiedników polskich słów, ponieważ sądzą, iż cudzoziemcy trafniej niż Polacy nazywają pewne zjawiska. Autorka uważa, że zastępowanie polskich słów obcojęzycznymi zmniejsza komunikatywność przekazu. Taki sposób przekazu sprawia, że zatrzymujemy się tylko „na powierzchni” tekstu, nie zastanawiając się nad jego sensem.

Odwołanie do załączonego tekstu.

Rozwinięcie

- Tekst Haliny Kurkowskiej powstał przed 40 laty, w zupełnie innych warunkach politycznych i społecznych. Dziś zapożyczeń nie używają tylko inteligenci, problem ten dotyczy całego społeczeństwa.
- W latach siedemdziesiątych, w czasach socjalizmu dostęp do obcych tekstów kultury był mocno ograniczony i kontrolowany przez polityczną cenzurę.
- Obecnie nie ma już cenzury i żelaznej kurtyny. Można zapożyczać dowolne wyrazy, choć, podobnie jak przed 40 laty, nie zawsze jest to uzasadnione. Zamienia się rodzime wyrazy na ich obce odpowiedniki, bo taka jest moda. Czasem używamy obcych słów, bo używają ich inni, naśladujemy celebrytów i dziennikarzy. Zaśmiecamy język ojczysty tylko dlatego, żeby przypodobać się innym ludziom, lepiej funkcjonować w grupie społecznej. Ktoś mówiący inaczej wydaje się obcy. Dlatego można w pewnym sensie zgodzić się z autorką, która uważa, że pomijanie polskich wyrazów jest objawem braku szacunku dla dorobku pokoleń naszych przodków kształtujących nasz język i walczących o jego przetrwanie. Na pewno nie chodzi dzisiaj o kompleks zapóźnienia intelektualnego.
- Nadużywanie obcych odpowiedników polskich słów jest częste w reklamie. Na przykład w reklamie telewizyjnej słyszymy, że jakaś firma opracowała nową *formułę* proszków do prania. Wystarczyłoby powiedzieć, że zmieniono lub ulepszono skład proszku i teraz jest wydajniejszy. Jednak obce słowo *formuła* jest obecnie modne. Modne jest również *dedykowanie* produktu określonej grupie potencjalnych klientów. Tymczasem reklamowany produkt *przeznaczony jest dla kogoś*.

Odwołanie do własnych doświadczeń.

Odwołanie do tekstu kultury.

Podsumowanie

Używanie zapożyczeń jest uzasadnione, gdy nie istnieją polskie synonimy zakorzenione w tradycji językowej. Niestosowanie tej zasady może być odczytane właśnie jako objaw „kompleksu zapóźnienia intelektualnego Polaków”. Najczęściej jednak wynika z mody językowej w różnych epokach, także i współcześnie.

Zadanie 2.10.**Teksty językowe**

Jaką rolę w komunikacji między ludźmi odgrywa etyka słowa? Omów zagadnienie, odwołując się do podanego fragmentu, wybranego tekstu kultury i własnych doświadczeń komunikacyjnych.

Etyka słowa jest jednym z warunków tego, co nazywa się powodzeniem, fortunnością aktu mowy. Zasada się ona na naturalnym oczekiwaniu odbiorcy tekstu, że ten, kto mówi (pisze) jest prawdomówny, nie oszukuje. Jeżeli nadawca nie spełnia tego oczekiwania, to zasada współpracy partnerów kontaktu językowego zostaje naruszona lub złamana, a wypowiedź należy traktować jako nieudaną, niefortunną. Etyka słowa obejmuje także zasady kontaktu uprzejmego głoszące: „Rozmawiaj z partnerem albo mów do niego tak, by czuł się dobrze, niezależnie od tego, jaka jest treść rozmowy czy komunikatu” oraz: „Formułuj tekst tak, by odbiorca miał możliwość wyboru postawy i zachowania”.

Tak więc etyka kontaktu językowego zakłada określoną postawę nadawcy tekstu wobec jego odbiorcy oraz (co nie mniej istotne) właściwy stosunek odbiorcy tekstu do jego nadawcy. Podstawą etyki słowa jest podmiotowe, a nie instrumentalne traktowanie się partnerów dialogu, to znaczy wzajemne szanowanie się, uwzględnianie swoich poglądów, przyzwyczajień itd. Ponadto etyka słowa zakłada szczerą intencję nadawcy tekstu i brak podejrzliwości tego, kto tekst odbiera.

Naruszenia etyki słowa należy się dopatrywać m.in. na poziomie niezachowywania podstawowych reguł poprawności językowej i stylistycznej w wypowiedziach publicznych, w niedociągnięciach formy komunikatów językowych. Trzeba bowiem założyć, że ten, kto „podejmuje się wypowiedzi publicznej w jakimkolwiek zakresie, powinien poczuwać się do obowiązku, by pracować nad jakością swoich wypowiedzi, a jeśli są to teksty pisane, poddawać je korektom z poczuciem odpowiedzialności nie tylko za to co, ale również i jak mówi i pisze”.

Nieco inaczej, jeśli chodzi o przestrzeganie zasad etyki słowa, należy traktować teksty artystyczne. Obowiązują w nich bowiem swoiste reguły kreowania świata przedstawionego, a słowa mogą być użyte w funkcji stylizacyjnej lub metajęzykowej. Przytoczone tu zasady etyki słowa są więc w tekstach artystycznych „zawieszane” lub częściowo unieważnione, choć i w tym wypadku należy oczekiwać na przykład nienaruszenia zasady wrażliwości na słowo (choćby przez nieumieszczenie opisów drastycznych językowo, wulgarnych).

Zadanie 2.10.

Wymagania ogólne i szczegółowe

I. Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji. Uczeń:

- 1.2) [...] odczytuje zawarte w odbieranych tekstach informacje [...] jawne
- 1.5) wyróżnia argumenty, kluczowe pojęcia i twierdzenia w tekście argumentacyjnym [...]
- 3.3) zna pojęcie aktu komunikacji językowej [...].

III. Tworzenie wypowiedzi. Uczeń:

- 1.1) tworzy dłuższy tekst [...] mówiony [...] zgodnie z podstawowymi regułami jego organizacji, przestrzegając zasad spójności znaczeniowej i logicznej
- 1.3) tworzy samodzielną wypowiedź argumentacyjną według podstawowych zasad logiki i retoryki (stawia tezę lub hipotezę, dobiera argumenty, porządkuje je, hierarchizuje, dokonuje selekcji pod względem użyteczności w wypowiedzi, podsumowuje, dobiera przykłady ilustrujące wywód myślowy, przeprowadza prawidłowe wnioskowanie)
- 1.4) publicznie wygłasza przygotowaną przez siebie wypowiedź, dbając o dźwiękową wyrazistość przekazu (w tym także tempo mowy i donośność głosu)
- 1.6) przestrzega zasad etyki mowy w różnych sytuacjach komunikacyjnych [...] (ma świadomość niebezpieczeństwa oszustwa i manipulacji powodowanych anonimowością uczestników komunikacji w sieci, łatwego obrażenia innych, ośmieszania i zawstydzania innych [...], zna skutki kłamstwa, manipulacji, ironii (gimnazjum).

Pojęcia i terminy

- zasady etyki słowa
- fortunność aktu mowy
- nadawca i odbiorca

Komentarz do zadania

Zadanie wymaga rozważenia zagadnienia etyki słowa. Zdający powinien przywołać argumenty nie tylko dotyczące samej warstwy językowej procesu komunikacji międzyludzkiej, ale także powiązać sposób formułowania komunikatu językowego z przyjmowanymi postawami rozmówców wobec siebie oraz odnieść się do komunikacji niewerbalnej.

Zadanie 2.10.**Przykładowa realizacja (1)****Wprowadzenie**

Wyjaśnienie pojęcia *etyka*: etyka to zespół zasad obowiązujących w danej społeczności – możemy mówić np. o etyce dziennikarskiej, nauczycielskiej, prawniczej. Etyka to również nauka zajmująca się takimi zagadnieniami jak dobro, zło, prawda, kłamstwo, odpowiedzialność – krótko mówiąc, etyka to nauka o moralności.

Teza

Przestrzeganie zasad etyki słowa jest niezbędnym warunkiem udanej komunikacji.

Rozwinięcie**A. Markowski *Etyka słowa*:**

- etyka słowa odnosi się nie tylko do warstwy językowej, ale także przyjmowanych postaw
- akt komunikacji jest ściśle powiązany z etyką mowy, prawdomównością w relacjach międzyludzkich
- nadawca i odbiorca są równorzędnymi partnerami w akcie komunikacji
- szacunek nadawcy do odbiorcy powinien być podstawowym elementem właściwej komunikacji
- szczerłość intencji jest podstawowym warunkiem aktu mowy
- dbałość o poprawność językową i stylistyczną w wypowiedziach publicznych jest przejawem odpowiedzialności za słowo
- naruszanie zasad etyki słowa jest dopuszczalnym zjawiskiem jedynie w tekstach artystycznych.

Odwołanie do załączonego tekstu.

B. Współczesna komunikacja międzyludzka:

- łamanie zasad etyki językowej we współczesnym dziennikarstwie tabloidowym czy w serwisach plotkarskich, tj. tworzenie tzw. faktów medialnych, podawanie niesprawdzonych czy wręcz nieprawdziwych informacji w celu wywołania sensacji, zwiększenia sprzedaży
- brak szacunku rozmówców we współczesnych mediach, np. w programach publicystycznych – przerywanie wypowiedzi, podnoszenie głosu, obrażanie adwersarza, odwoływanie się nie do merytorycznych argumentów związanych z tematem rozmowy, ale do cech rozmówcy, wywoływanie negatywnych emocji. Podobnie często dzieje się na forach internetowych – widać tam wiele negatywnych komentarzy, czasem pojawiają się wulgaryzmy zamiast wymiany poglądów.

Odwołanie do własnych doświadczeń.

C. W. Smarzewski *Drogówka*

- film W. Smarzewskiego jest przykładem tekstu kultury, w którym łamanie zasad etyki słowa pozwalają na kreowanie świata przedstawionego reprezentatywnego dla środowiska bohaterów, uwiarygodniają opowiadaną historię, urealniają ją
- brutalny i dosadny język bohaterów – policjantów koresponduje z ich postawami i zainteresowaniami; postawy i język bohaterów tworzą negatywny obraz bohaterów.

Odwołanie do tekstu kultury.

Podsumowanie.

Etyka słowa postrzegana jest czasem jako cześć kultury języka. Wydaje mi się jednak, że nie należy zawęzać jej wyłącznie do przestrzegania zasad poprawności językowej. Etyka słowa jest ściśle związana z postawą nadawcy i odbiorcy jako uczestników aktu komunikacji językowej. Wiąże się z wzajemnym szacunkiem i szczerością intencji. Mimo negatywnych przykładów naruszania zasad etyki słowa, podanych przeze mnie wcześniej, warto zwrócić uwagę także na to, że we współczesnym świecie propaguje się zasady etyki słowa poprzez chociażby organizowanie konkursu Mistrz Mowy Polskiej, w którym wyróżniane są osoby posługujące się piękną polszczyzną i szanujące swych rozmówców.

Zadanie 2.10. Przykładowa realizacja (2)**Wstęp**

Etyka słowa decyduje o powodzeniu (fortunności) aktu komunikacji międzyludzkiej. Według autora artykułu główne zasady etyki słowa to: prawdomówność, uprzejmość, stosowność i poszanowanie odbiorcy, także poprawność językowa i stylistyczna.

Odwołanie do załączonego tekstu.

Rozwinięcie

Andrzej Markowski w swoim tekście argumentuje, że szczerowość intencji i zaufanie rozmówców warunkują powodzenie prowadzonej konwersacji. Ten, kto pragnie wypowiadać się publicznie, powinien brać odpowiedzialność za swoje słowa i sposób ich wyrażania. Autor uważa, że jedynie język artystyczny dopuszcza pewne odstępstwa od etyki słowa, jeżeli jest to zamierzone działanie twórcy.

Odwołanie do załączonego tekstu.

Przykładem artystycznego łamania etyki słowa jest język bohaterów w filmie *Jesteś Bogiem* w reżyserii Leszka Dawida. Akcja rozgrywa się w Łodzi w latach 90-tych i trwa do roku 2004. Film ukazuje historię trójki przyjaciół ogarniętych pasją muzyki hip-hopowej, którzy założyli legendarny zespół Paktofonika. Główni bohaterowie to Magik oraz jego dwaj przyjaciele: Rahim i Fokus. Są to mężczyźni w wieku dwudziestu kilku lat, zdesperowani, niemogący znaleźć swojego miejsca na świecie. Ich twórczość to wyraz buntu całego pokolenia lat 90-tych. Język utworów śpiewanych przez zespół pełen jest wulgaryzmów i ekspresjonizmów wyrażających niezgodę autorów na otaczający ich świat. Zastosowane słownictwo nadaje fabule filmu nowego znaczenia, pozwala na realistyczne przedstawienie świata głównych bohaterów, którzy wychowywali się wśród szarych blokowisk, w niepełnych rodzinach, gdzie dominowała przemoc, brak opieki nad dziećmi oraz używki. Zatem naruszenie zasad etyki słowa to świadomy zamiar, który służy kreowaniu postaci bohaterów i środowiska społecznego.

Odwołanie do tekstu kultury.

Zasady etyki słowa bardzo często nie są przestrzegane w Internecie. Na przykład popularne jest komentowanie jakiegoś wydarzenia, czyjejś wypowiedzi, wyrażanie swojej opinii na temat tego, co aktualnie się dzieje – każda gazeta internetowa umożliwia zamieszczanie tego typu wypowiedzi na swoim forum. Jednak zamiast merytorycznej wymiany myśli, poszanowania odmiennego zdania innych osób wypowiadających się na ten sam temat, bardzo często „dialog” przemienia się w kłótnię pełną obraźliwych słów, wulgaryzmów i wyzwisk. Do tego dochodzą liczne błędy ortograficzne i językowe. Trudno w takiej sytuacji uznać komunikację za fortunną.

Odwołanie do własnych doświadczeń.

Podsumowanie

Przestrzeganie zasad kultury słowa świadczy o kulturze osobistej człowieka. Nie tylko decyduje o jakości komunikacji językowej, ale także wpływa na wzajemne relacje i kontakty między ludźmi. Powinniśmy komunikować się z innymi w taki sposób, w jaki chcielibyśmy, żeby inni komunikowali się z nami. Świat byłby lepszy, gdybyśmy zawsze przestrzegali tych zasad.

Zadanie 2.11.**Teksty językowe**

Dlaczego literaturze nie wystarcza język literacki? Wyjaśnij, odwołując się do podanego fragmentu i innych tekstów literackich.

Najpierw ona mi powiedziała, że ma dwie wiadomości: dobrą i złą. Przechylając się przez bar. To którą chcę najpierw. Ja mówię, że dobrą. To ona mi powiedziała, że w mieście jest podobno wojna polsko-ruska pod flagą biało-czerwoną. Ja mówię, że skąd wie, a ona, że słyszała. To mówię, że wtedy złą. To ona wyjęła szminkę i mi powiedziała, że Magda mówi, że koniec między mną a nią. To ona mrugnęła na Barmana, że jakby co, ma przyjść. I tak dowiedziałem się, że ona mnie rzuciła. To znaczy Magda. Chociaż było nam dobrze, przeżyliśmy razem niemało miłych chwil, dużo miłych słów padło, z mojej strony jak również z niej. Z pewnością. Barman mówi, żebym kładł na niej laskę. Chociaż to nie jest tak proste. Jak dowiedziałem się, że tak już jest, chociaż raczej, że już nie ma. To nie było tak, żeby ona mi to powiedziała w szczerze oczy, tylko stało się akurat na tyle inaczej, że ona mi to powiedziała poprzez właśnie Arletę. Uważam, że to było jej czyste chamstwo, prostactwo. I nie będę tego ukrywał, chociaż to była moja dziewczyna, o której mogę powiedzieć, że dużo zaszło między nami różnych rzeczy zarówno dobrych i złych. To przecież nie musiała mówić tego przez koleżankę w ten sposób, że ja się dowiaduję ostatni. Wszyscy wiedzą od samego początku, gdyż ona powiedziała to również innym. Mówiła, że ja to jestem raczej bardziej wybuchowy i że musieli mnie przygotować do tego faktu.

Na podstawie: Dorota Masłowska, *Wojna polsko-ruska pod flagą biało-czerwoną*,
Warszawa 2003, s. 5.

Zadanie 2.11.**Wymagania ogólne i szczegółowe**

I. Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji. Uczeń:

- 1.1) odczytuje sens całego tekstu [...]
- 1.4) wskazuje charakterystyczne cechy stylu danego tekstu, rozpoznaje zastosowane w nich środki językowe i ich funkcje w tekście
- 3.5) wskazuje w tekstach i analizuje przykłady odmian [...] środowiskowych [...]
- 3.6) rozpoznaje w czytanych tekstach [...] stylizację, rozróżnia jej rodzaje ([...] kolokwializację) i określa funkcje.

III. Tworzenie wypowiedzi. Uczeń:

- 1.1) tworzy dłuższy tekst [...] mówiony [...] zgodnie z podstawowymi regułami jego organizacji, przestrzegając zasad spójności znaczeniowej i logicznej
- 1.3) tworzy samodzielną wypowiedź argumentacyjną według podstawowych zasad logiki i retoryki (stawia tezę lub hipotezę, dobiera argumenty, porządkuje je, hierarchizuje, dokonuje selekcji pod względem użyteczności w wypowiedzi, podsumowuje, dobiera przykłady ilustrujące wywód myślowy, przeprowadza prawidłowe wnioskowanie)
- 1.4) publicznie wygłasza przygotowaną przez siebie wypowiedź, dbając o dźwiękową wyrazistość przekazu (w tym także tempo mowy i donośność głosu).

Pojęcia i terminy

- stylizacja
- język literacki
- środowiskowe odmiany języka
- język potoczny

Komentarz do zadania

W realizacji uczeń może przywołać literaturę regionalną, podania, legendy.

Zadanie 2.11. Przykładowa realizacja (1)**Wstęp**

Język literacki, choć zaspokaja potrzeby komunikacyjne całego narodu, nie oddaje w pełni różnicowania społecznego. Dlatego też autorzy tekstów literackich sięgają po zabieg stylizacji językowej.

Teza

Twórcy literatury wprowadzają do utworów literackich język potoczny lub odmiany środowiskowe, aby scharakteryzować grupę społeczną lub bohatera.

Argumenty

Dorota Masłowska *Wojna polsko-ruska pod flagą białą-czerwoną*:

- Masłowska nadaje językowi bohatera cechy indywidualne. Dużo w nim potocyzmów, np. *kłaść laskę*, powtórzeń; występuje chaotyczna składnia, typowe dla języka potocznego nadużywanie zaimka wskazującego *to* na początku zdania. Potok słów, krótkie zdania świadczą o natłoku myśli, pewnym wzburzeniu. Wynika to nie tylko z sytuacji, o której opowiada (dowiaduje się, że dziewczyna go nie kocha), ale także z ubóstwa językowego. Jest ono właściwe ludziom z jego środowiska, młodym żyjącym w blokowiskach polskich miast. Język, którym mówi bohater Masłowskiej, łamie zasady poprawnościowe języka polskiego. Jest jednak wartościowy artystycznie, gdyż na podstawie obserwacji tego języka czytelnik uzyskuje pełniejszy obraz bohatera, człowieka niewykształconego, myślącego i mówiącego chaotycznie, nastawionego na ekspresywne wyrażanie własnych przeżyć.

Odwołanie do załączonego tekstu.

Stanisław Wyspiański *Wesele*:

- zastosowanie stylizacji gwarowej; przedstawiciele społeczności chłopów, np. Czepiec, Klimina, Jasiiek, Kuba, mówią językiem naśladowującym gwara, używają też wulgaryzmów (Czepiec: *nie polezie orzeł w gówna*). Język środowiska chłopów jest przeciwstawiony językowi, którym mówią goście z miasta – inteligencja, także po to, by pokazać niemożność porozumienia się tych warstw społeczeństwa polskiego.

Odwołanie do tekstów literackich.

Julian Tuwim w wierszu *Wiosna. Dytyramb*:

- Poeta, by oddać witalizm, dynamiczność i dionizyjskość tłumu, mas, mieszkańców miasta, używa języka potocznego, czasem wulgarnego.
- Tuwim, wbrew tytułowi, opisuje rwący się do życia, pełen energii życiowej tłum. Taki obraz osiąga dzięki zastosowaniu np. potocyzmów: *psiekrwie*, *bachory*, *gnój miasta*; posługuje się także zdrobnieniami – środkami językowymi typowymi dla języka potocznego mówionego: *Na piwko, na kanapkę miękką!*

Wnioski

Literaturze nie wystarcza język literacki, gdyż artyści nie mogliby oddać złożoności życia, różnorodności typów ludzkich i grup społecznych. Masłowska, Wyspiański i Tuwim, stosując różne odmiany języka, dbają o autentyczność obrazu postaci i grup społecznych.

Zadanie 2.11.**Przykładowa realizacja (2)****Wprowadzenie**

Stosowanie języka Nieliterackiego w tekstach literackich nie jest zjawiskiem nowym. Związane jest ono z tym, że posługiwanie się przez pisarzy i poetów wyłącznie językiem literackim nie umożliwia oddania całego zróżnicowania społecznego czy pełnego scharakteryzowania wybranego środowiska, np. młodzieżowego. Dlatego też w wielu utworach literackich pojawia się stylizacja.

Rozwinięcie

a. Powieść Doroty Masłowskiej *Wojna polsko-ruska pod flagą białą-czerwoną* została wydana na początku XXI wieku.

Przytoczony fragment to opowieść, narracja o porzuceniu przez dziewczynę i sposobie, w jaki bohater został o tym poinformowany.

Autorka wykorzystuje język środowiskowy, aby scharakteryzować bohatera.

Obraz bohatera we fragmencie:

- blokera, reprezentant dużej grupy młodych ludzi w Polsce
- prymitywizm języka, sposobu myślenia i postrzegania świata (ujawnia się m.in. w używaniu w wyrażeniach i zwrotach potocznych)
- silnej potrzebie ekspresji swego „ja” (zwroty: *ja mówię*)
- chaotycznie opisujący świat (jego wypowiedź to nieuporządkowany potok słów *To przecież nie musiała mówić tego przez koleżankę w ten sposób, że ja się dowiaduję ostatni*, zdania nie wynikają jedno z drugiego).

Język, którym mówi bohater powieści, a także język, w którym prowadzona jest narracja, oddaje obraz świata widzianego przez młodego bohatera. Jest to także język buntu wobec rzeczywistości, która nie ma nic do zaoferowania młodym.

b. Pewnego rodzaju przejawem buntu wobec rzeczywistości był też język *Ballad i romansów* Adama Mickiewicza:

- do wyrażenia romantycznego buntu, niezgody na skostniały świat klasyków Mickiewicz posłużył się językiem ludowym (np. obecne w *Romantyczności: duby smalone, gmin*)
- elitarny język literacki nie wystarczał do oddania nowej tematyki utworów: nie można było mówić językiem klasycznym o świteziankach, duchach, wiejskich legendach

c. Przykładem zastosowania języka Nieliterackiego w dziele literackim są *Chłopi* Władysława Reymonta:

- zastosowana została stylizacja gwarowa w dialogach postaci, a także w narracji – takim językiem posługuje się jeden z narratorów powieści – wiejski gaduła opowiadający o życiu mieszkańców Lipiec
- bohaterowie Reymonta są pokazani jako społeczność z własnymi zwyczajami i obyczajami, a także poprzez język, który pozwala na pełne ich scharakteryzowanie.

Podsumowanie

Pisanie literatury w języku Nieliterackim wzbogaca ją o nowe formy wyrazu artystycznego. Autorzy wprowadzają język Nieliteracki do utworów, aby scharakteryzować bohaterów lub społeczność, ale także aby wyrazić swój bunt wobec zastanych kanonów.

Odwołanie do załączonego tekstu.

Odwołanie do tekstów literackich.

Zadanie 2.12.

Teksty językowe

Dlaczego we współczesnej kulturze tak silna jest tendencja do skracania komunikatów? Omów zagadnienie na podstawie podanego fragmentu, wybranego tekstu kultury oraz własnych doświadczeń komunikacyjnych.

Ostatnio nie mam czasu nawet czytać wiadomości w internecie – wyznał pewien mój znajomy. Czytam tylko *heady*. *Heady*, czyli *headline*'y: nagłówki wiadomości. Trzeba je tylko kliknąć, żeby przeczytać cały artykuł.

Są one trochę jak zwiastun filmowy, który ma zachęcić do kupienia biletu na film; kliknięcie także przecież przekłada się na pieniądze. A żeby się przełożyło, *heady* muszą pobudzać ciekawość, wzburzać, intrygować, kusić – innymi słowy: muszą być retoryczne. Arystoteles¹, Kwintyliusz² i Ciceron³ byłiby zapewne pełni podziwu dla twórców owych *headów*, bo żeby zmieścić retoryczną maszynę na przestrzeni zaledwie kilkunastu – kilkudziesięciu znaków, hasła, sloganu, jednego zdania lub jego równoważnika, trzeba być mistrzem dyscypliny.

Ale bywa różnie. Najprostszą formą skrócenia wiadomości jest obcięcie jej w połowie. I tak obserwujemy ostatnio modę na niekończenie zdań, a właściwie kończenie ich wielokropkiem. Na przykład: „Miała już dość krytyki. Zwolniła stylistkę. Postanowiła wypróbować...” Co takiego? Nagłówek działa na wyobraźnię. Może jakiś środek upiększający? Może po prostu lustro? Albo: Co się działo, gdy Pitt i McCounaghey odkryli, że są sąsiadami? Jeden drugiemu rzucił... Cóż mógł rzucić? Wyzwisko? Wizytówkę z adresem sprawdzonego hydraulika? Szczerze mówiąc, nie warto klikać. Odpowiedzi są o wiele bardziej banalne od tych, które podrzuci nam wyobraźnia.

Na podstawie: M. Rusinek, *Szok*,
„Gazeta Wyborcza. Magazyn Krakowski”, 30 maja 2014, s. 7.

¹ Grecki filozof, logik, żył w latach 384 p.n.e. – 322 p.n.e.

² Marcus Fabius Quintilianus, rzymski retor, żył w latach 35 n.e. – 96 n.e.

³ Marcus Tullius Cicero, mówca rzymski, żył w latach 106 p.n.e. – 43 p.n.e.

Zadanie 2.12.

Wymagania ogólne i szczegółowe

I. Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji. Uczeń:

1.2) [...] odczytuje zawarte w odbieranych tekstach informacje, [...] jawne

3.3) [...] dostrzega i omawia współczesne zmiany modelu komunikacji językowej [...].

III. Tworzenie wypowiedzi. Uczeń:

1.1) tworzy dłuższy tekst [...] mówiony [...] zgodnie z podstawowymi regułami jego organizacji, przestrzegając zasad spójności znaczeniowej i logicznej

1.3) tworzy samodzielną wypowiedź argumentacyjną według podstawowych zasad logiki i retoryki (stawia tezę lub hipotezę, dobiera argumenty, porządkuje je, hierarchizuje, dokonuje selekcji pod względem użyteczności w wypowiedzi, podsumowuje, dobiera przykłady ilustrujące wywód myślowy, przeprowadza prawidłowe wnioskowanie)

1.4) publicznie wygłasza przygotowaną przez siebie wypowiedź, dbając o dźwiękową wyrazistość przekazu (w tym także tempo mowy i donośność głosu).

Pojęcia i terminy

- komunikacja językowa
- funkcje tekstu
- perswazja językowa

Komentarz do zadania

Tekstami kultury przydatnymi do realizacji zadania mogą być np. zwiastuny filmowe, zapowiedzi wydawnicze, teksty reklam, instrukcje, CV, SMS-y oraz niektóre komunikaty internetowe.

Zadanie 2.12.**Przykładowa realizacja (1)****Wstęp**

Współczesny człowiek żyje wśród wciąż rozrastającego się zbioru informacji. Chce szybko dotrzeć do interesujących go newsów. Jest też zainteresowany szybką wymianą tych informacji, a to umożliwiają mu nowoczesne technologie: Internet i telefonia komórkowa. Współczesne komunikaty są coraz bardziej zwarte.

Rozwinięcie

- W przywołanym tekście jest mowa o dużej liczbie komunikatów prasowych w Internecie, braku czasu na ich czytanie, a także o ich perswazyjności. Zdaniem Rusinka autorzy takich informacji wykazują się inwencją w uatrakcyjnianiu ich, by potencjalny czytelnik wybrał właśnie tę, a nie konkurencyjną wiadomość. Skracają więc zdania w tytułach albo kończą wielokropkiem, czyniąc je bardziej intrygującymi. Przekazują w krótkiej formie komunikat, a także zachęcają do przeczytania całego tekstu.
- Tendencja do skracania komunikatów widoczna jest w reklamie, której język jest sugestywny, sloganowy, oparty często na grach językowych i skojarzeniach o funkcji perswazyjnej. Rodzajem reklamy, w której widoczna jest tendencja do skracania komunikatów, są trailery filmowe, czyli zwiastuny premier kinowych. To krótkie filmy zmontowane z fragmentów filmu fabularnego, będące jego zapowiedzią. Trailery i teasery jako odmiany komunikatów reklamowych mają zaciekać widzów i zachęcić ich do przyścia do kina. Tak dzieje się właśnie w przypadku oficjalnego zwiastuna 1. sezonu serialu fantasy *Gra o tron* według prozy George'a R. R. Martina. W trwającej około minuty zapowiedzi zostały zebrane sceny, w postaci kilku sekwencji, prezentujące bohaterów siedmiu rodzin szlacheckich walczących o panowanie nad ziemiami krainy Westeros.
- Skracanie komunikatów widoczne jest także w komunikacji internetowej. Komunikowanie się za pomocą sieci internetowej (komunikatory, chat, IRC, e-mail itp.) ma charakter dwustronny. Wymiana informacji przebiega szybko, dynamicznie, co wymusza skracanie każdej informacji. Stosuje się w tym celu różnego rodzaju akronimy, np.: *3maj się* (trzymaj się), *4U – for you* (dla ciebie) czy zapis SMS-owy *MSZ – moim skromnym zdaniem*. Zarówno w e-mailach, jak i w SMS-ach „mówi się” szybko, w krótkiej formie, jak najmniejszym wysiłkiem, gdyż np. SMS-y często powstają w drodze do domu, szkoły lub są tworzone pod ławką w klasie. Różnego rodzaju akronimy, emotikony, skróty i skrótowce to modne środki wyrazu w języku młodzieży.

Odwołanie do załączonego tekstu.

Odwołanie do tekstu kultury.

Odwołanie do własnych doświadczeń.

Zakończenie

Skracanie komunikatów w kulturze współczesnej jest spowodowane tym, że ich nadawcy chcą szybko i w atrakcyjnej formie dotrzeć do odbiorcy. Ważny jest też czas, który staje się cenny także dla odbiorców, dlatego też czytamy *heady*, oglądamy zwiastuny, a potem decydujemy o tym, który nagłówek „rozwinąć” i który film obejrzeć.

Zadanie 2.12.*Przykładowa realizacja (2)***Wstęp**

W tekście Rusinka poruszony jest problem języka komunikatów prasowych w Internecie, w których dominuje tendencja do skracania. Takie zabiegi mają sprawić, aby artykuł prasowy opublikowany w Internecie stał się atrakcyjny i czytelnik go przeczytał. Autor wyodrębnia dwie funkcje skracania komunikatów: perswazyjną i usprawniającą komunikację.

Odwołanie do załączonego tekstu.

Teza

Tendencja do skracania komunikatów wiąże się z dążeniem do ekonomiczności środków wyrazu i szybkiego komunikowania się.

Argumenty

- a. Skróty i skrótowce w języku jako wyraz tendencji do ekonomiczności środków wyrazu.

Użytkownicy języka mówią i piszą: *ZUS, PKP, MEN*. Objawem dążenia do ekonomiczności są też skróty. Skracają się słowa i wyrażenia w języku codziennym: *nara, spoko, dozo*, nadając im czasami angielskie brzmienie: *dzięks*. Tendencja ta widoczna jest zwłaszcza w języku młodzieży, ale z niego przenosi się również do języka osób dorosłych i do nieoficjalnych sytuacji komunikacyjnych.

Odwołanie do własnych doświadczeń.

- b. Skracanie komunikatów jako wyraz dążenia do szybkiego komunikowania się. Powodem skracania komunikatów we współczesnej kulturze jest wciąż rozszerzający się zbiór informacji i chęć przekazania jak najwięcej informacji w jak najkrótszej formie, czyli jak najszybciej (co często jest wymuszone przez komunikator). Jeśli chcę przekazać coś szybko, to mówię (piszę) krótko.

- c. Skracanie jako wyraz funkcji perswazyjnej.

Krótkie komunikaty często pełnią także funkcję perswazyjną – nakłaniają odbiorcę np. do pójścia do kina na zapowiadany film czy do kupienia nowej książki. Gdyby te komunikaty nie były skracane, czytelnik nie chciałby ich czytać, znudziłby się.

- d. Zabiegi skracania komunikatów są wykorzystywane np. w publikowanych w prasie zapowiedziach wydawniczych, pełniących funkcję recenzji książki. Głównym celem zapowiedzi jest prezentacja nowo wydanej książki. Zapowiedź z natury jest krótka, musi więc być błyskotliwa, chwytliwa, o zmaksymalizowanej formie perswazyjnej. Często w zapowiedzi wydawniczej pojawiają się też minirecenzje autorytetów.

Odwołanie do tekstu kultury.

Wnioski

Współcześni ludzie żyją szybko. Tempo życia wymusza również szybkość komunikowania się, a sprzyjają jej elektroniczne środki przekazu. Kultura XXI wieku charakteryzuje się bogactwem informacji. W ich natłoku łatwo się pogubić, dlatego atrakcyjna, krótka forma ma stanowić zachętę dla odbiorcy. Nadawcy komunikatów chcą skutecznie oddziaływać na odbiorców, zachęcać ich do czytania tych, nie innych artykułów, muszą więc swoje teksty przedstawiać w atrakcyjnej krótkiej formie.

Zadanie 2.13.**Teksty językowe**

Dlaczego tak ważne jest przestrzeganie zasad poprawności językowej? Rozważ problem, odwołując się do podanego fragmentu, wybranego tekstu kultury oraz własnych doświadczeń komunikacyjnych.

Jerzy Bralczyk, Włodzimierz Gruszczyński, Katarzyna Kłosińska

WIEM, CO MÓWIĘ, CZYLI O DOBREJ KOMUNIKACJI

U niektórych ludzi dominuje przekonanie, że w komunikowaniu się jedynie ważny jest cel, na przykład porozumienie, przekonanie lub pokonanie rozmówcy; że chodzi tylko o to, by być skutecznym – niezależnie od tego, czy mówi się poprawnie, czy nie. Ale właśnie ludzie o takim stosunku do języka nie zawsze są skuteczni – często nie są rozumiani.

Kiedy mówimy poprawnie, formy, których użyliśmy, nie przykuwają uwagi rozmówców. Język wtedy jest „przezroczysty”. Dobrze widać przez niego treść. Natomiast pojawiające się w wypowiedziach błędy odciągają uwagę odbiorcy od treści. Zwracają uwagę (nie zawsze życzliwą) na formę, a nawet na samego nadawcę. Stosowanie właściwych form jest „najbezpieczniejsze”, najbardziej naturalne. Wszystko przecież, co można wyrazić w języku, można wyrazić poprawnie

Nikt z nas nie jest doskonały. Także językowo. Niemal każdy z nas co jakiś czas odkrywa, że użył (używa) niepoprawnej formy językowej. Na ogół wówczas zastępuje ją formą poprawną, by nie wyróżniać się negatywnie na tle otoczenia.

Zdajemy sobie sprawę z tego, że to, w jaki sposób formułujemy swoje wypowiedzi, świadczy o nas samych. Mówimy więc poprawnie, bo dbamy o swój wizerunek – wiemy, że wówczas dobrze się prezentujemy, uchodzimy za ludzi kulturalnych, nie dajemy nikomu powodów do krytykowania nas za to, że popełniamy błędy. Dbając o język, dbamy zarazem o rozmówcę – używamy przecież form, które nie rażą, które nie zwracają uwagi swą niestarannością czy niechlujnością, i nie naruszamy jego wyobrażenia o języku.

Na podstawie: J. Bralczyk, W. Gruszczyński, K. Kłosińska,
Wiem, co mówię, czyli o dobrej komunikacji, Bydgoszcz–Warszawa 2011, s. 75–76.

Zadanie 2.13.**Wymagania ogólne i szczegółowe**

I. Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji. Uczeń:

- 1.2) [...] odczytuje zawarte w odbieranych tekstach informacje, [...] jawne
- 3.7) rozróżnia pojęcie błędu językowego [...], poprawności [...] wypowiedzi.

II. Analiza i interpretacja tekstów kultury. Uczeń:

- 4.1) [...] rozumie, że język podlega wartościowaniu [...].

III. Tworzenie wypowiedzi. Uczeń:

- 1.1) tworzy dłuższy tekst [...] mówiony [...] zgodnie z podstawowymi regułami jego organizacji, przestrzegając zasad spójności znaczeniowej i logicznej
- 1.3) tworzy samodzielną wypowiedź argumentacyjną według podstawowych zasad logiki i retoryki (stawia tezę lub hipotezę, dobiera argumenty, porządkuje je, hierarchizuje, dokonuje selekcji pod względem użyteczności w wypowiedzi, podsumowuje, dobiera przykłady ilustrujące wywód myślowy, przeprowadza prawidłowe wnioskowanie)
- 1.4) publicznie wygłasza przygotowaną przez siebie wypowiedź, dbając o dźwiękową wyrazistość przekazu (w tym także tempo mowy i donośność głosu).

Pojęcia i terminy

- poprawność językowa
- norma językowa
- błąd językowy

Komentarz do zadania

Zadanie wymaga skonstruowania wypowiedzi, w której uczeń musi uzasadnić tezę podaną w poleceniu. Można wykorzystać argumentację z dołączonego tekstu, np. że poprawność językowa gwarantuje użytkownikom języka porozumienie się (realizacja 1.) lub że przestrzeganie normy językowej kształtuje wizerunek użytkownika języka (realizacja 2.).

Zadanie 2.13. Przykładowa realizacja (1)**1. Problem**

Poprawność językowa polega na zachowaniu w tekście mówionym i pisanym normy językowej, unikaniu błędów językowych. W zakresie mowy i pisma poprawność językowa obejmuje: wymowę, odmianę wyrazów, składnię, słownictwo, frazeologię, ortografię i interpunkcję.

2. Teza

Przestrzeganie poprawności językowej w komunikacji międzyludzkiej gwarantuje użytkownikom języka porozumienie się.

3. Argumentacja

- Co to znaczy porozumieć się? Warunkiem porozumienia jest skuteczność. Skuteczna komunikacja zachodzi wtedy, gdy odbiorca rozumie komunikat tak, jak zamierzał go przekazać nadawca. W skutecznej komunikacji informacja nadawcy oddaje jego intencję, a interpretacja odbiorcy zbiega się z zamiarami nadawcy.
- Według autorów tekstu *Wiem, co mówię...* przestrzeganie zasad poprawności językowej jest jednym z warunków zapewniających zrozumienie wypowiedzi przez odbiorców. Nadawanie niepoprawnych językowo komunikatów może powodować ich niezrozumienie. Popelnione w komunikacie błędy odwracają uwagę odbiorcy od treści, a tym samym język, którym posługiwał się nadawca, przestaje być „przezroczysty”. To powoduje, że komunikacja jest nieskuteczna.
- W tekstach upowszechnianych przez media – np. w piosenkach hiphopowych – zdarzają się błędy fleksyjne, składniowe, frazeologiczne, ale również ortograficzne, często także naruszany jest akcent wyrazowy – trudno rozsądzić, czy uznać te naruszenia zasad poprawności językowej za celowe, związane z funkcją poetycką, bo przecież artysta ma prawo traktować język jako tworzywo, czy uznać język tych tekstów wyłącznie jako nieuzasadnione naruszenie normy. Piosenki, niestety, upowszechniają niepoprawne formy i prowadzą do rozluźnienia norm poprawnościowych, większej niedbałości w mówieniu.
- Przestrzeganie zasad poprawności językowej w dzisiejszych czasach nie jest powszechne, wielu ludzi, kiedy zwróci im się uwagę na użycie form niepoprawnych, pyta: *Ale jakie to ma znaczenie?* Odstępstwa od poprawności językowej coraz częściej zdarzają się w wypowiedziach publicznych polityków, dziennikarzy, artystów. Przykładem naruszenia zasad poprawności językowej jest język komentatorów sportowych, którzy, relacjonując na żywo jakieś wydarzenie, pod wpływem emocji, dynamicznej akcji popełniają wiele błędów.

Odwołanie do własnych doświadczeń.

Odwołanie do załączonego tekstu.

Odwołanie do tekstu kultury.

Odwołanie do własnych doświadczeń.

4. Podsumowanie

Niektóre sposoby formułowania wypowiedzi powodują trudności w porozumiewaniu się. Jednym z nich jest nieprzestrzeganie zasad poprawności językowej. Uważam, że mówienie bez błędów to jeden z najważniejszych warunków skuteczności komunikacyjnej.

Zadanie 2.13.**Przykładowa realizacja (2)****Problem**

Poprawność językowa oznacza posługiwanie się językiem zgodnie z jego normą. Wyróżnia się normę wzorcową, która stawia wysokie wymagania poprawnościowe językowi pisanemu, oraz normę potoczną, która jest mniej rygorystyczna od wzorcowej i stosuje się przede wszystkim do mówionego języka potocznego.

Teza

Poprawność języka świadczy o jego użyteczności.

Argumentacja

- To, w jaki sposób wysławia się człowiek, jest jego wizytówką – zasób słów, przestrzeganie zasad poprawnościowych: poprawne budowanie zdań, właściwa odmiana wyrazów, unikanie zbędnych anglicyzmów, niestosowanie wulgaryzmów, buduje nasz pozytywny obraz u odbiorcy i świadczy o wysokiej kulturze osobistej. Podzielałam opinię językoznawców zaprezentowaną w zamieszczonym wyżej fragmencie, że przestrzeganie zasad poprawności językowej zjednuje nam przychylność odbiorców.
- Przykładem literackim, który potwierdza, że niepoprawność języka świadczy o nadawcy, charakteryzuje go, obnaża schematyzm i płytkość myślenia oraz skupienie na fizyczności, może być język bohaterów *Wojny polsko-ruskiej pod flagą białą-czerwoną* Doroty Masłowskiej. To przedstawiciele młodego pokolenia blockersów, którzy cały swój czas wolny spędzają przed blokiem lub na klatce schodowej wraz ze swoimi koleżankami i kolegami. Taki jest główny bohater – Silny, dla którego najważniejszymi wartościami są: pieniądze, dziewczyny i władza nad innymi chłopakami na osiedlu. Silny mówi językiem młodzieży z blokowiska.
- Stosunek do przestrzegania zasad poprawności językowej w dzisiejszych czasach jest niejednoznaczny. Z jednej strony wielu wpływowych ludzi (szczególnie ze środowisk politycznych) podkreśla, że ważniejsza od poprawności językowej jest skuteczność, dlatego nie przywiązują oni uwagi do tego, jak mówią – popełniają błędy językowe. Jednak osoba publiczna, która wypowiada się w sposób niepoprawny, nie wzbudza zaufania odbiorców, gdyż jej język świadczy o braku kultury osobistej lub też o lekceważeniu odbiorcy. Z drugiej strony można zaobserwować bardzo duże zainteresowanie poprawnością językową – dowodem są liczne pytania skierowane do poradni językowych, propagowanie różnorodnych wydawnictw poprawnościowych, programów telewizyjnych związanych z zagadnieniami językowymi. Swoje blogi prowadzą specjaliści od języka, organizuje się również akcje ogólnopolskie, takie jak dyktando sprawdzające umiejętności ortograficzne Polaków.

Odwołanie do załączonego tekstu.

Odwołanie do tekstu kultury.

Odwołanie do własnych doświadczeń.

Podsumowanie

W przestrzeni społecznej powinien pojawić się większy nacisk na przestrzeganie zasad poprawności językowej przez polityków, artystów, reprezentantów mediów, ponieważ poprawność języka świadczy o człowieku, buduje jego pozytywny odbiór społeczny.

Zadanie 2.14.**Teksty językowe**

Po co nam tyle „języków polskich”? Wyjaśnij, odwołując się do podanego fragmentu, wybranego tekstu kultury oraz własnych doświadczeń komunikacyjnych.

W obrębie polskiego języka narodowego należy wydzielić dwa systemy: polszczyznę ogólną (dawniej zwaną literacką) i polszczyznę gwarową (gwary ludowe). Jest to podział dokonany ze względu na zasięg użycia każdego z tych języków i typ jego użytkowników. Gwary ludowe istnieją zasadniczo tylko jako język mówiony. Polszczyzna ogólna występuje zaś w dwu głównych typach wypowiedzi – jako język mówiony i jako język pisany. Język mówiony, pierwotna forma mowy ludzkiej, jest bardziej spontaniczny, mniej sformalizowany niż język pisany. Różnice między nimi są szczególnie widoczne w składni wypowiedzi, ale występują także w zakresie słownictwa i (rzadko) we fleksji. Z podziałem na polszczyznę mówioną i pisaną krzyżuje się inny: na wariant (język) oficjalny i nieoficjalny. Każdy z tych dwóch wariantów występuje w kilku odmianach. Teksty odmian oficjalnych powstają w sytuacjach oficjalnych, których wyznacznikiem jest to, że nadawca i odbiorca tekstu traktują siebie wzajemnie jako przedstawicieli określonych grup społecznych, środowiskowych itp., nie zaś jako indywidualne, prywatne osoby. Szczególne miejsce wśród odmian wariantu nieoficjalnego zajmuje polszczyzna potoczna. Jest to pierwszy język Polaków niemówiących gwarami ludowymi, używany na co dzień we wszelkich sytuacjach nieoficjalnych. Charakteryzuje się spontanicznością, plastycznością, a przede wszystkim występowaniem całej warstwy słownictwa i frazeologii nacechowanych ekspresywnie. Inne odmiany mówione wariantu nieoficjalnego języka mają ograniczony zakres używania i nie obejmują całego systemu językowego. Ich odrębność w stosunku do polszczyzny oficjalnej czy potocznej zasadza się na różnicach słownikowych i frazeologicznych. Najbardziej typowy dla dzisiejszej polszczyzny jest rozwój gwar środowiskowych. Są one tworzone jako mowa grup poczuwających się do odrębności kulturowo-społecznej. Pełnią w nich funkcję utożsamiającą (członków grupy) i wyodrębniającą (grupę z reszty społeczeństwa).

Pisane odmiany języka oficjalnego bywają nazywane stylami funkcjonalnymi. Mają one ograniczony krąg twórców (nadawców), a często także ograniczony zasięg odbiorców. Te dwie cechy są najwyrazistsze w tekstach naukowych. Mały krąg nadawców, ale szeroki zasięg oddziaływania, mają teksty urzędowo-kancelaryjne.

Wymienione dotąd typy, warianty i odmiany języka tworzą tę jego część, którą można nazwać polszczyzną użytkową. W opozycji do niej pozostają teksty literatury pięknej (teksty artystyczne), charakteryzujące się tym, że wykorzystuje się w nich wszelkie dostępne środki językowe i stylistyczne.

Zadanie 2.14.

Wymagania ogólne i szczegółowe

I. Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji. Uczeń:

1.2) [...] odczytuje zawarte w odbieranych tekstach informacje, [...] jawne

3.5) [...] analizuje przykłady odmian terytorialnych, środowiskowych [...] polszczyzny

1.1) rozumie pojęcie stylu, rozpoznaje styl potoczny, urzędowy, artystyczny [...] (gimnazjum).

III. Tworzenie wypowiedzi. Uczeń:

1.1) tworzy dłuższy tekst [...] mówiony [...] zgodnie z podstawowymi regułami jego organizacji, przestrzegając zasad spójności znaczeniowej i logicznej

1.3) tworzy samodzielną wypowiedź argumentacyjną według podstawowych zasad logiki i retoryki (stawia tezę lub hipotezę, dobiera argumenty, porządkuje je, hierarchizuje, dokonuje selekcji pod względem użyteczności w wypowiedzi, podsumowuje, dobiera przykłady ilustrujące wywód myślowy, przeprowadza prawidłowe wnioskowanie)

1.4) publicznie wygłasza przygotowaną przez siebie wypowiedź, dbając o dźwiękową wyrazistość przekazu (w tym także tempo mowy i donośność głosu).

Pojęcia i terminy

- język narodowy
- odmiany języka polskiego

Komentarz do zadania

W realizacji należy zwrócić uwagę na zróżnicowanie polszczyzny – odmiany języka polskiego – i ich przydatność w różnych sytuacjach komunikacyjnych.

Zadanie 2.14. Przykładowa realizacja (1)**Określenie problemu**

Języki narodowe powstały dzięki naturalnemu, historycznemu rozwojowi różnych społeczeństw i narodów. Służą one członkom społeczności przede wszystkim do porozumiewania się między sobą i do poznawania świata. Język naturalny (narodowy) jest zróżnicowany, występuje w różnych typach, odmianach, wariantach, stylach. To zróżnicowanie polskiego języka narodowego przedstawia autor w cytowanym tekście, wymieniając: język pisany i mówiony, gwary ludowe i środowiskowe, język oficjalny i nieoficjalny, język potoczny, styl funkcjonalny. Wybór określonego języka zależy od sytuacji komunikacyjnej.

Odwołanie do załączonego tekstu.

Postawienie tezy

Zróżnicowanie polszczyzny zależy od sytuacji komunikacyjnej i służy usprawnieniu komunikacji.

Argumentacja

- Każdy z nas styka się na co dzień z wieloma „językami polskimi”. Inaczej mówimy w szkole na lekcji (na ogół polszczyzną literacką), inaczej z przyjaciółmi na przerwie (tutaj możliwa jest gwara młodzieżowa), inaczej z rodzicami. Inne teksty językowe znajdujemy w dobrej prasie, inne zaś w Internecie, inaczej piszemy SMS-y, inaczej wypracowania szkolne. Polszczyzna daje nam wiele możliwości wyboru określonych środków językowych, należących do różnych odmian, wariantów czy stylów, powiązanych z różnymi sytuacjami komunikacyjnymi: oficjalnymi i nieoficjalnymi.
- Autorzy utworów literackich mogą wykorzystywać środki językowe charakterystyczne dla wszystkich właściwie odmian, wariantów, stylów języka; mogą sięgać do języka innych epok historycznych, do języków regionalnych i gwar ludowych czy środowiskowych. Przykładem stylizacji jest dialektyzacja zastosowana w *Weselu* Stanisława Wyspiańskiego. Gwarą posługują się: Marysia, Panna Młoda i Czepiec (Panna Młoda: *A kaz tyz ta Polska, a kaz ta?* Czepiec: *Weź pan sobie żonę z prosta: / duza szczęścia, małe kosta*), ale Poeta jako przedstawiciel inteligencji mówi polszczyzną literacką (*Po całym świecie / możesz szukać Polski, panno młoda, / i nigdzie jej nie najdziecie*). Takie zróżnicowanie języka bohaterów służy charakterystyce dwóch odmiennych środowisk: wiejskiego i inteligenckiego. „Różne języki polskie” podkreślają jednocześnie brak rzeczywistego porozumienia między chłopami i inteligencją (o czym mowa jest w całym dramacie).

Odwołanie do własnych doświadczeń.

Odwołanie do tekstu kultury.

Podsumowanie

Określenia „język polski” (jeden, narodowy, język jako system) i „języki polskie” nie są sprzeczne. Posługujemy się wieloma „językami polskimi” z konieczności, ponieważ mamy do dyspozycji różne środki przekazu (mowa, pismo, Internet, telefony komórkowe, mass media) oraz znajdujemy się w różnych sytuacjach komunikacyjnych (oficjalnych, nieoficjalnych).

Zadanie 2.14. Przykładowa realizacja (2)**Wstęp**

Fragment tekstu A. Markowskiego przedstawia różne podziały języka polskiego. Najważniejszy – podział systemowy na polszczyznę ogólną i gwarową, zaś w polszczyźnie ogólnej na język mówiony i pisany. Autor charakteryzuje też w ich obrębie język oficjalny i nieoficjalny, którego odmianą jest polszczyzna potoczna, oraz gwary środowiskowe wyodrębniające daną grupę ze społeczeństwa. Wszystkie te odmiany określa wspólnym mianem polszczyzny użytkowej, którą odróżnia od języka literatury pięknej posługującej się stylem artystycznym.

Odwołanie do załączonego tekstu.

Rozwinięcie

- Odpowiedź na pytanie zawarte w temacie wynika z zaprezentowanych w tekście funkcji poszczególnych odmian polszczyzny. Ogólna odmiana języka polskiego jest uniwersalnym narzędziem porozumiewania się, językiem państwowym oraz językiem piśmiennictwa. Występujący w tej odmianie język potoczny (najczęściej w odmianie mówionej) służy przekazywaniu doraźnych informacji. Wypowiedzi są formułowane szybko, bez dbałości o poprawność. Często są one nieprecyzyjne, łączą się bowiem z kontekstem, w jakim zostają wypowiedziane. W tekstach mówionych pojawiają się też słowa wyrażające emocje, często wulgaryzmy, a także wyrazy modne. Dobrym tego przykładem jest współczesny język młodzieży, który charakteryzuje się potocznością, ekspresywnością, ale też pełen jest wyrażen związanych z aktualną modą językową.
- Kolejnym typem języka są gwary/dialekty, odzwierciedlają one zróżnicowanie terytorialne języka w zakresie słownictwa, wymowy czy innych właściwości gramatycznych. Literatura chętnie wykorzystuje gwary jako jeden ze sposobów przedstawiania świata kreowanego w tekście w celu jego uprawdopodobnienia. Bohaterowie chłopscy nie posługują się językiem ogólnopolskim, lecz mówią do siebie językiem stylizowanym na gwarę. Zabieg stylizacji (dialektyzacji) wykorzystał W.S. Reymont w *Chłopach*. Mieszkańcy Lipiec rozmawiają ze sobą, używając słownictwa gwarowego np. *kaj, zabyłem, pódź, dusycka*. Ich wypowiedzi zbudowane są ze zdań prostych, zawierających słownictwo związane głównie z ich pracą na roli i w gospodarstwie.

Odwołanie do własnych doświadczeń.

Odwołanie do tekstu kultury.

Zakończenie

Rozmaitość odmian, a w ich obrębie także stylów języka polskiego, pozwala ich użytkownikom wyrażać swoje myśli w sposób charakterystyczny dla danej grupy społecznej, a także dostosować sposób mówienia do sytuacji komunikacyjnej i do celu, intencji wypowiedzi.

Zadanie 2.15.

Teksty językowe

Jak za pomocą środków językowych można oddać grozę wojny? Omów zagadnienie, odwołując się do podanego tekstu i innych tekstów kultury.

Lecimy. Boso. Ogrodową. Barykada. Przeciskamy się. Do Solnej. Pali się po drodze. Huczy. Lecą belki. Szum. Spadają w ogień. Z dudnieniem. Lecimy Solną. Do Elektoralnej. Barykada. Przeciskamy się. I dalej. Elektoralną. Do placu Bankowego (tam, gdzie dziś Dzierżyńskiego, tylko mniejszy i trójkątny). Pali się po prawej stronie. Cały dom – jeden płomień. Lecimy. Gdzieś za Orlą pali się cały dom po lewej stronie. Właściwie dopala się. Stropów już prawie nie ma. Ani ścian. Tylko wielkie ognisko na jakie trzy piętra. Znow szumią belki, odrywają się. Gorąco. To chyba Urząd Miar i Wag. Noc. Tu ciszej. A może w ogóle atak zaczął przycichać? Jesteśmy nie jedni w biegu. Cały potok na Starówkę. Więc za ludźmi wlatujemy w lewo. W dziedzińce – na tyły – Resursy, czyli Rotundy, dawnego Ministerium Finansów i pałacu Leszczyńskich. Luźniej, mniej ciasno. Od placu Bankowego pojedyncze huk. I znow gzymsy. Tylko mniej szare. A żółte. To znaczy w tym świecie (ledwie świecie) takie, jakby pod śniedzią¹. To tu może te gołębie. Się zrywały. Albo też tylko te gzymsy. Na innej zasadzie. Bo z anielicami Corazziego². W girlandach. Tympanony³. Wylot na Leszno. Tu nagle na pewno świta. Zatrzymują nas przy barykadzie, aż się zbierze więcej. Są jacyś nawet Żydzi z ich kobietami. Jedna z tych Żydówek trzymała worek pod pachą. Barykada jest w poprzek Leszna, u dzisiejszego wylotu na Trasę W-Z. Tylko po prawej stronie była Rymarska, jako wylot placu Bankowego. A w lewo – Przejazd z widokiem, takim jak dziś, na pałac Mostowskich. Żydom sprawdzają jakieś papierki. Oddzielają ich. Do dalszego sprawdzenia. Nas puszczają. Całą grupę. Wlatujemy między barykady Leszna. W Przejazd. Tam kawałek. I skręt w prawo. Przez barykadę. Długa. Pohukiwania. Na lekkim skrócie Długiej po lewej pałac Pod Czterema Wiatrami. Pali się całutki. Już się kończy. Wyje ogień w oficynach, we froncie. Szumią, spadają belki.

Na podstawie: Miron Białoszewski, *Pamiętnik z powstania warszawskiego*, Warszawa 1971, s. 31–32.

¹ Śniedź – rdza, nalot na metalowej powierzchni dachu.

² Corazzi – Antonio Corazzi, włoski architekt działający w Polsce w latach 1819–1847, przedstawiciel klasycyzmu.

³ Tympanon – ozdobny element architektoniczny na froncie budynku, najczęściej w kształcie trójkąta.

Zadanie 2.15.

Wymagania ogólne i szczegółowe

I. Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji. Uczeń:

3.1) rozumie pojęcie stylu, rozpoznaje styl potoczny, [...] artystyczny [...] (gimnazjum)

1.1) odczytuje sens całego tekstu [...]

1.4) wskazuje charakterystyczne cechy stylu danego tekstu, rozpoznaje zastosowane w nim środki językowe i ich funkcje w tekście

3.6) rozpoznaje w czytanych tekstach oraz wypowiedziach mówionych stylizację, rozróżnia jej rodzaje ([...] kolokwializację) i określa funkcje.

III. Tworzenie wypowiedzi. Uczeń:

1.1) tworzy dłuższy tekst [...] mówiony [...] zgodnie z podstawowymi regułami jego organizacji, przestrzegając zasad spójności znaczeniowej i logicznej

1.3) tworzy samodzielną wypowiedź argumentacyjną według podstawowych zasad logiki i retoryki (stawia tezę lub hipotezę, dobiera argumenty, porządkuje je, hierarchizuje, dokonuje selekcji pod względem użyteczności w wypowiedzi, podsumowuje, dobiera przykłady ilustrujące wywód myślowy, przeprowadza prawidłowe wnioskowanie)

1.4) publicznie wygłasza przygotowaną przez siebie wypowiedź, dbając o dźwiękową wyrazistość przekazu (w tym także tempo mowy i donośność głosu).

Pojęcia i terminy

- środki językowe
- kolokwializmy
- stylizacja
- funkcja ekspresywna

Komentarz do zadania

Polecenie dołączone do zadania umożliwia różne formy skonstruowania wypowiedzi. Zdający może pokazać różne sposoby wykorzystanie środków językowych (od ich nagromadzenia po redukcję) lub dobrać przykłady uzasadniające postawioną przez siebie tezę.

Zadanie 2.15. Przykładowa realizacja (1)**Wprowadzenie**

Twórcy literatury próbowali oddać grozę wojny różnymi środkami wyrazu artystycznego. *Pamiętnik z powstania warszawskiego* doskonale oddaje atmosferę wojenną. To nie tylko groza, ale też chaos, strach i niepewność.

Rozwinięcie

- Pamiętnik jest gatunkiem osobistym, autor wypowiada się jako Miron Białoszewski, jednak w zamieszczonym fragmencie narracja występuje w liczbie mnogiej i w czasie teraźniejszym – dzieje się tu i teraz (*przeciskamy się*). Duże wrażenie wywołuje dynamiczny obraz biegnących boso ludzi. Autor podaje konkretne nazwy ulic, placów, gmachów mijanych w biegu. Taki zabieg hiperbolizuje przestrzeń miejską ogarniętą wojną oraz wzmacnia odczucie grożącego bohaterom niebezpieczeństwa. Liczne powtórzenia tworzą wrażenie, że wszędzie się pali (słowo *pali* zostało powtórzone 4 razy). Wrażenie chaosu towarzyszącego ucieczce zostało oddane powtarzającymi się czasownikami (*lecimy* powtórzone 3 razy). W ten sposób zostaje oddany stan grożącego ludziom niebezpieczeństwa. Emocje, strach, niepokój bohaterów wyrażane są krótkimi zdaniami i równoważnikami zdań. Często występują kolokwializmy, gdyż bohaterowie posługują się językiem mówionym (*ognisko na jakie trzy piętra*) oraz zdrobnienia (*pali się calutki*).
- W wierszu *Alarm* Antoniego Słonimskiego liryczna treść przeplatana jest komunikatami radiowymi ostrzegającymi przed bombardowaniem (*Ogłaszam alarm dla miasta Warszawy*). Taki zabieg ma za zadanie oddać grozę bombardowania miasta, aby zrozumieli ją ludzie, którzy tego nie przeżyli. Zanim zaczną spadać bomby, wybuchać pociski i płonąć domy, ludzie słyszą komunikat radiowy nadawany przez głośniki na ulicach. Powinni się ukryć, zdążyć dobiec do schronu. Sam komunikat jest więc zapowiedzią niebezpieczeństwa, śmierci. Grozę wojny oddają także wplecione w treść utworu komunikaty zaszyfrowane (*koma trzy*). Wojenny strach podkreśla występowanie wyrazów dźwiękonaśladowczych (*huk*) zwiększających wrażenie chaosu wywołanego bombardowaniem. Atmosferę nalotu i grozy oddają dobrze powtórzenia (*Uwaga! Uwaga! Przeszedł!*).
- Tadeusz Borowski w opowiadaniu *Pożegnanie z Marią* przedstawia chłodno i beznamiętnie aresztowanie dziewczyny i jej dalsze losy. W relacji używa słów, które tylko opisują zachowania ludzi, brakuje wyrazów określających uczucia i emocje. Unika w ten sposób oceny sytuacji. Taki sposób obrazowania sprawia, że czytelnik tworzy sobie własny obraz grozy wojennej. Brak emocji w opisie dowodzi zaniku uczuć ludzkich. Taki opis działa mocniej niż wiele słów. Borowski pokazał, że redukcja środków językowych dobrze oddaje grozę wojny.

Odwołanie do załączonego tekstu.

Odwołanie do tekstu kultury.

Odwołanie do tekstu kultury.

Podsumowanie.

Wojna to zło, destrukcja, śmierć i groza. Współcześni twórcy próbują znaleźć adekwatne środki językowe do przekazania prawdy o wojnie.

Zadanie 2.15.**Przykładowa realizacja (2)****1. Sformułowanie tezy**

II wojna światowa wywołała zmianę w sposobach przedstawiania wojny i jej okrucieństwa. Zamiast heroizacji i patosu (*Iliada*) konieczne stało się użycie innych środków. Wojna przestała być problemem żołnierzy, stała się wspólnym przeżyciem całego społeczeństwa.

2. Argumentacja

W podanym fragmencie strach jest wspólnym doświadczeniem uciekających cywilnych mieszkańców stolicy. Autor użył wielu środków językowych, aby odzwierciedlić grozę wojny:

- czas terażniejszy zwiększa wrażenie grozy (wszystko dzieje się teraz)
- skontrastowane słownictwo – noc i ogień (ciemność - światło) pogłębiają grozę
- krótkie, często jednowyrazowe równoważniki zdań – dynamizują akcję (*Tam kawalek. I skręt w prawo*)
- proste, eliptyczne wypowiedzenia odzwierciedlają strach ludzi, potęgują wrażenie chaosu (*W dziedzińce – na tyły – Resursy*)
- powtórzenia (np. *pali się*) potęgują obraz płonącego miasta
- czasowniki w aspekcie niedokonanym sprawiają, że groza nasila się, trwa, nie ma końca (*wyje, szumią, lecą*).

Krzysztof Kamil Baczyński w wierszu *Historia* pokazuje, że niezależnie od czasów wojna i ból rozstania z bliskimi oraz lęk przed śmiercią są zawsze takie same:

- zostają wprowadzone nazwy dawnych broni i elementów umundurowania żołnierzy. *Arkebuzy dymiące* po wystrzale, *kity u czaka* (nakrycie głowy) służą przedstawieniu niepokoju towarzyszących rozstaniu z najbliższymi i lęku o ich życie
- grozę rozstania i nieuchronność śmierci potęguje tryb rozkazujący: *Placz matko, kochanko przebacz*
- użycie zgrubień, np. *piach ich pokrywa* zwiększa ekspresję finału wiersza.

Opis wojny w *Lalce* Bolesława Prusa (Wiosna Ludów, w której brał udział Ignacy Rzecki wraz ze swoim przyjacielem Augustem Katzem). Te epizody opisywane są w *Pamiętniku starego subiekta*:

- bezpośrednie zwroty do zmarłego towarzysza *pamiętasz Katz?* urealniamy grozę przeżyć wojennych, pokazują trwałość obrazów wojny w psychice bohatera
- krótkie zdania, konkretne słownictwo wojskowe
- występowanie wyrazów dźwiękonaśladowczych (*huk*)
- podkreślenie bezradności, osamotnienia w sytuacji, gdy dym ogarnia bohatera i niczego nie widać.

3. Podsumowanie

Tworzywem literatury jest język i aby oddać grozę wywołaną wojną, autorzy poszukują odpowiednich środków językowych. Dawne wojny były toczone tylko przez żołnierzy, w naszych czasach wojna krzywdzi przede wszystkim ludność cywilną, która nie jest do niej przygotowana. Dlatego sposoby pokazywania rzeczywistości wojennej okazały się w XX wieku niewystarczające i należało znaleźć nowe środki.

Odwołanie do załączonego tekstu.

Odwołanie do tekstu kultury.

Odwołanie do tekstu kultury.

Zadanie 2.16.

Teksty językowe

Słowo jako narzędzie manipulacji. Omów zagadnienie, odwołując się do podanego tekstu, do wybranego tekstu kultury i do własnych doświadczeń komunikacyjnych.

Michał Głowiński

CZY TOTALITARYZACJA JĘZYKA?

Kiedy poddaje się analizie język związany z życiem politycznym, trzeba się zastanowić także nad tym, jakie słowa lub wyrażenia z niego znikają, mimo że ich obecności można byłoby się spodziewać, choćby z tej racji, że do niedawna jeszcze funkcjonowały i zajmowały ważną pozycję.

Przykładem charakterystycznym i wymownym są losy rzeczownika „tolerancja”. Dla nas ważne są dwa jego znaczenia. *Inny słownik języka polskiego* tak je charakteryzuje:

1. Uszanowanie czyichś poglądów lub zachowań, zwłaszcza innych niż nasze własne.
2. Poblężanie dla nagannych zachowań lub zjawisk albo dla osób, które zachowują się nagannie.

Nietrudno dostrzec, że znaczenia są kontrastowe w stosunku do siebie pod względem wartościowania. Znaczenie pierwsze ma zabarwienie zdecydowanie pozytywne, drugie – wyraźnie negatywne. W sposób wysoce charakterystyczny funkcjonują one w języku politycznym. W nowomowie okresu Polski Ludowej „tolerancja” w znaczeniu pierwszym była kategorią zdecydowanie odrzucaną, traktowano ją jako przejaw ideologicznego oportunistycznego i politycznego niezdecydowania lub nawet słabości („nie będzie tolerancji dla...” – słowa te pojawiały się w niezliczonych przemówieniach PRL-owskich dygnitarzy). Jako zjawisko pozytywne była ujmowana w tych książkach i studiach, które stanowiły wyraz swobodnego myślenia, by wymienić rozprawę Janusza Tazbira o staropolskiej tolerancji religijnej, traktowanej nie tylko jako wielka tradycja, ale też – pośrednio – wzorzec dla współczesnych. Podkreślanie wartości tolerancji jako poszanowania dla poglądów, których się nie podziela, stało się przejawem myślenia antytotalitarnego.

Na podstawie: Michał Głowiński, *Czy totalitaryzacja języka?*, [w:] tegoż, *Nowomowa i ciągi dalsze. Szkice dawne i nowe*, Kraków 2009, s. 233–235.

Zadanie 2.16.*Wymagania ogólne i szczegółowe*

- I. Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji. Uczeń:
- 1.2) [...] odczytuje zawarte w odbieranych tekstach informacje, [...] jawne
  - 3.1) analizuje i definiuje znaczenia słów
  - 3.8) odróżnia słownictwo neutralne od [...] wartościującego [...].
- II. Analiza i interpretacja tekstów kultury. Uczeń:
- 4.1) dostrzega związek języka z wartościami, rozumie, że język [...] jest narzędziem wartościowania, a także źródłem poznania wartości [...].
- III. Tworzenie wypowiedzi. Uczeń:
- 1.1) tworzy dłuższy tekst [...] mówiony [...] zgodnie z podstawowymi regułami jego organizacji, przestrzegając zasad spójności znaczeniowej i logicznej
  - 1.3) tworzy samodzielną wypowiedź argumentacyjną według podstawowych zasad logiki i retoryki (stawia tezę lub hipotezę, dobiera argumenty, porządkuje je, hierarchizuje, dokonuje selekcji pod względem użyteczności w wypowiedzi, podsumowuje, dobiera przykłady ilustrujące wywód myślowy, przeprowadza prawidłowe wnioskowanie)
  - 1.4) publicznie wygłasza przygotowaną przez siebie wypowiedź, dbając o dźwiękową wyrazistość przekazu (w tym także tempo mowy i donośność głosu).

Pojęcia i terminy

- manipulacja językowa
- wieloznaczność
- wartościowanie w języku
- język polityki

Komentarz do zadania

Zadanie wymaga zrozumienia, czym jest manipulacja językowa oraz wskazania środków językowych (w tym leksykalnych) charakterystycznych dla tego zjawiska.

Zadanie 2.16. Przykładowa realizacja (1)**Wstęp**

Język stanowi doskonale narzędzie oddziaływania na innych. W tej funkcji jest wykorzystywany w działalności politycznej i w reklamie. W obu tych sferach językowych ważnym elementem jest manipulacja, która wykorzystuje słowo do osiągnięcia założonych celów.

Rozwinięcie

- Sytuację komunikacyjną, której celem jest wywarcie wpływu na odbiorców, można nazwać manipulującą wtedy, gdy ogranicza wolny wybór odbiorcy. Pojęcie manipulacji często jest odbierane jako pojęcie destrukcyjne, negatywne.
- Michał Głowiński poddaje analizie język polityki, który wykorzystuje słowa do osiągnięcia celów propagandowych. Autor wyjaśnia sposób użycia słowa jako narzędzia manipulacji na przykładzie analizy znaczeniowej wyrazu *tolerancja*, które może być odbierane zarówno w znaczeniu pozytywnym, jak i negatywnym.
- Jednym z przykładów wykorzystania słów do manipulowania ludźmi jest język władzy uniemożliwiający obywatelom samodzielne myślenie, nazwany przez G. Orwella w powieści *Rok 1984* nowomową. Dla nowomowy nie było ważne znaczenie poszczególnych słów, najistotniejsze znaczenie miał czynnik wartościujący przekazywane informacje. Słowa nie opisywały rzeczywistości, lecz ją tworzyły w taki sposób, jaki odpowiadał grupie trzymającej władzę, np.: *myślozbrodnia* – popełnienie zbrodni poprzez myślenie wbrew ideologii rządzących, *dobromyśl* – myślenie zgodne z polityką państwa Oceanii. Język Wielkiego Brata był schematyczny, wykorzystywał stereotypy i slogany, by narzucać społeczeństwu poglądy i wartości uznawane przez władzę. Sprzeciw wobec systemu i jego ideologii był zabroniony.
- Współcześnie jesteśmy narażeni na natłok informacji docierających do nas z różnych źródeł: prasy, radia lub telewizji, i zmuszeni do dokonywania wielu wyborów, dlatego często musimy podejmować decyzje na podstawie uproszczonych przesłanek. To powoduje, że mass media manipulują odbiorcą, fałszując rzeczywistość za pomocą odpowiednio dobranych słów, by uzyskać pożądany efekt. W celu zwiększenia siły oddziaływania stosuje się różne środki językowe, np. pary wyrazów przeciwstawnych: *wróg – przyjaciel*, *mądrość – głupota*, *zdrowy – chory*, *czysty – brudny*, kreujące dychotomiczny, czarno-biały obraz świata, słowa podniosłe i patetyczne (*ojczyzna*, *ideał*, *ludzkość*) wzbudzające w czytelniku pozytywne emocje, wyrazy ironiczne i potoczne (*obibok*, *plugawy*) wywołujące emocje negatywne, formy pierwszej osoby liczby mnogiej, wprowadzane do tekstu w celu wywołania wrażenia tożsamości nadawcy i odbiorcy.

Odwołanie do załączonego tekstu.

Odwołanie do tekstu kultury.

Odwołanie do własnych doświadczeń.

Zakończenie

Manipulacja polegająca na stosowaniu w wypowiedziach pewnych słów lub ich znaczeń opiera się na wierze w sprawczą moc słowa. Skutki manipulacji słowami i znaczeniami w języku polityki i reklamy są negatywne tylko dla jednostek, które są nieświadome mechanizmów manipulacji językowej.

Zadanie 2.16.*Przykładowa realizacja (2)***Określenie problemu**

Manipulacja to sposób językowego działania, którego celem jest wpływanie na postawę, zachowania, poglądy adresata tak, aby ten nie rozpoznał stosowanych wobec niego przez nadawcę zabiegów. Manipulacja językowa polega wobec tego m.in. na schlebieniu odbiorcy, identyfikowaniu się z nim, przemycaniu pewnych informacji, tendencyjnym opisywaniu zdarzeń, odwoływaniu się do określonych wartości po to, by wywołać np. pożądane przez nadawcę zachowania u odbiorcy.

Teza

Wieloznaczność słów umożliwia ich wykorzystanie w celach manipulacyjnych.

Argumentacja

- Autor tekstu podaje jako przykład dwa kontrastowe pod względem wartościowania znaczenia słowa *tolerancja*. W czasach PRL-u, w nowomowie politycznej używane było w znaczeniu pobłażania dla innych niż obowiązujące poglądów. Tolerancję uznawano w tamtych czasach za przejaw ideologicznego oportunistycznego i politycznego niezdecydowania czy też słabości, stąd negatywne jej wartościowanie.
- Język stał się narzędziem kształtowania świadomości zwierząt w powieści G. Orwella *Folwark zwierzęcy*. Przewrót dokonany przez zwierzęta i przejęcie władzy po wypędzeniu człowieka, poza wieloma działaniami praktycznymi, wywołał pewne konsekwencje językowe. Zmieniono nazwę, żeby zasygnalizować zwycięstwo demokracji, ogłoszono zasady Animalizmu zapisane w siedmiu punktach na drzwiach stodoły. Niestety, za pomocą językowej manipulacji i sprytowi świń rządzących zwierzętami prawa te dostosowane zostały do potrzeb władzy. Do poszczególnych przykazań dopisywano podstępnie nocą słowa w taki sposób, aby symulować postępowanie zgodne z prawem, a jednocześnie dzięki zmianie znaczenia uzyskiwać większe przywileje dla siebie, np. *Wszystkie zwierzęta są równe, ale niektóre są równiejsze*.
- Współcześnie najczęściej wykorzystuje się manipulacyjne właściwości języka w reklamach prasowych, radiowych i telewizyjnych. Ich celem jest nakłonienie odbiorcy do zakupu określonego towaru i przekonanie go, że jest to towar *najlepszy, jedyny w swoim rodzaju*. Reklama wykorzystuje środki językowe łatwe w odbiorze, np. czasowniki w trybie rozkazującym, albo nadaje się wypowiedzi formę rady lub też prośby, często stosuje się słowa wartościujące typu: *najlepszy, wspomniały, najtrwalszy* itp.

Odwołanie do załączonego tekstu.

Odwołanie do tekstu kultury.

Odwołanie do własnych doświadczeń.

Podsumowanie

Słowa, których używamy, oddziałują na człowieka, poruszają nim, potrafią zmienić jego postawę, zmusić do określonego zachowania. W XXI wieku stosowanie manipulacji jest zjawiskiem powszechnym, służącym zwielokrotnieniu zysku płynącego ze sprzedaży różnego rodzaju dóbr, towarów czy idei. Dlatego „język polityki” czy też „język marketingu”, jak nazywany jest język reklamy, posługuje się umiejętnie manipulacją językową.

Zadanie 2.17.

Teksty językowe

Jak zmieniła się polszczyzna na przestrzeni wieków? Wskaż i zanalizuj nietypowe dla Twojego pokolenia formy językowe w podanym fragmencie *Pana Tadeusza* Adama Mickiewicza oraz w wybranych tekstach literatury dawnej.

I zdało mi się zrazu, że już serce zmienił,
I rad byłem z wymysłu, i – jam się ożenił,
Z pierwszą, którą napotkał, dziewczyną ubogą!
Żłem zrobił – jakże byłem ukarany srogo!
Nie kochałem jej, biedna matka Tadeusza,
Najprzywiązana do mnie, najpocziwsza dusza –
Ale ja dawną miłość i złość w sercu dusił,
Byłem jak szalony, darmo sobie musiał
Zająć się gospodarstwem albo interesem,
Wszystko na próżno! Zemsty opętany biesem,
Zły, opryskliwy, znaleźć nie mogłem pociechy
W niczym na świecie – i tak z grzechów w nowe grzechy...
Zacząłem pić.

Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz, czyli Ostatni zajazd na Litwie. Historia szlachecka z roku 1811 i 1812 we dwunastu księgach wierszem*, oprac. S. Pigoń, Wrocław 1953, s. 291.

Zadanie 2.17.

Wymagania ogólne i szczegółowe

I. Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji. Uczeń:

1.4) wskazuje charakterystyczne cechy stylu danego tekstu, rozpoznaje zastosowane w nim środki językowe [...].

II. Analiza i interpretacja tekstów kultury

2.3) analizując teksty dawne, dostrzega różnice językowe (fonetyczne, leksykalne) wynikające ze zmian historycznych.

III. Tworzenie wypowiedzi. Uczeń:

1.1) tworzy dłuższy tekst [...] mówiony [...] zgodnie z podstawowymi regułami jego organizacji, przestrzegając zasad spójności znaczeniowej i logicznej

1.3) tworzy samodzielną wypowiedź argumentacyjną według podstawowych zasad logiki i retoryki (stawia tezę lub hipotezę, dobiera argumenty, porządkuje je, hierarchizuje, dokonuje selekcji pod względem użyteczności w wypowiedzi, podsumowuje, dobiera przykłady ilustrujące wywód myślowy, przeprowadza prawidłowe wnioskowanie)

1.4) publicznie wygłasza przygotowaną przez siebie wypowiedź, dbając o dźwiękową wyrazistość przekazu (w tym także tempo mowy i donośność głosu).

Pojęcia i terminy

- ewolucja języka
- formy językowe przestarzałe i archaiczne

Komentarz do zadania

Analiza środków językowych musi prowadzić do dostrzeżenia różnic między formami dawnymi i dzisiejszymi. Uczeń może zauważyć, że nietypowe dla jego pokolenia środki językowe mogą być wykorzystywane w literaturze do stylizacji.

Zadanie 2.17. Przykładowa realizacja (1)**Wstęp**

Język polski zmieniał się na przestrzeni wieków – od średniowiecza do czasów współczesnych, podobnie jak inne języki naturalne. Można wskazać różne przyczyny zmian językowych. Zmieniają się ludzie, ich otoczenie cywilizacyjne, gospodarka, technika, sąsiedzi itp.

Rozwinięcie

- W tekstach literatury dawnej można znaleźć liczne przestarzałe i archaiczne (w ocenie czytelnika współczesnego) formy językowe. Najwięcej archaizmów znajdziemy w najstarszym zachowanym wierszu polskim, w *Bogurodzicy* (tekst prawdopodobnie powstał w XIII w.). Por. początek tego hymnu religijnego: „Bogurodzica, dziewica, Bogiem sławiena, Maryja / Twego Syna Gospodzina, matko zwolena, Maryja / zyszczy nam, spuści nam”. Słowa dziś niezrozumiałe to: *zyszczy* (pozyskaj), *spuści* (ześlij), *slawiena* (wslawiona); dawne formy fleksyjne to: *Bogurodzica, dziewica, Maryja* (wołącz deklinacji żeńskiej równy mianownikowi, dzisiaj: *Bogurodzico, dziewico, Maryjo*), archaiczne formy rozkaznika zakończone na *-i, -y* (*zyszczy, spuści*); ponadto występuje tu archaizm składniowy: *Bogiem sławiena* (dziś wyrażenie przyimkowe: *przez Boga wslawiona*)
- Stare formy językowe występują w renesansowych tekstach Jana Kochanowskiego. Na przykład jedna z pieśni ma tytuł *Serce roście, patrząc na te czasy!*. Pojawia się w nim archaiczna forma czasownikowa „roście” – dzisiaj: „rośnie”. Z kolei początek *Trenu VII* brzmi: „Nieszczęsne ochędóstwo, żalosne ubiory / Mojej namilszej cory!” „Ochędóstwo” to współcześnie „porządek, ubiór”, a forma „cory” ma dziś postać „córy”.
- W podanym fragmencie *Pana Tadeusza* najbardziej widoczne są stare formy z końcówkami osobowymi czasownika: *żem* (< *że zmieniłem*), *jam* (< *ja ożeniłem się*), *którąm* (< *którą napotkałem*), *darmom* (< *musiłem sobie darmo*). Dołączono je tutaj do: spójnika (*że*), zaimka osobowego (*ja*), zaimka względnego (*która*), przysłówka (*darmo*). Współcześnie takimi formami językowymi posługujemy się rzadko, por. np. *Wiem, żeś się pomylił* < *Wiem, że się pomyliłeś*. Inne formy „nietypowe” w podanym fragmencie to: *zdało mi się* – *wydawało mi się* (inna postać czasownika), *zrazu* – *od razu*, *wymysł* – *pomysł*, *srogo* – dziś raczej: *surowo, okrutnie*.

Odwołanie do tekstu kultury.

Odwołanie do tekstu kultury.

Odwołanie do załączonego tekstu.

Podsumowanie.

Powiedzenie: „Język żyje” to nie tylko metafora, jest ono w pełni uzasadnione. Język pełni funkcję głównie komunikatywną, a komunikacja międzyludzka musi się zmieniać wraz z otaczającą człowieka rzeczywistością gospodarczą, społeczną, polityczną, wraz z kulturą. We współczesnych czasach motorem zmian językowych stały się nowe środki przekazu: telegraf, radio, telewizja, telefonia komórkowa, Internet.

Zadanie 2.17. Przykładowa realizacja (2)**Wstęp**

Zmiany w polszczyźnie na przestrzeni wieków obejmowały nie tylko leksykę, lecz również gramatykę. Przyrost ilościowy słownictwa jest procesem naturalnym i zrozumiałym, łatwo dostrzegalnym. Rozwój gospodarki i techniki, kultury i sztuki, czy w ogóle sfery duchowej, przyjęcie chrześcijaństwa, powstawanie miast itp. – wszystko to wymagało nowych nazw.

Wywód

- W dołączonym fragmencie *Pana Tadeusza* występuje sporo nietypowych form językowych z ruchomą końcówką osobową czasownika: *żem, jam, źlem*. Współcześnie ich się raczej nie używa. Choć nadal dołączamy do spójników ruchome końcówki 2. osoby lp. i lm. czasownika, to zdania typu: *Myślę, żem się pomylił*, choć poprawne, wydają się przestarzałe. Inne nietypowe formy językowe: *musił* (inna postać czasownika – *zmusilem*), *najprzywiązańsza* (dziś stopniowanie opisowe – *najbardziej przywiązana*), *zemsty opętany biesem* (dziś raczej: *diabeł, szatan – opętany przez diabła*).
- Od współczesnej polszczyzny różni się też język tekstów z XVIII wieku. Jedna z najbardziej znanych kolęd zaczyna się tak: „Bóg się rodzi, moc truchleje” – archaiczny czasownik „truchleć” to współcześnie „słabnąć/drętwieć z przerażenia”. Formy stare występują też w naszym hymnie narodowym. W drugiej zwrotce pojawiają się dawne postaci czasownika: „przejdziem, będziem” (dzisiaj „przejdziemy, będziemy”).
- Pisarze od dawna wykorzystują w swoich dziełach przestarzałe i archaiczne środki językowe, by upodobnić język tekstu do dawnej polszczyzny. Sienkiewicz w powieści *Krzyżacy* wykorzystał w tej funkcji również formy dialektalne, ponieważ gwary dłużej przechowują dawne środki, nieobecne już w języku ogólnym. Bohaterowie Sienkiewicza nie mówią prawdziwym językiem piętnastowiecznym, byłby on dla czytelników (utwór powstał cztery wieki później) niezrozumiały. Sienkiewicz wprowadza archaizmy leksykalne: *kasztelan, zrękowiny, krasna*, fleksyjne: *Jam to uczynił*. Archaizacji służy również szyk przestawny.

Odwołanie do załączonego tekstu.

Odwołanie do tekstu kultury.

Odwołanie do tekstu kultury.

Zakończenie

Polszczyzna na przestrzeni wieków zmieniała się, czego dowodem są przytoczone przez mnie utwory dawne. Warto sięgać po utwory powstające w minionych epokach, aby poznać te zmiany. Każdy język się zmienia. Skutki jego rozwoju są w sumie pozytywne, ponieważ staje się on coraz doskonalszym narzędziem komunikowania się i poznania.

Część 3. Zadania z zakresu kształcenia kulturowo-literackiego oparte na tekstach ikonicznych

Trzecia część zbioru zawiera 15 przykładowych zadań opartych na tekstach ikonicznych.

Każde zadanie składa się z:

1. **polecenia**, które zawiera:
  - zdanie określające temat wypowiedzi egzaminacyjnej
  - zdanie z czasownikiem operacyjnym, np. *omów*, *rozważ*, informujące również, że w wypowiedzi należy odwołać się do załączonego do zadania tekstu oraz do tekstów literackich;
2. **tekstu ikonicznego** powiązanego z tematem wypowiedzi. Teksty ikoniczne to teksty kultury, których podstawowym tworzywem jest obraz. Zaliczamy do nich dzieła malarskie, reklamy, plakaty, rzeźby i instalacje, komiksy itp.

Do odczytania tekstu ikonicznego pod kątem wskazanego w poleceniu problemu nie jest konieczna wiedza z historii lub teorii sztuki. Może ona wprawdzie być pomocna na przykład w opisie obrazu czy rzeźby, ale nie ma decydującego wpływu na trafność interpretacji. W zadaniu egzaminacyjnym Twoim celem jest omówienie przekazu, jaki niesie tekst ikoniczny, zauważenie wpisanych w ten tekst wartości, określenie postawy autora wobec rzeczywistości ukazanej w tekście, odniesienie tekstu ikonicznego do tekstów literackich.

Na kolejnych stronach zamieszczono przykładowe zadania wraz z opisem sprawdzanych umiejętności i przykładowymi realizacjami. Tematy wypowiedzi retorycznych dotyczą:

- filozofii (zadania: 3.1., 3.5., 3.12., 3.14.)
- wartości i wartościowania (zadanie 3.3.)
- zjawisk społecznych (zadanie 3.7.)
- problematyki społeczno-kulturowej (zadania: 3.4., 3.6., 3.13., 3.15.)
- zagadnień literaturoznawczych i interpretacyjnych (zadania: 3.2., 3.8., 3.9., 3.10., 3.11.).

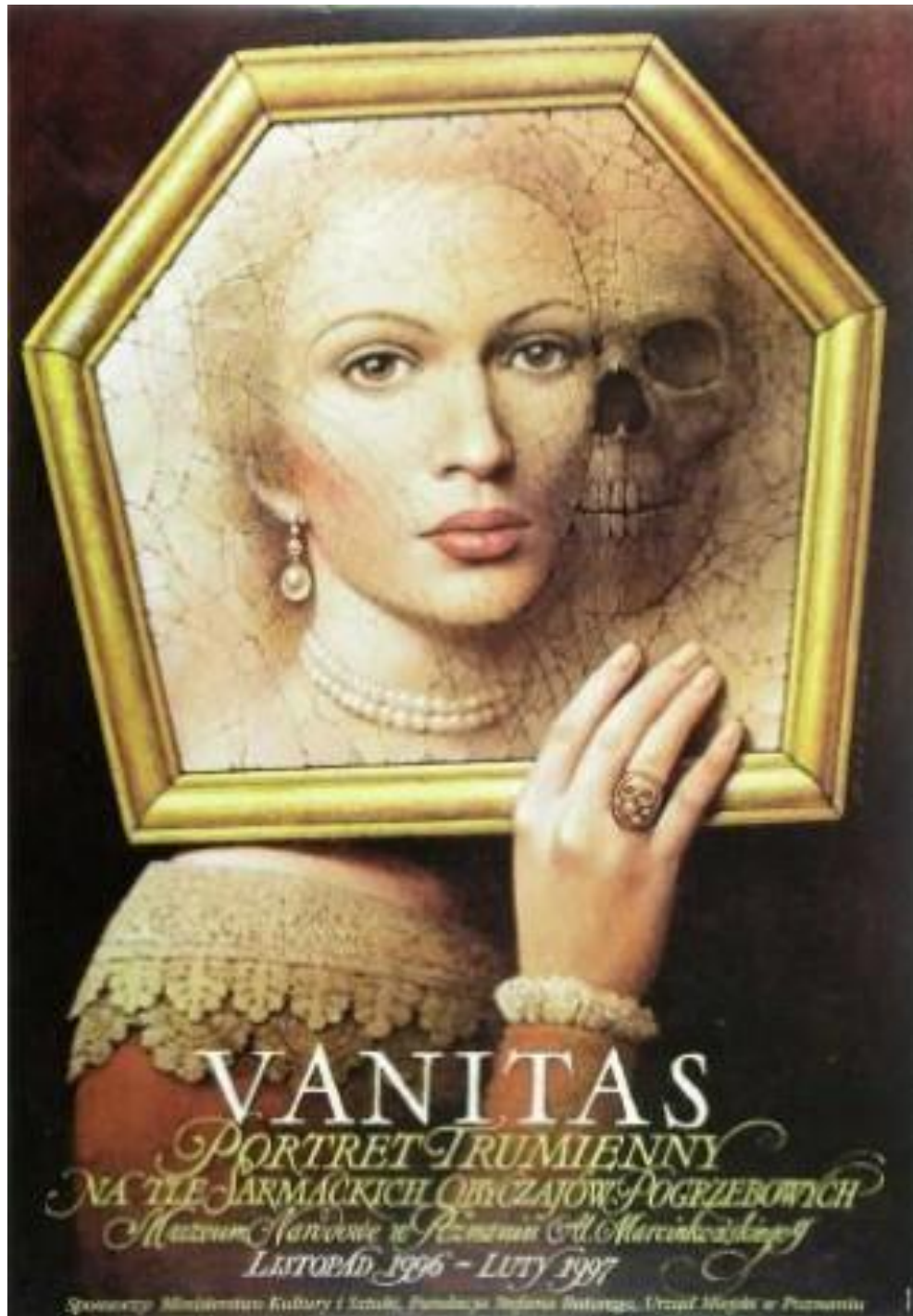

Zestaw tekstów zaproponowany w zbiorze zadań nie wyczerpuje katalogu utworów i tematów, jakie mogą pojawić się w zadaniach egzaminacyjnych.

Zadanie 3.1.

Teksty ikoniczne

Nietrwałość istnienia jako temat tekstów kultury. Omów zagadnienie, odwołując się do załączonego plakatu oraz wybranych utworów literackich.

Wiesław Wałkuski, *Vanitas* [plakat], 1996.

Zadanie 3.1.**Wymagania ogólne i szczegółowe**

- I. Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji. Uczeń:
- 1.1) odczytuje sens całego tekstu [...]
  - 1.2) [...] odczytuje zawarte w odbieranych tekstach informacje zarówno jawne, jak i ukryte.
- II Analiza i interpretacja tekstów kultury. Uczeń:
- 1.2) określa problematykę utworu
  - 2.1) uwzględnia w analizie specyfikę tekstów kultury przynależnych do następujących rodzajów sztuki: [...] sztuki plastyczne (gimnazjum)
  - 2.5) porównuje utwory literackie lub ich fragmenty (dostrzega cechy wspólne i różne)
  - 3.1) wykorzystuje w interpretacji elementy znaczące dla odczytania sensu utworu (np. słowa – klucze, wyznaczniki kompozycji)
  - 3.2) wykorzystuje w interpretacji utworu konteksty (np. literackie, kulturowe, filozoficzne, religijne)
  - 3.3) porównuje funkcjonowanie tych samych motywów w różnych utworach literackich
  - 3.4) odczytuje treści alegoryczne i symboliczne utworu
  - 4.2) omawia na podstawie poznanych dzieł literackich [...] podstawowe, ponadczasowe zagadnienia egzystencjalne, np. śmierć [...] (gimnazjum)
- III Tworzenie wypowiedzi. Uczeń:
- 1.1) tworzy spójne wypowiedzi ustne [...] opis dzieł sztuki [...] (gimnazjum)
  - 1.1) tworzy dłuższy tekst [...] mówiony [...] zgodnie z podstawowymi regułami jego organizacji, przestrzegając zasady spójności znaczeniowej i logicznej
  - 1.2) przygotowuje wypowiedź (wybiera [...] odpowiedni układ kompozycyjny, analizuje temat, wybiera formę kompozycyjną, sporządza plan wypowiedzi, dobiera właściwe słownictwo)
  - 1.3) tworzy samodzielną wypowiedź argumentacyjną według podstawowych zasad logiki i retoryki (stawia tezę lub hipotezę, dobiera argumenty, porządkuje je, hierarchizuje, dokonuje selekcji pod względem użyteczności w wypowiedzi, podsumowuje, dobiera przykłady ilustrujące wywód myślowy, przeprowadza prawidłowe wnioskowanie)
  - 1.4) publicznie wygłasza przygotowaną przez siebie wypowiedź, dbając o dźwiękową wyrazistość przekazu (w tym także tempo mowy i donośność głosu).

Pojęcia i terminy

- przemijanie
- *vanitas*
- egzystencja
- śmierć
- pamięć
- portret trumienny

Komentarz do zadania

Zdający powinien omówić plakat Wiesława Wałkuskiego, zwracając uwagę na wyeksponowany na nim motyw przemijania oraz współistnienia życia i śmierci. Ponadto zagadnienie nietrwałości istnienia należy omówić na podstawie przykładów zaczerpniętych z co najmniej dwóch tekstów literackich.

Zadanie 3.1. Przykładowa realizacja (1)**Określenie problemu**

Nietrwałość istnienia jest przedmiotem zainteresowania literatury i sztuki różnych epok. Jest to jeden z fundamentalnych tematów wypowiedzi artystycznych.

Postawienie tezy

Artystów fascynuje zjawisko upływu czasu, przemijania, odchodzenia w wieczność.

Argumentacja**Przedstawienie za pomocą symbolu.**

- Symboliczne zobrazowanie nietrwałości istnienia można dostrzec na plakacie Wiesława Wałkuskiego pochodzącym z wystawy *Vanitas. Portret trumienny na tle sarmackich obyczajów pogrzebowych*. Przedstawiona jest na nim postać kobieca, ubrana w sposób wyszukany (czerwona suknia, koronkowe ozdoby, biżuteria – pierścień, kolczyki i naszyjnik z pereł), która trzyma w ręku, niczym lustro lub zasłonę obraz przedstawiający piękną twarz kobiety skonstrastowaną z czaszką. Piękno, młodość, witalność, (wizerunek żywej kobiety) zderzone zostają z atrybutami śmierci i przemijania (czaszka w tle obrazu i na pierścieniu kobiety). Dodatkowo rama obrazu stanowi wyraźne nawiązanie do barokowych portretów trumiennych. Artysta zwraca uwagę, że śmierć wpisana jest w życie ludzkie, człowiek żyje z perspektywą śmierci w tle, wartości materialne przemijają. To nawiązanie do trwałej obecności w kulturze motywów wanitatywnych.
- Tytuł wystawy i plakatu przywodzi na myśl słowa z biblijnej Księgi Koheleta: „Marność nad marnościami i wszystko marność”, które symbolizują nietrwałość, śmiertelność świata, w jakim żyje człowiek. Słowo marność (od czasownika „mrzeć” – umierać) ma zwracać uwagę na tę cechę świata, nad którą nie może zapanować człowiek.
- Symboliczne przedstawienie śmierci można odnaleźć w *Chłopach* Reymonta. Gospodarz, Maciej Boryna, gdy umiera, przypomina sobie całe życie, wychodzi z izby na pole i w symbolicznym geście – „błogosławionym półkolistym rzutem” rozsiewa ziarno, jakby siebie samego, wraca w ten sposób do matki ziemi.

Odwołanie do załączonego tekstu.

Odwołanie do wybranego tekstu literackiego.

Odwołanie do wybranego tekstu literackiego.

Przedstawienie za pomocą alegorii.

- W *Rozmowie Mistrza Polikarpa ze Śmiercią* tytułowa bohaterka przedstawiona jest alegorycznie jako rozkładające się ciało kobiety – „chuda, blada, żółte lice”. Śmierć rozmawia z Mistrzem Polikarpem, opowiada mu o swoim pochodzeniu, roztacza przed nim wizję końca życia, zwraca uwagę na równość wszystkich wobec niej (motyw *danse macabre*).

Odwołanie do wybranego tekstu literackiego.

Podsumowanie

- Symbol i alegoria jako środki wyrazu obrazujące trudny do wyrażenia w literaturze i sztuce problem nietrwałości istnienia (śmierć budzi niepokój, jest tajemnicą).
- Różna wymowa dzieł artystycznych przedstawiających przemijanie – podkreślają wartość ludzkiego życia albo podważają sens ludzkich zabiegów o przedłużenie egzystencji.

Zadanie 3.1. Przykładowa realizacja (2)**Wprowadzenie**

Artyści podejmują ważne zagadnienia dotyczące egzystencji człowieka. Nietrwałość ludzkiego życia, przemijanie jest jednym z dominujących tematów w literaturze i sztuce.

Postawienie tezy

Nietrwałość istnienia nie przeczy wartości ludzkiego życia.

Argumentacja**Na podstawie plakatu *Vanitas* Wiesława Walkuskiego:**

- artysta przedstawia postać młodej kobiety. Razem z tym przedstawieniem współistnieją atrybuty związane z nietrwałością istnienia: kształt ramy obrazu nawiązuje do popularnych w XVII i XVIII wieku sarmackich portretów trumiennych, tło dla postaci kobiety stanowi ludzka czaszka, pierścień na rękę kobiety ma również kształt czaszki
- artysta posłużył się kontrastem i zestawił ze sobą obraz człowieka żyjącego i obraz tego, co z człowieka zostaje po śmierci. Nawiązał tym samym do sztuki baroku, lubującego się w takich rozwiązaniach. Piękno kobiety służy uwydatnieniu zastosowanego na plakacie kontrastu i pokazuje, że życie szybko przemija. Takie oksymoroniczne rozwiązanie znajdujemy choćby w sonecie Jana Andrzeja Morsztyna *Do trupa*
- Kontrapunktem dla pesymistycznej wymowy plakatu paradoksalnie może być jednak nawiązanie do sarmackiego portretu trumiennego, który podczas pogrzebu przymocowywany był do trumny zmarłego, później zaś wieszany w kościele. Portret ten podkreślał wartość i sens życia, które się zakończyło – zmarły poprzez swe uczynki pozostał w pamięci żywych.

*Odwołanie do
załączonego
tekstu.*

*Odwołanie do
wybranego
tekstu
literackiego.*

Na podstawie innych tekstów kultury:

- W *Trenach* Jana Kochanowskiego śmierć dziecka staje się dla autora pretekstem do stworzenia poetyckiego pomnika na cześć zmarłej córki. Senna wizja życia pośmiertnego Urszulki, korzystającej z rajskich rozkoszy stanowi potwierdzenie wartości życia dziewczynki.
- W wierszu *O śmierci bez przesady* Wisławy Szymborskiej życie wygrywa ze śmiercią. Poetka podkreśla wartość każdego życia (ludzi, zwierząt, roślin), które jej zdaniem, choć przez chwilę jest nieśmiertelne. Ironiczny portret upersonifikowanej śmierci ukazuje ją jako osobę nieznaną się na wielu sprawach, omylną, niezdarną, ponoszącą klęski.

*Odwołanie do
wybranego
tekstu
literackiego.*

*Odwołanie do
wybranego
tekstu
literackiego.*

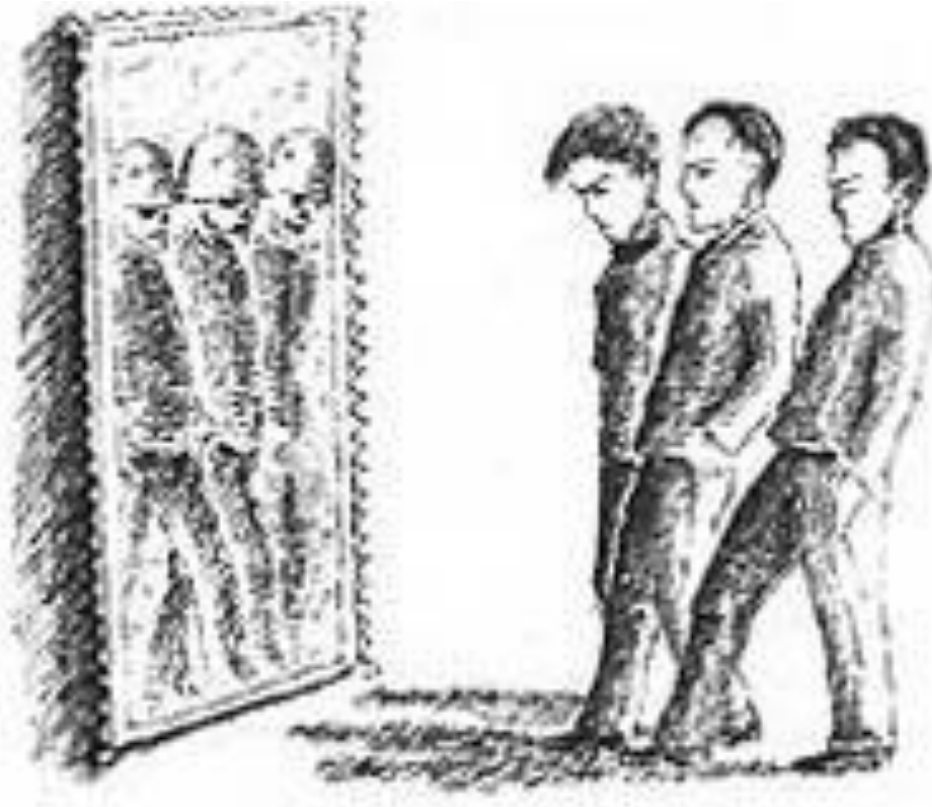
Wnioski

W przywołanych tekstach literackich wartość ludzkiego życia jest podkreślana w różny sposób – np. przez uwznioślenie lub deprecjację śmierci. Mimo przemijania człowiek „nie wszystkim umiera”. Wartościowe życie chroni jednostkę przed wewnętrznym unicestwieniem.

Zadanie 3.2.

Teksty ikoniczne

W jaki sposób w tekstach kultury może być odzwierciedlona rzeczywistość otaczająca twórcę? Omów zagadnienie na podstawie rysunku Krzysztofa Kamila Baczyńskiego oraz wybranych utworów literackich.

Krzysztof Kamil Baczyński, *Pokolenie*, 1940, Muzeum Literatury im. A. Mickiewicza w Warszawie.

Zadanie 3.2.*Wymagania ogólne i szczegółowe*

I. Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji. Uczeń:

- 1.1) odczytuje sens całego tekstu [...]
- 1.2) [...] odczytuje zawarte w odbieranych tekstach informacje zarówno jawne, jak i ukryte.

II Analiza i interpretacja tekstów kultury. Uczeń:

- 1.2) określa problematykę utworu
- 2.1) uwzględnia w analizie specyfikę tekstów kultury przynależnych do następujących rodzajów sztuki: [...] sztuki plastyczne (gimnazjum)
- 2.4) rozpoznaje w utworze sposoby kreowania świata przedstawionego i bohatera [...]
- 2.5) porównuje utwory literackie lub ich fragmenty (dostrzega cechy wspólne i różne)
- 3.1) wykorzystuje w interpretacji elementy znaczące dla odczytania sensu utworu (np. słowa – klucze, wyznaczniki kompozycji)
- 3.2) wykorzystuje w interpretacji utworu konteksty (np. literackie, kulturowe, filozoficzne, religijne)
- 3.4) odczytuje treści alegoryczne i symboliczne utworu
- 4.2) omawia na podstawie poznanych dzieł literackich [...] podstawowe, ponadczasowe zagadnienia egzystencjalne [...] (gimnazjum)
- 4.2) dostrzega obecne w utworach literackich oraz innych tekstach kultury wartości narodowe i uniwersalne.

III. Tworzenie wypowiedzi. Uczeń:

- 1.1) tworzy spójne wypowiedzi ustne [...] opis dzieł sztuki [...] (gimnazjum)
- 1.1) tworzy dłuższy tekst [...] mówiony [...] zgodnie z podstawowymi regułami jego organizacji, przestrzegając zasady spójności znaczeniowej i logicznej
- 1.2) przygotowuje wypowiedź (wybiera [...] odpowiedni układ kompozycyjny, analizuje temat, wybiera formę kompozycyjną, sporządza plan wypowiedzi, dobiera właściwe słownictwo)
- 1.3) tworzy samodzielną wypowiedź argumentacyjną według podstawowych zasad logiki i retoryki (stawia tezę lub hipotezę, dobiera argumenty, porządkuje je, hierarchizuje, dokonuje selekcji pod względem użyteczności w wypowiedzi, podsumowuje, dobiera przykłady ilustrujące wywód myślowy, przeprowadza prawidłowe wnioskowanie)
- 1.4) publicznie wygłasza przygotowaną przez siebie wypowiedź, dbając o dźwiękową wyrazistość przekazu (w tym także tempo mowy i donośność głosu).

Pojęcia i terminy

- pokolenie
- rzeczywistość
- subiektywizm
- realizm
- symbolizm

Komentarz do zadania

Zdający powinien zinterpretować rysunek Baczyńskiego, zwracając uwagę na ukazaną na nim dwoistość świata, w którym przyszło żyć pokoleniu poety. Zagadnienie różnych sposobów odzwierciedlania rzeczywistości w tekstach kultury należy ponadto rozwinąć poprzez odwołania do co najmniej dwóch utworów literackich. Za trafne zostaną uznane przykłady, w których twórcy przedstawili rzeczywistość poznaną w bezpośrednim doświadczeniu.

Zadanie 3.2.**Przykładowa realizacja (1)****Wprowadzenie**

Artysta jest „dzieckiem swojej epoki”, przez co w jego utworach czasem odbija się obraz otaczającego go świata.

Teza

II wojna światowa była dla wielu twórców przeżyciem tak dramatycznym, że musiało ono zostawić trwały ślad w ich twórczości.

Argumentacja**a. Rysunek Krzysztofa Kamila Baczyńskiego ilustracją sytuacji całego „pokolenia Kolumbów”:**

- dwoista rola młodych ludzi – cywilów i żołnierzy: lustro pokazuje młodych ludzi w hełmach, idących do walki
- gniewne spojrzenia i postawa postaci
- obraz smutku na twarzy, ale i agresji (przytłaczająca świadomość swojego położenia)
- strój podkreślający dorosłość.

Odwołanie do załączonego tekstu.

b. Obraz wojny w twórczości poetyckiej Krzysztofa Kamila Baczyńskiego na przykładzie wiersza *Pokolenie*:

- podmiot liryczny reprezentantem pokolenia – wypowiedź w imieniu zbiorowości
- wojna przyczyną przedwczesnego dojrzewania do odpowiedzialności za ojczyznę i do walki zbrojnej
- apokaliptyczny obraz rzeczywistości (czas apokalipsy spełnionej)
- tragizm i rozpacz pokolenia młodych zmuszonych do zabijania innych ludzi.

Odwołanie do wybranego tekstu literackiego.

c. Sceny z warszawskiego getta w *Zdążyć przed Panem Bogiem* Hanny Krall:

- autorka, jako dziecko ocalała z holocaustu, przeprowadziła wywiad z Markiem Edelmanem
- przywoływanie konkretnych faktów i danych dotyczących warunków życia w getcie
- opis ciągłego zagrożenia życia
- obrazy głodu i zachowania bohaterów
- wykorzystanie form wywiadu i reportażu dla oddania prawdy o otaczającej rzeczywistości.

Odwołanie do wybranego tekstu literackiego.

Podsumowanie

Rysunek i wiersze Baczyńskiego, a także książka Hanny Krall odzwierciedlają wiernie dramat ludzi w świecie, w którym nie ma miejsca na miłość, natomiast konieczna jest gotowość w każdej chwili na śmierć lub do złożenia ofiary z własnego życia.

Zadanie 3.2.**Przykładowa realizacja (2)****Wstęp**

Twórcy czasem utrwalają w swoich dziełach otaczającą ich rzeczywistość. Czynią to w różny sposób – m.in. poprzez posłużenie się określoną symboliką, realistyczne odtworzenie czy przekształcenie do postaci groteski.

Rozwinięcie**a) Symbolika rysunku Krzysztofa Kamila Baczyńskiego:**

- rola lustra pokazującego odbicie młodych mężczyzn jako żołnierzy w hełmach na głowie
- zdradzające emocje postawa oraz wzrok
- wojenna rzeczywistość dotycząca wielu młodych ludzi (grupa utrwalona na rysunku).

Odwołanie do załączonego tekstu.

b) Realizm obrazów *Opowiadań* Tadeusza Borowskiego:

- sceny selekcji więźniów
- dramatyczne zachowania głodnych i przerażonych ludzi
- obojętność na krzywdę i cierpienie innych (zachowania instynktowne)
- szczegółowość wprowadzonych opisów ludzi i sytuacji.

Odwołanie do wybranego tekstu literackiego.

c) Groteskowość rzeczywistości przedstawionej w *Ferdydurke* Witolda Gombrowicza:

- szkoła dyrektora Piórkowskiego w krzywym zwierciadle (ograniczeni nauczyciele, przestarzałe metody nauczania, nieciekawe wiadomości)
- nowoczesna rodzina Młodziaków zdemaskowana przez Józia Kowalskiego (odsłonięcie jej liberalizmu tylko jako teorii)
- wykoślawiony obraz życia w dworku ziemiańskim Hurleckich.

Odwołanie do wybranego tekstu literackiego.

Podsumowanie

Twórcy różnych tekstów kultury stosują różne metody odzwierciedlania otaczającej ich rzeczywistości, aby za pomocą odpowiednio dobranych konwencji artystycznych jak najlepiej wyrazić o niej subiektywną prawdę.

Zadanie 3.3.

Teksty ikoniczne

Czy teksty kultury mogą zachęcać człowieka do czynienia dobra? Omów zagadnienie, odwołując się do przedstawionego obrazu oraz wybranych utworów literackich.

José Tapiró y Baró*, *Miłosierny Samarytanin*, ok. 1900.

* José Tapiró y Baró – wym. /hose tapiro i baro/

Zadanie 3.3.*Wymagania ogólne i szczegółowe*

- I. Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji. Uczeń:
- 1.1) odczytuje sens całego tekstu [...]
  - 1.2) [...] odczytuje zawarte w odbieranych tekstach informacje zarówno jawne, jak i ukryte.
- II. Analiza i interpretacja tekstów kultury. Uczeń:
- 1.2) określa problematykę utworu
  - 2.1) uwzględnia w analizie specyfikę tekstów kultury przynależnych do następujących rodzajów sztuki: [...] sztuki plastyczne (gimnazjum)
  - 2.5) porównuje utwory literackie lub ich fragmenty (dostrzega cechy wspólne i różne)
  - 3.1) wykorzystuje w interpretacji elementy znaczące dla odczytania sensu utworu (np. słowa – klucze, wyznaczniki kompozycji)
  - 3.2) wykorzystuje w interpretacji utworu konteksty (np. literackie, kulturowe, filozoficzne, religijne)
  - 3.3) porównuje funkcjonowanie tych samych motywów w różnych utworach literackich
  - 3.4) odczytuje treści alegoryczne i symboliczne utworu
  - 4.2) omawia na podstawie poznanych dzieł literackich [...] podstawowe, ponadczasowe zagadnienia egzystencjalne, np. miłość, wiara religijna [...] (gimnazjum)
  - 4.2) dostrzega obecne w utworach literackich oraz innych tekstach kultury wartości [...] uniwersalne
  - 4.3) dostrzega zróżnicowanie postaw społecznych, obyczajowych, narodowych (gimnazjum).
- III. Tworzenie wypowiedzi. Uczeń:
- 1.1.) tworzy spójne wypowiedzi ustne [...] opis dzieł sztuki [...] (gimnazjum)
  - 1.1.) tworzy dłuższy tekst [...] mówiony [...] zgodnie z podstawowymi regułami jego organizacji, przestrzegając zasady spójności znaczeniowej i logicznej
  - 1.2) przygotowuje wypowiedź (wybiera [...] odpowiedni układ kompozycyjny, analizuje temat, wybiera formę kompozycyjną, sporządza plan wypowiedzi, dobiera właściwe słownictwo)
  - 1.3) tworzy samodzielną wypowiedź argumentacyjną według podstawowych zasad logiki i retoryki (stawia tezę lub hipotezę, dobiera argumenty, porządkuje je, hierarchizuje, dokonuje selekcji pod względem użyteczności w wypowiedzi, podsumowuje, dobiera przykłady ilustrujące wywód myślowy, przeprowadza prawidłowe wnioskowanie)
  - 1.4) publicznie wygłasza przygotowaną przez siebie wypowiedź, dbając o dźwiękową wyrazistość przekazu (w tym także tempo mowy i donośność głosu)
  - 2.11) operuje słownictwem z określonych kręgów tematycznych [...] koncentrującym się przede wszystkim wokół tematów: [...] rozwój moralny człowieka (gimnazjum).

Pojęcia i terminy

- miłosierdzie
- miłość
- człowiek

Komentarz do zadania

Przyjęte stanowisko może być twierdzące lub negujące. W pierwszym wypadku należy określić wartości, które urzeczywistnia obraz *Miłosierny Samarytanin* oraz uzasadnić, odwołując się do obrazu i wybranych tekstów literackich, że obok estetycznej pełnią one także funkcję perswazyjną (propagują czynienie dobra). W drugim wypadku trzeba wykazać, że nadrzędna zadaniem tekstów kultury nie jest propagowanie wartości wychowawczych.

Zadanie 3.3. Przykładowa realizacja (1)**Wstęp**

- Po co ludzie tworzą dzieła sztuki? Czy tylko po to, żeby je podziwiać?
- Sztuka odgrywa ważną rolę w kwestii propagowania pewnych postaw społecznych – kształtuje świat wartości.

Teza

Tekst kultury może zachęcać człowieka do czynienia dobra.

Argumentacja

- Źródłem obrazu jest Biblia. Ewangelie zachęcają do czynienia dobra, np. właśnie przypowieść o dobrym Samarytaninie. Cierpiący człowiek został napadnięty przez złodziei, którzy zostawili go na wpół umarłego. Poszkodowanego mijają, nie udzielając mu pomocy, zarówno kapłan, jak i lewita. Samarytanin, który pochodzi z narodu wrogo nastawionego do narodowości poszkodowanego, zawozi rannego do gospody, gdzie się nim dalej zajmuje, a nawet zostawia pieniądze na opiekę nad nim.
- Na pierwszym planie obrazu widać wyraźnie oświetlone postacie dwóch mężczyzn – jeden (leżący) wygląda na chorego, drugi (klęczący przy nim) niesie mu pomoc.
- Postać mężczyzny cierpiącego wyraża bezsilność: ma opuszczoną głowę i przymknięte oczy.
- Mężczyzna udzielający pomocy to człowiek starszy, ma siwe włosy i brodę, nosi porządne ubranie, wygląda dostojnie i szlachetnie. Jego postawa budzi zaufanie: troskliwie obejmuje głowę leżącego i ociera jego czoło chustką, chce mu ulżyć w cierpieniu. Twarz niosącego pomoc jest skupiona, emanuje z niej dobro i życzliwość.
- W oddali widać zarysy miasta oraz oddalających się obojętnie ludzi.
- Wyobrażenie to, inspirowane ewangeliczną przypowieścią, może dla odbiorcy stanowić wzorzec zachowania się w sytuacji, w której spotka on człowieka potrzebującego pomocy.
- Jeszcze innym utworem zachęcającym czytelnika do czynienia dobra jest *Dżuma* Alberta Camusa. Pokazane są w niej różne postawy ludzkie wobec zagrożenia życia. Człowiek nawet w takiej sytuacji może okazywać drugiemu bezinteresowną miłość najlepiej stając się wtedy człowiekiem.

Odwołanie do wybranego tekstu literackiego

Odwołanie do załączonego tekstu.

Odwołanie do wybranego tekstu literackiego.

Podsumowanie

Artystyczne teksty kultury pełnią przede wszystkim funkcję estetyczną, ale niektóre z nich mogą też dodatkowo propagować pozytywne wartości wychowawcze – np. zachęcać człowieka do czynienia dobra poprzez pokazywanie mu odpowiednich wzorców postępowania w sytuacjach trudnych.

Zadanie 3.3.**Przykładowa realizacja (2)****Teza**

Sztuka nie jest w stanie tak naprawdę wpłynąć na postawę etyczną człowieka. Jej misją nie jest bowiem wychowywanie i kształtowanie moralne odbiorcy, lecz przede wszystkim oddziaływanie estetyczne.

Argumentacja

- Czy oglądanie obrazu *Miłosierny Samarytanin* jest w stanie kogokolwiek zmienić i uzdolnić do bezinteresownej miłości? To mrzonka. Postawa starszego mężczyzny, pochylonego nad zakrwawionym człowiekiem, może wprawdzie odbiorcę nawet wzruszyć, lecz szybko dojdzie on do wniosku, że to tylko dzieło sztuki, którym można się zachwycić i nic więcej.
- W *Lalce* Bolesława Prusa pokazana jest działalność dobroczynna na rzecz bliźnich Stanisława Wokulskiego. Uważał on, że samo dawanie pieniędzy nie wystarczy, ponieważ nie rozwiązuje w sposób dalekowzroczny problemu nędzy. Należy zatem zapewnić ludziom pracę i za nią odpowiednio płacić. Jego dobre uczynki są zgodne z głoszonymi przekonaniem – wspiera ludzi potrzebujących pomocy: rodzinę Wysockiego, kamieniarza Węgiełka oraz Mariannę (pierwotnie dziewczynę lekkich obyczajów). Wszystkim zapewnia godne warunki pracy. Czy jednak opis tej sytuacji kogokolwiek zmieni? Czy człowiek jest w stanie naśladować te postawy? To wątpliwe, gdyż wszystko to jest tylko konstrukcją fabularną.
- W powieści *Mistrz i Małgorzata* Michaiła Bułhakowa tytułowa bohaterka jako królowa balu u Szatana może wypowiedzieć jedno życzenie. Małgorzata prosi o uwolnienie Fridy (zabójczynie własnego dziecka) od udręki wiecznego przypominania sobie własnej zbrodni. Okazuje jej w ten sposób miłosierdzie, bo na owym przypominaniu polega najbardziej dotkliwa kara dzieciobójczynie. Czy jednak opis ten spowoduje, że i inni zaczną czynić podobnie i litować się nad zabójcami? Wydaje się, że nie.
- W wierszu *O miłości wroga* Leopold Staff nawiązuje do słów Chrystusa, który nawołuje do trudnej i wymagającej wielu poświęceń miłości: „Miłujcie waszych nieprzyjaciół i módlcie się za tych, którzy was prześladują.” Staff ukazuje wprawdzie, że miłość do wroga, który poniżył i wyrządził krzywdę prowadzi człowieka do wewnętrznej doskonałości (uczy wyrozumiałości, pokory, wybaczenia) i zbliża do Boga, ale czy ten wiersz jest w stanie na kogokolwiek tak wpłynąć, by uzdolnić go do takiej właśnie miłości? Wątpliwe.

Odwołanie do załączonego tekstu.

Odwołanie do wybranego tekstu literackiego.

Odwołanie do wybranego tekstu literackiego.

Odwołanie do wybranego tekstu literackiego.

Podsumowanie

Sztuka nie jest w stanie wpłynąć na człowieka moralnie, bo zresztą nie w tym celu powstaje – ona przede wszystkim ma być domeną piękna.

Zadanie 3.4.

Teksty ikoniczne

Jakie rozumienie patriotyzmu przedstawiają teksty kultury różnych epok? Omów zagadnienie, odwołując się do obrazu Wojciecha Kossaka oraz wybranych tekstów literackich.

Wojciech Kossak, *Olszynka Grochowska*, 1928, Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie.

Zadanie 3.4.*Wymagania ogólne i szczegółowe*

- I. Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji. Uczeń:
- 1.1) odczytuje sens całego tekstu [...]
  - 1.2) [...] odczytuje zawarte w odbieranych tekstach informacje zarówno jawne, jak i ukryte.
- II. Analiza i interpretacja tekstów kultury. Uczeń:
- 1.2) określa problematykę utworu
  - 2.1) uwzględnia w analizie specyfikę tekstów kultury przynależnych do następujących rodzajów sztuki: [...] sztuki plastyczne (gimnazjum)
  - 3.2) wykorzystuje w interpretacji utworu konteksty
  - 3.3) porównuje funkcjonowanie tych samych motywów w różnych utworach literackich
  - 3.4) odczytuje treści alegoryczne i symboliczne utworu
  - 4.2) dostrzega obecne w utworach literackich oraz innych tekstach kultury wartości narodowe i uniwersalne
  - 4.3) dostrzega zróżnicowanie postaw [...], narodowych (gimnazjum).
- III. Tworzenie wypowiedzi. Uczeń:
- 1.1) tworzy spójne wypowiedzi ustne [...] opis dzieł sztuki [...] (gimnazjum)
  - 1.1) tworzy dłuższy tekst [...] mówiony [...] zgodnie z podstawowymi regułami jego organizacji, przestrzegając zasady spójności znaczeniowej i logicznej
  - 1.2) przygotowuje wypowiedź (wybiera [...] odpowiedni układ kompozycyjny, analizuje temat, wybiera formę kompozycyjną, sporządza plan wypowiedzi, dobiera właściwe słownictwo (gimnazjum)
  - 1.3) tworzy samodzielną wypowiedź argumentacyjną według podstawowych zasad logiki i retoryki (stawia tezę lub hipotezę, dobiera argumenty, porządkuje je, hierarchizuje, dokonuje selekcji pod względem użyteczności w wypowiedzi, podsumowuje, dobiera przykłady ilustrujące wywód myślowy, przeprowadza prawidłowe wnioskowanie)
  - 1.4) publicznie wygłasza przygotowaną przez siebie wypowiedź, dbając o dźwiękową wyrazistość przekazu (w tym także tempo mowy i donośność głosu)
  - 2.1) operuje słownictwem z określonych kręgów tematycznych (na tym etapie rozwijanym i koncentrującym się przede wszystkim wokół tematów [...] Polska, polityka).

Pojęcia i terminy

- ojczyzna
- naród
- patriotyzm
- walka

Komentarz do zadania

Zadaniem ucznia jest omówienie koncepcji patriotyzmu zawartych w tekstach kultury różnych epok. Taką wypowiedź warto zacząć od zdefiniowania pojęcia patriotyzm, który może być rozumiany różnie w zależności od okoliczności historycznych. W wypowiedzi zdający powinien omówić scenę przedstawioną na obrazie Kossaka. Niezwykle ważny jest trafny dobór co najmniej dwóch tekstów literackich ilustrujących omawiane zagadnienie.

Zadanie 3.4.*Przykładowa realizacja (1)***Wstęp**

Patriotyzm to w powszechnym rozumieniu umiłowanie ojczyzny. Może być on różnie wyrażany, a zależy to od okoliczności stwarzanych przez uwarunkowania historyczne. Różne koncepcje patriotyzmu można znaleźć w tekstach kultury.

Rozwinięcie

- Wojciech Kossak *Olszynka Grochowska*: tło historyczne – powstanie listopadowe 1830–1831; wydarzenie – bitwa pod Olszynką Grochowską w 1831 r. (największa bitwa powstania); Kossak pokazuje w realistyczny sposób bohaterstwo powstańców odpierających znacznie liczniejsze wojska rosyjskie; artysta uwiecznił batalistyczną scenę, żeby złożyć hołd bohaterom z batalionu „Czwartaków”, którzy stali się wzorem patriotyzmu w czasach wymagających walki zbrojnej; obraz powstał w okresie dwudziestolecia międzywojennego, niedługo po wojnie polsko-sowieckiej.
- Eliza Orzeszkowa *Nad Niemnem*: 1) romantyczne rozumienie patriotyzmu – pamięć o powstańcach styczniowych, kult mogiły powstańczej; 2) pozytywistyczne rozumienie patriotyzmu – kult pracy, która służy budowie nowoczesnego, polskiego społeczeństwa.
- Kazik Staszewski *Polska*: patriotyzm kontestujący dotyczący codziennych, współczesnych spraw; przedstawia Polskę jako kraj brzydki, nieprzyjazny, ale swój („Mieszkam w Polsce, mieszkam tu...”).

Odwołanie do załączonego tekstu.

Odwołanie do wybranego tekstu literackiego.

Odwołanie do wybranego tekstu kultury.

Zakończenie

Twórcy różnych epok przedstawiają w swoich utworach różne modele patriotyzmu. Ich rodzaj uzależniony jest od sytuacji zewnętrznej i wewnętrznej, w jakiej znajduje się kraj.

Zadanie 3.4.**Przykładowa realizacja (2)****Wstęp**

- Ojczyzna jako nadrzędna wartość dla jednostek i całego narodu.
- Uzewnętrzanie tej relacji w postaci różnie rozumianego patriotyzmu.

Teza

Współczesny patriotyzm ma różne oblicza wywodzące się z minionych epok.

Argumenty

- Niekwestionowany jest patriotyzm czasów wojny, który uzewnętrzniał się w przyjęciu postawy walki zbrojnej. Widoczny jest on w wielu tekstach kultury. Jeden z nich to obraz *Olszynka Grochowska* Wojciecha Kossaka. Artysta ukazał na płótnie scenę batalistyczną z największej bitwy powstania listopadowego stoczonej na przedpolach Warszawy w 1831 r. Kossak w sposób realistyczny przedstawił bohaterstwo żołnierzy z batalionu „Czwartaków”, którzy mimo ogromnych strat dzielnie stawiali czoła liczniejszemu wojsku rosyjskiemu. Obraz powstał w 1928 r., czyli stosunkowo niedługo po wojnie polsko-sowieckiej. Ten rodzaj patriotyzmu, mimo iż żyjemy w czasach pokoju, znajduje coraz więcej zwolenników, którzy np. kultywują go, inscenizując historyczne bitwy w grupach rekonstrukcyjnych.
- Patriotyzm pracy. Ten model patriotyzmu wywodzi się z ideałów pozytywistycznych (kult pracy, która jest wartością zarówno dla jednostki, jak i dla całego społeczeństwa). Obraz takiej pracy widzimy w powieści *Ziemia obiecana* Władysława Stanisława Reymonta. Powstała ona wprawdzie po okresie pozytywizmu, ale jej fabuła doskonale się w idee pozytywistyczne wpisuje: trzech młodzi ludzie (Polak, Niemiec, Żyd) postanawiają wspólnie założyć fabrykę w rozkwitającej przemyślewo Łodzi. Ich upór może być drogowskazem, a perypetie przestrożą dla współczesnych biznesmenów. Różne są ich motywacje, ale głównym elementem spajającym jest zbudowanie mocniejszego społeczeństwa. Borowiecki kieruje się dodatkowo ideami dobra narodowego w rozumieniu pozytywistycznym.
- „Patriotyzm” na pokaz. Pisał o nim już Jan Kasprówicz w wierszu *Rzadko na moich wargach*, w którym ten pseudopatriotyzm, manifestujący się w wyłącznie głośnych hasłach, przeciwstawiony zostaje patriotyzmowi prawdziwemu, przeżywanemu w głębi duszy i realizowanemu w konkretnych czynach.

Odwołanie do załączonego tekstu.

Odwołanie do wybranego tekstu literackiego.

Odwołanie do wybranego tekstu literackiego.

Podsumowanie

Warto kultywować patriotyzm bez względu na jego odmianę. Każdy rodzaj patriotyzmu jest pozyteczny, bo wzmacnia więzi międzyludzkie i buduje narodową kulturę.

Zadanie 3.5.

Teksty ikoniczne

Czy sztuka jest w stanie oswoić człowieka ze śmiercią? Rozważ problem, odwołując się do ilustracji do *Trenów* Jana Kochanowskiego oraz wybranych utworów literackich.

Zofia Stryjeńska, ilustracje do *Trenów* Jana Kochanowskiego, Lwów 1930.

Zadanie 3.5.*Wymagania ogólne i szczegółowe*

- I. Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji. Uczeń:
- 1.1) odczytuje sens całego tekstu [...]
  - 1.2) [...] odczytuje zawarte w odbieranych tekstach informacje zarówno jawne, jak i ukryte.
- II. Analiza i interpretacja tekstów kultury. Uczeń:
- 1.2) określa problematykę utworu
  - 2.1) uwzględnia w analizie specyfikę tekstów kultury przynależnych do następujących rodzajów sztuki: [...] sztuki plastyczne (gimnazjum)
  - 3.1) wykorzystuje w interpretacji elementy znaczące dla odczytania sensu utworu
  - 3.2) wykorzystuje w interpretacji utworu konteksty
  - 3.4) odczytuje treści alegoryczne i symboliczne utworu
  - 4.2) dostrzega obecne w utworach literackich oraz innych tekstach kultury wartości [...] uniwersalne.
- III. Tworzenie wypowiedzi. Uczeń:
- 1.1) tworzy spójne wypowiedzi ustne [...] opis dzieł sztuki [...] (gimnazjum)
  - 1.1) tworzy dłuższy tekst [...] mówiony [...] zgodnie z podstawowymi regułami jego organizacji, przestrzegając zasady spójności znaczeniowej i logicznej
  - 1.2) przygotowuje wypowiedź (wybiera [...] odpowiedni układ kompozycyjny, analizuje temat, wybiera formę kompozycyjną, sporządza plan wypowiedzi, dobiera właściwe słownictwo (gimnazjum)
  - 1.3) tworzy samodzielną wypowiedź argumentacyjną według podstawowych zasad logiki i retoryki (stawia tezę lub hipotezę, dobiera argumenty, porządkuje je, hierarchizuje, dokonuje selekcji pod względem użyteczności w wypowiedzi, podsumowuje, dobiera przykłady ilustrujące wywód myślowy, przeprowadza prawidłowe wnioskowanie)
  - 1.4) publicznie wygłasza przygotowaną przez siebie wypowiedź, dbając o dźwiękową wyrazistość przekazu (w tym także tempo mowy i donośność głosu)
  - 2.1) operuje słownictwem z określonych kręgów tematycznych (na tym etapie rozwijanym i koncentrującym się przede wszystkim wokół tematów [...] kultura, Polska).

Pojęcia i terminy

- śmierć
- Thanatos
- pocieszenie
- tren

Komentarz do zadania

Zadanie wymaga sformułowania przez ucznia opinii dotyczącej tego, czy oswojenie człowieka ze śmiercią jest możliwe poprzez oddziaływanie sztuki. Zdający powinien przedstawić swoje stanowisko (twierdzące, przeczące lub dyskursywne) i uzasadnić je. W tym celu należy dokonać analizy środków obrazowania (językowych i pozajęzykowych) wykorzystanych w *Trenach* Jana Kochanowskiego i w ilustracjach Zofii Stryjeńskiej. Ponadto problem należy omówić na podstawie przykładów zaczerpniętych z co najmniej dwóch tekstów literackich.

Zadanie 3.5.*Przykładowa realizacja (1)***Wstęp**

Śmierć jest rzeczywistością, której nie sposób uniknąć. Dotyczy wszystkiego i wszystkich. Jest jednym ze źródeł lęków egzystencjalnych człowieka. Każdy boi się śmierci, gdyż oznacza ona niewiadomą. Jest momentem przejścia w świat, którego nie znamy.

Teza

Twórcy tekstów kultury starają się pokazać śmierć jako część życia, nad którą człowiek może zapanować.

Rozwinięcie**Ilustracje Zofii Stryjeńskiej do *Trenów* Jana Kochanowskiego**

- pozbawienie obrazu śmierci jej zwyczajowych przedstawień (kościotrup, kobieta z kosą)
- Urszula, mimo iż umarła (grób), jest postacią piękną, szczęśliwą
- przedstawienie Urszuli pośród ptaków to wpisanie jej śmierci w kontekst rajskiego ogrodu, a także wskazywanie na nieuniknioną przemijalność życia – ptaki odlatują (nawiązanie do *Trenu X*)
- tęczy łuk, po którym zdaje się kroczyć Urszula, jest znakiem przymierza z Bogiem, a więc odchodzenia w stronę wieczności w Bogu
- druga ilustracja przedstawia postać śpiącą w łóżeczku (nawiązanie do *Trenu VII*) – nawiązanie do motywu Thanatos – śmierci jako snu
- z symbolicznego łóżeczka (grobu?) wyrasta drzewo, które jest nawiązaniem do drzewa życia. Drzewo jest zwieńczone lirą – śmierć córki dała autorowi cyklu wyjątkowe natchnienie twórcze; można je także uznać za symbol wcześniej zakończzonego życia Urszuli – młoda oliwka z *Trenu V*, z której opadają liście
- motyle otaczające śpiącą Urszulę w klasycznej ikonografii oznaczają ulatującą ku niebu duszę.

*Odwołanie do
załączonego
tekstu*

Bolesław Leśmian *Urszula Kochanowska*

- utwór to bezpośrednie nawiązanie do *Trenów* Jana Kochanowskiego
- Urszula tęskni do domu w Czarnolesie
- głównym przedmiotem jej tęsknoty są rodzice
- odwrócenie sytuacji – to nie rodzice zostali opuszczeni przez zmarłe dziecko, ale dziecko pozbawione rodziców
- tej tęsknoty nie jest w stanie wypełnić nawet obecność samego Boga
- życie jest po obu stronach śmierci
- mimo że wiersz mówi o śmierci, jego nastrój jest pogodny. Osobą mówiącą w utworze jest Urszula, a więc nie umarła ona całkowicie – to motyw łączący wiersz Leśmiana z ilustracjami Stryjeńskiej.

*Odwołanie do
wybranego
tekstu
literackiego.*

Bolesław Prus *Kamizelka*

- obraz małżeńskiego szczęścia w środku lata ze śmiercią w tle
- „zaklinanie” śmierci przez wzajemne okłamywanie się
- próba powstrzymania śmierci poprzez skracanie paska kamizelki i grę w mówień o poprawie zdrowia
- sztuka umierania przedstawiona jako sztuka oszukiwania a przez to oswajania śmierci
- *Kamizelka* jako nowela o nieuchronności śmierci przerywającego nawet szczęśliwe życie małżeńskie.

*Odwołanie do
wybranego
tekstu
literackiego.*

Zakończenie

Artyści różnych epok próbowali zrozumieć śmierć. Starali się pokazać ukazać jej paradoksalną życiodajność. Dążono do poszukiwania pocieszenia w obrazach życia wiecznego.

Zadanie 3.5.**Przykładowa realizacja (2)****Stanowisko**

Śmierć jest czymś przerażającym, ale nieuniknionym. Podlega jej każde stworzenie. Jest prawem nieodwracalnym, wydarzeniem, które czeka każdego. Potrzeba mówienia o nim w sposób podważający jej powagę jest jedną z metod na pozbycie się strachu przed śmiercią.

Teza

Śmierć pokazana w sposób humorystyczny traci swoją grozę.

Uzasadnienie**Ilustracje Zofii Stryjeńskiej**

Ilustracje Zofii Stryjeńskiej do *Trenów* Jana Kochanowskiego nie wyglądają na obrazy, których tematem jest śmierć. Mogłyby raczej być ilustracjami do bajek, mitów czy legend. Z przekazu historycznoliterackiego wiemy, że córka Jana Kochanowskiego – bohaterka jego cyklu trenów – rzeczywiście zmarła. Świadczy też o tym zaznaczony na obu ilustracjach jej grób. Natomiast inne motywy wskazują raczej na lekkość, na stan wyzwolenia, w jakim się znalazła. Są to latające wokół niej ptaki, motyle, łuk tęczy, po którym zdaje się kroczyć. Wszystkie te elementy symbolizują z jednej strony przemijanie, ale z drugiej łączą się z życiem.

Zbigniew Morsztyn *Do trupa*

Zbigniew Morsztyn kontrastuje w swoim wierszu postać człowieka zakochanego i człowieka zmarłego. Zwykle czytamy ten utwór w porządku, który narzuca tekst, sugerującym, że miłość upodabnia człowieka do osoby nieżyjącej. Natomiast barokowa poetyka oksymoronu pozwala także odwrócić tę zależność i wskazać, że to nieboszczyk, trup jest podobny do osoby zakochanej. To groteskowe przesunięcie znaczeń, ma wskazać na zwyczajność śmierci, pozwolić przeżyć ją bez lęku.

Miron Białoszewski *Śmierć*

Białoszewski pokazuje śmierć podobnie, jak ma to miejsce w jasełkach. Jest ona tylko śmieszną figurą z otwartą „japą”. Takie wizje śmierci, czerpane z jarmarcznej literatury średniowiecza, pozwalają ośmieszyć postać śmierci i sprowadzić ją jedynie do groteskowej figury, niegroźnego elementu spektaklu, jakim jest życie ludzkie.

Podsumowanie

Groteskowość w ukazywaniu śmierci pozwala na jej oswojenie, pozbawia ją grozy. Nie jest ona już momentem kary, ale czymś, co wcale nie musi przerażać. To stara retoryczna metoda wyśmiewania przeciwnika, z którym i tak nie można wygrać.

Odwołanie do załączonego tekstu.

Odwołanie do wybranego tekstu literackiego.

Odwołanie do wybranego tekstu literackiego.

Zadanie 3.6. Teksty ikoniczne

Jakie wizje miasta można odnaleźć w sztuce i literaturze? Omów zagadnienie, odwołując się do obrazu *Paryż widziany z okna* Marca Chagalla oraz wybranych utworów literackich.

Marc Chagall*, *Paryż widziany z okna*, 1913, Guggenheim Museum w Nowym Jorku.

* Marc Chagall – wym. /mark szagal/

Zadanie 3.6.**Wymagania ogólne i szczegółowe**

- I. Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji. Uczeń:
- 1.1) odczytuje sens całego tekstu [...]
  - 1.2) [...] odczytuje zawarte w odbieranych tekstach informacje zarówno jawne, jak i ukryte.
- II. Analiza i interpretacja tekstów kultury. Uczeń:
- 1.2) określa problematykę utworu
  - 2.1) uwzględnia w analizie specyfikę tekstów kultury przynależnych do następujących rodzajów sztuki: [...] sztuki plastyczne (gimnazjum)
  - 2.4) rozpoznaje w utworze sposoby kreowania świata przedstawionego [...]
  - 2.5) porównuje utwory literackie lub ich fragmenty (dostrzega cechy wspólne i różne)
  - 3.1) wykorzystuje w interpretacji elementy znaczące dla odczytania sensu utworu (np. słowa – klucze, wyznaczniki kompozycji)
  - 3.2) wykorzystuje w interpretacji utworu konteksty (np. literackie, kulturowe, filozoficzne, religijne)
  - 3.4) odczytuje treści alegoryczne i symboliczne utworu
  - 4.2) dostrzega obecne w utworach literackich oraz innych tekstach kultury wartości narodowe i uniwersalne.
- III. Tworzenie wypowiedzi. Uczeń:
- 1.1) tworzy spójne wypowiedzi ustne [...] opis dzieł sztuki [...] (gimnazjum)
  - 1.1) tworzy dłuższy tekst [...] mówiony [...] zgodnie z podstawowymi regułami jego organizacji, przestrzegając zasady spójności znaczeniowej i logicznej
  - 1.2) przygotowuje wypowiedź (wybiera [...] odpowiedni układ kompozycyjny, analizuje temat, wybiera formę kompozycyjną, sporządza plan wypowiedzi, dobiera właściwe słownictwo)
  - 1.3) tworzy samodzielną wypowiedź argumentacyjną według podstawowych zasad logiki i retoryki (stawia tezę lub hipotezę, dobiera argumenty, porządkuje je, hierarchizuje, dokonuje selekcji pod względem użyteczności w wypowiedzi, podsumowuje, dobiera przykłady ilustrujące wywód myślowy, przeprowadza prawidłowe wnioskowanie)
  - 1.4) publicznie wygłasza przygotowaną przez siebie wypowiedź, dbając o dźwiękową wyrazistość przekazu (w tym także tempo mowy i donośność głosu)
  - 2.11) operuje słownictwem z określonych kręgów tematycznych [...] koncentrującym się przede wszystkim wokół tematów: [...] społeczeństwo i kultura (gimnazjum).

Pojęcia i terminy

- miasto
- cywilizacja
- nadrealizm

Komentarz do zadania

Zdający powinien w ukierunkowany sposób omówić obraz Marca Chagalla – zinterpretować przedstawioną na nim wizję miasta. Ponadto powinien odwołać się do różnych wizji miasta przedstawianych w literaturze. Może odwołać się do tekstów literackich, w których miasto jest przestrzenią przyjazną człowiekowi i pełni funkcję *locus amoenus* (miejsca przyjemnego), lub/i takich, gdzie miasto ma siłę niszczącą, jest przerażające – pełni funkcję *locus horridus* (miejsca strasznego).

Zadanie 3.6.**Przykładowa realizacja (1)****Określenie problemu**

Niektóre miasta europejskie w epoce nowożytnej stały się nie tylko miejscem pracy i zamieszkiwania ludności, lecz także ważnymi centrami rozwoju kultury i sztuki.

Postawienie tezy

W wielu tekstach kultury miasto zostało przedstawione jako miejsce piękne.

Argumentacja

- Na obrazie Chagalla pokazany jest pejzaż miejski – Paryż widziany przez okno kamienicy. W jego centrum znajduje się Wieża Eiffela – ówczesny symbol nowoczesności, otoczona kamienicami. Miasto jest kolorowe, rozświetlone jasnymi łunami. Jego mieszkańcy zatracają w nim poczucie realności: kolejka porusza się niezgodnie z zasadami grawitacji, także spacerowicze unoszą się w powietrzu. W pejzaż miejski harmonijnie wkomponowuje się też przyroda (kwiaty wazonie i kot z ludzką twarzą na parapecie). Barwy są utrzymane w tonacji ciepłej, okno ma tęczowe ramy. Przedstawiona na pierwszym planie postać ma dwie twarze (a na jej ręce umieszczony został niczym stygmat symbol miłości – małe serduszko). Chagall pokazał piękny, nowoczesny i jednocześnie surrealistyczny obraz Paryża.
- Paryż, jako miasto piękne i nowoczesne, pokazany jest także w *Lalce* Bolesława Prusa. Wizerunek ten przedstawiony jest jako owoc pracy człowieka – „skała ludzkiego wyrobu”.
- Bardzo podobne, nastawione na estetykę widzenie miasta można odnaleźć w niektórych opowiadaniach Brunona Schulza z tomu *Sklepy cynamonowe*. Miasto to posiada swój *genius loci*, jest dla Schulza tworem o charakterze legendowym.
- Podobną kreację miasta odnaleźć można w wierszu *Jechać do Lwowa* Adama Zagajewskiego, który również stosuje mitologizację miasta, jako przestrzeni, do której się wraca.

Odwołanie do załączonego tekstu.

Odwołanie do wybranego tekstu literackiego.

Odwołanie do wybranego tekstu literackiego.

Odwołanie do wybranego tekstu literackiego.

Podsumowanie

Dzieła malarskie i literackie uwieczniają przestrzeń miejską. Jest ona w nich przedmiotem artystycznej kreacji, podobnie jak i inne elementy świata przedstawionego.

Zadanie 3.6.**Przykładowa realizacja (2)****Wstęp**

- Wpływ miasta na kształtowanie się tożsamości artystycznej twórców.
- Artyści często poddają tę przestrzeń krytyce.

Rozwinięcie

- Miasto to przestrzeń, która może wpływać na człowieka destruktywnie.
- Na obrazie Chagalla pokazany jest Paryż. Wszystko jest tu nieuporządkowane i chaotyczne. Nad całością góruje koszmarnie brzydka konstrukcja Wieży Eiffela. Ludzie w tym mieście zatracają poczucie sensu własnego życia, trwając poza kontekstem sił przyrody, są rozdwojeni (postać na obrazie ma dwie twarze), unoszą się w powietrzu. Nawet kot to jakiś dziwoląg – jest zielony i ma jakby ludzką twarz. Chagall pokazał, jak miasto może destruktywnie oddziaływać na człowieka.
- Miasto jako miejsce martyrologii i doświadczanego cierpienia pokazane jest w *Dziadach cz. III* Adama Mickiewicza. Tu prześladowana jest przez carat patriotyczna polska młodzież, tu także jest więziona i zesłana na Syberię.
- Miasto jest w literaturze ukazane również jako miejsce, gdzie może dokonać się destrukcja moralna (fałsz miejskiego życia, materializm, uprzedmiotowienie relacji międzyludzkich). Wszystko to dostrzec można np. w powieści *Ojciec Goriot* Honoriusza Balzaca.
- Miasto jako ucieleśnienie brzydoty (ciemne zaułki i zapuszczone kamienice) i miejsce zbrodni ukazane zostało np. w powieści *Zbrodnia i kara* Fiodora Dostojewskiego.

Odwołanie do załączonego tekstu.

Odwołanie do wybranego tekstu literackiego.

Odwołanie do wybranego tekstu literackiego.

Odwołanie do wybranego tekstu literackiego.

Podsumowanie

Miasto staje się w sztuce nowoczesnej obiektem krytyki. Jest molochem, przestrzenią opresyjną, generującą dla egzystencji nieprzyjazny kontekst.

Zadanie 3.7.

Teksty ikoniczne

Czy praca może być interesującym motywem tekstu kultury? Rozważ problem na podstawie obrazu Jean-François Milleta *Zbierające kłosy* i wybranych utworów literackich.

Jean-François Millet*, *Zbierające kłosy*, 1857, Musée d'Orsay w Paryżu.

*Jean-François Millet – wym. /żą fransua mile/

Zadanie 3.7.*Wymagania ogólne i szczegółowe*

I. Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji. Uczeń:

- 1.1) odczytuje sens całego tekstu [...]
- 1.2) [...] odczytuje zawarte w odbieranych tekstach informacje zarówno jawne, jak i ukryte.

II Analiza i interpretacja tekstów kultury. Uczeń:

- 2.1) uwzględnia w analizie specyfikę tekstów kultury przynależnych do następujących rodzajów sztuki: [...] sztuki plastyczne (gimnazjum)
- 2.4) rozpoznaje w utworze sposoby kreowania świata przedstawionego i bohatera [...]
- 1.2) określa problematykę utworu
- 3.1) wykorzystuje w interpretacji elementy znaczące dla odczytania sensu utworu
- 3.2) wykorzystuje w interpretacji utworu konteksty
- 3.3) porównuje funkcjonowanie tych samych motywów w różnych utworach literackich
- 3.4) odczytuje treści alegoryczne i symboliczne utworu
- 4.2) dostrzega obecne w utworach literackich oraz innych tekstach kultury wartości narodowe i uniwersalne.

III. Tworzenie wypowiedzi. Uczeń:

- 1.1) tworzy spójne wypowiedzi ustne [...] opis dzieł sztuki [...] (gimnazjum)
- 1.1) tworzy dłuższy tekst [...] mówiony [...] zgodnie z podstawowymi regułami jego organizacji, przestrzegając zasady spójności znaczeniowej i logicznej
- 1.2) przygotowuje wypowiedź (wybiera [...] odpowiedni układ kompozycyjny, analizuje temat, wybiera formę kompozycyjną, sporządza plan wypowiedzi, dobiera właściwe słownictwo (gimnazjum)
- 1.3) tworzy samodzielną wypowiedź argumentacyjną według podstawowych zasad logiki i retoryki (stawia tezę lub hipotezę, dobiera argumenty, porządkuje je, hierarchizuje, dokonuje selekcji pod względem użyteczności w wypowiedzi, podsumowuje, dobiera przykłady ilustrujące wywód myślowy, przeprowadza prawidłowe wnioskowanie)
- 1.4) publicznie wygłasza przygotowaną przez siebie wypowiedź, dbając o dźwiękową wyrazistość przekazu (w tym także tempo mowy i donośność głosu)
- 2.11) operuje słownictwem z określonych kręgów tematycznych (na tym etapie rozwijającym i koncentrującym się przede wszystkim wokół tematów [...] społeczeństwo).

Pojęcia i terminy

- praca
- motyw
- realizm
- pozytywizm

Komentarz do zadania

Zadaniem ucznia jest zajęcie stanowiska wobec problemu: czy zwykła praca może być interesującym motywem tekstu kultury. Uczeń może odpowiedzieć na postawione pytanie twierdząco, negująco lub dyskursywnie. Powinien jednocześnie określić przyczyny zainteresowania twórców motywem pracy oraz różne sposoby jej potraktowania; jako trudu i niebezpieczeństwa lub jako źródła satysfakcji. W wypowiedzi konieczne jest dokonanie analizy i interpretacji obrazu Jean-François Milleta, ważne znaczenie ma również trafny dobór, co najmniej dwóch, tekstów literackich ilustrujących omawiane zagadnienie.

Zadanie 3.7.**Przykładowa realizacja (1)**

1. Obraz Jean-François Milleta *Zbierające kłosa* przedstawia prace na polu. Pozornie widok jest spokojny, wręcz sielankowy: pogodne niebo, uwijający się żniwiarze, załadowany wóz, olbrzymie stogi – wszystko to kojarzy się z dostatkiem i obfitością darów natury. Wrażenie to wzmacnia kolorystyka obrazu w odcieniach żółci, zalany słońcem krajobraz i postacie pracujących, jaśniejące w oddali chaty. Uważny obserwator zauważy jednak istotne szczegóły: trzy postacie na pierwszym planie to ubogie kobiety, które nie uczestniczą w żniwach, ale zbierają pozostałe na polu kłosa – jedyny plon. Są nędznie ubrane, ogorzałe od słońca i zgięte nisko, aby nie pominąć żadnego kłosa, który pozwoli im przetrwać zimę. Wieśniaczki na pierwszym planie to motyw, który rozbijając idylliczną wymowę obrazu, intryguje i zmusza do refleksji nad ciężkim losem najbiedniejszych.
2. Praca na polu jest tematem utworu Szymona Szymonowica *Żeńcy*. Tekst został wydany w zbiorze *Sielanki*, ale niewiele ma wspólnego z tytułowym gatunkiem. Obraz wsi przedstawiony przez poetę jest realistyczny: to trud żeńców i okrucieństwo pilnującego pracowników Starosty, ciężka praca trwająca od świtu do zmierzchu.
3. Praca, która niesie ze sobą zarówno trud i niebezpieczeństwo, jak i satysfakcję wraz z szansą na lepsze życie została przedstawiona w utworze Bolesława Prusa *Powracająca fala*. Opowiadanie opisuje wydarzenia związane z rozwojem przemysłu włókienniczego na polskich ziemiach. Dla pracowników fabryki Adlera ciężka i wyczerpująca praca jest jedyną szansą na godne życie. Jeden z utalentowanych robotników, Kazimierz Gosławski, poświęca talent i siły, aby pomnażać majątek właściciela, a w przyszłości spełnić marzenie o własnym warsztacie. Dla właściciela pracownicy to jedynie tania siła robocza, której zdrowie i życie jest drugorzędne wobec możliwych do osiągnięcia zysków.

Odwołanie do załączonego tekstu.

Odwołanie do wybranego tekstu literackiego.

Odwołanie do wybranego tekstu literackiego.

Podsumowanie

Obrazy pracy są interesujące, bo kierują uwagę odbiorcy na istotne kwestie społeczne. Problem pracy jest nieustannie aktualny, dlatego zajmuje odbiorcę bez względu na to, czy został ukazany w utworze jemu współczesnym, czy też powstałym wiele wieków temu.

Zadanie 3.7. Przykładowa realizacja (2)**Pytanie**

Dla kogo praca może być interesującym motywem tekstu kultury?

Teza

Praca jest interesującym motywem szczególnie dla twórców epoki pozytywizmu.

Rozwinięcie

- powieść Elizy Orzeszkowej *Nad Niemnem*: kult pracy w rodzie Bohatyrowiczów
- powieść Bolesława Prusa *Lalka*: praca jako wartość nobilitująca człowieka (Ochocki, Henryk Szlangbaum)
- powieść Emila Zoli *Germinal*: praca jako paradoks: wartość pożądana, a jednocześnie zjawisko niszczące robotników
- obraz Jeana-François Milleta jest przykładem malarstwa realistycznego, w którym pojawiały się nieobecne wcześniej w sztuce motywy, np. ludzi pracujących. To kierunek zgodny z postulatami polskich pozytywistów, przedstawiającymi pracę jako wartość. Wartość wynikająca z pracy jest podstawowym elementem filozofii organicystycznej i to poprzez pracę należy zmieniać społeczeństwo.

*Odwołanie do
wybranych
tekstów
literackich.*

*Odwołanie do
załączonego
tekstu.*

Podsumowanie

W literaturze pozytywistycznej praca jest prezentowana jako wartość, które nadaje sens ludzkiemu życiu i buduje nowoczesne społeczeństwo.

Zadanie 3.8. Teksty ikoniczne

Czemu służą przedstawienia przyrody w tekstach kultury? Omów zagadnienie, odwołując się do obrazu *Bociany* Józefa Chełmońskiego oraz wybranych utworów literackich.

Józef Chełmoński, *Bociany*, 1900, Muzeum Narodowe w Warszawie.

Zadanie 3.8.*Wymagania ogólne i szczegółowe*

- I. Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji. Uczeń:
- 1.1) odczytuje sens całego tekstu [...]
  - 1.2) [...] odczytuje zawarte w odbieranych tekstach informacje zarówno jawne, jak i ukryte.
- II. Analiza i interpretacja tekstów kultury. Uczeń:
- 1.2) określa problematykę utworu
  - 2.1) uwzględnia w analizie specyfikę tekstów kultury przynależnych do następujących rodzajów sztuki: [...] sztuki plastyczne (gimnazjum)
  - 2.4) rozpoznaje w utworze sposoby kreowania świata przedstawionego i bohatera [...]
  - 2.5) porównuje utwory literackie lub ich fragmenty (dostrzega cechy wspólne i różne)
  - 3.1) wykorzystuje w interpretacji elementy znaczące dla odczytania sensu utworu (np. słowa – klucze, wyznaczniki kompozycji)
  - 3.2) wykorzystuje w interpretacji utworu konteksty (np. literackie, kulturowe, filozoficzne, religijne)
  - 3.4) odczytuje treści alegoryczne i symboliczne utworu
  - 4.2) omawia na podstawie poznanych dzieł literackich [...] podstawowe, ponadczasowe zagadnienia egzystencjalne [...] (gimnazjum)
  - 4.2) dostrzega obecne w utworach literackich oraz innych tekstach kultury wartości [...] uniwersalne.
- III. Tworzenie wypowiedzi. Uczeń:
- 1.1) tworzy spójne wypowiedzi ustne [...] opis dzieł sztuki [...] (gimnazjum)
  - 1.1) tworzy dłuższy tekst [...] mówiony [...] zgodnie z podstawowymi regułami jego organizacji, przestrzegając zasady spójności znaczeniowej i logicznej
  - 1.2) przygotowuje wypowiedź (wybiera [...] odpowiedni układ kompozycyjny, analizuje temat, wybiera formę kompozycyjną, sporządza plan wypowiedzi, dobiera właściwe słownictwo)
  - 1.3) tworzy samodzielną wypowiedź argumentacyjną według podstawowych zasad logiki i retoryki (stawia tezę lub hipotezę, dobiera argumenty, porządkuje je, hierarchizuje, dokonuje selekcji pod względem użyteczności w wypowiedzi, podsumowuje, dobiera przykłady ilustrujące wywód myślowy, przeprowadza prawidłowe wnioskowanie)
  - 1.4) publicznie wygłasza przygotowaną przez siebie wypowiedź, dbając o dźwiękową wyrazistość przekazu (w tym także tempo mowy i donośność głosu).

Pojęcia i terminy

- przyroda
- natura
- rytm życia
- harmonia, realizm
- symbol
- metafizyka

Komentarz do zadania

Zdający powinien omówić obraz Chełmońskiego, podkreślając, że malarz w realistyczny sposób ukazał na nim wielorakie związki człowieka z przyrodą realizujące się podczas pracy w polu i odpoczynku. Ponadto zagadnienie różnych znaczeń przypisywanych przyrodzie należy rozwinąć poprzez odwołania do co najmniej dwóch utworów literackich.

Zadanie 3.8. Przykładowa realizacja (1)**Wstęp**

- integralność człowieka i natury
- przekonanie artystów o ważności kontaktu człowieka z przyrodą

Teza

Przyroda bywa ukazywana przez artystów jako naturalne środowisko człowieka. W takim ujęciu zjawiska przyrodnicze, w szczególności cykliczność rytmu życia, mają decydujący wpływ na jego życie.

Argumentacja**a) Rodzajowa scena z życia polskich chłopów na obrazie Józefa Chelmońskiego:**

- codzienność mieszkańców polskiej wsi – wiosenna orka (przerwa na zjedzenie posiłku)
- realizm przedstawienia – prawdziwość postaci umieszczonych w centrum obrazu (siedzący na trawie chłop o spracowanych rękach, zmęczonej twarzy i brudnych, czarnych od ziemi nogach zadziera do góry głowę i patrzy na krążące nad polem bociany; stojący obok chłopiec także obserwuje z ciekawością ptaki)
- bociany na niebie jako charakterystyczny element polskiego pejzażu – ptak, który cieszył się na wsi polskiej wielkim szacunkiem
- inne szczegóły wiejskiego pejzażu to odpoczywająca zaprzężona do radła para chudych wołów na zaoranej ziemi (prawa strona obrazu); rząd krytych strzechą chałup w oddali oraz samotne drzewo z bocianim gniazdem.

Odwołanie do załączonego tekstu.

b) Życie w zgodzie z naturą w młodopolskiej powieści *Chłopi* Władysława Stanisława Reymonta:

- zależność prac i obowiązków ludzi oraz odpoczynku od pór roku
- powtarzalność rytmu narodzin i śmierci w otaczającej ludzi przyrodzie
- silny związek bohaterów z ziemią (żywicielką, ale i kryterium wartościowania człowieka)
- naturalna religijność mieszkańców Lipiec (przyroda znakiem obecności Boga na ziemi) – cykl naturalny uzgodniony z cyklem roku liturgicznego.

Odwołanie do wybranego tekstu literackiego.

c) Harmonia między człowiekiem a naturą w powieści *Nad Niemnem* Elizy Orzeszkowej:

- wpływ opisów przyrody na wymowę utworu (bogactwo życia natury towarzyszącej człowiekowi i obficie go obdarowującej; oddalenie od naturalnych praw przyczyną nieszczęść bohaterów, np. Teofila Różyca czy Emilii Korczyńskiej)
- występowanie zjawisk przyrodniczych jako komentarz do zachowań bohaterów (np. burza na Niemnie, skwar w czasie żniw)
- szczególna rola Niemna – rzeki rodzimej.

Odwołanie do wybranego tekstu literackiego.

Podsumowanie

Reprezentujący różne okresy w dziejach kultury artyści podkreślali w swoich dziełach, że człowiek żyjący blisko natury rytm swojego życia podporządkowuje jej prawom.

Zadanie 3.8.**Przykładowa realizacja (2)****Wstęp**

Przyroda nie jest tylko tłem dla rozgrywających się wydarzeń. Niesie ona ze sobą bogactwo samoistnych znaczeń.

Rozwinięcie**1. Mistyczny związek człowieka z przyrodą na obrazie Józefa Chelmońskiego:**

- wpatrzenie mężczyzny i chłopca w niebo, w bociany, które wg mądrości ludowej przynoszą spokój, szczęście, oczyszczają świat ze zła i są symbolem życia
- realistyczne ujęcie sceny rodzajowej z życia polskiej wsi pretekstem do uzmysłowienia przez oglądającego ciężkiej doli chłopca (znaki – spracowane ręce, ubrudzone ziemią stopy, opalone słońcem twarze), tęskniącego, a może marzącego o lekkości i wolności bocianów
- naturalizm przedstawienia dwóch postaci, ich prostota, nie pozbawia ich wymiaru metafizycznego – zapatrzenie w przestrzeń
- wymowne zastosowanie w przedstawieniu tzw. zimnych barw (błękitu i zieleni)
- znaczenie realistycznie ukazanej pary wołów, która zatrzymała się na zaoranej ziemi, aby odpocząć od ciężkiej pracy i nabrać sił, tak jak człowiek.

Odwołanie do załączonego tekstu.

2. Metafizyczna nastrojowość rozbudowanych obrazów przyrody w *Gloria victis* Elizy Orzeszkowej:

- przyznanie roli baśniowego narratora przyrodzie w utworze jako świadomy, przemyślany zabieg pisarki (wiatr toczy dialog z upersonifikowanym lasem, później tę funkcję przejmuje stary i potężny dąb, ponieważ już tylko przyroda pamięta o wydarzeniach powstania 1863 roku)
- ochrona pamiątek po powstańcach, pilnowanie tajemnic ludzi poległych w walkach oraz rozgłaszanie heroicznych czynów powstańców przez przyrodę
- pełnienie przez opisy żywej natury funkcji spajającej kolejne epizody (rola kompozycyjna).

Odwołanie do wybranego tekstu literackiego.

3. Metaforyczny i symboliczny wymiar natury w liryku Adama Mickiewicza *Nad wodą wielką i czystą*:

- obraz przyrody jako punkt wyjścia do rozważań na temat poetyckiego „ja”
- utożsamienie się poety z wodą jeziora, która jako wielka i czysta – potrafi odbijać niewyraźne
- symboliczne powtórzenia (nieustanny ruch), wyrażające pogodzenie się poety z przemijaniem oraz akceptację życia
- krótkotrwały charakter burzy, która zakłóca gwałtownie panujący spokój w przyrodzie i wnętrzu człowieka.

Odwołanie do wybranego tekstu literackiego.

Podsumowanie

Dzięki obrazom przyrody twórcy kultury wyrażają i przybliżają złożone treści dotyczące ludzi. Szukają w niej ekwiwalentów przeżyć i strażników pamięci.

Zadanie 3.9.

Teksty ikoniczne

Różne przedstawienia ludobójstwa w tekstach kultury XX wieku. Omów zagadnienie na podstawie obrazu Jerzego Krawczyka oraz wybranych tekstów literackich.

Jerzy Krawczyk, *Przesyłka bez wartości*, 1964, Muzeum Sztuki w Łodzi.

Zadanie 3.9.*Wymagania ogólne i szczegółowe*

- I. Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji. Uczeń:
- 1.1) odczytuje sens całego tekstu [...]
  - 1.2) [...] odczytuje zawarte w odbieranych tekstach informacje zarówno jawne, jak i ukryte.
- II. Analiza i interpretacja tekstów kultury. Uczeń:
- 2.1) uwzględnia w analizie specyfikę tekstów kultury przynależnych do następujących rodzajów sztuki: [...] sztuki plastyczne (gimnazjum)
  - 2.4) rozpoznaje w utworze sposoby kreowania świata przedstawionego i bohatera [...]
  - 1.2) określa problematykę utworu
  - 3.1) wykorzystuje w interpretacji elementy znaczące dla odczytania sensu utworu
  - 3.2) wykorzystuje w interpretacji utworu konteksty (np. literackie, kulturowe, filozoficzne, religijne)
  - 3.3) porównuje funkcjonowanie tych samych motywów w różnych utworach literackich
  - 3.4) odczytuje treści alegoryczne i symboliczne utworu
  - 4.2) omawia na podstawie poznanych dzieł literackich [...] podstawowe, ponadczasowe zagadnienia egzystencjalne [...] śmierć, cierpienie, lęk [...] (gimnazjum)
  - 4.2) dostrzega obecne w utworach literackich oraz innych tekstach kultury wartości narodowe i uniwersalne.
- III. Tworzenie wypowiedzi. Uczeń:
- 1.1. tworzy spójne wypowiedzi ustne [...] opis dzieł sztuki [...] (gimnazjum)
  - 1.1. tworzy dłuższy tekst [...] mówiony [...] zgodnie z podstawowymi regułami jego organizacji, przestrzegając zasady spójności znaczeniowej i logicznej
  - 1.2) przygotowuje wypowiedź (wybiera [...] odpowiedni układ kompozycyjny, analizuje temat, wybiera formę kompozycyjną, sporządza plan wypowiedzi, dobiera właściwe słownictwo) (gimnazjum)
  - 1.3) tworzy samodzielną wypowiedź argumentacyjną według podstawowych zasad logiki i retoryki (stawia tezę lub hipotezę, dobiera argumenty, porządkuje je, hierarchizuje, dokonuje selekcji pod względem użyteczności w wypowiedzi, podsumowuje, dobiera przykłady ilustrujące wywód myślowy, przeprowadza prawidłowe wnioskowanie)
  - 1.4) publicznie wygłasza przygotowaną przez siebie wypowiedź, dbając o dźwiękową wyrazistość przekazu (w tym także tempo mowy i donośność głosu).

Pojęcia i terminy

- obraz zbrodni ukazany w literaturze
- pamięć
- literatura o Zagładzie
- wojna

Komentarz do zadania

Zdający powinien omówić obraz Jerzego Krawczyka, zwracając uwagę na masowe uprzedmiotowienie pokazanych na nim anonimowych postaci (podkreśla to tytuł dzieła). Ponadto zagadnienie różnych przedstawień ludobójstwa należy rozwinąć na podstawie co najmniej dwóch utworów literackich powstałych w XX wieku.

Zadanie 3.9.*Przykładowa realizacja (1)***Wstęp**

Termin ludobójstwa pojawił się w wieku XX. Szczególnym i bezprecedensowym rodzajem ludobójstwa była jednak zagłada Żydów (1939-1945), która dokonana została w sposób masowy.

Rozwinięcie

- Na obrazie Jerzego Krawczyka przedstawieni są Żydzi. Autor symbolicznie zamyka ich w paczce. Czyni w ten sposób aluzję do sposobu transportowania Żydów z gett do obozów zagłady. Ludzie ci byli przewożeni koleją w bydłych wagonach. Dla oprawców nie mieli oni żadnej wartości. Zostało im odebrane ich człowieczeństwo i mieli być wszyscy zlikwidowani. Wszyscy mężczyźni na obrazie mają brody i pejsy, mają też nakrycia głowy. Są to więc Żydzi religijni, którzy zamyśleni, jakby zastygli biernie podążają ku swemu przeznaczeniu, którym jest zagłada. Z analizy obrazu można także wnioskować, kto zamknął ich w tej paczce – widać litery napisane gotykiem oraz pieczętkę z godłem III Rzeszy. Sprawcami tej tragedii byli niemieccy naziści. Autor obrazu posłużył się techniką realistyczną (choć samo dzieło jest symbolem), niektóre postacie wyglądają jak wycięte ze starej fotografii, kolory są ciemne, przytłumione. Wszystko to wywołuje nastrój smutku i powagi.
- O ludobójstwie, którym była Zagłada, opowiadają w literaturze świadkowie tych faktów, np. Tadeusz Borowski w opowiadaniach oświęcimskich. Autor był więźniem obozu koncentracyjnego w Auschwitz. Zagłada przedstawiona jest w nich jako hekatomba, co podkreśla sposób opisu.
- Przygnębiające opisy ludobójstwa odnaleźć można w prozie żydowskich autorek piszących po polsku, np. Idy Fink, która oddaje grozę Holokaustu poprzez przedstawienie przeżyć dwóch młodych dziewczyn uciekających ze Lwowa (*Podróż*).
- Ciekawe są najnowsze realizacje tej tematyki w literaturze. Wskazać tu można np. powieść *Noc żywych Żydów* Igora Ostachowicza lub *Żydówek nie obsługujemy* Mariusza Sieniewicza. W obu wypadkach pokazana jest współczesność i wpływ na nią Zagłady. Obydwaj autorzy sięgają po konwencję groteski i elementy z porządku kultury popularnej. Zagłada jest zjawiskiem kulturowym, które nadal oddziałuje na współczesnych.

Odwołanie do załączonego tekstu.

Odwołanie do wybranego tekstu literackiego.

Odwołanie do wybranego tekstu literackiego.

Odwołanie do wybranego tekstu literackiego.

Podsumowanie

Ludobójstwo jest katastroficznym doświadczeniem cywilizacyjnym, którego artyści będący jego świadkami nie mogli nie utrwalić w swoich dziełach.

Zadanie 3.9.*Przykładowa realizacja (2)***Wstęp**

Nigdy do czasów drugiej wojny światowej w historii cywilizacji nie było ludobójstwa dokonanego w sposób tak masowy. To dopiero hitlerowcy wybudowali w Polsce fabryki śmierci (m.in. Treblinka, Auschwitz, Bełżec, Sobibór) i wymordowali w nich sześć milionów Polaków, Żydów oraz innych obywateli okupowanych państw z całej Europy. Wiele tekstów kultury dotyka tego zagadnienia, choć rozmiar dokonanej zbrodni był tak ogromny, że nie wszyscy twórcy potrafili opisać ją wprost.

Rozwinięcie

1. Ofiarami Zagłady byli między innymi Żydzi, na obrazie Krawczyka są przedstawieni jako ludzie zamknięci w paczce owiniętej sznurem, przypominają rzeczy – nieme i zastygłe posągi. Ich usytuowanie może kojarzyć się ze sceną oczekiwania na śmierć (Żydzi siedzą nieruchomo jak w bydłowych wagonach lub barakach getta). Obraz jest smutny, kolory użyte przez artystę ciemne i przygnębiające – oddają nastrój tamtego czasu: tragiczność i brak nadziei.
2. W literaturze polskiej o Zagładzie mówią jej ofiary. To opisy z czasu, gdy była rzeczywistością aktualną. Również później pisało o tym wielu twórców, dając w ten sposób świadectwo o widzianych efektach zbrodni, czy wysłuchując relacji o niej. Przykładem takiego świadectwa są *Medaliony*. W tomie opowiadań Zofii Nałkowskiej padają ważne słowa: „ludzie ludziom zgotowali ten los”. Jest to głos pisarki, która jako członek Komisji ds. Badania Zbrodni Hitlerowskich była obecna przy zbieraniu relacji z Auschwitz. W beznamytny sposób, bez odautorskiego komentarza, wprowadza nas w świat pełen zła, jakby w piekielną otchłań. Krótkie, reportażowe teksty mają pokazać bezmiar ludobójstwa, któremu poddani zostali wszyscy uznani za nieprzyjaciół. Ludobójstwo rozumiane jest tutaj nie tylko jako unicestwienie fizyczne, ale też odebranie ludzkiej godności, ludzkich cech.
3. Także liryka stała się formą upamiętnienia Zagłady. Wzruszające są pisane na ten temat wiersze polskich świadków zbrodni ludobójstwa: Tadeusza Różewicza (*Warkoczyk, Ocalony, Lament*) czy Zbigniewa Herberta (*U wrót doliny*). Pokazane są tam ich najgłębsze przeżycia wewnętrzne, reakcje na to, co działo się z ludźmi podczas wojny. Obiektem opisu mogą być przedmioty, które pozostały po ofiarach – splot włosów, kanarek, przedmioty codziennego użytku – stają się one punktem wyjścia do głębokiej refleksji intelektualnej. Niektóre z wierszy mówią o dokonanych zbrodniach wprost: „ocalałem / prowadzony na rzeź”, w innych dramatyczny przekaz kryje się w głębokich znaczeniach metafor: „Okaleczony nie widziałem / ani nieba ani róży”.

Odwołanie do załączonego tekstu.

Odwołanie do wybranego tekstu literackiego.

Odwołanie do wybranych tekstów literackich.

Podsumowanie

Ludobójstwo jest dla człowieka doświadczeniem ekstremalnym. Stąd często tych, którzy przeżyli hekatombę II wojny światowej, nazywa się pokoleniem porażonym wojną. To porażenie widać w twórczości, która albo nie potrafi wyrazić ogromu zbrodni, nie może jej jakościowo określić, albo przeradza się w lament nad tymi, którzy odeszli. Historia ludobójstwa nie kończy się jednak na II wojnie światowej i trwa do dzisiaj, czego przykładem była choćby wojna na Bałkanach czy odbywające się na naszych oczach męczeństwo chrześcijan w Nigerii, Iraku i Syrii.

Zadanie 3.10.

Teksty ikoniczne

W jaki sposób w tekstach kultury może być przedstawiane piękno zwykłych rzeczy? Omów zagadnienie, odnosząc się do obrazu *Mleczarka* Johanna Vermeera oraz wybranych utworów literackich.

Johannes Vermeer*, *Mleczarka*, 1657-1658, Rijksmuseum w Amsterdamie.

* Johannes Vermeer – wym. /johanes fermijer/

Zadanie 3.10.*Wymagania ogólne i szczegółowe*

- I. Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji. Uczeń:
- 1.1) odczytuje sens całego tekstu [...]
  - 1.2) [...] odczytuje zawarte w odbieranych tekstach informacje zarówno jawne, jak i ukryte.
- II Analiza i interpretacja tekstów kultury. Uczeń:
- 1.2) określa problematykę utworu
  - 2.1) uwzględnia w analizie specyfikę tekstów kultury przynależnych do następujących rodzajów sztuki: [...] sztuki plastyczne (gimnazjum)
  - 2.4) rozpoznaje w utworze sposoby kreowania świata przedstawionego i bohatera [...]
  - 2.5) porównuje utwory literackie lub ich fragmenty (dostrzega cechy wspólne i różne)
  - 3.1) wykorzystuje w interpretacji elementy znaczące dla odczytania sensu utworu (np. słowa – klucze, wyznaczniki kompozycji)
  - 3.2) wykorzystuje w interpretacji utworu konteksty (np. literackie, kulturowe, filozoficzne, religijne)
  - 3.4) odczytuje treści alegoryczne i symboliczne utworu
  - 4.2) omawia na podstawie poznanych dzieł literackich [...] podstawowe, ponadczasowe zagadnienia egzystencjalne [...] (gimnazjum)
  - 4.2) dostrzega obecne w utworach literackich oraz innych tekstach kultury wartości [...] uniwersalne.
- III. Tworzenie wypowiedzi. Uczeń:
- 1.1) tworzy spójne wypowiedzi ustne [...] opis dzieł sztuki [...] (gimnazjum)
  - 1.1) tworzy dłuższy tekst [...] mówiony [...] zgodnie z podstawowymi regułami jego organizacji, przestrzegając zasady spójności znaczeniowej i logicznej
  - 1.2) przygotowuje wypowiedź (wybiera [...] odpowiedni układ kompozycyjny, analizuje temat, wybiera formę kompozycyjną, sporządza plan wypowiedzi, dobiera właściwe słownictwo)
  - 1.3) tworzy samodzielną wypowiedź argumentacyjną według podstawowych zasad logiki i retoryki (stawia tezę lub hipotezę, dobiera argumenty, porządkuje je, hierarchizuje, dokonuje selekcji pod względem użyteczności w wypowiedzi, podsumowuje, dobiera przykłady ilustrujące wywód myślowy, przeprowadza prawidłowe wnioskowanie)
  - 1.4) publicznie wygłasza przygotowaną przez siebie wypowiedź, dbając o dźwiękową wyrazistość przekazu (w tym także tempo mowy i donośność głosu).

Pojęcia i terminy

- ponadczasowość
- uniwersalność
- utrwalanie codzienności

Komentarz do zadania

Zdający powinien omówić obraz Vermeera, podkreślając, że malarz wyeksponował na nim codzienną czynność (przygotowywanie posiłku), przez co podkreślił jej znaczenie w życiu człowieka oraz uwiecznił w malarskim arcydziele piękno zwykłych rzeczy: gestów, skupienia, ciszy, przedmiotów codziennego użytku. Zagadnienie utrwalania w tekstach kultury „pospolitości” należy rozwinąć poprzez odwołania do co najmniej dwóch wybranych tekstów literackich.

Zadanie 3.10.**Przykładowa realizacja (1)****Wstęp**

Codziennosc, choc postulowana jako temat dzieł sztuki juz w starozytnosci, nie przeniknela w owczes do swiadomosci artystow. Przedstawiano raczej zycie warstw wyzszych, natomiast zwyczajnosc kojarzona z pospolitością rzadko przedostawala sie do literatury i sztuki. Przedstawianiem rzeczy zwyklych: codziennych czynnosci, przedmiotow otaczajacych czlowieka, scen z zycia i pracy zainteresowano sie w XIX wieku, w czasach realizmu.

Rozwinięcie

Można wskazać różne przyczyny i sposoby eksponowania piękna zwykłych przedmiotów i czynności w dziełach sztuki i w utworach literackich:

1. *Mleczarka* Vermeera:

- bohaterką obrazu jest prosta kobieta. Jej ubiór składa się z żółtego kaftana, czerwonej spódnicy, granatowego fartucha oraz białego czepeczka
- kobieta przygotowuje posiłek – przelewa mleko z glinianego dzbanka do szerokiego naczynia, tematem obrazu jest więc zwykła, codzienna czynność, ale odnosząca się do rzeczy wiecznych, powtarzanych nieustannie, będących istotą życia
- mleczarka znajduje się w ubogo wyposażonym pomieszczeniu, przy niedużym stole przykrytym zielonkawym obrusem. Malarz wyeksponował na nim chleb (codzienny pokarm)
- utrwalając codzienność, artysta afirmuje piękno codziennych, niepozornych czynności, przez co podkreśla ich znaczenie dla człowieka (nalewanie mleka oznacza tu żywienie, karmienie)
- Vermeer pokazuje trwanie w wieczności takich chwil, jak skupienie, cisza, gest ręki, czynność powtarzana od zawsze.

Odwołanie do załączonego tekstu.

2. *Chłopi* Władysława Reymonta:

- przedstawienie zwyczajnych zajęć chłopskich – prac: orka, zasiew, zbieranie plonów, doglądanie inwentarza i rozrywek: spotkania w karczmie, zabawy
- Reymont pokazuje, że codzienność jest elementem nieodzownym rzeczywistości, że prowadzi ona od święta do święta, przez co czas staje się przestrzenią sakralną.

Odwołanie do wybranego tekstu literackiego.

3. Cykl *Jeżycjada* Małgorzaty Musierowicz:

- wprowadzenie czytelnika w świat codziennych problemów rodziny Borejków, ale podobnie jak u Vermeera powtarzanych cyklicznie i przeradzających się w wieczność
- nieheroiczność codzienności jako temat literatury
- możliwość utożsamienia się z egzystencją przeciętnej poznańskiej rodziny
- literatura jako zwierciadło – oglądamy w nim siebie samych.

Odwołanie do wybranego tekstu literackiego.

Wnioski

- Codzienność jako istotna część życia każdego człowieka, która musi odnaleźć swoje miejsce także w sztuce.
- Inspiracje artystyczne codziennością naturalnym przejawem poszukiwań jej sensu i wartości w perspektywie bieżących problemów człowieka oraz przemijającego życia.

Zadanie 3.10.**Przykładowa realizacja (2)****Wstęp**

Codziennosc jako zjawiska charakterystycznego dla literatury i sztuki epoki pozytywizmu – realizm, jak i dla epok wcześniejszych – starozytnosci (Horacy) i renesansu (Jan Kochanowski).

Teza

Artysci, utrwalajac codziennosc, nobilituja zycie zwyklych ludzi.

Argumenty**1. Nobilitacja zwyklej kobiety – mlecarki na obrazie Jana Vermeera:**

- obraz przedstawia prostą kobietę, przelewającą mleko z dzbana do szerokiego glinianego garnka. Postać mlecarki jest wyeksponowana dzięki światłu. Kobieta powtarzaną zapewne codziennie czynność wykonuje z dużym skupieniem, w jej geście można dostrzec delikatność, ostrożność, opanowanie
- na stole, przy którym stoi mlecarka, znajdują się koszyk, chleb, bułki, dzbanki. Zostały one oświetlone, przez co uzyskały rangę szczegółów istotnie przyczyniających się do ekspozycji tematu
- uchwycenie codzienności przez holenderskiego malarza jest inspiracją do refleksji na temat wartości, piękna i niezwykłości zwykłego ludzkiego życia
- w jednym ze swoich wierszy (Vermeer) Wisława Szymborska, w nawiązaniu do tego obrazu stwierdza, że takie malarstwo, które potrafi utrwalić na wieczność codzienne czynności nadaje światu sens.

Odwołanie się do załączonego tekstu.

Odwołanie do wybranego tekstu literackiego

2. Nobilitacja codziennego życia trędowatego Lebbroso w Wieży Gustawa Herlinga Grudzińskiego:

- główny bohater opowiadania – odseparowany od świata w wieży, trędowaty Lebbroso życie spędza na wykonywaniu codziennych, prozaicznych czynności (wyplata koszyki, pielęgnuje kwiaty) i modlitwie
- sakralizacja postaci dzięki odniesieniu do sytuacji biblijnego Hioba oraz cierpienia Chrystusa (krzyż zawieszony w celi Lebbroso)
- codzienność Lebbroso, w której odnajdujemy znaki wieczności sama dąży do zapisania się w wieczności.

Odwołanie do wybranego tekstu literackiego.

3. Nobilitacja życia wiejskiej gromady w Chłopach Reymonta:

- codzienne czynności, związane z uprawą ziemi i doglądaniem inwentarza, wtopione w rytm zmieniających się pór roku oraz rok liturgiczny, wpisują się w odwieczny ład istnienia, jego sakralny porządek
- codzienność Lipiec jest istotną tkanką życia społecznego wsi. Przeżywanie tej codzienności w zgodzie ze swoim statusem społecznym jest zadaniem, które zostało powierzone każdemu człowiekowi
- istotą dzieła Reymonta jest utrwalanie tej codzienności, przenoszenie jej w wieczność.

Odwołanie do wybranego tekstu literackiego.

Wnioski

- Utrwalanie codzienności w sztuce pozwala dostrzec wartość i sens każdego ludzkiego istnienia.
- Codziennosc może być niewyczerpanym źródłem inspiracji artystycznych ze względu na jej bliskość najbardziej powszechnym doświadczeniom ludzkim.

Zadanie 3.11.

Teksty ikoniczne

Czemu może służyć deformacja rzeczywistości dokonywana w tekstach kultury? Omów zagadnienie, odnosząc się do załączonego obrazu Bronisława Wojciecha Linkego oraz wybranych utworów literackich.

Bronisław Wojciech Linke, *Autobus*, 1959–1961, Muzeum Narodowe w Warszawie.

Zadanie 3.11.*Wymagania ogólne i szczegółowe*

- I. Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji. Uczeń:
- 1.1) odczytuje sens całego tekstu [...]
  - 1.2) [...] odczytuje zawarte w odbieranych tekstach informacje zarówno jawne, jak i ukryte.
- II. Analiza i interpretacja tekstów kultury. Uczeń:
- 1.2) określa problematykę utworu
  - 2.1) uwzględnia w analizie specyfikę tekstów kultury przynależnych do następujących rodzajów sztuki: [...] sztuki plastyczne (gimnazjum)
  - 2.4) rozpoznaje w utworze sposoby kreowania świata przedstawionego i bohatera [...]
  - 2.5) porównuje utwory literackie lub ich fragmenty (dostrzega cechy wspólne i różne)
  - 3.1) wykorzystuje w interpretacji elementy znaczące dla odczytania sensu utworu (np. słowa – klucze, wyznaczniki kompozycji)
  - 3.2) wykorzystuje w interpretacji utworu konteksty (np. literackie, kulturowe, filozoficzne, religijne)
  - 3.4) odczytuje treści alegoryczne i symboliczne utworu
  - 4.2) omawia na podstawie poznanych dzieł literackich [...] podstawowe, ponadczasowe zagadnienia egzystencjalne [...] (gimnazjum)
  - 4.2) dostrzega obecne w utworach literackich oraz innych tekstach kultury wartości narodowe i uniwersalne.
- III. Tworzenie wypowiedzi. Uczeń:
- 1.1) tworzy spójne wypowiedzi ustne [...] opis dzieł sztuki [...] (gimnazjum)
  - 1.1) tworzy dłuższy tekst [...] mówiony [...] zgodnie z podstawowymi regułami jego organizacji, przestrzegając zasady spójności znaczeniowej i logicznej
  - 1.2) przygotowuje wypowiedź (wybiera [...] odpowiedni układ kompozycyjny, analizuje temat, wybiera formę kompozycyjną, sporządza plan wypowiedzi, dobiera właściwe słownictwo)
  - 1.3) tworzy samodzielną wypowiedź argumentacyjną według podstawowych zasad logiki i retoryki (stawia tezę lub hipotezę, dobiera argumenty, porządkuje je, hierarchizuje, dokonuje selekcji pod względem użyteczności w wypowiedzi, podsumowuje, dobiera przykłady ilustrujące wywód myślowy, przeprowadza prawidłowe wnioskowanie)
  - 1.4) publicznie wygłasza przygotowaną przez siebie wypowiedź, dbając o dźwiękową wyrazistość przekazu (w tym także tempo mowy i donośność głosu).

Pojęcia i terminy

- deformacja
- groteska
- nadrealizm
- perswazja

Komentarz do zadania

Zdający powinien omówić obraz Linkego, zwracając uwagę na groteskową deformację przedstawionej na nim rzeczywistości (społeczeństwa) służącą podkreśleniu jej wybranych cech i – poprzez to – wydobyciu ukrytej prawdy. Ponadto zagadnienie deformacji rzeczywistości przez artystów należy poszerzyć poprzez odwołania do co najmniej dwóch tekstów literackich.

Zadanie 3.11.**Przykładowa realizacja (1)****Wstęp**

Sztuka powinna wypowiadać się tak, aby kształtować coraz lepszego moralnie człowieka. Stąd bardzo ważną kwestią są stawiane jej zadania dydaktyczne. Sztuka ma zmieniać świat, stawiać mu trudne nieraz pytania, diagnozować rzeczywistość.

Teza

Deformacja rzeczywistości może służyć ukazaniu jej mankamentów, przez co pełni zadania dydaktyczne.

Uzasadnienie**1. Obraz Bronisława Wojciecha Linkego *Autobus*:**

- nierzeczywistość otwartej przestrzeni autobusu
- symboliczne zdjęcie ściany i dachu – dostanie się do wnętrza pędzącej rzeczywistości, próba przedstawienia społeczeństwa jako spójnego jednym celem konglomeratu
- żywe barwy autobusu (symbolu systemu, społeczeństwa, ram kultury) zestawione z bladeścią (trupią bladeścią) pojedynczych twarzy
- interpretacja zbioru pasażerów: są to postaci żyjące (kolorowe ubrania) i ich demony, upiory, koszmary z przeszłości (postaci efemeryczne)
- stąd wniosek, że człowiek jest sumą swoich historii, zostaje niejednokrotnie wpisany w kontekst, który nie jest jego wyborem (rzeczywistość autobusu).

Odwołanie do załączonego tekstu.

2. Miron Białoszewski *Ja stróż latarnik nadaję z mrówkowca*:

- doświadczenie biograficzne Białoszewskiego – przeprowadzka do wieżowca
- poczucie wyobcowania ze społeczności blokowej
- apel do czytelnika o stworzenie relacji nie zbiorowych, ale personalnych, („ale nie omińmy”) mimo nieuniknionego upływu życia („Mińmy”)
- artysta jako osoba, która dostrzega nienormalność życia w świecie, w którym wszystko dzieje się w rzeczywistości jakby na scenie – wobec innych ludzi (inne wiersze dotyczące mieszkania w bloku)
- Białoszewski sprzeciwiający się niemal siłowemu umieszczeniu go w sytuacji podobnej do pasażerów na obrazie Linkego
- deformacja obrazu mrówkowca służy wyolbrzymieniu tych jego cech, które dehumanizują mieszkańców, upodabniając i ich do owadów.

Odwołanie do wybranego tekstu literackiego.

3. Marcin Świetlicki *McDonald's*:

- uprzedmiotowienie jednostki
- kultura masowa oddziałująca na życie człowieka poprzez wpisanie go w kontekst nieestetycznej codzienności („Czasami bywam hamburgerem”)
- podobna do obrazu Linkego wiwisekcja życia – ukazanie elementów konstruujących życie (przekrój)
- deformacja w celu zmetaforyzowanego pokazania zranień, jakie odnosi współczesny poeta, człowiek wpisany w popkulturę.

Odwołanie do wybranego tekstu literackiego.

Podsumowanie

Współczesna cywilizacja często uprzedmiotawia człowieka. Sztuka ma się temu sprzeciwiać, będąc głosem w obronie indywidualności i niezależności jednostki.

Zadanie 3.11.**Przykładowa realizacja (2)****Wstęp**

Deformacja to jeden ze środków artystycznego wyrazu służący do podkreślenia ukrytych cech tego, co widzialne.

Teza

Wyołbrzymienie pewnych cech, zmiana naturalnych proporcji, pozwala na odkrycie prawdy o analizowanych elementach rzeczywistości.

Uzasadnienie**1. Bronisław Wojciech Linke *Autobus*:**

- odsłonięcie przestrzeni autobusu pozwala na wgląd w obręb zamkniętych społeczności
- metafora autobusu (przewożący ludzi, przemieszczający się w czasie i przestrzeni) ma wyrazić stałą zmienność ludzkiego losu
- podróż jaką jest życie przeżywamy w towarzystwie innych ludzi
- tego towarzystwa sobie nie wybieramy
- towarzyszą nam także „duchy przodków” – w sensie negatywnym i pozytywnym (postaci trupioblade na obrazie).

Odwołanie do załączonego tekstu.

2. Witold Gombrowicz *Ferdydurke*:

- deformacja stosunków społecznych w domu Młodziaków – krytyka pozornego liberalizmu obyczajowego
- brak konwenansów staje się nowym konwenansem
- niestosowność w zachowaniu, gdy osoby dojrzałe przekraczają normy społeczne, prowadzi do sytuacji groteskowych
- komizm sielanki za wszelką cenę widać również w przypadku majątku Hurleckich
- życie ziemiańskie poddane zabiegom deformacji (sytuacja z parobkiem) pokazuje inną (groteskową) możliwość realizacji motywu dworku szlacheckiego – centrum polszczyzny (Soplicowo, Nawłóć).

Odwołanie do wybranego tekstu literackiego.

3. Bolesław Leśmian *Garbus*:

- deformacja rozumiana jako kalectwo jest punktem wyjścia sytuacji lirycznej
- garb powszechnie jest uważany za metaforę kalectwa i ciężaru, u Leśmiana zaś jest on atrybutem mającym wartość dodatnią
- bohater liryczny wiersza – wielbłąd – zawdzięcza swoją egzystencję paradoksalnie właśnie garbowi
- garb przeżywa swojego „nosiciela”, gdyż, jak się okazuje, to co nas niszczy, jest nam zawadą, przeżywa naszą egzystencję, dodatkowo karmiąc nasze życie, zapewniając tej egzystencji sens
- to motyw umocowany w kulturze, która kazała w trudach sięgać doskonałości
- ostatecznie ten, który garb nosił, nazwany zostaje „leniem” – jest niedoceniony nawet po śmierci.

Odwołanie do wybranego tekstu literackiego.

Podsumowanie

Wprowadzenie groteskowej deformacji rzeczywistości, odwrócenie porządku (często także logicznego), pozwala zobaczyć „drugą stronę” rzeczy. Świat rządzi się pozorami i dopiero jego otwarcie, pokazanie jego wnętrza, doprowadzenie pewnych sytuacji do absurdałnej skrajności, ujawnia prawdę o życiu i nas samych.

Zadanie 3.12.

Teksty ikoniczne

Czy człowiek może w pełni poznać samego siebie? Rozważ problem na podstawie obrazu René Magritte'a *Reprodukcja zakazana* i wybranych utworów literackich.

René Magritte*, *Reprodukcja zakazana*, 1937, Museum Boijmans w Rotterdamie.

* René Magritte – wym. /rene magrit/

Zadanie 3.12.*Wymagania ogólne i szczegółowe*

- I. Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji. Uczeń:
- 1.1) odczytuje sens całego tekstu [...]
  - 1.2) [...] odczytuje zawarte w odbieranych tekstach informacje zarówno jawne, jak i ukryte.
- II. Analiza i interpretacja tekstów kultury. Uczeń:
- 1.2) określa problematykę utworu
  - 2.1) uwzględnia w analizie specyfikę tekstów kultury przynależnych do następujących rodzajów sztuki: [...] sztuki plastyczne (gimnazjum)
  - 2.4) rozpoznaje w utworze sposoby kreowania świata przedstawionego i bohatera [...]
  - 2.5) porównuje utwory literackie lub ich fragmenty (dostrzega cechy wspólne i różne)
  - 3.1) wykorzystuje w interpretacji elementy znaczące dla odczytania sensu utworu (np. słowa – klucze, wyznaczniki kompozycji)
  - 3.2) wykorzystuje w interpretacji utworu konteksty (np. literackie, kulturowe, filozoficzne, religijne)
  - 3.4) odczytuje treści alegoryczne i symboliczne utworu
  - 4.2) omawia na podstawie poznanych dzieł literackich [...] podstawowe, ponadczasowe zagadnienia egzystencjalne [...] (gimnazjum)
  - 4.2) dostrzega obecne w utworach literackich oraz innych tekstach kultury wartości [...] uniwersalne.
- III. Tworzenie wypowiedzi. Uczeń:
- 1.1) tworzy spójne wypowiedzi ustne [...] opis dzieł sztuki [...] (gimnazjum)
  - 1.1) tworzy dłuższy tekst [...] mówiony [...] zgodnie z podstawowymi regułami jego organizacji, przestrzegając zasady spójności znaczeniowej i logicznej
  - 1.2) przygotowuje wypowiedź (wybiera [...] odpowiedni układ kompozycyjny, analizuje temat, wybiera formę kompozycyjną, sporządza plan wypowiedzi, dobiera właściwe słownictwo)
  - 1.3) tworzy samodzielną wypowiedź argumentacyjną według podstawowych zasad logiki i retoryki (stawia tezę lub hipotezę, dobiera argumenty, porządkuje je, hierarchizuje, dokonuje selekcji pod względem użyteczności w wypowiedzi, podsumowuje, dobiera przykłady ilustrujące wywód myślowy, przeprowadza prawidłowe wnioskowanie)
  - 1.4) publicznie wygłasza przygotowaną przez siebie wypowiedź, dbając o dźwiękową wyrazistość przekazu (w tym także tempo mowy i donośność głosu)
  - 2.11) operuje słownictwem z określonych kręgów tematycznych (na tym etapie rozwijanym i koncentrującym się przede wszystkim wokół tematów: rozwój psychiczny, moralny człowieka [...]) (gimnazjum).

Pojęcia i terminy

- portret
- motyw lustra
- odbicie
- reprodukcja
- poznanie

Komentarz do zadania

Polecenie wymaga zajęcia stanowiska wobec problemu granic samopoznania – w postaci tezy twierdzącej, przeczącej lub ambiwalentnej – i sformułowania wypowiedzi argumentacyjnej. Zdający powinien w sposób ukierunkowany, w zależności od przyjętego stanowiska, zinterpretować obraz Magritte’a oraz poszerzyć omówienia zagadnienia poprzez odwołania do co najmniej dwóch utworów literackich.

Zadanie 3.12.*Przykładowa realizacja (1)***Wstęp**

Od czasów starożytnych jednym z istotnych tematów podejmowanych w sztuce była próba rozpoznania kondycji człowieka, a w szczególności siebie samego. Nie przez przypadek w Delfach, nad siedzibą Pytii widniał napis: „Poznaj samego siebie”. To dążenie w człowieku pozostało po dziś dzień.

Teza

Człowiek nie jest w stanie do końca poznać samego siebie – odkrywa swoje możliwości i ograniczenia tylko w sytuacjach, w których stawia go życie.

Argumentacja

- Obraz Magritte'a to surrealistyczne odbicie lustrzane – wizja z pogranicza jawy i snu, burząca porządek rzeczywistości. Mężczyzna przedstawiony na obrazie przegląda się w lustrze, ale – tak jak obserwator patrzący na obraz – może zobaczyć tylko tył swojej postaci, nie widzi twarzy, która zwykle najpełniej wyraża uczucia i nastrój, na której zapisują się doświadczenia życiowe. Co człowiek z obrazu wie na swój temat, jeśli nie może spojrzeć sobie w oczy? Introspekcja natomiast pokazuje naszą drugą stronę, często tę, której inni nie widzą, którą celowo kryjemy przed wzrokiem ludzi.
- Człowiek dokonuje wielu oglądów siebie samego. Takie opisanie życia, jego podsumowanie często towarzyszy tworzeniu literatury wyznania. Najdobitniejszym przykładem w literaturze światowej szczerzej spowiedzi, która ma prowadzić do rozpoznania własnej kondycji ludzkiej są *Wyznania* św. Augustyna. Pokazuje on nam, że nikt nie jest w stanie do końca przeniknąć swoich słabości. Dlatego jest w nas niepokój, który nas paraliżuje, odbiera nam jasność myślenia i spokój. „Niespokojne jest serce nasze, dopóki nie spocznie w Panu”, pisze św. Augustyn wskazując, że jedynym lustrem, w którym możemy się widzieć ze wszystkich stron jest Bóg.
- „Tyle wiemy o sobie, ile nas sprawdzono”, pisze Wisława Szymborska w *Minucie ciszy po Ludwice Wawrzyńskiej*. Wiersz poświęcony nauczycielce, która za cenę swojego życia bez wahania wyniosła z płonącego domu czwórkę dzieci, staje się pretekstem do refleksji na temat tajemnicy człowieka. Czy potrafilibyśmy dla innych, może nawet nieznanym sobie osób, zrezygnować ze swojego życia, ze wszystkich planów i marzeń? Poetka stawia to pytanie sobie i czytelnikowi. „Nikt mnie dotychczas nie wzywał na pomoc” mówi z przekonaniem, że dopiero wtedy, kiedy los nas sprawdza, poznajemy prawdę o sobie i swoim „nieznanym sercu”. Nie znamy granic swojego poświęcenia. Nasze odbicia są jedynie obrazami przeszłości, pokazując nas, jak na obrazie Magritte'a, z tyłu. Znaczący jest także tytuł obrazu. Wskazuje on na niepowtarzalność i wyjątkowość każdego życia ludzkiego.

Odwołanie do załączonego tekstu.

Odwołanie do wybranego tekstu kultury.

Odwołanie do wybranego tekstu literackiego.

Podsumowanie

Człowiek bezpośrednio poznaje się w życiu. Można to porównać do pogoni za własnym odbiciem, nieustannym sprawdzaniem własnej wartości.

Zadanie 3.12.**Przykładowa realizacja (2)****Wstęp**

Każdy człowiek w wymiarze duchowym jest inny, co jednak nie wyklucza możliwości poznania samego siebie, bowiem każdy może świadomie wybierać budujące go wartości, którym będzie wierny w ciągu całego życia.

Teza

Człowiek może do końca poznać samego siebie, jeśli tylko opiera się na jasno sprecyzowanej i nieziennej hierarchii wartości.

Rozwinięcie

1. Lustro na obrazie Magritte'a nie pokazuje nam twarzy stojącego przed nim człowieka. Aby poznać siebie i być siebie pewnym, człowiek nie musi budować obrazu swojej osoby na podstawie tego, jak jest widziany przez innych. Obraz ten budowany jest wewnątrz z elementów, na które składają się: przekonania, ideały i poczucie własnej wartości niezależne od otoczenia. Mężczyzna przed lustrem jest wyprostowany i bez obaw patrzy w taflę, która nie pokazuje jego twarzy.
2. Postacią, która ani na chwilę nie zwątpiła w siebie i najważniejsze dla siebie wartości jest biblijny Hiob. Wystawiany na próbę przez szatana, pozbawiony majątku i rodziny, a wreszcie dotknięty trędem, ani na chwilę nie traci wiary i ufności w sprawiedliwość Boga. Historia kończy się zwycięstwem Hioba, który odzyskuje wszystko w dwójnasób.
3. Postacią, która nie ogląda się na innych jest Lord Jim z powieści Josepha Conrada. Wychowany przez ojca w przekonaniu, że należy kierować się takimi wartościami, jak wierność sobie, stałość przekonań, honor i prawość, przezwycięża chwile słabości i nie tylko żyje zgodnie ze swoimi ideałami, ale też poświęca dla nich życie.

Odwołanie do załączonego tekstu.

Odwołanie do wybranego tekstu kultury.

Odwołanie do wybranego tekstu literackiego.

Podsumowanie

Obraz Magritte'a może sugerować, że nie musimy człowieka postrzegać tylko przez pryzmat jego odmienności fizycznej. Twarzą człowieka jest bowiem jego duchowość, światopogląd, idee, którym jest wierny.

Zadanie 3.13.

Teksty ikoniczne

Jaką rolę w życiu człowieka odgrywają książki? Omów zagadnienie, odwołując się do zamieszczonego obrazu oraz wybranych tekstów literackich.

Quint Buchholz*, *Książkowa latarnia*, 1992, Galeria Rothweiler w Karlsruhe.

* Quint Buchholz – wym. /kwint bucholz/

Zadanie 3.13.*Wymagania ogólne i szczegółowe*

- I. Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji. Uczeń:
- 1.1) odczytuje sens całego tekstu [...]
  - 1.2) [...] odczytuje zawarte w odbieranych tekstach informacje zarówno jawne, jak i ukryte.
- II. Analiza i interpretacja tekstów kultury. Uczeń:
- 1.2) określa problematykę utworu
  - 2.1) uwzględnia w analizie specyfikę tekstów kultury przynależnych do następujących rodzajów sztuki: [...] sztuki plastyczne (gimnazjum)
  - 2.5) porównuje utwory literackie lub ich fragmenty (dostrzega cechy wspólne i różne)
  - 3.1) wykorzystuje w interpretacji elementy znaczące dla odczytania sensu utworu (np. słowa – klucze, wyznaczniki kompozycji)
  - 3.2) wykorzystuje w interpretacji utworu konteksty (np. literackie, kulturowe, filozoficzne, religijne)
  - 3.3) porównuje funkcjonowanie tych samych motywów w różnych utworach literackich
  - 3.4) odczytuje treści alegoryczne i symboliczne utworu
  - 4.2) dostrzega obecne w utworach literackich oraz innych tekstach kultury wartości [...] uniwersalne.
- III. Tworzenie wypowiedzi. Uczeń:
- 1.1) tworzy spójne wypowiedzi ustne [...] opis dzieł sztuki [...] (gimnazjum)
  - 1.1) tworzy dłuższy tekst [...] mówiony [...] zgodnie z podstawowymi regułami jego organizacji, przestrzegając zasady spójności znaczeniowej i logicznej
  - 1.2) przygotowuje wypowiedź (wybiera [...] odpowiedni układ kompozycyjny, analizuje temat, wybiera formę kompozycyjną, sporządza plan wypowiedzi, dobiera właściwe słownictwo)
  - 1.3) tworzy samodzielną wypowiedź argumentacyjną według podstawowych zasad logiki i retoryki (stawia tezę lub hipotezę, dobiera argumenty, porządkuje je, hierarchizuje, dokonuje selekcji pod względem użyteczności w wypowiedzi, podsumowuje, dobiera przykłady ilustrujące wywód myślowy, przeprowadza prawidłowe wnioskowanie)
  - 1.4) publicznie wygłasza przygotowaną przez siebie wypowiedź, dbając o dźwiękową wyrazistość przekazu (w tym także tempo mowy i donośność głosu)
  - 2.11) operuje słownictwem z określonych kręgów tematycznych [...] koncentrującym się przede wszystkim wokół tematów: rozwój psychiczny, moralny człowieka, kultura.

Pojęcia i terminy

- biblioteka
- księga
- mądrość
- źródła kultury

Komentarz do zadania

Zdający powinien omówić obraz Buchholza, odczytując symboliczne znaczenie przedstawionych na nim elementów: latarni zbudowanej z lampy ustawionej na wieży z książek, stołu, bezkresnej przestrzeni i szybującego ptaka. Zagadnienie roli książek w życiu człowieka należy poszerzyć poprzez odwołania do co najmniej dwóch utworów literackich.

Zadanie 3.13.*Przykładowa realizacja (1)***Wstęp**

Książka ma zasadniczy wpływ na kształtowanie kultury, dzięki której życie człowieka ma pełniejszy wymiar, jest bardziej ludzkie.

Teza

Książka jest światłem człowieka.

Rozwinięcie**1. Obraz Quinta Buchholza, *Latarnia z książek***

- bezpośrednia metafora – znak latarni, której podstawa zbudowana jest z książek
- szczyt latarni to zapalona lampa, która oświetla pustą przestrzeń
- drugi plan obrazu to lecący ptak – symboliczne ukazanie wysyłania wiedzy w świat
- całość oparta jest na stole – podstawowym sprzęcie domowym (tworzącym dom)
- sprzężenie dwóch znaków ikonicznych – stołu i książek.

Odwołanie do załączonego tekstu.

2. Nowela Henryka Sienkiewicza *Latarnik*

- postać Skawińskiego jako symbol Polaka na emigracji
- kształtowanie polskości poprzez lekturę *Pana Tadeusza*
- poemat Mickiewicza jako emigracyjny ekwiwalent ojczyzny
- wpływ książki na decyzje życiowe bohatera.

Odwołanie do wybranego tekstu literackiego.

3. Wiersz Czesława Miłosza *O książce*

- historia zapisana w tekstach kultury
- wielcy twórcy literatury (Norwid, Hafiz, Conrad) jako przykłady „rozświetlania” życia człowieka
- książka, jako wartość przenosząca tradycję
- książka jako rzeczywistość ponad ograniczeniami (czasowymi, przestrzennymi, rozgraniczeniami światopoglądowymi i kulturowymi).

Odwołanie do wybranego tekstu literackiego.

Podsumowanie

Książki to zbiór doświadczeń – estetycznych, etycznych, egzystencjalnych, naukowych. Pozwalają one na bardziej świadome i mądre przeżywanie rzeczywistości. Światło emanujące z ksiąg to symbolicznie wyrażona zapisana w nich mądrość.

Zadanie 3.13.*Przykładowa realizacja (2)***Teza**

Książki pomagają żyć.

Argumenty**1. Obraz Quinta Buchholza *Latarnia z książek*:**

- książki ułożone na stole jako obraz tego, co tworzy dom – miejsce bezpiecznego azylu
- lampa wieńczy wieżę z książek – książki jako podstawa światła, oświecenia, mądrości
- książki, stół i lampa – trzy elementy symboliczne, które wyruszają z człowiekiem w podróż życia.

*Odwołanie do
załączonego
tekstu.*

2. Lektury bohaterów tekstów literackich, jako ważne elementy organizujące ich życie wewnętrzne:

- Kordian czytający *Hamleta* i *Króla Leara*
- Skawiński czytający *Pana Tadeusza*
- Gustaw czytający *Nową Heloizę*
- Wokulski czytający Mickiewicza i opisy podróży.

*Odwołanie do
wybranych
tekstów
literackich.*

3. Kultura europejska jako kultura księgi:

- Biblia jako podstawa cywilizacji śródziemnomorskiej
- Księga jako przedmiot szczególnej czci w krajach cywilizowanych
- funkcje terapeutyczne lektury
- koncepcja świata jako biblioteki (Eco, Borges).

*Odwołanie do
wybranych
tekstów
kultury.*

Podsumowanie

Książka jest fundamentem cywilizacji. Zawarta w niej mądrość przekazuje podstawy kulturowe. Dzięki cywilizacji książki ludzkość udoskonala się, nie zapominając o swoich korzeniach.

Zadanie 3.14.

Teksty ikoniczne

Czym może być dla człowieka samotność? Odpowiedz na pytanie, odwołując się do rzeźby oraz wybranych utworów literackich.

Konstanty Laszczka, *Opuszczony*, 1896, Muzeum Stanisława Wyspiańskiego w Kamienicy Szołayskich w Krakowie.

Zadanie 3.14.*Wymagania ogólne i szczegółowe*

- I. Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji. Uczeń:
- 1.1) odczytuje sens całego tekstu [...]
  - 1.2) [...] odczytuje zawarte w odbieranych tekstach informacje zarówno jawne, jak i ukryte.
- II. Analiza i interpretacja tekstów kultury. Uczeń:
- 1.2) określa problematykę utworu
  - 2.5) porównuje utwory literackie lub ich fragmenty (dostrzega cechy wspólne i różne)
  - 2.11) uwzględnia w analizie specyfikę tekstów kultury przynależnych do następujących rodzajów sztuki: [...] sztuki plastyczne (gimnazjum)
  - 3.1) wykorzystuje w interpretacji elementy znaczące dla odczytania sensu utworu (np. słowa – klucze, wyznaczniki kompozycji)
  - 3.2) wykorzystuje w interpretacji utworu konteksty (np. literackie, kulturowe, filozoficzne, religijne)
  - 3.3) porównuje funkcjonowanie tych samych motywów w różnych utworach literackich
  - 3.4) odczytuje treści alegoryczne i symboliczne utworu
  - 4.2) omawia na podstawie poznanych dzieł literackich [...] podstawowe, ponadczasowe zagadnienia egzystencjalne, np. śmierć, cierpienie, poczucie wspólnoty, solidarność, sprawiedliwość [...] (gimnazjum)
  - 4.2) dostrzega obecne w utworach literackich oraz innych tekstach kultury wartości narodowe i uniwersalne.
- III. Tworzenie wypowiedzi. Uczeń:
- 1.1) tworzy spójne wypowiedzi ustne [...] opis dzieł sztuki [...] (gimnazjum)
  - 1.1) tworzy dłuższy tekst [...] mówiony [...] zgodnie z podstawowymi regułami jego organizacji, przestrzegając zasady spójności znaczeniowej i logicznej
  - 1.2) przygotowuje wypowiedź (wybiera [...] odpowiedni układ kompozycyjny, analizuje temat, wybiera formę kompozycyjną, sporządza plan wypowiedzi, dobiera właściwe słownictwo)
  - 1.3) tworzy samodzielną wypowiedź argumentacyjną według podstawowych zasad logiki i retoryki (stawia tezę lub hipotezę, dobiera argumenty, porządkuje je, hierarchizuje, dokonuje selekcji pod względem użyteczności w wypowiedzi, podsumowuje, dobiera przykłady ilustrujące wywód myślowy, przeprowadza prawidłowe wnioskowanie)
  - 1.4) publicznie wygłasza przygotowaną przez siebie wypowiedź, dbając o dźwiękową wyrazistość przekazu (w tym także tempo mowy i donośność głosu).

Pojęcia i terminy

- samotność
- kontemplacja
- psychologia postaci

Komentarz do zadania

Zadanie wymaga sformułowania przez ucznia odpowiedzi na pytanie zawarte w poleceniu: czym może być dla człowieka samotność. Możliwe jest wskazanie w wypowiedzi różnych aspektów tego stanu dotyczących przyczyn lub skutków samotności (samotność jako szansa, samotność jako konsekwencja indywidualizmu, samotność jako źródło cierpienia etc.) lub tylko jednego aspektu. Zagadnienie należy rozwinąć poprzez odwołanie do co najmniej dwóch trafnie dobranych utworów literackich.

Zadanie 3.14.**Przykładowa realizacja (1)****Wstęp**

Samotność – stan nietypowy dla człowieka żyjącego zwykle we wspólnocie – może traktowana jako droga ascezy. Jest wtedy doświadczeniem wzbogacającym człowieka.

Teza

Samotność jest świadomie i dobrowolnie wybranym stanem, poświęceniem dla wyższych celów.

Rozwinięcie**Konstanty Laszczka *Opuszczony*:**

- rzeźba przedstawia harmonijnie zbudowaną postać młodzieńca siedzącego w charakterystycznej pozie
- ułożenie postaci może symbolizować wewnętrzną jedność, przyłgnięcie do siebie samego
- nagość młodzieńca ukazuje otwartość jego postawy: nie przybiera on żadnych kostiumów, nie ma przed nami nic do ukrycia
- jego mina nie ukazuje cierpienia, raczej wewnętrzny spokój
- skrzyżowane na piersiach ręce są znakiem zgody na przeznaczony mu stan
- młodzieniec zdaje się mieć kontakt z absolutem, czego znakiem są zamknięte oczy – postać jest pogrążona we śnie, który symbolizuje odejście w krainę absolutu.

Odwołanie do załączonego tekstu.

Bolesław Prus *Lalka*:

- w powieści Prusa postacią samotną z wyboru jest Ignacy Rzecki
- stary subiekt oddaje swoje życie w imię wartości wyższych – najpierw walczy w Wiośnie Ludów, później niestrudzenie pracuje dla Stanisława Wokulskiego
- sensem jego życia jest życie dla innych
- mimo wyraźnej sympatii do pani Stawskiej nie pozwala sobie na afekty właśnie w imię wyższego dobra, które nakazuje mu pozostać samotnym.

Odwołanie do wybranego tekstu literackiego.

Stefan Żeromski *Ludzie bezdomni*:

- Tomasz Judym wie, że tylko w samotności jest w stanie służyć dobru społecznemu
- odrzuca miłość Joanny Podborskiej w imię naprawy świata
- nie chce, aby cokolwiek stało mu się bliskie, zanim z życia ludzi nie zniknie bezdomność, głód, nędza i cierpienie.

Odwołanie do wybranego tekstu literackiego.

Podsumowanie

Samotność w utworach literackich przedstawiana jest jako stan, który prowadzi do doskonałości, jest jej nieodzownym warunkiem. Człowiek przez samotność udoskonala samego siebie, może poświęcić się realizacji wyższych celów.

Zadanie 3.14.**Przykładowa realizacja (2)****Wstęp**

Samotność to cierpienie dotykające duszę. Jedną z największych mąk, jakich doświadcza człowiek, jest właśnie opuszczenie. Tę tragiczną wymowę samotności słyszymy w ustach umierającego na krzyżu Jezusa: „Boże mój, Boże mój, czemuś mnie opuścił”. Jesteśmy samotni w obliczu śmierci, często także w obliczu życia.

Teza

Niekiedy człowiek zostaje skazany na samotność, która jest dla niego źródłem cierpienia.

Rozwinięcie**Konstanty Laszczka *Opuszczony*:**

- samotność przedstawionego młodzieńca ukazanego w bezruchu jako powód przygnębienia, rezygnacji z aktywności
- wskazują na tę rezygnację skrzyżowane ramiona, głowa spoczywająca na kolanach, wyraz odprężenia na twarzy
- samotność pozostawia człowieka sam na sam ze sobą
- opuszczenie jest jednocześnie błogosławieństwem (daje ulgę od świata) i przekleństwem (pozostawia człowieka w izolacji, jedyną istotą dotykającą go jest on sam).

*Odwołanie do
załączonego
tekstu.*

Juliusz Słowacki *Hymn (Smutno mi, Boże)*:

- podmiot mówiący w wierszu to poeta-emigrant skazany na samotność
- nie odnajduje pocieszenia w podróży i w doświadczeniach kontaktu z innymi kulturami, tęskni za ojczyzną
- poczucie osamotnienia wzmocnione przez obraz lecących bocianów kojarzących się ze stronami rodzinnymi
- samotność, która jest nieprzewyciężona, towarzyszy aż do śmierci.

*Odwołanie do
wybranego
tekstu
literackiego*

Albert Camus *Dżuma*:

- rozłąka Bernarda Rieux z żoną spowodowana pełnieniem obowiązków lekarza
- samotność przeżywana w oddaleniu od najbliższej osoby przeżywana jest podwójnie
- śmierć żony doktora Rieux przypieczętowała samotność na zawsze.

*Odwołanie do
wybranego
tekstu
literackiego.*

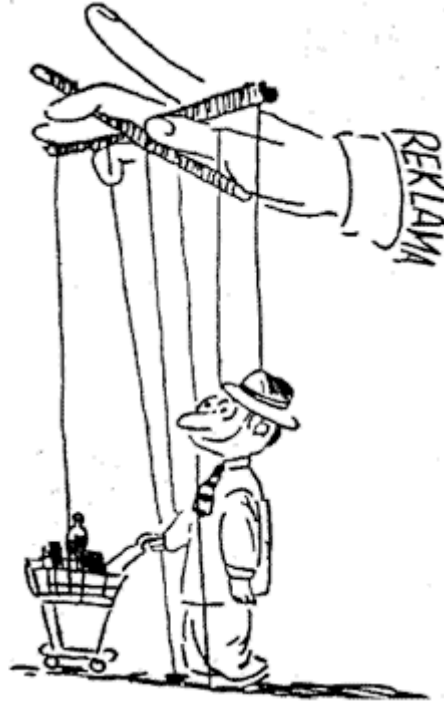
Podsumowanie

Samotność to doświadczenie graniczne. Jest jednym z najbardziej dotkliwych przeżyć człowieka. Nie daje poczucia katharsis, ale rozpacz, którą przeżywa się w pojedynkę.

Zadanie 3.15.

Teksty ikoniczne

Czy powinnością tekstów kultury jest wychowywanie społeczeństwa? Rozważ zagadnienie, odwołując się do rysunku Juliana Bohdanowicza oraz wybranych tekstów literackich.

Julian Bohdanowicz, *Reklama w krzywym zwierciadle*, „Gazeta Wyborcza” 1992, nr z 4–5 lipca.

Zadanie 3.15.*Wymagania ogólne i szczegółowe*

- I. Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji. Uczeń:
- 1.1) odczytuje sens całego tekstu [...]
  - 1.2) [...] odczytuje zawarte w odbieranych tekstach informacje zarówno jawne, jak i ukryte
- II. Analiza i interpretacja tekstów kultury. Uczeń:
- 1.2) określa problematykę utworu;
  - 2.1) uwzględnia w analizie specyfikę tekstów kultury przynależnych do następujących rodzajów sztuki: [...] sztuki plastyczne (gimnazjum)
  - 2.4) rozpoznaje w utworze sposoby kreowania świata przedstawionego i bohatera [...]
  - 3.1) wykorzystuje w interpretacji elementy znaczące dla odczytania sensu utworu
  - 3.2) wykorzystuje w interpretacji utworu konteksty (np. literackie, kulturowe, filozoficzne, religijne)
  - 3.4) odczytuje treści alegoryczne i symboliczne utworu
  - 4.2) dostrzega obecne w utworach literackich oraz innych tekstach kultury wartości uniwersalne
  - 4.3) dostrzega zróżnicowanie postaw [...] społecznych, obyczajowych, kulturowych (gimnazjum).
- III. Tworzenie wypowiedzi. Uczeń:
- 1.2) tworzy spójne wypowiedzi ustne [...] opis dzieł sztuki [...] (gimnazjum)
  - 1.1) tworzy dłuższy tekst [...] mówiony [...] zgodnie z podstawowymi regułami jego organizacji, przestrzegając zasady spójności znaczeniowej i logicznej
  - 1.2) przygotowuje wypowiedź (wybiera [...] odpowiedni układ kompozycyjny, analizuje temat, wybiera formę kompozycyjną, sporządza plan wypowiedzi, dobiera właściwe słownictwo (gimnazjum)
  - 1.3) tworzy samodzielną wypowiedź argumentacyjną według podstawowych zasad logiki i retoryki (stawia tezę lub hipotezę, dobiera argumenty, porządkuje je, hierarchizuje, dokonuje selekcji pod względem użyteczności w wypowiedzi, podsumowuje, dobiera przykłady ilustrujące wywód myślowy, przeprowadza prawidłowe wnioskowanie)
  - 1.4) publicznie wygłasza przygotowaną przez siebie wypowiedź, dbając o dźwiękową wyrazistość przekazu (w tym także tempo mowy i donośność głosu)
  - 2.1) operuje słownictwem z określonych kręgów tematycznych (na tym etapie rozwijającym i koncentrującym się przede wszystkim wokół tematów [...] społeczeństwo i kultura).

Pojęcia i terminy

- manipulacja
- świat jako teatr
- wolność
- zniewolenie

Komentarz do zadania

Polecenie wymaga zajęcia stanowiska wobec problemu dydaktycznej funkcji tekstów kultury (poprzez postawienie tezy twierdzącej, przeczącej lub relatywizującej) i sformułowania wypowiedzi argumentacyjnej. Zdający powinien w niej omówić satyryczny rysunek Bohdanowicza, wskazując na jego demaskatorski charakter, oraz poszerzyć zagadnienie na podstawie odwołań do co najmniej dwóch utworów literackich.

Zadanie 3.15.**Przykładowa realizacja (1)****Teza**

Człowiek żyje w iluzji wolności. W rzeczywistości jest nieustannie sterowany przez czynniki zewnętrzne. Artyści się temu sprzeciwiają i demaskują te mechanizmy w swoich dziełach. Takie utwory pełnią funkcję wychowawczą.

Argumentacja**1. Rysunek Juliana Bohdanowicza:**

- odwołanie do współczesnej sytuacji kulturowej – dyktat reklamy
- niebezpieczeństwo, jakie stwarza społeczeństwo konsumpcyjne
- człowiek – marionetka współczesnego konsumpcjonizmu, którego orężem jest reklama
- „niewidzialna ręka rynku” jako alibi do manipulacji społeczeństwami.

Odwołanie do załączonego tekstu.

2. Bolesław Prus *Lalka* – scena z marionetkami:

- marionetki w sklepie Wokulskiego jako metafora życia społecznego
- Rzecki konfrontujący rzeczywistość z jej mechanizmami
- realizacja toposu „człowiek Boże igrzysko”
- zależność jednostki od mechanizmów społecznych.

Odwołanie do wybranego tekstu literackiego.

3. George Orwell *Rok 1984*:

- obraz społeczeństwa kierowanego przez siłę zewnętrzną
- brak wolności osobistej przy zachowaniu jej pozorów
- stała kontrola Wielkiego Brata
- pozory szczęścia w życiu podporządkowanym zewnętrznym mechanizmom.

Odwołanie do wybranego tekstu literackiego.

Podsumowanie

Człowiek jest istotą społeczną, dlatego jest poddany działaniu czynników socjalnych. To może prowadzić do świadomego manipulowania jego wolnością wyboru przy pozostawieniu pozorów tejże wolności. Reklama jest najdelikatniejszym przykładem zniewalania umysłów. Zjawisko sięga głębiej, tworząc mainstream oportunistycznego społeczeństwa, które za cenę spokoju i wygody rezygnuje z podstawowej wartości, jaką jest wolność. Twórcy tekstów kultury burzą ten komfort, w różny (satyryczny i poważny) sposób przypominając o odpowiedzialności za własne wybory.

Zadanie 3.15.**Przykładowa realizacja (2)****Teza**

Literatura ma za zadanie przekazywać wiedzę o świecie i wychowywać społeczeństwo.

1. Rysunek Juliana Bohdanowicza:

- uświadomienie zagrożenia, jakie niesie ze sobą nadmierne zaufanie reklamie
- człowiek jako marionetka w rękach „siły wyższej”
- człowiek jest podatny na kształtowanie jego wizji świata
- dydaktyczna funkcja rysunku – ostrzeżenie przed konsumpcjonizmem i prymatem „mieć” nad „być” propagowanym przez tzw. rynek
- ostrzeżenie przed wygodą życia „sterowanego” – zwolnieniem z odpowiedzialności.

Odwołanie do załączonego tekstu.

2. Dydaktyczna funkcja Bajek Ignacego Krasickiego:

- krytyka wad i przywar ludzkich poprzez łatwo rozpoznawalne alegorie
- moralizatorska funkcja bajek – pouczenie moralne wynikające z humorystycznego rozpoznania rzeczywistości
- przykład w bajce narracyjnej *Kruk i lis*:
  - lis ma ochotę na ser trzymany w dziobie przez kruk
  - chwali wygląd i piękny głos kruk
  - kruk ulegając podstępowi lisa otwiera dziób chcąc zaśpiewać
  - kruk wypuszcza ser, dając się przechytrzyć lisowi
- morał jako istotna, pouczająca część bajki, która bez morału byłaby zwykłą anegdotą (w *Kroku i lisie* – dotyczy tego, że chęć zdobycia pochwał bywa zgubna).

Odwołanie do wybranego tekstu literackiego.

3. Bolesław Prus *Antek*:

- historia uzdolnionego dziecka wiejskiego
- obraz zacofania wsi i niezrozumienia wyjątkowego talentu Antka
- przykład ilustrujący konieczność dawania możliwości kształcenia się dzieciom ze wsi
- pouczenie o braku możliwości awansu cywilizacyjnego przez brak warunków materialnych, społecznych i kulturowych
- apel autora w zakończeniu noweli o pomoc dzieciom takim jak Antek.

Odwołanie do wybranego tekstu literackiego.

Podsumowanie

Literatura musi kształtować świadomość ludzi. Może to czynić różnymi środkami i wykorzystując do tego różne środki artystyczne. Cel natomiast jest uniwersalny: podniesienie poziomu życia ludzkości – nie tylko materialnego, ale przede wszystkim kulturowego.

Zadania z zakresu kształcenia kulturowo-literackiego oparte na tekstach literackich

O zadaniach literackich na ustnym egzaminie maturalnym z języka polskiego od roku 2015

Egzamin maturalny z języka polskiego w części ustnej sprawdza umiejętność tworzenia wypowiedzi na określony temat, zgodnej z zasadami poprawności językowej, logiki i retoryki. Inspiracją do wypowiedzi jest tekst kultury należący do jednego z trzech typów: literacki albo popularnonaukowy z zakresu wiedzy o języku, albo ikoniczny. Powinien on być punktem wyjścia do rozwinięcia przez zdającego wątków zasygnalizowanych w poleceniu. Podstawowym założeniem tak pomyślanej matury jest zasada tekstocentryzmu, przyjęta jako paradygmat nauczania języka polskiego w szkole.

Płaszczyzny wspólne nauki o języku i literatury znaleziono w tekstologii i genologii, bowiem pojęcia tekstu (czyli wielozdaniowej wypowiedzi mówionej bądź pisanej) oraz gatunku mowy są dobrym narzędziem integracji. Uwzględniono w podstawie programowej problem tekstu werbalnego i tekstów kultury, tekstów medialnych i hipertekstów (nie tylko internetowych) oraz różnego typu działania na tekstach. Wiele miejsca poświęcono w podstawie nie tylko analizie i interpretacji tekstów literackich i innych tekstów kultury, lecz także sztuce tworzenia tekstów własnych przez uczniów – z podkreśleniem potrzeby systematycznej i świadomej pracy nad doskonaleniem umiejętności odbioru i konstruowania zróżnicowanych gatunkowo wypowiedzi¹.

Każda z części zbioru obejmuje przykłady zadań dotyczących różnych obszarów treści kształcenia: literackiego, językowego i kulturowego. Z podziałem tym związane jest zróżnicowanie tekstów dołączonych do zadań oraz perspektyw spojrzenia na tekst, np. na tekst literacki jak na tekst językowy, ale oczywiście bez zatracenia jego literackości.

W części pierwszej zbioru omówione zostaną zadania do tekstów literackich.

Polecenia do wszystkich zadań sformułowane są według tej samej zasady: w jednej z części polecenia (zwykle jest to część pierwsza) podane jest zagadnienie, do którego należy odnieść się w wypowiedzi monologicznej – określa ono temat tej wypowiedzi. W części drugiej znajduje się wskazówka dotycząca oczekiwanej formy wypowiedzi retorycznej, wyrażona poprzez czasownik operacyjny. Ostatnia część polecenia określa zakres realizacji zadania, czyli tekstów (kontekstów), do których należy odwołać się w wypowiedzi monologicznej. Integralną częścią zadania jest tekst literacki, który stanowi podstawę i punkt wyjścia wypowiedzi monologicznej. Uczeń powinien przeanalizować go dokładnie, ponieważ jest w nim zawarta podpowiedź dotycząca sposobu rozwinięcia zagadnienia wskazanego w poleceniu.

¹ J. Bartmiński, *Nauka o języku w podstawie programowej*, [w:] *Podstawa programowa z komentarzami. Język polski w szkole podstawowej gimnazjum i liceum*, Warszawa 2009, s. 61–62.

Zadaniem ucznia na egzaminie ustnym jest wygłoszenie wypowiedzi monologicznej ukierunkowanej sformułowanym w poleceniu problemem i odnoszącej się do zamieszczonego w zestawie tekstu oraz innych, wybranych tekstów kultury, a następnie udział w związanej z tą wypowiedzią rozmowie z zespołem przedmiotowym. Wykonanie wskazanych zadań wymaga umiejętności z zakresu edukacji polonistycznej, które opisane zostały w podstawie programowej kształcenia ogólnego przede wszystkim w obszarze I. *Odbiór wypowiedzi wykorzystanie zawartych w nich informacji* oraz w obszarze II. *Analiza i interpretacja tekstów kultury*. Obie części egzaminu ustnego sprawdzają ponadto umiejętności z obszaru III. *Tworzenie wypowiedzi*.

Zasada doboru tekstów do zadań literackich

Teksty literackie przytoczone w zadaniach na egzamin ustny zostały dobrane według kilku zasad.

Zasada 1.

Wykorzystanie w części zadań **lektur obowiązkowych**, czyli utworów opatrzonych w podstawie programowej kształcenia ogólnego gwiazdką na trzecim² i czwartym etapie kształcenia³ (co oznacza, że nie wolno ich pominąć w polonistycznym procesie dydaktycznym). W praktyce egzaminacyjnej oznacza to, że zdający w sytuacji, gdy wylosuje zadanie, w którym został przytoczony fragment jednej z lektur obowiązkowych, będzie musiał wykazać się znajomością całego utworu. Przykładowo w zadaniu 1.8: „Krytyka wad Polaków jako temat tekstów kultury. Omów zagadnienie na podstawie podanego fragmentu *Wesela* Stanisława Wyspiańskiego, całego utworu [podkreśl. aut.] oraz innego tekstu kultury” zdający powinien przywołać jeszcze inne sytuacje dramatyczne z *Wesela*, w których pojawiają się elementy krytyki przedstawicieli nie tylko polskich chłopów, lecz także inteligencji i duchowieństwa, a następnie zilustrować omawiane zagadnienie przykładami z innych tekstów kultury (niekoniecznie literackich). Bez autentycznej znajomości tekstu literackiego maturzysta nie będzie w stanie dobrze rozwiązać tego rodzaju zadania.

Przykłady zadań wymagających odwołania do całości lektury obowiązkowej:

- zadanie 1.10. „Czy szlachetne intencje mogą usprawiedliwić nieetyczne postępowanie? Rozważ problem, odwołując się do podanego fragmentu *Dziadów części III* Adama Mickiewicza, całego utworu oraz innego tekstu kultury”
- zadanie 1.2. „Jak w tekstach kultury może być uwznioślona zwyczajność? Omów zagadnienie, odwołując się do przytoczonego fragmentu i do całości *Pana Tadeusza* oraz do innego tekstu kultury”

² Wybrane fraszki oraz *Treny – V, VII, VIII* Jana Kochanowskiego; wybrane bajki Ignacego Krasickiego; *Zemsta* Aleksandra Fredry; *Dziady cz. II* Adama Mickiewicza oraz wybrana powieść historyczna – *Quo vadis* lub *Krzyżacy* lub *Potop* Henryka Sienkiewicza.

³ *Bogurodzica*, wybrane pieśni, treny – inne niż w gimnazjum – i psalm Jana Kochanowskiego; *Dziadów część III* i *Pan Tadeusz* Adama Mickiewicza; *Lalka* Bolesława Prusa; *Wesele* Stanisława Wyspiańskiego; wybrane opowiadanie Brunona Schulza i wybrane fragmenty *Ferdydurke* Witolda Gombrowicza.

- zadanie 1.13. „W jaki sposób w tekstach kultury są przedstawiane miejsca szczęśliwe? Omów zagadnienie, odwołując się do załączonego fragmentu *Epilogu do Pana Tadeusza* Adama Mickiewicza, całego utworu oraz do innego tekstu kultury”.

Zasada 2.

Zróznicowanie utworów literackich pod względem rodzajowym, gatunkowym i historycznym – wśród tekstów wykorzystanych w zadaniach, zarówno w całości, jak i w fragmentach, mogą pojawić się utwory epickie, liryczne lub dramatyczne, zarówno staropolskie, dziewiętnastowieczne, dwudziestowieczne, jak i te najbardziej współczesne.

W związku z powyższą zasadą w zadaniach zamieszczonych w zbiorze znalazły się między innymi następujące teksty:

1. **dzieła z epoki staropolskiej.** W zbiorze umieszczono trzy przykładowe zadania z utworami Jana Kochanowskiego, aby podkreślić wagę jego twórczości dla polonistycznej edukacji młodzieży (z tego względu w podstawie programowej teksty literackie Kochanowskiego znajdują się w zestawie lektur obowiązkowych dwukrotnie: na etapie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym) oraz jego reprezentatywność dla literatury tej epoki. Pieśni i fraszki Kochanowskiego wykorzystano w zadaniach:
  - 1.1. „Jakie recepty na szczęśliwe życie można znaleźć w tekstach kultury? Odpowiedz, odwołując się do *Pieśni IX* Jana Kochanowskiego oraz innych tekstów kultury”
  - 1.15. „Jak w tekstach kultury ukazywane są wartości utracone? Omów zagadnienie na podstawie fraszki *Na zdrowie* Jana Kochanowskiego i wybranych tekstów kultury”
  - 1.7. „Czy sztuka może uczynić twórcę nieśmiertelnym? Omów zagadnienie, odwołując się do przytoczonej pieśni Jana Kochanowskiego i do wybranych tekstów kultury”.

W zbiorze zamieszczono również dwa zadania oparte na utworach Ignacego Krasickiego: powieści *Mikołaja Doświadczyńskiego przypadki* (zadanie 1.4.) i bajce *Malarze* (zadanie 1.9.).

Warto podkreślić, że omówienie dołączonego do polecenia utworu staropolskiego lub utworu z epoki oświecenia jest tylko jednym z elementów wypowiedzi. Polecenie do zadania wymaga bowiem odwołania do innych tekstów kultury, a wyboru tych tekstów dokonuje zdający – mogą być to więc teksty literackie i dzieła plastyczne z innych epok, a także filmy, spektakle, reklamy czy na przykład gry komputerowe.

2. **literatura romantyczna**, stanowiąca ważną grupę utworów omawianych w szkole ponadgimnazjalnej – wśród tekstów obowiązkowych znaczącą część stanowią powstałe w pierwszej połowie XIX wieku. Istotne umiejętności rozwijane na IV etapie kształcenia to rozumienie konwencji (definiowanej za podstawą programową jako „stałe pojawianie się danego literackiego rozwiązania w obrębie pewnego historycznie określonego zbioru utworów” [II 1.3]), w jakiej utrzymane są teksty z tego (i innych) okresów historycznoliterackich oraz umieszczenie ich w szerszym kontekście kulturowo-literackim. W zbiorze opublikowane zostały zadania odnoszące się do dzieł stale obecnych w szkole, takich jak *Pan Tadeusz i Dziadów część III* Adama Mickiewicza (zadania 1.2., 1.10. i 1.13.),

Moja piosnka II Cypriana Norwida (zadanie 1.12.) czy *Król olch* Johanna Wolfganga Goethego (zadanie 1.3.). W przykładowych zadaniach przywołane są także utwory autorów mniej znanych, np. w zadaniu 1.18. jest to *Czarna sukienka* Konstantego Gaszyńskiego, w zadaniu 1.16. – *Sygnal* Wincentego Pola.

3. **teksty literackie powstałe w XX w.** W zadaniu 1.11. został wykorzystany liryk *Dzieciństwo* Leopolda Staffa, w zadaniu 1.5. *Do polityka* Czesława Miłosza, a w zadaniu 1.14. *Poeta jest twoim bratem* ks. Janusza Stanisława Pasierba. Do zadania 1.17. dołączono fragment *Pamiętnika z powstania warszawskiego* Mirona Białoszewskiego. Na podstawie tych utworów zdający powinien podjąć zagadnienia, które nie są związane *stricte* z twórczością danego autora, lecz stanowią kwestie uniwersalne, takie jak znaczenie dzieciństwa (Staff), funkcja publicystyczna literatury i sztuki w ogóle (Miłosz), rola poezji w życiu człowieka (Pasierb). Należy podkreślić, iż w realizacji zadania nie chodzi o szczegółową analizę i interpretację danego utworu, lecz o takie jego – ukierunkowane poleceniem – odczytanie, oparte na sfunkcjonalizowanych odniesieniach do treści i formy tekstu, które czyniłoby z niego kanwę do zbudowania dziesięciminutowej wypowiedzi ustnej.

Co istotne, zestaw tekstów zaproponowany w zbiorze zadań nie wyczerpuje katalogu utworów, jakie mogą pojawić się w zadaniach egzaminacyjnych. Wykorzystane w zadaniach teksty literackie niebędące lekturami obowiązkowymi zawsze mają jednak charakter autonomiczny: są przytoczone w całości lub we fragmencie możliwym do odczytania bez znajomości całego utworu (ale zgodnie z sensem całości). Warto zwracać uwagę uczniów na przypisy do tekstów stanowiące cenną wskazówkę interpretacyjną, pomagającą w przyporządkowaniu dzieła do określonej epoki.

Analiza poleceń w zadaniach literackich – tematyka i forma wypowiedzi

Na podstawie przykładowych zadań można stwierdzić, że podejmowane problemy mają charakter uniwersalny i dotyczą zagadnień z różnych obszarów wiedzy, np.: z **etyki** – „Czy szlachetne intencje mogą usprawiedliwić nieetyczne postępowanie?” (zadanie 1.10.), „Jakie postawy ludzie mogą przyjmować wobec wojny?” (zadanie 1.17.), „Jakie recepty na szczęśliwe życie można znaleźć w tekstach kultury?” (zadanie 1.1.), „Jak wydarzenia związane z utratą niepodległości mogą wpływać na postawy poszczególnych ludzi?” (zadanie 1.18.); **aksjologii** – „Jak w tekstach kultury ukazywane są wartości utracone?” (zadanie 1.15.), „Czy sztuka może uczynić twórcę nieśmiertelnym?” (zadanie 1.7.); **estetyki** – „Co jest powinnością artysty?” (zadanie 1.6.), „Czy dzieła artystyczne powinny pełnić funkcję perswazyjną?” (zadanie 1.5.), „Czy sztuka powinna naśladować, czy też kreować rzeczywistość?” (zadanie 1.9.).

Zadania mogą też odnosić się do problematyki **społeczno-kulturowej**, zazwyczaj mocno zakorzenionej w warstwie tematycznej utworów omawianych w szkole, np.: „W jaki sposób w tekstach kultury przedstawiane bywa dzieciństwo?” (zadanie 1.11.), „Czemu służą ukazwane w kulturze obrazy idealnego świata?” (zadanie 1.4.), „Różne obrazy ojczyzny

w kulturze” (zadanie 1.12.), „Jakie modele patriotyzmu można odnaleźć w kulturze polskiej?” (zadanie 1.16.), „Krytyka wad Polaków jako temat tekstów kultury” (zadanie 1.8.).

W zbiorze obecne są również zagadnienia, które na poziomie tematu wprost odnoszą się do **problematyki literaturoznawczej i kulturoznawczej**, np.: „Jak opisy przyrody w tekstach kultury mogą odzwierciedlać przeżycia wewnętrzne bohaterów?” (zadanie 1.3.), „Jak w tekstach kultury może być uwznioślona zwyczajność?” (zadanie 1.2.), „Jaką rolę w życiu człowieka może pełnić poezja?” (zadanie 1.14.), „W jaki sposób w tekstach kultury są przedstawiane miejsca szczęśliwe?” (zadanie 1.13.).

W każdym przypadku wypowiedź ucznia powinna opierać się na wiedzy polonistycznej (literaturoznawczej lub językoznawczej), a poprawność rzeczowa i terminologiczna podlegać będzie ocenie.

Organizacja retoryczna wypowiedzi maturalnej oceniana jest podczas egzaminu. Wypowiedź ta powinna być zrealizowana w formie, na którą wskazuje użyty w poleceniu **czasownik operacyjny**. W opublikowanych w zbiorze zadaniach literackich są to czasowniki: **omów [zagadnienie]** (zadania: 1.2., 1.7., 1.8., 1.11., 1.12., 1.13., 1.14., 1.15., 1.18.), **rozważ [problem]** (zadania: 1.5., 1.9., 1.10.) oraz **odpowiedz** (zadania: 1.1., 1.3., 1.4., 1.6., 1.16., 1.17.).

Odejście od zasady trójdzielnej organizacji wypowiedzi nie jest błędem, jeśli jako całość jest ona funkcjonalnie zorganizowana. Nie jest także konieczne zachowywanie stałej (np. chronologicznej) kolejności odwoływania się do różnych tekstów kultury. Odniesienia do podanego fragmentu utworu mogą przeplatać się z nawiązaniem do innych tekstów kultury. Porządek wypowiedzi przyjęty przez ucznia powinien być podporządkowany treści wyводу, logiczny i klarowny.

Sposoby pracy na lekcji umożliwiające przygotowanie uczniów do wykonania zadań literackich

Przygotowanie uczniów do opracowania i wygłoszenia wypowiedzi retorycznej podczas egzaminu ustnego z języka polskiego obliuguje nauczycieli do tego, by w toku nauki stwarzali jak najwięcej okazji dydaktycznych do artykułowania przez swoich wychowanków tekstów wielozdaniowych. Powinni też w większym stopniu niż do tej pory uwrażliwiać maturzystów na kulturę prowadzenia rozmowy (mowę ciała, uważne słuchanie swojego rozmówcy). Nie chodzi tu jednak o to, by uczeń na lekcji języka polskiego pod tablicą przez dziesięć minut mówił na zadany temat, lecz o to, by ćwiczył się w tworzeniu cząstkowych elementów wypowiedzi, takich jak: jedno- lub dwuzdaniowe postawienie tezy, wskazanie dwóch lub trzech argumentów popierających dane stanowisko, a także ustne podsumowanie własnej lub cudzej wypowiedzi w formie wyprowadzonych z niej wniosków.

Dlatego w zakresie stosowanej na lekcjach języka polskiego metodyki nauczania warto odejść od metod podawczych, zwłaszcza wykładu zabierającego uczniom i nauczycielowi czas, który można przeznaczyć na ćwiczenie konkretnych umiejętności. Zamiast wykładać, lepiej wskazywać uczniom źródła wiedzy, w których mogą odnaleźć potrzebne im do zrozumienia

danego zagadnienia literaturoznawczego informacje. Dobrze by było, i ze względu na nową formułę egzaminu ustnego, i z uwagi na zmianę w sposobie rozumienia interpretacji utworu poetyckiego na egzaminie pisemnym (temat drugi), jak najczęściej stawiać ucznia względem tekstu kultury w sytuacji problemowej wymagającej od niego samodzielnego rozwiązania danej kwestii i przyjęcia postawy badawczej.

Na co jednak należy szczególnie zwrócić uwagę w toku lekcji języka polskiego, by dobrze przygotować uczniów do rozwiązywania zadań literackich?

Po pierwsze, trzeba pamiętać o konieczności czytania niezapośredniczonego, a więc o rzeczywistej lekturze utworów literackich, a nie ich opracowań, których tak wiele na rynku wydawniczym i w Internecie. W obecnie przyjętej formule egzaminacyjnej od razu będzie bowiem widać, czy zdający naprawdę ma za sobą doświadczenie bezpośredniego spotkania z danym tekstem (zdecydowana większość stawianych problemów wychodzi poza tradycyjny schemat polonistycznego odczytania tekstu od lat obowiązującego na lekcjach języka polskiego). Dlatego w szkole lepiej czytać z uczniami mniej, ale realnie – jeśli to konieczne, także głośno, podczas lekcji (dotyczy to zwłaszcza tekstów staropolskich i romantycznych, trudnych w odbiorze ze względu na język i symbolikę przekazu).

Po drugie, podczas omawiania dłuższych utworów literackich należy zwracać uwagę na powtarzające się w dziełach motywy kulturowe, które pozwalają na gromadzenie odpowiedniego materiału rzeczowego do wypowiedzi, tak jak ma to miejsce w prezentowanym zbiorze zadań, np.: oblicza społeczeństwa („Krytyka wad Polaków jako temat tekstów kultury” – zadanie 1.8.), sposoby uzewnętrzniania miłości do ojczyzny („Jakie modele patriotyzmu można odnaleźć w kulturze polskiej?” – zadanie 1.16.), etapy ludzkiego życia („W jaki sposób w tekstach kultury przedstawiane bywa dzieciństwo?” – zadanie 1.11.). Warto także budować wspólnie z uczniami bazy słów-kluczy pochodzących z różnych tekstów kultury i w ten sposób porównywać różne sposoby zastosowania przez twórców tych samych motywów kulturowych w poszczególnych realizacjach artystycznych (nie tylko literackich, lecz także plastycznych, multimedialnych i innych).

Po trzecie, warto prowadzić takie zajęcia, które dałyby asumpt do nieustannego wypowiadania się uczniów w formie argumentacyjnej. Dostyc naturalną kanwę stwarza tu dyskusja lub debata na takie tematy, jak na przykład zaprezentowane w zadaniach 1.10. „Czy szlachetne intencje mogą usprawiedliwić nieetyczne postępowanie?” i 1.17. „Jakie postawy ludzie mogą przyjmować wobec wojny?”. Jedną z metod pracy na takich lekcjach, zazwyczaj dobrze odbieraną przez uczniów, jest sąd literacki. Daje on okazję do tego, by przyszli maturzyści oceniali bohaterów konkretnych dzieł w kontekście ich czynów, dokonując w ten sposób wszechstronnego wglądu w postępowanie postaci. Ta strategia dydaktyczna stanowi też zwrot ku odczytaniu z tekstów ich etycznych i aksjologicznych aspektów (wychodzi naprzeciw zarówno współczesnym tendencjom w metodologii badań literackich, jak i sposobom rozwiązywania zadań, które mogą być obecne na egzaminie). Wszelkie metody oparte na dyskusji kształtują też umiejętność samodzielnego (często niekonwencjonalnego) myślenia, a także werbalizowania własnego stanowiska w dłuższej niż jedno- czy dwuzdaniowej formule

wypowiedzi. Przy tej okazji uczeń zdobywa umiejętność świadomego gromadzenia argumentów, ich ilustrowania, wnioskowania. Wyrabia w sobie także wrażliwość na problemy moralne, postawę empatii, a także poczucie odpowiedzialności za swoje opinie.

Bardzo ważne jest przy tym, by stawiane przed uczniami problemy były autentyczne, ciekawe, bliskie ich egzystencji, skłaniające do różnorodnych przemyśleń. Nie warto więc dyskutować na temat tego, czy Wokulski był bardziej romantykiem czy pozytywistą, lub też czy *Pan Tadeusz* to utwór bardziej epicki czy liryczny. Te kwestie mogą rzecz jasna być frapujące, lecz jedynie dla wąskiego grona adresatów. Uaktualniona problematyka omawianych tekstów (często czasowo oddalonych od współczesności), poprzez egzystencjalne zbliżenie do codziennej rzeczywistości ucznia, pozwala wyjść poza historycznoliteracki schemat omawiania dzieł literackich, a także poza konwencję dydaktyczną, według której czytane w szkole utwory literackie służą jedynie egzemplifikacji założeń danej epoki.

Po czwarte, w podstawie programowej bardzo szczegółowo podane są kategorie literaturoznawcze, którymi uczeń powinien operować na lekcjach języka polskiego i na egzaminie. Nie jest ich dużo, a to właśnie one w wielu zadaniach stanowią trzon problemowy w poleceniu, a później rozumienie ich jest konieczne w poprowadzeniu uczniowskiej wypowiedzi. Dlatego należy w kontekście omawiania różnych utworów literackich zwracać uwagę na takie kategorie, jak m.in.: środki artystyczne i stylistyczne – szczególnie w ich aspekcie funkcjonalnym (gimnazjum II 2.4, szkoła ponadgimnazjalna II 2.1), elementy konstrukcyjne utworu (gimnazjum II 2.5), problematyka (II 1.2), bohater i świat przedstawiony (II 2.4), kontekst (II 3.2), motyw (II 3.3) wartość, wartościowanie i konflikt wartości (II 4.1 – 4.3). Koncentrowanie się na tych właśnie elementach literaturoznawczych widoczne jest szczególnie w zadaniach: 1.3. („Jak opisy przyrody w tekstach kultury mogą odzwierciedlać przeżycia wewnętrzne bohaterów?” – kreacja bohatera), 1.4. („Czemu służą ukazywane w kulturze obrazy idealnego świata?” – świat przedstawiony), 1.2. („Jak w tekstach kultury może być uwznioślona zwyczajność?” – świat przedstawiony), 1.18. („Jak wydarzenia związane z utratą niepodległości mogą wpływać na postawy poszczególnych ludzi?” – świat przedstawiony i bohater), 1.9. („Czy sztuka powinna naśladować, czy też kreować rzeczywistość?” – świat przedstawiony), 1.15. („Jak w tekstach kultury ukazywane są wartości utracone?” – wartość, wartościowanie i konflikt wartości). Warto ukierunkować codzienne działania uczniów na rozpoznawanie w utworach tych kategorii, ćwiczyć ich funkcjonalne użycie w wypowiedzi, porównywać sposoby ich obecności w utworach literackich różnych epok kulturowych.

Wykonanie niektórych zadań wymaga wyodrębnienia ważnych elementów tematycznych w utworze literackim i określenia ich znaczenia dla kreacji artystycznej, a także odniesienia do innych tekstów kultury (nie tylko *stricte* literackich), np.: „Co jest powinnością artysty?” (zadanie 1.6.), „Jakie recepty na szczęśliwe życie można znaleźć w tekstach kultury?” (zadanie 1.1.), „Jaką rolę w życiu człowieka może pełnić poezja?” (zadanie 1.14.), „Różne obrazy ojczyzny w kulturze” (zadanie 1.12.), „W jaki sposób w tekstach kultury są przedstawiane miejsca szczęśliwe?” (zadanie 1.13.). W tym kontekście ważne wydaje się kształtowanie u uczniów osobistej relacji do kultury. Służy temu na przykład ćwiczenie polegające na

zadawaniu pytań do wskazanych przez nauczyciela fragmentów tekstu (mogą być to zarówno pytania ogólne, których stawianie uczy syntetycznego rozpoznawania zapisanej w dziele problematyki, ale także szczegółowe, dzięki którym uczeń zaczyna w tekście dostrzegać rzeczy nowe, które początkowo mogą być dla niego niezrozumiałe). Jest to nic innego jak wprowadzanie ucznia w rolę badacza, dzięki czemu będzie on w sposób naturalny zobligowany do nieustannego myślenia (stawiania hipotez, zbierania argumentów, wnioskowania), a w efekcie do konstruowania wypowiedzi o charakterze argumentacyjnym. Działania takie wymagają odwoływania się do materiałów źródłowych, a więc własnych doświadczeń czytelniczych, znanych mu innych tekstów kultury (filmów, spektakli teatralnych).

Najbardziej odpowiednia – z punktu widzenia przygotowania do obu części egzaminu – byłaby koncepcja nauczania kontekstowego (mówienie o literaturze w kontekście tekstów ikonicznych i mówienie o tekstach literackich w kontekście szeroko rozumianej kultury). Jest to szczególnie ważne przy interpretacji tzw. tekstów kanonicznych („ogwiazdkowanych”) – oświetlenie ich przez różnorodne i pod względem formy, i pod względem sposobu ujęcia problemów teksty kultury (przede wszystkim współczesne), dążąc zawsze przy tym do syntezy, całościowego ogólnokulturowego spojrzenia na rozmaite problemy.

Po szóste, ważką częścią stanowią w zbiorze te zadania, których realizacji można nauczyć się jedynie w procesie generowania i rozwiązywania problemów. Świetną metodą dydaktyczną do wykorzystania w tym zakresie może być np. burza mózgów czy metoda projektów z zastosowaniem, jako punktu wyjścia, pytań zawartych w przykładowych zadaniach z tego zbioru, np.: „Czy dzieła artystyczne powinny pełnić funkcję perswazyjną?” (zadanie 1.5.), „Czy sztuka może uczynić twórcę nieśmiertelnym?” (zadanie 1.7.). Stąd na lekcjach języka polskiego powinno się częściej stosować formę pracy w grupach i referowanie wyników tych działań na forum klasy przez wybranych uczniów (ale zawsze innych). W wypadku zastosowania w tym celu metody projektu trzeba pamiętać, że dodatkowym walorem jest jej długoterminowy charakter – uczniowie mają więcej czasu na gromadzenie materiałów, określenie problemu badawczego, refleksję na temat formy prezentacji. Można tu także zastosować metaplan i drzewko decyzyjne – metody dobrze już zdomowione w repertuarze metodycznym nauczycieli polonistów.

Po siódme, dobrze byłoby, aby uczniowie mieli okazję jak najczęściej mówić o własnych fascynacjach kulturowych (także tych z porządku kultury popularnej). Polonista powinien kształtować w ten sposób postawę otwartości. Żyjemy bowiem wśród tekstów kultury – tych architektonicznych (budynków użyteczności publicznej, takich jak np. kościoły, ratusze, obiekty sportowe czy zabytkowe, jak i prywatnej – wille, dworki i kamienice), przyrodniczych (ogrodów, parków), informacyjnych (reklam, znaków) czy paraartystycznych (murali, graffiti, instalacji). Postawę otwartości kształtują też wizyty w muzeach, na koncertach, w teatrach, w kinach (i te grupowe, i indywidualne). To wszędzie tam uczeń staje się świadomym odbiorcą kultury, a przy okazji, w sposób naturalny, absorbuje materiał rzeczowy do wykorzystania na ustnym egzaminie maturalnym z języka polskiego.

Nowa formuła matury z języka polskiego jest zarówno dla ucznia, jak i nauczyciela wyzwaniem. To, czy obie strony odniosą na egzaminie sukces, w dużej mierze zależy od tego, czy nauczycielom uda się odejść od schematów nauczania, a uczniom, czy zobaczą w dobrach kultury autentyczną wartość, o której warto i trzeba mówić.

Przykładowa literatura pomocnicza

1. Bernacki M., Pawlus M., *Słownik gatunków literackich*, Bielsko-Biała 2000.
2. *Czytanie tekstów kultury. Metodologia, badania, metodyka*, red. B. Myrdzik i I. Morawska, Lublin 2007.
3. *Dydaktyka literatury i języka polskiego – stan badań i perspektywy badawcze*, red. A. Adamczuk-Stęplewska, S. J. Żurek, Lublin 2012.
4. Eco U., Rorty R., Culler J., Brooke-Rose Ch., *Interpretacja i nadinterpretacja*, tłum. T. Bieroń, red. S. Collini, Kraków 2008.
5. *Edukacja polonistyczna wobec trudnej współczesności*, red. A. Janus-Sitarz, Kraków 2010.
6. Fiske J., *Zrozumieć kulturę popularną*, tłum. K. Sawicka, Kraków 2010.
7. Janus-Sitarz A., *Przyjemność i odpowiedzialność w lekturze. O praktykach czytania literatury w szkole. Konstatacje. Oceny. Propozycje*, Kraków 2009.
8. *Jestem, więc czytam. Między pragmatyzmem a wolnością*, red. G. Tomaszewska, B. Kapela-Bagińska, Z. Pomirska, Gdańsk 2012.
9. Koziołek, K., *Czytanie z innym. Etyka. Lektura. Dydaktyka*, Katowice 2006.
10. *Kultura popularna – tożsamość – edukacja*, red. D. Hejwosz i W. Doroszewski, Kraków 2010.
11. *Nowe odsłony klasyki w szkole. Literatura XIX wieku*, red. E. Jaskółowa i K. Jędrych, Katowice 2013.
12. *Nowoczesność w polonistycznej edukacji*, red. A. Pilch i M. Trysińska, Kraków 2013.
13. *Polonistyka dziś – kształcenie dla jutra*, red. K. Biedrzycki, W. Bobiński, A. Janus-Sitarz, R. Przybylska i in., Kraków 2014.
14. *Szkolna lektura bliżej teraźniejszości*, red. A. Janus-Sitarz, Kraków 2011.
15. *Teorie literatury XX wieku*, red. A. Burzyńska i M. P. Markowski, t. 1: *Podręcznik*, t. 2: *Antologia*, Kraków 2006.

Zadania z zakresu kształcenia językowego oparte na tekstach literackich, popularnonaukowych i publicystycznych

O zadaniach językowych na ustnym egzaminie maturalnym z języka polskiego od roku 2015

Wśród typów zadań maturalnych, które pojawią się podczas egzaminu od 2015 roku, pewną grupę stanowić będą zadania odwołujące się do świadomości językowej. Wymagania z tego zakresu edukacji polonistycznej opisane zostały w podstawie programowej w obszarze I. *Odbiór wypowiedzi wykorzystanie zawartych w nich informacji* oraz w obszarze III. *Tworzenie wypowiedzi*.

Podczas egzaminu ustnego świadomość językowa sprawdzana będzie funkcjonalnie, a nie jako wiedza odtwórcza typu encyklopedycznego, w powiązaniu z umiejętnością odbioru różnego typu tekstów kultury (obszar I). Od zdającego egzamin ustny w nowej formule oczekiwać się będzie umiejętności rozpoznawania form i środków językowych użytych w tekście, określania ich funkcji tekstowych oraz dostrzegania funkcjonalnych różnic między nimi, analizy zmian dokonujących się w języku i w aktach komunikacji werbalnej oraz mówienia o języku i komunikacji językowej z wykorzystaniem pojęć i terminów lingwistycznych wymienionych w podstawie programowej.

Podobnie jak w przypadku zadań literackich i ikonicznych, tak i zadania językowe wymagać będą wygłoszenia wypowiedzi monologicznej na temat wskazany w poleceniu z odniesieniem do zamieszczonego w zadaniu tekstu oraz innych, wybranych przez zdającego tekstów kultury lub, co różni te zadania od pozostałych, innego tekstu kultury i własnych doświadczeń komunikacyjnych zdającego. W zadaniach językowych tekst kultury rozumiany jest nie tylko jako jednostkowy tekst (mający swój tytuł i autora), ale także jako pewien typ/gatunek tekstu (np. instrukcja, zapowiedź wydawnicza, sms, zwiastun filmowy itp. jako przykłady gatunków tekstu, w których ujawnia się tendencja do skrótu – zob. zadanie 2.12.). Zdający nie musi zatem odwoływać się do konkretnego tekstu, może omawiać pewne cechy właściwe dla przywołanego typu tekstów. Z kolei własne doświadczenia komunikacyjne to wnioski z obserwacji zjawisk językowych i przebiegu procesów komunikacyjnych w różnego typu aktach komunikacji społecznej dokonujących się w sytuacjach szkolnych i pozaszkolnych. Od zdającego oczekuje się zatem refleksyjnej postawy wobec języka jako narzędzia komunikacji.

Zadania językowe zbudowane są podobnie jak pozostałe typy zadań maturalnych – składają się z dwuczłonowego polecenia zawierającego: (1) wypowiedzenie określające temat wypowiedzi egzaminacyjnej (w formie pytania lub oznajmienia) oraz (2) wypowiedzenie z czasownikiem operacyjnym wskazującym na oczekiwaną formę wypowiedzi retorycznej i precyzujące zakres realizacji polecenia, tzn. informujące, do jakich kontekstów zdający powinien się odwołać. Trzeci element zadania stanowi dołączony do polecenia tekst, powiązany z tematem wypowiedzi.

Zasada doboru tekstów do zadań językowych

W prezentowanym zbiorze znajdują się zadania, dla których punktem wyjścia do analizy zjawisk językowych i komunikacyjnych są zarówno **teksty literackie** (prozatorskie i liryczne), jak i **teksty popularnonaukowe o języku**. Teksty te dobrane zostały według kilku zasad.

Teksty literackie stanowić mają przede wszystkim przedmiot sfunkcjonalizowanej analizy użytych w nich środków językowych – może to być analiza ukierunkowana na określoną funkcję (w zadaniu 2.1. w wierszu Juliana Tuwima należy wskazać środki językowe, za pomocą których w tym tekście wyrażone zostały uczucia, a w zadaniu 2.15. omówić środki językowe służące oddaniu grozy wojny we fragmencie *Pamiętnika z powstania warszawskiego* Mirona Białoszewskiego). Przedmiotem analizy może też być zastosowana w utworze literackim stylizacja, co wymaga rozpoznania rodzaju stylizacji, wskazania środków językowych służących tej stylizacji oraz określenia jej funkcji w omawianym fragmencie (zadanie 2.11. do *Wojny polsko-ruskiej pod flagą białą-czerwoną* Doroty Masłowskiej). Zadania tego typu wymagają nie tylko analizy na poziomie języka, ale także interpretacji tekstu literackiego (sposób językowego ukształtowania tekstu implikuje określone sensy naddane – analiza języka bez dotarcia do tych sensów jest dysfunkcyjna), tym samym integrują kształcenie językowe i literackie.

Niektóre z zadań językowych, do których dołączony został tekst literacki, stanowią inspirację do mówienia o zjawiskach i procesach językowo-komunikacyjnych. Dotyczą one m.in. rozpoznania w tekstach literackich z epok wcześniejszych niż wiek XX archaicznych form językowych obrazujących zmiany dokonujące się w systemie językowym na przestrzeni wieków (zadanie 2.17. do fragmentu *Pana Tadeusza* Adama Mickiewicza). Mogą też wymagać ustosunkowania się do wygłoszonej w tekście przez narratora lub bohatera opinii o pewnych zjawiskach w komunikacji społecznej (zadanie 2.8. dotyczące zmian w kontaktach międzyludzkich, będących efektem rozpowszechnienia się elektronicznych form komunikacji – w odniesieniu do fragmentu powieści Wiesława Myślińskiego *Ostatnie rozdanie*).

W większości zadań językowych tekstem, który ma inspirować zdającego do skonstruowania wypowiedzi na zadany temat, jest tekst popularnonaukowy o języku/komunikacji językowej. W tej grupie można wyróżnić trzy typy tekstów: (1) fragmenty książek/artykułów podejmujących problemy natury językowej lub komunikacyjnej, których autorami są językoznawcy (także badacze z innych dziedzin nauki), ale których czytelnikami ze względu na przystępny język, jakim zostały te teksty napisane, może być szerokie grono odbiorców, a nie wyłącznie profesjonaliści (zadania: 2.2., 2.3., 2.4., 2.9., 2.10., 2.14., 2.16.); (2) wywiady prasowe z językoznawcami (zadanie 2.7. i 2.13.) oraz (3) popularnonaukowe artykuły prasowe napisane przez dziennikarzy lub naukowców (zadania: 2.5., 2.6., 2.12.). Każde z zadań tego typu wymaga odniesienia się do problemu/zagadnienia stanowiącego przedmiot rozważań w dołączonym tekście o języku – przed zdającym może być postawione zadanie dokonania oceny (z uzasadnieniem) trafności poglądu wyrażonego przez autora tekstu (zadania 2.2. i 2.4.), sformułowanie i uzasadnienie własnego zdania w sprawie będącej przedmiotem tekstu (zadania: 2.6., 2.7., 2.9.), rozwiązania problemu sformułowanego w tekście (zadania 2.13.

i 2.14.) lub szerszego omówienia zagadnienia, o którym jest mowa w tekście (zadania 2.3., 2.5., 2.10., 2.12., 2.16.).

Analiza poleceń w zadaniach językowych – tematyka i forma wypowiedzi

Zadania językowe wymagają od zdającego odwołania się do zjawisk i kategorii językowo-komunikacyjnych, które wymienione zostały w podstawie programowej – tematykę ustnej wypowiedzi maturalnej określa pierwsza część polecenia. Silny akcent położono na współczesną polszczyznę i dynamicznie dokonujące się zmiany w aktualnej sytuacji językowo-komunikacyjnej oraz na dostrzeganie w języku zjawiska kulturowego i funkcjonalnego tworzywa różnego typu tekstów, a także na umiejętność rozpoznawania w tekście różnego rodzaju środków językowych i określania ich funkcji. Wśród szczegółowych zagadnień, do których odnoszą się prezentowane w zbiorze zadania, znalazły się: wyjątkowość mowy ludzkiej na tle innych systemów komunikacji (zadanie 2.5.), współczesne konteksty kulturowe przemian języka i komunikacji (zadanie 2.3.), tendencje obserwowane w polszczyźnie XXI wieku, wpływające na jej przeobrażenia (wtórna oralność – zadanie 2.6., zapożyczenia – zadanie 2.9., skracanie komunikatów – zadanie 2.12., osłabienie wrażliwości na poprawność językową – zadanie 2.13.), zmiany systemu języka na przestrzeni wieków (zadanie 2.17.), odmiany współczesnego języka polskiego (przyczyny zróżnicowania polszczyzny – zadanie 2.14., język młodzieży – zadanie 2.7., język w Internecie – zadanie 2.8.), funkcje tekstu (ekspresywna – zadanie 2.1. i 2.4., perswazyjna – zadanie 2.16.), stylizacja językowa i jej funkcje (środowiskowa – zadanie 2.11., kolokwializacja – zadanie 2.15.) oraz etyka mowa (zadanie 2.10.). Jedno zadanie porusza problem funkcji w tekstach środków niejęzykowych (milczenia – zadanie 2.2.).

Sposoby pracy na lekcji umożliwiające przygotowanie uczniów do wykonania zadań językowych

W edukacji polonistycznej język należy traktować nie tylko jako przedmiot poznania, ale także jako narzędzie poznawania świata i porozumiewania się oraz tworzywo tekstów kultury. Stąd też kształcenie językowe na lekcjach języka polskiego powinno z jednej strony odsłonić uczniom zjawiska i procesy językowe, z którymi stykają się oni bezpośrednio lub pośrednio na co dzień, w różnych sytuacjach komunikacyjnych, oraz dostarczać narzędzi umożliwiających ich poznanie i ocenę, z drugiej – prowokować do refleksji nad wpływem języka na tożsamość człowieka, kulturę oraz komunikację międzyludzką. Aby osiągnąć tak sformułowane cele, konieczne jest rozwijanie i pogłębianie świadomości językowej uczniów, zarówno w aspekcie poznawczym, jak i sprawnościowym (instrumentalnym), oraz kształcenie wrażliwości językowej, zdolności obserwacji aktów komunikacji werbalnej, ich analitycznego i krytycznego oglądu. Dla ucznia szkoły ponadgimnazjalnej język w różnego typu tekstach (w tym literackich) nie może być przezroczysty, niewidoczny, nieistotny.

Przygotowanie ucznia do wygłoszenia wypowiedzi maturalnej na tematy językowe należy widzieć dwuaspektowo. Po pierwsze, konieczne jest budowanie tzw. zaplecza merytorycznego – aby mówić o czymś, trzeba dysponować pewnym zasobem wiedzy, znać pojęcia i słowa opisujące rzeczywistość językowo-komunikacyjną. To, co nieodkryte, nie może być

przedmiotem rozważań; język i akt komunikacji językowej muszą znaleźć swoje miejsce w horyzoncie poznawczym ucznia szkoły ponadgimnazjalnej. W wyniku działań podejmowanych przez nauczyciela uczeń powinien funkcjonalnie posługiwać się elementami wiedzy o strukturze języka, semantyce i pragmatyce językowej. Po drugie, konieczne staje się ćwiczenie kompetencji retorycznych niezbędnych by konstruować dłuższe wypowiedzi o języku i rozmawiać na tematy językowe. Nie oznacza to konieczności wprowadzenia do procesu edukacyjnego licznych lekcji poświęconych wyłącznie problemom językowym, choć taka potrzeba może zaistnieć w przypadku złożonych zagadnień, z którymi uczniowie do tej pory się nie zetknęli. Nowoczesne kształcenie językowe powinno opierać się na trzech zasadach: funkcjonalności, tekstocentryzmu i integracji.

Funkcjonalna koncepcja uczenia o języku zakłada poznawanie języka w użyciu, a nie jako abstrakcyjnej struktury, systemu znaków poza aktem komunikacji i poza funkcjami, które realizuje w systemie gramatycznym i w tekście. Z funkcjonalnością łączy się tekstocentryzm – przedmiotem poznania nie powinny być jednostki i struktury językowe oderwane od kontekstu komunikacyjnego, ale całe teksty, w których środki językowe pełnią określone funkcje. To z kolei oznacza, że wśród tekstów wykorzystywanych w procesie edukacji językowej powinny się znaleźć najróżniejsze teksty kultury operujące tworzywem językowym, w tym także teksty literackie. W ten sposób rozwijanie świadomości językowej może przebiegać w integracji z kształceniem kulturowo-literackim.

W szkole ponadgimnazjalnej nabywanie wiedzy o języku, do której uczeń będzie mógł odwołać się podczas ustnego egzaminu maturalnego, może odbywać się na wiele sposobów. Szczególnie efektywne dydaktycznie wydają się być takie formy uczenia, które jednocześnie umożliwiają rozwijanie kompetencji retorycznych, gdyż wymagają od ucznia mówienia o języku i komunikacji werbalnej. To m.in. sfunkcjonalizowana obserwacja, opis i analiza warstwy językowej w różnego typu tekstach kultury, z wykorzystaniem stosownego aparatu pojęciowego i specjalistycznej terminologii. Zadaniem nauczyciela jest tworzenie sytuacji analitycznych oraz inicjowanie rozmowy z uczniami o języku w tekście – o użytych środkach językowych i o ich funkcjach, także o znaczeniach, które wnoszą do tekstu. Należy wybierać teksty wyrażające nacechowane językowo – np. zamiast podawczego opisywania odmian współczesnej polszczyzny przyglądać się językowi w konkretnych tekstach, określać jego specyfikę, porównywać ze sobą. W ten sposób pojawiać się będą okazje do przywołania kategorii gramatycznych poznanych na niższych etapach edukacji, operowania nimi, uczynienia z nich narzędzi opisu i analizy, a nie odtwarzania biernej wiedzy („do zapomnienia”). Przedmiotem sfunkcjonalizowanej analizy mogą być także teksty literackie, w których ukształtowanie językowe stanowi jedną z dominant kreujących sens naddany tekstowi (jak w przypadku zadań: 2.1., 2.11. i 2.15.).

W szkole ponadgimnazjalnej źródłem wiedzy o języku powinny stać się nie tylko podręczniki szkolne, ale także teksty popularnonaukowe poruszające tematy językowe. Warto śledzić na bieżąco różnego rodzaju prasę (także internetową), w której często pojawiają się interesujące artykuły czy też wywiady dotyczące aktualnych zjawisk i procesów zachodzących w polszczyźnie. Ciekawych tekstów tego typu mogą szukać sami uczniowie i prezentować je

na forum klasy. Można czytać wybrany tekst na lekcji w klasie, a następnie podjąć dyskusję z tezami tekstu (na wzór np. zadania 2.4. czy 2.6.).

Przygotowując uczniów do wykonania zadań językowych na ustnym egzaminie maturalnym, warto sięgać po małe projekty badawcze. Polegają one na samodzielnym zebraniu przez uczniów materiału językowego obrazującego pewne zjawisko, opracowaniu go i przedstawieniu wyników w formie prezentacji. Uczniowie mogą pracować indywidualnie lub w zespołach.

Zaproponowane sposoby organizacji procesu kształcenia językowego na etapie szkoły ponadgimnazjalnej mają tę zaletę, że stawiają ucznia w roli aktywnego podmiotu poznającego i mówiącego, a nie biernego i milczącego odbiorcy wiedzy o języku przekazanej mu przez nauczyciela. Poza tym umożliwiają jednocześnie przygotowanie merytoryczne oraz rozwijanie i doskonalenie kompetencji retorycznych.

Przykładowa literatura pomocnicza

1. Bartmiński J. (red.), *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku, t. 2 Współczesny język polski*, Wrocław 1993.
2. Dubisz S. (red.), *Nauka o języku dla polonistów. Wybór zagadnień*, Warszawa 1994.
3. Kowalik J., *Nauka o języku polskim dla licealistów*, Warszawa 1992.
4. Kowalikowa J., Żydek-Bednarczuk U., *Współczesna polszczyzna*, Kraków 1996.
5. Malinowska E., Nocoń J., Żydek-Bednarczuk U. (red.), *Style współczesnej polszczyzny. Przewodnik po stylistyce polskiej*, Kraków 2013.
6. Markowski A. (red.), *Praktyczny słownik poprawnej polszczyzny nie tylko dla młodzieży*, Warszawa 1996.
7. Mikołajczuk A., Puzynina J. (red.), *Wiedza o języku w zreformowanej szkole*, Warszawa 2004.
8. Nagajowa M., *Sztuka dobrego pisania i mówienia. Poradnik językowy dla młodzieży*, Warszawa 2003.
9. Zgólkowie Halina i Tadeusz, *Mówię, więc jestem*, Kraków 2001.

Zadania z zakresu kształcenia kulturowo-literackiego oparte na tekstach ikonicznych⁴

O zadaniach ikonicznych na ustnym egzaminie maturalnym z języka polskiego od roku 2015

Pytaniem, które należy sobie postawić na samym początku, jest: czym jest **znak** (tu **znak ikoniczny**). Przyjmując za podstawową regułę zasadę semiotyczną w interpretacji tekstu, mówimy o tym, że każde odczytanie jest ponownym zakodowaniem tekstu, każdemu odczytaniu towarzyszyć mogą inne emocje i inne doświadczenia, ale rzeczywistość niezmiennie pozostaje znakowa. I to „znakowa” w tym najbardziej klasycznym rozumieniu znaku, tzn. tego *czegoś*, co stoi zamiast *czegoś* (*signum est aliquid quod stat pro aliquo*). Od tej wielowymiarowości należy zacząć naukę czytania rzeczywistości. Bo temu właśnie mają służyć zadania, których przedmiotem jest tekst ikoniczny.

Idźmy w tych pytaniach dalej: czym jest ikoniczność? Uczeń zazwyczaj dobrze kojarzy ją jako graficzne przedstawienie jakichś mniej lub bardziej złożonych treści. Czasy są takie, że bardziej kojarzy się ją z ikoną (ikonką) na ekranie komputera niż ze świętym obrazem malowanym w tradycji wschodniej, ale... to bardzo dobrze. Kliknięcie w ikonę na ekranie otwiera bowiem jakąś aplikację, program, umożliwi jakieś działanie – podobnie odczytanie i zrozumienie tekstu ikonicznego może uruchomić w uczniu nie tylko pokłady jego wiedzy, ale także intuicyjnych skojarzeń, asocjacji, prowadzi do generowania niejednokrotnie bardzo śmiałych związków kontekstowych. Pomoże mu działać nie tylko na polu wiedzy, ale także emocji, intuicji, a nawet nieuświadomionych odruchów lekturowych. Ikoniczność jest zatem rozumiana jako obrazowość, przestrzenność, materializacja idei, myśli i wyobrażeń.

Znak ikoniczny to znak, który zastępuje desygnat na podstawie podobieństwa, ale także na zasadzie symbolicznego ewokowania znaczeń. Nie jest on znakiem konwencjonalnym, bo nie jest oparty na jakiegokolwiek umowie społecznej. Istota jego tkwi w tym, że przedstawia coś „z pewną naocznością, na zasadzie podobieństwa do przedmiotów transcendentnych pod względem wyglądu lub struktury”⁵. To bardzo ważna cecha tekstów ikonicznych, gdyż są one najbardziej otwarte na interpretację, której podstawą jest gra skojarzeń, zasada asocjacji.

Mamy do czynienia z pewnym stanem, który można ująć w twierdzenie, że nasz świat składa się albo z „indeksów”, czyli znaków konwencjonalnych, albo symboli, w których znaki przestają symbolizować zjawiska jednostkowe i stają się wieloznaczne, dotyczące kategorii egzystencji i transcendencji, albo z „ikonów”, czyli obrazów⁶.

Maturzysta ma się wykazać znajomością kulturowych konwencji, w które wpisując owe znaki, uzyska ich unikalne, jednostkowe znaczenie. Jako kontekst kulturowy wprowadzone zostają teksty literackie, bowiem cały czas w pamięci twórców egzaminu tkwi fakt, że jest to egzamin

⁴ Zachęcamy do zapoznania się z materiałem dotyczącym zadań ikonicznych opracowanym przez prof. A. Pilch. Publikacja jest dostępna na stronie internetowej CKE (www.cke.edu.pl) w zakładce poświęconej egzaminowi maturalnemu od 2015 roku.

⁵ Antoni B. Stępień, *Wstęp do filozofii*, wyd. 5, Lublin 2007, s. 167.

⁶ Zob. Charles Sanders Peirce, *Wybór pism semiotycznych*, H. Buczyńska-Garewicz, A. J. Nowak (red.), „Biblioteka Myśli Semiotycznej”, J. Pelc (red.), t. 38., rozdz. III, *Klasyfikacje znaków*, Warszawa 1997, s. 130–190.

z języka polskiego, a nie z historii sztuki. Zdający oczywiście powinien dostrzec znaczące elementy kompozycji i dokonać ich interpretacji oraz uwzględnić specyfikę dziedziny wypowiedzi artystycznej, ale to nie jest *clou* tego egzaminu.

Stąd generalny postulat odejścia od analizy formalnej dzieła sztuki, niekonieczności (nawet zbędności) posługiwania się fachową terminologią wiedzy o sztuce – oprócz takich pojęć, które należą do wyposażenia wykształcenia ogólnego (jak np. kolor, kontrast, perspektywa, kompozycja). Tekst ikoniczny ma otworzyć pole dla skojarzeń, które – wypełniając się treściami – stworzą interpretację dzieła. Zadania egzaminacyjne nie będą wymagać analizy formalnej dzieła sztuki, znajomości biografii artystów lub wszystkich intertekstualnych nawiązań. Najważniejsza jest bowiem otwartość na znak, budząca kontekstowe skojarzenia. W realizacjach prezentowanych zadań zostały podane przykłady takiego działania. Przystępujący do egzaminu najpierw dokonuje oglądu dzieła sztuki, wskazuje na najważniejsze, jego zdaniem, elementy, a następnie dostrzega konteksty i asocjacje, w jakie to dzieło wchodzi z innymi tekstami. Zdający egzamin ma dostrzec cechy stylu, umieć ulokować dzieło w czasie, dokonać prostego opisu i wskazać kluczowe motywy – rzecz jasna wszystko funkcjonalnie.

Anna Ślósarz proponuje, aby za główne elementy przekazu wizualnego uznać: kształt, linię, kolor, światło, przestrzeń, kompozycję, ruch oraz materiał⁷. Czy to poprawny zestaw? Z całą pewnością tak, choć w komplecie wydaje się zbyt obszerny i mocno wkraczający w obszar formalnej analizy dzieła sztuki, która – powtarzam – nie jest przedmiotem zainteresowania nauczyciela języka polskiego. Zalecany jest rozsądek, bowiem może pojawić się sytuacja, gdy egzaminowany nie będzie umiał czegoś nazwać precyzyjnym terminem, ale będzie umiał o tym opowiedzieć, dokonać eksplikacji problemu. Czy mu na to nie pozwolić? Ależ jak najbardziej! Nie rzecz w tym bowiem, czy potrafi on odróżnić akwafortę od akwatinty i bez zająknięcia mówić o impastach i laserunkach, ale raczej czy potrafi uruchomić swoją wrażliwość, czy jest na tyle zakorzeniony w kulturze, że potrafi systematyzować i strukturyzować fakty. W końcu – czy potrafi przeprowadzić bardzo prostą, choć *de facto* fundamentalną operację myślową ujętą w schemat, gdzie przechodzi się od denotacji przez konotację po wnioskowanie⁸. Krótko mówiąc, chodzi o to, czy potrafi przejść od znaczeń dosłownych, jakie mają elementy obrazu, poprzez skojarzenia osadzone w kontekście kultury (także własne doświadczenia kulturowe), aż do wniosków, w których tekst ikoniczny pokazuje się w zobiektywizowanym, naukowym dyskursie historycznokulturowym. Dochodzimy tu do semiotycznego nastawienia lekturowego, zgodnego z twierdzeniem Umberto Eco, że znaki ikoniczne będziemy rozpoznawali nie poprzez ich podobieństwo do desygnatów, ale dzięki kontekstowi, znajomości konwencji, odczytaniu kodu, w jakich zostały zapisane⁹.

I o ten kontekst właśnie nam chodzi. O to, żeby przystępujący do egzaminu wykazał się umiejętnością wpisania tekstu ikonicznego w kontekst, żeby potrafił uruchomić jego dodatkowe znaczenia, żeby tekst ikoniczny stał się katalizatorem jego sprawności kojarzenia

⁷ Zob. Anna Ślósarz, *Plakat i reklama na lekcjach języka polskiego w liceum i technikum*, www.ore.edu.pl, s. 7.

⁸ Propozycja Anny Ślósarz z przywoływanego opracowania.

⁹ Zob. Umberto Eco, *Pejzaż semiotyczny*, przeł. A. Weinsberg, Warszawa 1972, s. 163–167.

i werbalizowania skojarzeń. Budzić się może wątpliwość, czy nie dajemy tu zbyt szerokiego pola do tworzenia wypowiedzi niezwykle luźno związanych z tekstem ikonicznym, opartych na absolutnie wolnych asocjacjach, na technice bliskiej strumieniu świadomości, na fantazjowaniu wreszcie. Zdecydowanie nie, bowiem cel wypowiedzi jest jasno sformułowany przez *Informator o egzaminie maturalnym*, prowadząc do konkluzji, że wartość ma odczytanie i orientacja w kulturze oraz zabezpiecza nas przed tym konkretne wymaganie stawiane autorowi wypowiedzi. Zdający musi odpowiedzieć na pytanie lub rozwinąć zagadnienie wskazane w poleceniu oraz sformułować tezę interpretacyjną, aby stworzyć wypowiedź argumentacyjną. To ukierunkowuje myślenie właśnie na poszukiwanie właściwego kontekstu, na „odkodowanie” tekstu ikonicznego poprzez sprzężenie go z innymi tekstami kultury (tu z tekstami literackimi). Nie jest zatem tekst ikoniczny ani powodem do snucia bajkowych opowieści, ani wykorzystany jedynie jako ilustracja pojedynczego tekstu kultury.

Zasada doboru tekstów do zadań ikonicznych

Teksty ikoniczne dołączone do zadań w prezentowanym zbiorze są bardzo zróżnicowane: od klasyki polskich i światowych arcydzieł malarstwa (zadania: 3.3., 3.4., 3.6., 3.7., 3.8., 3.10., 3.12.), poprzez malarstwo współczesne (zadania: 3.9., 3.11., 3.13.), grafikę (zadanie 3.2.), ilustrację (zadanie 3.5.), rysunek satyryczny (zadanie 3.15.), plakat (zadanie 3.1.) i rzeźbę (zadanie 3.14.). Dobór tekstów podporządkowany został ich treści – motywom i problemom zawartym w tekście ikonicznym, które umożliwiają sięganie do kontekstów literackich (w tym także lektur obowiązkowych).

Zestaw tekstów ikonicznych, dla których nie istnieje żaden kanon ujęty w podstawie programowej, jest dowolny, wybrany pod kątem zawartego w poleceniu zagadnienia, co może oznaczać, że część maturzystów zobaczy dane dzieło sztuki wizualnej podczas egzaminu maturalnego po raz pierwszy w życiu. Tak śmiałe postawienie na kreatywność, samodzielność, umiejętność świadomego wykorzystania zarówno wiedzy tej szkolnej, jak i rezultatów własnego pozaszkolnego intelektualnego rozwoju młodego człowieka przystępującego do egzaminu dojrzałości, jest z jednej strony nobilitacją i podniesieniem rangi tego egzaminu, z drugiej – dowartościowaniem ucznia i szkoły. Trzeba również być świadomym, że taka formuła egzaminu maturalnego stwarza potrzebę wprowadzenia zmian i korekt w sposobie uczenia języka polskiego w szkole ponadgimnazjalnej, zwłaszcza jeśli chodzi o kwestię umiejętności analizy i interpretacji tekstów literatury i sztuki. Wprowadzenie do systemu kształcenia polonistycznego trwałych narzędzi, którymi uczeń będzie się posługiwał w sztuce czytania tekstów kultury (nie tylko werbalnych, ale także ikonicznych), jest sprawą kluczową.

Analiza poleceń w zadaniach ikonicznych – tematyka i forma wypowiedzi

W zadaniach ikonicznych, podobnie jak w zadaniach literackich i językowych, zdający powinien w pierwszej kolejności dokonać interpretacji załączonego tekstu, ukierunkowanej problemem zawartym w poleceniu (wykazać się zrozumieniem tekstu, umiejętnością odczytania jego głównej myśli), a następnie dobrać teksty literackie dotyczące podobnych kwestii.

W przypadku tekstów ikonicznych od zdającego wymaga się umiejętności odczytania treści – przesłania tekstu kultury (np. jego symboliki) oraz kompetencji językowych, które pozwolą mu na swobodną rozmowę dotyczącą zagadnień filozoficznych, moralnych, społecznych, kulturowych, cywilizacyjnych itd. wskazanych w poleceniu do zadania. Problemy, które można znaleźć w poleceniach do zadań ikonicznych zamieszczonych w zbiorze, dotyczą zagadnień z zakresu filozofii (*Czy człowiek może w pełni poznać samego siebie?*), eschatologii (nie trwałość istnienia), zjawisk społecznych (*Czy praca może być interesującym motywem tekstu kultury?*), aksjologii (wartości w życiu człowieka), rozważań nad kategorią dobra (w odwołaniu do obrazu *Miłosierny Samarytanin*), literackich inspiracji (*Jakie wizje miasta można odnaleźć w sztuce i literaturze?*), czy artystycznej kreacji świata (*Czemu może służyć deformacja rzeczywistości dokonywana w tekstach kultury?*).

W procesie interpretacji tekstów ikonicznych analiza formalna, odniesienie do kontekstu historycznego czy gatunkowego mogą być oczywiście przydatne (podobnie jak w interpretacji utworu literackiego), ale nie są niezbędne do uzyskania wysokiej liczby punktów za wypowiedź egzaminacyjną.

Konstrukcja polecenia w zadaniu ikonicznym jest analogiczna jak w przypadku zadań literackich i językowych – obejmuje ono zdanie zawierające problem – zagadnienie, które ma zostać omówione przez ucznia w wypowiedzi, oraz zdanie z czasownikiem operacyjnym, informujące także o zakresie tekstów, do których należy się odwołać.

Sposoby pracy na lekcji umożliwiające przygotowanie uczniów do wykonania zadań ikonicznych

Mamy tu do czynienia ze swoistą szkołą patrzenia na dzieło sztuki. Często onieśmiela nas brak umiejętności fachowego wypowiedzenia się oraz ograniczenia związane z naszym językiem. Nie sposób opowiedzieć tego, co namalowano, narysowano, wyrzeźbiono, skonstruowano. Wydaje się nam, że jest to nieprzekładalne na inny system, na inną terminologię. Boimy się redukcjonizmu, sprowadzania sztuki do funkcji ilustracyjnych, ograniczamy swoją wolność interpretacyjną. Dlaczego nie mamy takich problemów z tekstami literackimi, gdy potrafimy wypowiadać sądy niejednokrotnie arbitralne, których obalenie oznaczać by mogło dewastację całego systemu naszej wiedzy? Dlatego, że czujemy się pewnie na polu literaturoznawczym, umiemy operować narzędziami interpretacyjnymi, znamy szkoły metodologiczne, posiadamy wiedzę o kontekstach. To daje nam pewność naszych kroków, utwierdza nas w pewności sądów. Sztuka natomiast wydaje nam się często oceanem niezmiernych tajemnic. Czego zatem mamy uczyć? Patrzenia na obrazy, na teksty ikoniczne i odbierania ich emocjonalnie oraz zestawiania tych emocji z tym, co znane. W filmie *Jaś Fasola: nadciąga totalny kataklizm* kreowana przez Rowana Atkinsona postać pracownika muzeum na pytanie, czym się zajmuje, odpowiada (budząc zachwyt słuchaczy): „po prostu, patrzę na obrazy”. I właśnie do tego mamy przygotować naszych uczniów: do świadomego patrzenia na teksty ikoniczne.

Przykładem propozycji czytania tekstu ikonycznego niech będzie próba patrzenia na obraz Quinta Buchholza *Latarnia z książek* (zadanie 3.13.). Zadanie nie jest skomplikowane i można przedstawić je w punktach.

1. *Wyodrębnienie poszczególnych znaków ikonicznych:*

- książki ułożone w stos
- lampa
- stół
- kubek
- lecący ptak.

Każdy z tych elementów otwiera pole znaczeniowe. Książki będą kojarzyły się z wiedzą, mądrością, cywilizacją, kulturą etc. Wszystkie te skojarzenia są uprawomocnione. Lampa kojarzona będzie ze światłem, z oświeceniem, z mądrością. Stół będzie zestawiany z domem, z jedzeniem, z miejscem centralnym w życiu człowieka, z metaforycznymi znaczeniami stołu jako *axis mundi*. Kubek – to ciepło domu, coś osobistego, pokrzepienie. Lecący ptak – to wolność, ulotność, przemijanie, lekkość. To tylko propozycje, które każdy

przystępujący do egzaminu maturalnego powinien umieć przytoczyć. Możemy się zżymać na brak głębi takiego czytania, ale pamiętajmy, że tekst ikoniczny ma być dla interpretatora punktem wyjścia, a nie celem samym w sobie. Widzimy zatem obraz jako zespół znaków, które trzeba ułożyć w jakąś sensowną całość. I właśnie to układanie jest dla nas interpretacją tekstu ikonycznego.

2. *Spostrzeżenia dotyczące powiązań między znakami*

Czytający obraz Buchholza powinien także zauważyć charakterystyczny układ poszczególnych elementów. Podstawą wszystkiego jest stół, na którym położony jest stos książek, zwieńczony zapaloną lampą. Dlaczego właśnie tak? Odpowiedzi może być kilka – i znowu wszystkie są poprawne. Stół-dom jest podstawą cywilizacji-stosu książek, które niosą światło (lampa). Trochę inaczej: dom, napełniony mądrością jest światłem dla świata. Jeszcze inaczej: mądrość zamknięta w księgach jest światłem dla świata. Jeszcze inaczej: mądrość zamknięta w księgach jest światłem dla świata. Stół, na którym stoi kubek, jeszcze bardziej wzmacnia codzienność, swojskość sytuacji. Jest znakiem domowego ciepła wchodzącego w związku z innymi elementami: ciepłym światłem, ciepłym mądrości ksiąg i ciepłym napojem w kubku. Obok tego jednak jest znaczący obraz ptaka, który może być odczytywany jako znak ulotności mądrości, wiedzy. Ale też może być znakiem przenoszenia światła w dalekie strony świata – ptak odlatuje w nieokreśloną przestrzeń. Powinno to prowadzić do sformułowania hipotezy interpretacyjnej

3. Znaczenie tła obrazu

Tłem obrazu jest otwarta przestrzeń morską. Stół wyłania się z wody. Dlatego może być uznany jako najważniejszy element rodzącego się życia, którego zwieńczeniem jest lampa. Ocean rozświetlany przez lampę może być oceanem niewiedzy, który należy rozświetlić.

4. Modelujące znaczenie tytułu

Buchholz nadał swemu obrazowi tytuł bardzo ujednoznaczniający interpretację: *Latarnia z książek* (oryg. *Der Bücherleuchtturm*). Wyraźnie widać, że autorowi chodzi o latarnię morską (niem. *Leuchtturm*, ang. *lighthouse*), czyli budowlę, której funkcją jest wskazywanie bezpiecznej drogi do domu. I takie skojarzenie zmienia naszą optykę – to już nie tylko funkcja rozświetlania mroku, ale wskazywanie bezpiecznej drogi, miejsca schronienia (stół). To kierunek nie „od”, ale „do”.

Dobrym pomysłem, wskazującym na wielość interpretacji tekstu ikonizacyjnego, będzie próba nadania tytułu dziełu, zanim właściwy tytuł zostanie uczniom przedstawiony.

Taki schemat można odnosić do sztuki tzw. przedstawiającej. Inaczej będzie z abstrakcją, gdzie należy raczej zinterpretować napięcia, jakie powstają między dziełem a odbiorcą, na tym, co nas w tekście ikonizacyjnym niepokoi, i skupić się na tytule, który często jest po prostu ścieżką interpretacyjną tekstu. Należy uruchomić osobisty, emocjonalno-impresyjny kontakt z dziełem.

Sama interpretacja tekstu ikonizacyjnego jednak nie wystarczy, bowiem celem egzaminu jest uruchomienie mechanizmu skojarzeń zdającego. W tym momencie, gdy dokonał wstępnej analizy, opisu dzieła sztuki, powinien wskazać, jakie teksty literackie mogą się łączyć z tym dziełem, stworzyć mu kontekst interpretacyjny, albo wpisać się w jego rozumienie. Wybór tych tekstów określa po pierwsze problem, jaki został wskazany w poleceniu do zadania – teksty literackie muszą dotyczyć tego właśnie tematu, zaś kierunek interpretacji będzie wynikał z tego, co zostało odczytane z tekstu ikonizacyjnego. W przypadku obrazu Buchholza jest tych możliwości kilka i to wybór ścieżki interpretacyjnej będzie warunkował dobór tekstów literackich, wchodzących z obrazem w dialog.

Co nam daje praca z tekstem ikonizacyjnym? Przede wszystkim uruchamia wyobraźnię i wrażliwość, czyli najcenniejsze cechy czytelnika, ale także mobilizuje do uważnej, często ponownej, lektury tekstów literackich. Pozwala na doskonalenie warsztatu analitycznego i interpretatorskiego. W końcu inspiruje do rozmowy, do wymiany pomysłów – otwiera ucznia i nauczyciela na to, co kryje się za znakiem ikonizacyjnym

Tekstów ikonizacyjnych nie należy się obawiać. Stwarzają one bowiem dla nauczyciela języka polskiego wiele możliwości wprowadzenia ucznia w świat emocjonalnego związku ze sztuką. Mogą być traktowane w sposób prosty, na zasadzie prostego przekładu intersemiotycznego w układzie „dzieło wobec dzieła”, ale mogą także rozpoczynać łańcuch nawiązań, skojarzeń, intertekstów, który właściwie nie ma końca. Rzeczywistość znakowa jest bowiem rzeczywistością niezgłębioną.

Przykładowa literatura pomocnicza

1. Roland Barthes, *Światło obrazu. Uwagi o fotografii*, przeł. J. Trznadel, Warszawa 2008.
2. Umberto Eco, *Pejzaż semiotyczny*, przeł. A. Weinsberg, Warszawa 1972.
3. Henryk Markiewicz, *Obrazowość a ikoniczność literatury*, [w:] *Literatura a malarstwo. Panorama myśli polskiej XX wieku*, red. G. Królikiewicz, O. Plaszczyńska, I. Puchalska, Kraków 2009.
4. Maria Poprzęcka, *Galeria. Sztuka patrzenia*, Warszawa 2003.
5. Antoni B. Stępień, *Wstęp do filozofii*, wyd. 5, Lublin 2007.
6. Anna Śłószarz, *Plakat i reklama na lekcjach języka polskiego w liceum i technikum*, www.ore.edu.pl.
7. Seweryna Wysłouch, *Znak ikoniczny jako symbol (na przykładzie współczesnego plakatu)*, [w:] *Posługiwanie się znakami*, red. S. Żółkiewski, M. Hopfinger, Warszawa 1991.
8. *Słownik terminów literackich*, pod red. J. Sławińskiego, wyd. 3, Wrocław 1998.